IV
T04

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE

CERCETĂRI ARHEOLOGICE

6
1983

biblioteca
BM
muzeologică

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE

CERCETĂRI ARHEOLOGICE

VI

Comitetul de redacție
Prof. dr. FLORIAN GEORGESCU redactor responsabil,
VALERIU LEAHU, dr. LUCIA MARINESCU, dr. LUCIAN CHIȚESCU

București - 1983

Secretar de redacţie: AL.D.VASILE

Desene şi coperta: DOMNIŢA RAFAILIDIS

Traduceri: PAULA GORNESCU, DANIELA NICULESCU

Materialele arheologice publicate în prezentul volum au fost restaurate în laboratoarele Muzeului Naţional de Istorie al R.S. România

BIBLIOTECA
INV. 32699

INTRODUCERE

Volumul al şaselea al seriei "Cercetări arheologice" editată de Muzeul Naţional de Istorie al Republicii Socialiste România include rapoartele asupra săpăturilor efectuate în anul 1981, la care se adaugă un mănunchi de studii şi note abordînd probleme sau materiale diverse de specialitate. Cititorii lucrării vor putea deosebi coordonatele principale pe care s-au situat investigaţiile colectivului de arheologi în 1981 şi vor afla nu numai noi descoperiri interesante, valoroase, dar şi puncte de vedere noi, opinii formulate în sfera unuia sau altuia dintre domeniile acestei atît de utile şi preţuite discipline istorice. Va fi astfel lesne să se observe că cercetarea unor ample şi complexe obiective arheologice, cum sînt cele de la Poduri,Micia sau Piua Petrii, ne-a preocupat în continuare, potenţialul de care dispunem fiind cu deosebire concentrat în asemenea staţiuni. Va fi totodată posibil să se constate că necesitatea de a dezvolta tematica Muzeului Naţional, conţinutul expoziţiilor sale permanente, nevoia de a ne informa mereu mai bine asupra multor aspecte şi probleme ale istoriei noastre străvechi, vechi şi medievale ne-au obligat să procedăm şi la o serie de investigaţii arheologice mai restrînse, aşa cum au fost, în 1981, cercetările de la Brăneţ, Vlădiceasca, Fierbinţi sau Polata.

Aşa cum am procedat inaugurînd volumele precedente ale seriei "Cercetări arheologice" şi acum considerăm o plăcută îndatorire a noastră să avizăm cititorii asupra ceea ce se dovedeşte mai interesant şi mai semnificativ, mai inedit şi mai valoros în fiece raport de săpătură, studiu sau notă, inseriate în prezenta lucrare.

În raportul asupra campaniei de săpături efectuate în 1981 în staţiunea de pe "Dealul Ghindaru", com.Poduri, jud.Bacău, un interes deosebit îl suscită, după părerea noastră, datele referitoare la sistemul de construcţie a locuinţelor precucuteniene - domeniu de investigaţie de mult urmărit, dar încă nu complet elucidat, detalii dintre cele mai importante aşteptînd încă a fi deslușite; şi, de asemenea,descoperirile referitoare la practicarea cultivării plantelor şi la prelucrarea acestora de către locuitorii eneolitici. De bună seamă că analizele ce se vor efectua asupra grînelor carbonizate aflate în locuinţa nr.41 vor oferi arheologilor şi istoricilor o înţelegere şi o cunoaştere mai adîncite a vieţii economice a înaintaşilor noştri de acum cinci milenii.

Interesante, apoi, mai ales pentru cei ce abordează problematica

bronzului timpuriu din România, se dovedesc şi descoperirile comunicate în raportul asupra săpăturilor practicate la Brăneţ. Imbogăţirea cu noi elemente a repertoriului de forme şi ornamente ale ceramicii Glina şi corespondenţele semnalate între această cultură şi cele de tip Cernavoda sau Folteşti marchează astfel un aport consistent, valoros pe tărîm arheologic.

In raportul asupra săpăturilor efectuate la Vlădiceasca ,com. Valea Argovei, jud.Călăraşi, descoperirile comunicate, mai restrînse cantitativ, par, la o privire sumară, a fi lipsite de consistenţă şi importanţă. Nouă ni se pare însă că merită întreaga atenţie această succesiune a atîtor locuiri din trecut pe un teren de redusă întindere - probă incontestabilă de viaţă, de civilizaţie şi istorie, ce-şi afirmă ca atribut fundamental continuitatea.

Un nou raport de săpătură din marea staţiune arheologică de la Micia (com.Veţel, jud.Hunedoara) ne semnalează că şi în 1981 s-au făcut descoperiri interesante: baza unei statui pusă de cohorta II Flavia Commagenorum în cinstea împăratului Antoninus Pius, în 140 e.n.; un altar onorific dedicat împăratului Traianus Decius de Ala I Hispanorum Campagonum în 250 e.n.; cercetarea unui horreum, la care s-au deosebit două faze de construcţie; numeroase piese de inventar între care o statuetă de bronz reprezentînd un Lar etc.

De cel mai mare interes sînt desigur descoperirile a căror semnificaţie a fost bine desluşită prin săpăturile efectuate în 1981 la Cetăţeni, jud.Argeş. Aşezarea dacică din sec.I î.e.n., aflată în preajma cetăţii de piatră; obţinerea unor indicii sigure de datare a sfîrşitului ei, coincizînd cu cel al cetăţii - ambele fiind legate de afirmarea puterii statale a lui Burebista; iar apoi, şi cu deosebire, lăcaşul de cult din sec.al XIII-lea, "cel mai vechi monument ortodox de zid, datat sigur, de la sud de Carpaţi", situat nu "într-o aşezare sătească oarecare, ci într-un centru voievodal", identificat în modul cel mai plauzibil cu unul din pilonii de susţinere ai formaţiunii statale condusă de Seneslau, toate acestea sînt descoperiri arheologice de excepţie, descoperiri dintre acelea care aduc servicii mari, adevărate istoriografiei.

Cu privire la istoria noastră medievală date însemnate sînt comunicate şi în rapoartele de săpături ce urmează: identificarea reşedinţei boierului Giulea, personalitate marcantă în statul feudul Moldova, în a doua jumătate a sec.al XIV-lea, consemnată de raportul asupra cercetărilor de la Giuleşti, jud.Suceava; descoperirea unui nou atelier meşteşugăresc, a altor urme de locuire, a multor altor morminte cu inventar în timpul celei de a şaptea campanii de cercetări de la Piua Petrii (Oraşul de Floci), jud.Ialomiţa, despre care informează, de asemenea, cuprinzătorul raport de săpături; în fine, complexele de locuire pe care le semnalează rapoartele asupra săpăturilor de la Fierbinţi, jud.Ialomiţa, sau Polata, jud.Gorj. Toate aduc la cunoştinţă date interesante, utile, completînd astfel baza documentară necesară unei mereu mai bune cunoaşteri a evului mediu românesc.

Capitolul de "Studii şi note" este inaugurat de ampla relatare pe care o face Doina Galbenu asupra rezulatelor obţinute între anii 1969-1971 în cercetarea unei aşezări de tip Sălcuţa, identificată la Almăjel, jud.Mehedinţi. Sînt de reţinut numeroasele elemente de inventar caracteristic acestei manifestări-etalon a eneoliticului din Oltenia, care vor interesa, desigur, pe toţi specialiştii problemei.

De un real interes considerăm că este studiul Alexandrei Bolomey: "Noi descoperiri de oase umane într-o aşezare cucuteniană". Comunicînd date recent înregistrate la Drăguşeni, jud.Botoşani, autoarea aduce în discuţie şi descoperiri similare anterioare (efectuate la Luka Vrubleveţkaia, Frumuşica, Veremie, Kolomiişcina, Pavoloci, Traian, Vihvatinţi etc.), atrăgînd atenţia asupra diversităţii situaţiilor în care s-au găsit resturi scheletice umane în aria Cucuteni-Tripolie. Pe o asemenea bază, arată cercetătoarea, explicaţiile date pînă în prezent faptelor constatate se dovedesc unilaterale, nesatisfăcătoare, fiind în schimb îndreptăţit să se pună problema dacă nu cumva creatorii culturii cu ceramică pictată de tip Cucuteni-Ariuşd-Tripolie au constituit un conglomerat de populaţii cu manifestări de viaţă spirituală diferenţiate.

Adîncind, detaliind şi dezvoltînd cu elemente noi teze deja formulate în arheologia românească, studiul lui Valeriu Leahu "Tracii carpato-dunăreni în marile migraţii egeene" reliefează concluzii de cea mai mare importanţă: ceea ce se numeşte îndeobşte "preliminariile continentale" ale marilor migraţii egeice constituie în fapt preliminariile carpato-danubiano-pontice ale fenomenului istoric şi etnic-cultural în discuţie; greu încercat în vîltoarea evenimentelor ce au avut loc pe parcursul secolelor XIV-XII î.e.n., blocul tracic carpato-dunărean şi-a dovedit cu prisosinţă capacitatea de rezistenţă, de perpetuare în vatra proprie a tuturor structurilor sale etnice şi culturale; în marea masă a populaţiilor ajunse în nord-vestul Asiei Mici, identificate cel mai clar cu putinţă la Troia, se află un important contingent de strămoşi ai românilor de azi - tracii din Carpaţi, de la Dunăre şi Marea Neagră.

În studiul "O necropolă din sec.al IV-lea e.n. descoperită la Drăgăneşti-Olt" de George Trohani şi Traian Zorzoliu, analiza ritualelor şi pieselor de inventar funerar atrage atenţia asupra situaţiei etnice complexe creată în vestul Munteniei la mijlocul sec.al III-lea e.n.; de unde, o serie de dificultăţi pentru cercetarea arheologică în a-i diferenţia pe autohtonii daco-romani faţă de sarmaţi sau de goţi; de unde, însă şi interesul sporit al datelor comunicate.

Din studiul elaborat de Gh.I.Cantacuzino, "Vechi etape de locuire medievală în zona ansamblului Stelea din Tîrgovişte", relevăm cu deosebire datele referitoare la existenţa unor locuiri din sec.XIV-XV, întregind consistent documentarea referitoare la viaţa şi cultura materială din această importantă aşezare a Ţării Româneşti; iar din documentata lucrare semnată de Lia şi Adrian Bătrîna: "Unele opinii pri-

vind aşezarea saşilor la Baia în lumina cercetărilor arheologice" subliniem valoarea şi utilitatea precizărilor cronologice, susţinute, aduse la problema în discuţie.

În fine, credem că îşi vor dovedi de asemenea utilitatea, prin noutatea datelor furnizate, notele ştiinţifice semnate de colaboratorii noştri George Trohani, Luminiţa Munteanu, Lia şi Adrian Bătrîna.

Cel de al şaselea volum al seriei "Cercetări arheologice" se doreşte, asemenea celora care l-au precedat, un instrument de lucru oferit specialiştilor şi o sursă de informaţii pentru toţi cei ce se interesează de mersul şi de orientările actuale ale investigaţiei româneşti din acest domeniu. În măsura în care lucrarea îşi va dovedi utilitatea, oportunitatea, cei ce au contribuit la elaborarea sa îşi vor socoti, cu îndreptăţită satisfacţie, misiunea îndeplinită.

Prof.dr.FLORIAN GEORGESCU

Directorul Muzeului Naţional de Istorie

INTRODUCTION

Le VI-e volume de "Cercetări arheologice" édité par le Musée d'Histoire de la R.S.de Roumanie contient les rapports sur les fouilles effectuées au cours de l'année 1981, auxquels on a ajouté nombre d'études et notes abordant des problèmes et divers matériaux de spécialité.

Les lecteurs de cet ouvrage pourront distinguer les coordonnées principales des recherches du colectif d'archéologues en 1981 et ils auront à prendre connaissance des decouvertes récentes de grand intérêt et des points de vue nouveaux, des opinions formulées dans un ou autre des domaines de cette utile et précieuse discipline historique.

Ainsi, il sera aisé d'observer que les recherches de certains complexes objectifs archéologiques, comme par exemple ceux des endroits de Poduri, Micia ou Piua Petrii ont été continuées, le potentiel dont on peut disposer y étant concentré avec priorité.

En même temps on se rendra compte du fait que la nécessité de développer les thèmes du Musée National, le contenu de ses expositions permanentes, le besoin de nous renseigner toujours mieux sur beaucoup d'aspects et problèmes de notre histoire depuis les temps les plus reculés, anciens et médiévaux, tout cela nous a fait procéder à des recherches archéologiques plus limitées, comme, par exemple, en 1981, les fouilles de Braneţ, Vlăiceasca, Fierbinţi ou Polata.

Comme précédemment c'est pour nous un devoir des plus agréables celui de renseigner les lecteurs sur ce qui s'avère de plus intéressant et significatif et inédit dans chaque rapport de fouilles, étude ou note, insérés dans le présent ouvrage.

Dans le rapport sur la campagne des fouilles effectuées en 1981 dans la station du point nommé "Dealul Ghindaru", comm. de Poduri, dép.de Bacău d'un très grand intérêt sont les dates regardant le système de construction des habitations propres à la civilisation pré-Cucuteni - domaine d'investigations pas encore complétement élucidé, des détails des plus importants attendant encore à être éclaircis etaussi, les découvertes concernant la culture des plantes et leur emploi pendant l'époque néolithique.Bien sûr, les analyses des grains carbonisés recueillis dans l'habitation no.41 fourniront aux archéologues une connaissance plus profonde de la vie matérielle de nos ancêtres d'il y a cinq millénaires.

Intéressantes, surtout pour ceux qui abordent la question des premieres manifestations de l'âge du bronze en Roumanie, s'avèrent les découvertes existantes dans le compte rendu sur les fouilles de Braneţ.

L'augmentation avec des éléments nouveaux du répertoire des formes et ornements de la céramique de type Glina et les correspondances signalées entre ce type de culture et celui de type Cernavoda ou Folteşti marquent ainsi une contribution consistante, de grande valeur du point de vue archéologique.

Dans le rapport sur les fouilles effectuées à Vlădiceasca,comm. de Valea Argovei, dép.de Călăraşi, les découvertes communiquées, plus restreintes du point de vue quantitatif, loin d'être dépourvues d'importance méritent notre attention entière par tous ces témoignages indéniables de vie,civilisation et histoire qui affirment,en tant qu'attribut essentiel,la continuité sur ce territoire.

Un nouveau rapport des fouilles effectuées dans la grande station archéologique de Micia (comm.de Veţel,dép.de Hunedoara) nous signale les découvertes de l'année 1981; le socle d'une statue élévée par la cohorte II Flavia Commegenarum en l'honneur de l'Empereur Antoninus Pius,en 140 n.è.; un sanctuaire honorifique dédié à l'Empereur Trajanus Decius par l'ala I Hispanorum Campanorum en 250 n.è.; un horreum à deux phases de construction, de nombreuses pièces d'inventaire, comme par exemple, une statuette en bronze représentant un Lar etc.

D'un grand intérêt sont ,naturellement, les découvertes de Cetăţeni, dép.d'Argeş.

Le site dace du I-er s.av.n.è. situé aux environs de la cité en pierre, l'obtention d'indices certes pour le datation de sa fin en même temps avec celle de la cité - tous les deux étant liés à l'affir - mation du pouvoir d'Etat de Burebista et puis et surtout,le monastère du XIII-e s. "le plus ancien monument orthodoxe en maçonnerie, daté avec certitude" situé au sud des Carpates, non pas dans "un village quelconque, mais dans un centre princier" identifié de la façon la plus vraisemblable, comme étant l'un des pylônes de soutien de la forme d'Etat conduite par Seneslau,ces sont des découvertes archéologiques exceptionnelles de grade importance pour l'historiographie.

Des données remarquables concernant notre histoire médiévale sont communiquées dans les rapports des fouilles suivantes: l'identification de la résidence du boyard Giulea, personnalité de marque dans l Etat féodal de la Moldavie dans la seconde moitié du XIV-e s., consignée dans le rapport sur les recherches de la localité de Giuleşti, dép.de Suceava; la découverte d'un atélier artisanal,d'autres traces d'habitat, de beaucoup de tombeaux à inventaire, découvertes faites pendant la VII-e campagne de recherches de Piua Petrii (Oraşul de Floci), dép.de Ialomiţa.

Enfin, les complexes d'habitat signalés par les rapport des fouilles de Fierbinţi, dép.d'Ialomiţa ou de Polata, dép.de Gorj. Tous ces

rapports présentent des données intéressantes, utiles pour une meilleure connaissance du Moyen Âge roumain.

Le chapitre d'études et notes commence par un rapport détaillé, auteur Doina Galbenu, rapport concernant les résultats obtenus entre les années 1969-1971 à la suite des investigations effectuées dans un établissement de type Sălcuţa, identifié à Almăjel, dép.de Mehedinţi. On peut remarquer les nombreux éléments d'inventaire propres à cette expression-étalon de l'énéolithique dans l'Olténie, qui précisément seront de grand intérêt pour les spécialistes qui s'en occupent.

Nous sommes d'avis que l'étude d'Alexandra Bolomey "De nouvelles découvertes d'os humains dans un établissement de type Cucuteni" est particulièrement intéressant. Tout en exposant des données récentes obtenues à Drăguşeni, dép.de Botoşani, l'auteur se rapporte aussi à des découvertes similaires antérieures (effectuées à Luka Vrubleveţkaia, Frumuşica, Veremie, Kolomiişcina, Pavoloci, Traian, Vihvatinţi etc.) avec un accent particulier sur la diversité des circonstances dans lesquelles ont été recueillis les restes de squelettes humains dans l'aire Cucuteni-Tripolie.

L'auteur met en question les explications unilatérales insuffisantes des faits interprétés jusqu'à présent. Son hypothèse est que, peut-être, les créateurs de la culture à céramique peinte de type Cucuteni-Ariuşd-Tripolie ont constitué un conglomérat de populations distinctes du point de vue de leur vie spirituelle.

Approfondant, détaillant et augmentant avec des éléments nouveaux les thèses déjà énoncées dans l'archéologie roumaine, l'étude de Valeriu Leahu "Les Thraces Carpato-danubiens au cours des grandes migrations égéennes" fait valoir des conclusions de la plus grande importance: ce qu'on appelle d'habitude "les préliminaires continentaux" des grandes migrations égéennes constituent en fait les préliminaires carpato-danubien-pontiques du phénomène historique et éthnique-culturel en question; mis à des épreuves accablantes pendant les événements des XIV-e-XII-e s. av.n.è., le blocus thrace carpato-danubien a démontré pleinement sa capacité de résister, de perpétuer sur son propre territoire toutes ses structures ethniques et culturelles; parmi les nombreuses populations qui sont arrivées au N.V. de l'Asie Mineure identifiées avec certitude à Troie, il y a un contingent d'ancêtres des Roumains d'aujourd'hui, les Thraces des Carpates, du Danube et de la Mer Noire.

Dans l'étude "Une nécropole du IV-e s.de n.è. découverte à Drăgăneşti-Olt" appartenant à George Trohani et Traian Zorzoliu, l'analyse des rituels et des pièces d'inventaire funéraire met en évidence la situation ethnique complexe créée à l'Ouest de la Valachie au milieu du III-e s.de n.è.; il en ressort toute une série de difficultés pour la recherche archéologique relative à la distinction entre les autochtones Daco-Romains et les Sarmates ou les Goths - mais il en ressort aussi l'intérêt multiple des données communiquées.

De l'étude élaboré par Gh.I.Cantacuzino, "Anciennes étapes d'habitat médiéval dans la zone de l'ensemble Stelea de Tîrgoviste", très intéressantes spnt les données concernant l'existence de certains habitats des XIV-e-XV-e ss. complétant solidement la documentation regardant la vie et la culture matérielle de cet important établissement de la Valachie. Il nous reste à souligner l'article signé par Lia et Adrian Bătrîna "Certaines opinions sur l'établissement des Saxons à Baia à la lumière des recherches archéologiques"qui apporte des éclaicissements précieux d'ordre chronologique pour la question en discussion.

Enfin, nous croyons que les notes scientifiques signées par nos collaborateurs G.Trohani, L.Munteanu, Lia et Adrian Bătrîna prouveront leur utilité par la nouveauté des données fournies.

Le sixième volume de la série des "Recherches archéologiques" pourra être tout comme les précédents utile aux spécialistes et une source d'informations pour tous ceux qui sont intéressés dans l'évolution et les orientations actuelles de l'investigation roumaine dans ce domaine.

Et tant que cet ouvrage prouvera son utilité, son opportunité, ceux qui ont contribué à son élaboration peuvent considérer à juste raison, leur tâche accomplie.

Prof.dr.FLORIAN GEORGESCU
Directeur du Musée National d'Histoire

INTRODUCTION

The 6th volume of "Cercetări arheologice" issued by the History Museum of the Socialist Republic of Romania includes reports on the excavations performed in 1981 to which studies and notes on different archaeological matters are added. Readers will come across the main lines upon which the archaeologists' surveys focussed in 1981 and they will learn not only of interesting aud valuable discoveries but, at the same time, of recent points of view regarding one or another of the fields of this so useful and noteworthy historical branch. Obviously, archaeologists carried on the excavations at vast and complex sites as those of Poduri, Micia or Piua Petrii concentrating especially there the potential we dispose of. Such questions as the necessity of enriching the items of the National Museum, its permanent exhibitions as well as the need of getting ever better information on many aspects and matters of our ancient, old and medieval history obliged us to perform more restricted archaeological research works at Branet, Vlădiceasca, Fierbinţi or Polata in 1981.

We again consider our pleasant duty to call readers 'attention upon what is more interesting and significance-bearing, original and more valuable in each and every excavation report, study or note dealt with in the present volume.

In the report on the 1981 archaeological works at "Dealul Ghindaru", Poduri village, Bacău county a special interest is aroused in our opinion, by the data concerning the building system of the Pre-Cucuteni settlements. This question has been investigated for a long time, but it hasn't been made clear yet, many details of an utmost importanco still waiting to be decoded;the same problem holds good for the discoveries that reveal plants cultivation and their processing by the Eneolithic inhabitants. It goes without saying that tests on carbonized seeds found in settlement no. 41 will provide archaeologists and historians with deeper understanding and knowledge about the economic life of our predecessor who lived five thonsand years ago.

Further on, the discoveries communicated in the report on the excavations performed at Branet prove to be interesting especially for the onos embarked upon the study of Early Bronze Age in Romania. The new elements undoubtedly mark a major and valuable

contribution to the archaeological field as they enrich the shape and ornament range of Glina ceramics and allow for parallel making between this culture and Cernavoda or Folteşti ones.

The finds signalled in the report on the excavations at Vlădiceasca, Valea Argovei village, Călăraşi county, seem to lack in consistency and importance because they are restricted quantitatively. In our opinion the succession of so numerous inhabitants on a limited area deserves the readers' whole attention as it is an undienable life, civilization and history testimony that points out a fundamental attribut - the continuity.

In 1981 the diggings performed at the archaeological site of Micia (Veţel village, Hunedoara county) brought to light other interesting discoveries : the base of a statue layed by cohort Flavia Commagenorum II in emperor Antoninus Pius' honour, in 140 A. D ; a votive altar dedicated to emperor Traianus Decius by Ala I Hispanorum Campagonum in 250 A.D. Further on, the research works provided data about a horreum with two building stages and numerous funerary pieces among which a bronze statue representing a Lar etc.

Certainly, of the greatest interest are the discoveries the significance of which was cleared up by diggings at Cetăţeni, Argeş county at the Dacian settlement (ist century B.C.) nearby the stone fortress, in 1981. Positive clues were established as to the dating of this settlement in the same period with the fortress both of them being closely connected with the assertion of Burebista's statal power. Again, mention should be made of the church building of the 13th century "the oldest orthodox wall monument south from the Carpathians, positively dated", placed "not in an ordinary village but in a voyevodal center". This monument was identified most plausibly as one of the pillars of the political formation led by Seneslau. These are exceptional archaeological finds which have rendered real services to historiography.

With regard to our medieval history significant data are communicated in the following excavation reports : the report on the research works of Giuleşti, Suceava county which brought to light the residence of boyar Giulea, outstanding personality of the Moldavian feudal state in the 2nd half of the 14th century ; the report on the 7th archaeological at Piua Petrli (Oraşul de Flooi) mentions the discovery of another handicraft workshop, dewelling traces and tombs with inventory. The diggings at Fierbinţi, Ialomiţa county and Polata, Gorj county produced building complexes. Consequently, every report brings interesting and useful data which complete the documentary fond necessary to an ever better knowledge of the Romanian Medieval Ages.

The chapter "Studies and Notes" begins with Doina Galbenu's ample presentation of the results obtained between 1969-1971 in the

research campaign at a Sălcuţa type settlement found at Almăjel, Mehedinţi county. The rich inventory the elements of which are worth mentioning is characteristic for this typical manifestation of the Eneolitic in Oltenia and of real interest for the specialists dealing with this question.

In her study "Recent Human Bone Discoveries ina Cucuteni - Type Settlement" Alexandra Bolomey imparts the latest data obtained at Drăguşeni, Botoşani county. The author also mentions previous similar excavations (perfermed at Luka Vrubleveţkaia, Frumuşica, Veremia, Kolomîşcina, Pavoloci, Traian, Vihvatinţi etc.) drawing readers' attention upon a variety of situations in which human bone remains of Cucuteni - Tripolie type were found. Consequently, Alexandra Bolomey points out that the explanation given up to now prove to be unilateral and unsatisfactory. Hence, the question is to be put as follows : is it not possible for the bearers of painted pottery culture of Cucuteni-Ariujd Tripolie type to have been a mixture of populations with different manifestations as regards the spiritual life?

Going deeper into details and developing with new elements theses already stated in Romanian archaeology, Valeriu Leahu's study: "The Thracians in the Carpathian-Danubian Area during the Great Aegean Migrations" sets forth conclusions of the greatest value: the usually called the innland beginnigs of the great Aegean migrations are, in fact, the Carpathian-Danubian-Pontic beginnigs of the historical, ethno-cultural phenomenos in question. Severely troubled during the effervescent events of the 14th, 12th centuries B. C. the inhabitants of the Thracian-Carpathian-Danubian space wholly proved the resistence and perpetuation capacity of all the ethnocultural structures. Among the population that reached the northwestern area of Asia Minor - most clearly identified at Troy - there is an important group of the present Romanians ancestors from the Carpathians, the Danube and the Black Sea.

In the study "The Necropolis Dating from the 4th century A.D. Found at Drăgăneşti Olt" written by George Trohani and Traian Zorzoliu, the analysis of the rites and funerary inventory draws the attention upon the complex ethnical situation existing in the western Wallachia in the middle of the 3rd century A.D. Archaeologists met with difficulties in making differences among native Dacian-Romans, Sarmatians or Goth, whence the increased interest of the communicated data.

From Gh.I. Cantacuzino's paper "Early Feudal Inhabiting Stages at Stelea Complex of Tîrgovişte" we particularly point out data referring to the existence of inhabiting stages in the 14th-15th centuries. When speaking of the well-documented study signed by Lia and Adrian Bătrîna : "Some Considerations Regarding the Settlement of the Saxons of Transylvania at Baia in View of the Archaeological Survey" we should emphasize the value and usefulness of a supported

chronology regarding the matter in question.

Last but not least noteworthy recent information and scientific notes are signed by our colaborators Gerge Trohani, Luminiţa Munteanu, Lia and Adrian Bătrîna.

The 6th volume of the series "Cercetări arheologice" as the preceding ones ismeant to be an utensil bestowed on specialists and an information source for those interested in the steps and present orientations followed in the Romanian archaeological research works. As far as this volume proves its utility and opportunity those whe contributed to its compilation will considered with justified satisfaction their duty properly carried out.

Prof. dr. FLORIAN GEORGESCU
Director of the National History Museum

INTRODUCCIÓN

El sexto volumen de la serie de "Investigaciones Arqueológicas" editada por el Museo de Historia de la República Socialista de Rumania incluye los informes sobre las excavaciones hechas en 1981, y también algunos estudios y notas que abarcan problemas y diferentes materiales de especialidad. Los lectores del presente volumen podrán destacar las principales coordinadas que caracterizaron las investigaciones del colectivo de arqueólogos en 1981 y se enterarán al mismo tiempo, no sólo de los nuevos, interesantes y valiosos descubrimientos sino también de ciertos puntos de vista nuevos, de opiniones formuladas en la esfera de uno u otro de los dominios de esta útil y preciada disciplina histórica. Facilmente puede observarse que la investigación de unos amplios y complejos objetivos arqueológicos tal como los de Poduri, Micia o Piua Petrii nos preocupó altamente, el potencial de nuestro colectivo siendo concentrado en estas estaciones. Al mismo tiempo se hará constar que la necesidad de ampliar la temática del Museo Nacional, el contenido de sus exposiciones permanentes, la necesidad de informarnos continuamente sobre algunos aspectos y problemas de nuestra prehistoria, historia antigua y medieval, nos hizo proceder también a una serie de investigaciones arqueológicas más restringidas, tal como en 1981 fueron las excavaciones de Branet, Vlădiceasca, Fierbinţi o Polata.

Al inaugurar los tomos precedentes de la serie de "Investigaciones arqueológicas" hemos considerado que es menester advertir a nuestros lectores, y nos resulta muy grato hacerlo este vez también, sobre lo que es más interesante y significativo, más inédito y valioso en cada informe, estudio o nota presentes en el libro.

En el informe sobre las investigaciones hechas en 1981 en la estación de "Dealul Ghindaru", pueblo de Poduri, dep.de Bacău, muy interesantes resultan, según nuestra opinión, los datos concernientes al sistema de construcción de las habitaciones características a la cultura de tipo Precucuteni, dominio de investigación constituido hace tiempo, pero no esclarecido completamente hasta la fecha, pues hay detalles de los más importantes que todavía no se han revelado; se destacan también los descubrimientos concernientes a la práctica del cultivo de las plantas y al empleo que a éstas daban los habitantes eneolíticos. Es cierto que las análisis de los granos carbonizados que

se encontraron en la habitación no.41 permitirán a los arqueólogos e historiadores que comprendan y conozcan mejor la vida económica de estos antepasados nuestros que vivieron unos cinco mil años atrás.

Muy interesantes resultan, especialmente para los que estudian los problemas del comienzo de la edad del bronce de Rumania, los descubrimientos que se comunican en el informe sobre las excavaciones hechas a Braneţ. El enriquecimiento con nuevos elementos del repertorio de formas y ornamentos de la cerámica de tipo Glina y las correspondencias que se señalan entre esta cultura y aquellas de tipo Cernavoda y Folteşti marcan un aporte consistente y valioso al dominio de la arqueología.

En el informe sobre las excavaciones hechas a Vlădiceasca, pueblo de Valea Argovei, dep.de Călăraşi, los descubrimientos que se presentan, al no ser muy numerosos, parecen, a primera vista menos consistentes e importantes. Paro a nuestro parecer, esta sucesión en el pasado de tantos habitantes en una superficie muy reducida, nos puede llamar la atención, pues es una prueba incontestable de vida, civilización e historia cuya fundamental característica resulta ser la continuidad.

Otro informe sobre las excavaciones hechas en la gran estación arqueológica de Micia (pueblo de Veţel, dep.de Hunedoara) nos indica que en 1981 también se descubrieron cosas muy interesantes tal como : el posible pedestal de una estatua dedicada por la II Cohorte Flavia Commagenorum al emperador Antoninus Pius en 140 d.de J.C., un altar honorífico consagrado al emperador Traianus Dacius por la I ala Hispanorum Campagonum en 250 d.de J.C.; la investigación de un horreum, donde se han destacado dos fases de construcción; numerosas piezas de inventario entre las cuales una estatuilla de bronce que representa a un dios Lar,etc.

Muy interesantes son naturalmente los descubrimientos cuyo significado fue esclarecido por las excavaciones hechas en 1981 a Cetăţeni, dep.de Argeş. El establecimiento dacio del I siglo a.de J.C.ubicado en las cercanías de la fortaleza en piedra; la obtención de unos indicios seguros en cuanto a su período final, lo que coincide con el de la fortaleza y los pone en relación con la afirmación del poder estatal de Burebista; la iglesia del XIII siglo "el más antiguo monumento ortodoxo de muro datado de una manera cierta" y ubicado al sur de los Cárpatos, situado no "en un establecimiento rural cualquiera sino en un centro voivodal" identificado plausiblemente como uno de los pilares sustentantes de la formación de tipo estatal encabezada por Seneslau, todos estos son descubrimientos arqueológicos excepcionales, descubrimiontos que rinden grandes y verdaderos servicios a la historiografía.

En cuanto a nuestra historia medieval, datos importantes son presentes en los siguientes informes: la identificación de la residencia del boyardo Giulea, personalidad notable en el estado feodal de Mol-

davia, en la segunda mitad del siglo XIV, registrada en el informe sobre las investigaciones hechas a Giuleşti, dep.de Suceava;el descubrimiento de un nuevo taller artesanal, de diferentes huellas de habitat, de numerosas tumbas ricas en inventario que se dieron a luz durante la séptima campaña de excavaciones de Piua Petrii (La Ciudad de Floci) dep. de Ialomiţa y que nos comunica el amplio informe sobre las dichas excavaciones; por fin los conjuntos de habitaciones que nos señalan los informes sobre las excavaciones de Fierbinţi,dep. de Ialomiţa o Polata, dep.de Gorj. Todos estos dan a conocer datos interesantes y útiles que completan de esta forma la base documental que resulta tan necesaria al mejor conocimiento del medio evo rumano.

El capítulo de "estudios y notas" está inaugurado por el amplio relato que rinde Doina Galbenu sobre los resultados obtenidos entre 1969-1971 en la investigación de un establecimiento del tipo Sălcuţa, identificado a Almăjel, dep.de Mehedinţi. Se destacan aquí los numerosos elementos de inventario caracteristicos para esta manifestación especffica del eneolítico de Oltenia, que seguramente despertarán el interés de los especialistas.

Muy interesante también consideramos el estudio de Alexandra Bolomey "Nuevos descubrimientos de huesos humanos en un establecimiento del tipo Cucuteni". Al comunicar datos recientes registrados a Drăguşeni, dep.de Botoşani, la autora plantea también el problema de unos descubrimientos similares anteriores hechos a Luka Vrublevetkaia,Frumuşica, Varemia, Kolomiişcina, Pavoloci, Traian, Vihvatinţi, etc.) llamando la atención sobre la diversidad de las situaciones donde se encontraron osamentas humanas en el área de la cultura Cucuteni-Tripolie. Según estos resultados, parece que las explicaciones que se dieron hasta hoy día a los hechos constatados resultan insuficientes y unilaterales lo que, conforme al punto de vista de la autora, plantea el problema de que, por si acaso, los creadores de la cultura con cerámica pintada del tipo Cucuteni-Ariujd -Tripolie no hayan constituído un conglomerado de poblaciones con manifestaciones de vida espiritual diferenciadas.

Al profundizar, detallar y desarrollar con elementos nuevos las tesis ya formuladas por la arqueología rumana, el estudio de Valeriu Leahu "Los Tracios cárpato-danubianos en las grandes migraciones egeicas" pone de relleve unas conclusiones de las más importantes: lo que se llama por lo general "los preliminares continentales"de las grandes migreeiones egeicas constituyen de hecho, los preliminares cárpato-danubiano-pónticos del fenómeno histórico y étnico - cultural puesto en discusión; muy solicitado en el alboroto de los acontecimientos que sucedieron a lo largo de los siglos XIV-XII a.de J.C. el bloque tracio-cárpato-danubiano demostró plenamente su capacidad de resistencia, de perpetuación en su propio espacio de todas sus estructuras étnicas y culturales; en el marco de la gran masa de poblaciones que llegaron al noroeste de Asia Menor y que se identifi-

caron muy claramente a Troya, hay un importante contingente de antepasados de los actuales Rumanos - los Tracios que vivían entre los Cárpatos, el Danubio y el Mar Negro.

En el estudio "Una necrópolis del IV siglo d.de J.C. descubierta a Drăgăneşti-Olt" de George Trohani y Traian Zorzoliu, el análisis del ritual y de las piezas del ajuar funerario nos llama la atención sobre la situación étnica muy compleja creada en el oeste de Valaquia a mediados del III siglo d. de J.C.; he aquí una serie de dificultades para la investigación arqueológica de distinguir a los autóctonos dacio-romanos de entre los Sarmatos o Godos, lo que naturalmente aumenta nuesto interés frente a los datos comunicados.

Del estudio elaborado por Gh.I.Cantacuzino "Antiguas etapas de habitat medieval en la zona del conjunto de Stelea de Tîrgoviste" queremos relevar especialmente los datos concernientes a la existencia de un habitat en los siglos XIV-XV, lo que completa la documentación escrita sobre la vida y cultura material de este importante centro urbano de Valaquia; del documentado trabajo firmado por Lia y Adrian Bătrîna "Ciertas opiniones concerniente al establecimiento de los Sajones a Baia a la luz de las investigaciones arqueológicas" destacamos el valor y la utilidad de las precisiones cronológicas allá indicadas.

Por fin consideramos que van a probar también su utilidad, por la novedad de los datos suministrados, las notas científicas firmadas por nuestros colaboradores George Trohani, Luminiţa Munteanu, Lia y Adrian Bătrîna.

El sexto volumen de la serie de "Investigaciones arqueológicas" quiere ser, tal como los precedentes, un instrumento de trabajo ofrecido a los especialistas y una fuente de informaciones para todos los que se interesan por las orientaciones actuales de las investigaciones rumanas en este dominio. En la medida en que el presente trabajo puede probar su utilidad y oportunidad, los que contribuyeron a su elaboración pueden considerar, con justificada satisfacción, que hayan cumplido con su misión.

Prof.dr.FLORIAN GEORGESCU

Director del Museo Nacional de Historia

I. RAPOARTE DE SĂPĂTURI

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA PODURI-DEALUL GHINDARU

de DAN MONAH,
ŞTEFAN CUCOŞ, DRAGOMIR POPOVICI,
SILVIA ANTONESCU şi GHEORGHE DUMITROAIA

În campania anului 1981 investigaţiile colectivului de la Poduri[1] au fost concentrate asupra nivelurilor inferioare ale staţiunii. Cercetarea a fost continuată pe suprafaţa deschisă prin secţiunea III /1980, procedîndu-se la retaluzarea profilului de est, care a fost deplasat cu un metru. În săpătura din această campanie au fost confirmate observaţiile stratigrafice făcute în anii precedenţi[2], obţinîndu-se unele precizări de detaliu, care însă nu schimbă schiţa stratigrafică prezentată pînă acum.

În săpăturile precedente, cel mai vechi nivel de locuire a fost datat într-o etapă tîrzie a fazei Precucuteni II[3]. În suprafaţa săpată în 1981, pe o mică porţiune continuîndu-se în taluzul de est, au fost observate trei "pînze" de chirpici separate prin lentile argiloase, toate fiind aflate sub nivelul Precucuteni II tîrziu. Se pare că cea mai veche locuire de pe Dealul Ghindaru se plasează într-o perioadă anterioară nivelului menţionat, fără să putem preciza, în momentul de faţă, încadrarea culturală. Din porţiunile de chirpici amintite lipseau cu totul materialele arheologice care ne-ar fi putut ajuta la datarea lor. În legătură cu această observaţie amintim descoperirea în 1979 a unui fragment ceramic atribuit unei faze tîrzii a culturii cu ceramică liniară[4]. Existenţa unor locuirl anterioare nivelului Precucuteni II tîrziu va fi urmărită cu atenţie în campaniile viitoare. Aşa cum arătam şi în rapoartele precedente, stratigrafia staţiunii nu va putea fi stabilită definitiv decît atunci cînd vom avea cercetată o porţiune mai mare din aşezare. Trebuie să remarcăm faptul că primele locuinţe au fost construite pe porţiuni de pămînt mai înalte. Solul pe care s-au aşezat primii locuitori de pe Dealul Ghindaru are acum culoarea cafenie-închisă spre negru. Terenul în acel moment era în uşoară pantă orientată nord-vest şi spre sud-vest, fără să fie perfect neted. Din loc în loc se observă mici "grinduri", porţiuni mai înalte pe care au fost ridicate locuinţe. După felul în care au fost amplasate construcţiile şi faptul că acestea erau ridicate pe nivelări prin care se încerca înălţarea terenului avem impresia că acesta era mlăştinos sau păstra umezeala, ceea ce le crea dificultăţi primilor locuitori care încercau prin diferite metode să-şi izoleze construcţiile. Această preocupare se observă şi în nivelul Precucuteni III clasic. De fapt asupra acestui lucru vom reveni la descrierea situaţiei unor locuinţe din stratul Precucuteni III.

Principalele rezultate ale campaniei au fost obţinute în cercetarea nivelelor Precucuteni III clasic şi Precucuteni II tîrziu. Săpăturile din acest an au adus noi date privind tehnica de construcţie şi amenajările interioare ale locuinţelor precucuteniene.

Din nivelul Precucuteni III clasic au fost cercetate porţiuni din mai multe locuinţe. În suprafaţa săpată în 1981 dărîmăturile locuinţelor Precucuteni III sînt foarte aproape unele de altele, formînd aproape un "covor" de chirpici pe toată lungimea secţiunii. Din loc în loc chirpiciul se întrerupe permiţînd delimitarea locuinţelor.

Vestigiile locuinţei 31 se grupează în partea de nord a secţiunii, extremitatea sa nord-vestică fiind tăiată de şanţul din epoca bronzului. Dărîmăturile locuinţei nu se aflau la aceeaşi adîncime, partea centrală era mai lăsată datorită unei tasări. În porţiunea dezvelită a locuinţei a fost observată o linie de montanţi care par să provină de la stîlpii ce susţineau un perete sau acoperişul. Resturile din lutuiala pereţilor sînt destul de puţine şi puternic fărîmiţate. Avem impresia că lutuirea pereţilor era destul de sumară. Aceeaşi situaţie a mai fost observată şi la alte locuinţe de la Poduri. Podeaua construcţiei a fost ridicată pe trunchiuri de copaci cu diametrul de 8-10 cm. Peste trunchiuri pare să fi fost aşezat un strat destul de subţire de crenguţe. În partea centrală a locuinţei plăcile platformei sînt destul de puternic deranjate, uneori fiind găsite în poziţie oblică. Arderea platformei a fost foarte puternică, chirpiciul căpătînd culoarea roşie spre violet. La capătul de nord al locuinţei plăcile sînt nederanjate şi arderea pare mai slabă. Centrul fiecărei plăci avea culoarea neagră sau negricioasă şi doar marginile erau arse la roşu sau violet.

În partea de nord a locuinţei a fost găsită o cantitate destul de mare de grîu împrăştiată pe platformă, scursă probabil dintr-un vas spart[5]. În aceeaşi zonă au fost descoperite mai multe vase de dimensiuni mari, nedecorate, doar unul dintre ele are un decor adîncit. In partea de sud a locuinţei, în apropierea peretelui, a fost găsită o construcţie de chirpici în care se afla o cantitate de seminţe carbonizate. Caseta era de formă aproape pătrată cu latura de aproximativ 1 m, prevăzută cu o gardină înaltă de circa 10 cm. Seminţele, în cantitate destul de mare, erau arse şi formaseră o pojghiţă care s-a lipit de fundul casetei. În zona construcţiei nu au fost descoperite fragmente ceramice. Avem certitudinea că seminţele au fost depozitate direct în casetă. Menţionăm că astfel de casete sînt de obicei considerate ca locuri pentru rîşnit cerealele[6]. Absenţa rîşuitelor şi cantitatea destul de mare de grîu şi cenuşă pare să susţină ipoteza unor locuri special amenajate pentru depozitarea cerealelor. Amintim şi faptul că în nivelul Precucuteni III de pe Dealul Ghindaru în campaniile 1980-1981 au fost descoperite mai multe construcţii de acest fel, folosite uneori pentru depozitarea vaselor sau de cele mai multe ori pentru păstrarea cerealelor[7]. Este adevărat că acelaşi mod de construcţie este constatat şi în cazul locurilor pentru rîşnit. Dar de obicei rîşniţele sînt

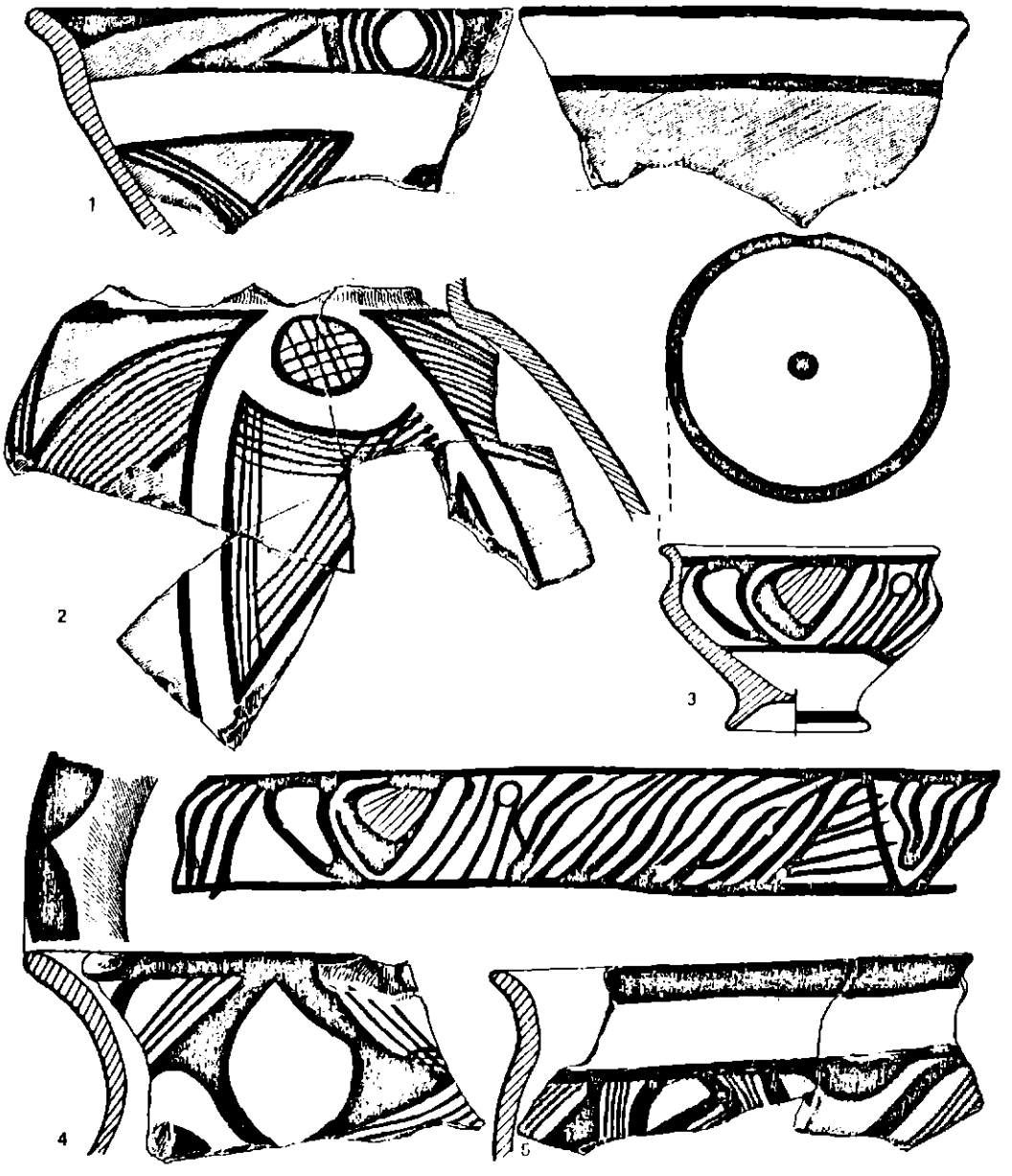

Pl. I.- Ceramică Cucuteni B.

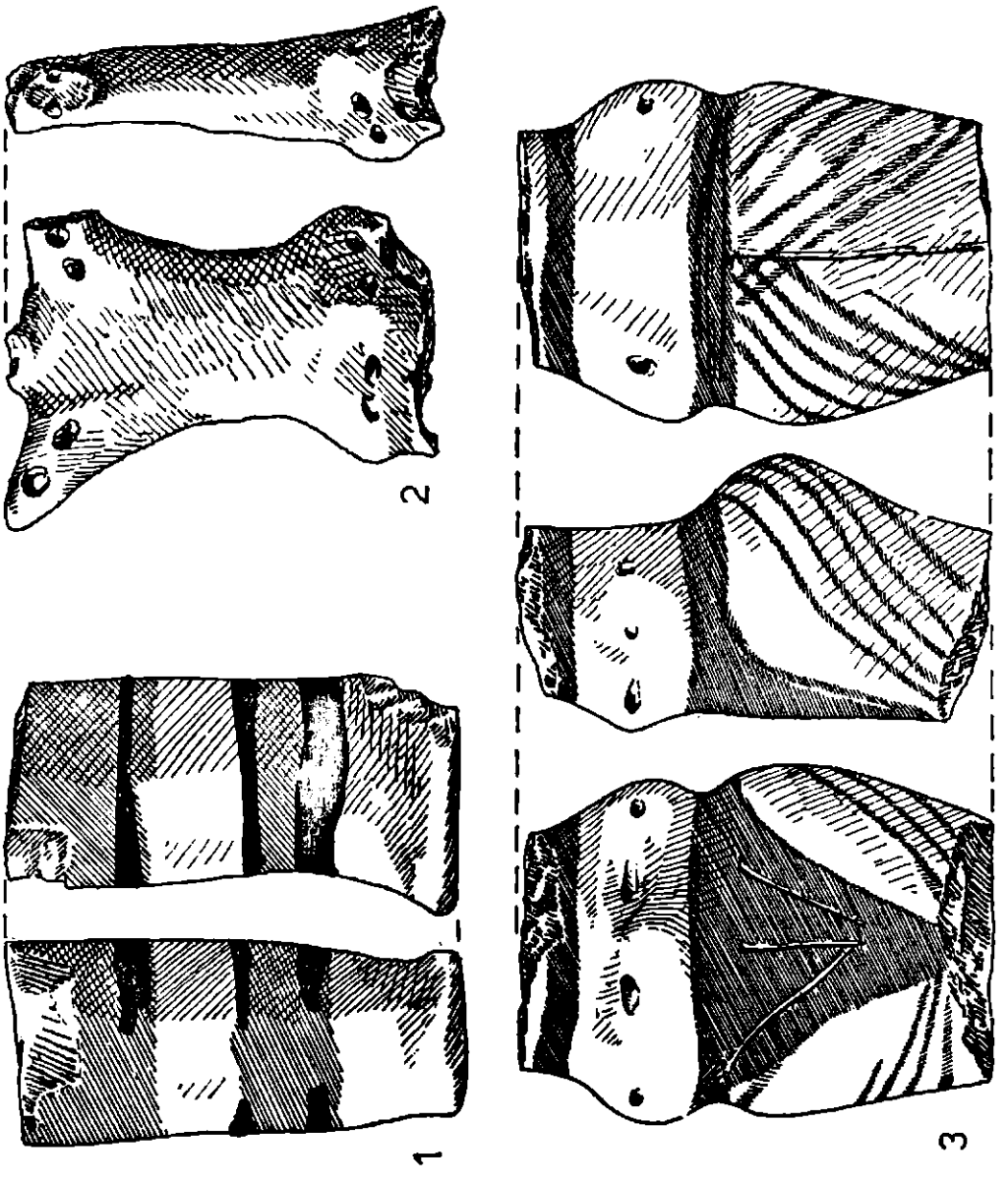

Pl. II.- Figurine antropomorfe din lut ars: 1, Cucuteni A, 2,3 Cucuteni B.

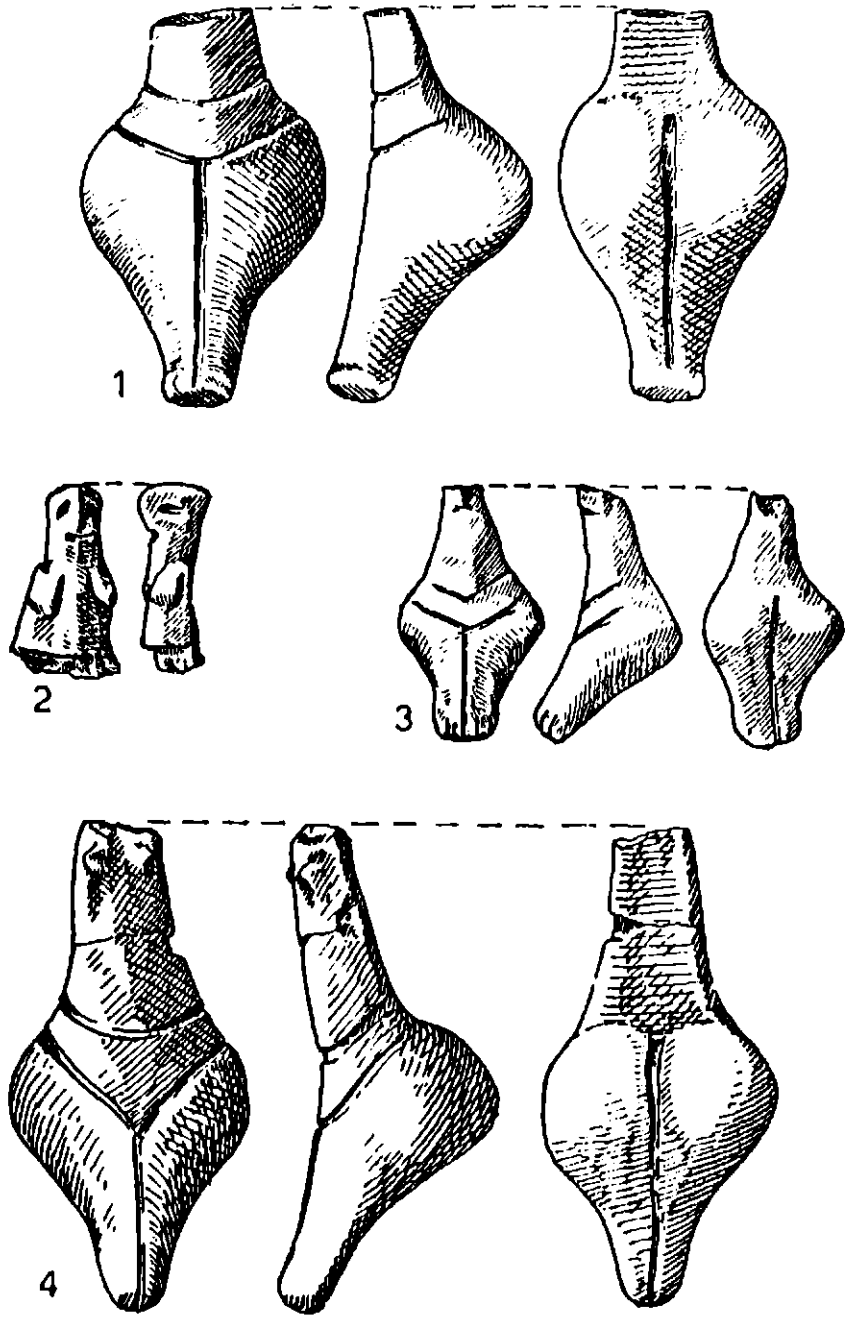

Pl. III.- Figurine antropomorfe din lut ars : 1,3,4 - Precucuteni III ; 2, Cucuteni A.

fixate în interiorul casetei.

Inventarul ceramic descoperit în locuinţă este tipic pentru prima etapă a fazei Precucuteni III. Nu am descris în amănunt situaţia din diferitele zone cu cereale din L_{31}, dar încă de pe şantier am avut impresia că boabele din casetă au fost selecţionate[8].

Din nivelul Precucuteni III clasic ne reţine în mod deosebit atenţia locuinţa 44, parţial degajată şi cercetată. O particularitate interesantă a fost constatată în maniera de construire a platformei. Bîrnele de lemn cu diametrul de 10-14 cm erau acoperite cu un strat gros de frunze care s-au imprimat pe lutul moale aplicat deasupra[9]. Frunzele erau împrăştiate într-un strat gros pe aproape întreaga suprafaţă a platformei-suport. Bănuim că stratul de frunze a fost aşezat fie pentru a izola de umezeala pămîntului, fie pentru a grăbi uscarea lutului umed. S-ar putea ca frunzele să fi fost puse şi pentru a obţine o nivelare mai bună a platformei. Într-o altă locuinţă, din apropiere, a fost observată aşezarea peste bîrnele platformei-suport a unui strat gros de paie, care de asemenea s-au imprimat pe lutul moale. Chirpiciul platformelor din locuinţele amintite era ars la aceeaşi intensitate cu cel al locuinţelor obişnuite. Ne este din ce în ce mai greu să acceptăm ipoteza că platformele locuinţelor Precucuteni-Cucuteni erau arse intenţionat. Observaţiile mianţioase făcute în legătură cu gropile de montanţi care străpung platformele exclud această posibilitate. Credem, şi îndrăznim să generalizăm observaţiile noastre, că platformele locuinţelor Precucuteni-Cucuteni au fost arse în incendiul care a distrus construcţiile respective. Un argument în plus în acest sens îl aduce observaţia că platformele şi uneori doar porţiuni din platforme au fost refăcute de mai multe ori. La unele locuinţe (L_{31} şi L_{33}) au fost observate de la 6 pînă la 12 lutuieli succesive, de asemenea arse. Maniera de construcţie a platformei credem că era asemănătoare cu cea a podelelor de lut din casele actuale de la ţară. Singura diferenţă consta că acum lutuiala se aplică direct pe pămînt, în timp ce constructorii precucutenieni şi cucutenieni, din anumite motive, foloseau o structură din bîrne despicate sau întregi peste care aplicau un strat de lut gros de 8-12 cm. În decursul anilor porţiunile pe care se circula mai mult se deteriorau şi trebuiau refăcute. Astfel se explică numeroasele lutuieli succesive constatate în anumite părţi ale locuinţelor. Probabil, la intervale de timp mai mari, se proceda la refacerea întregii suprafeţe, dar astfel de "grijeli" erau destul de rare[10].

Interesul deosebit pentru L_{44} este justificat de funcţionalitatea construcţiei şi de unele amenajări interioare deosebite. În partea de vest a construcţiei, pe platformă, a fost găsită o casetă de formă pătrată, care adăpostea cinci rîşniţe, dintre care două de dimensiuni mari (55/25 cm şi respectiv 44/24 cm). Rîşniţele erau fixate pe socluri de lut cu marginea pictată cu alb, fiind înconjurate de o gardină cu secţiunea triunghiulară, cu baza de 15 cm şi înălţimea de circa 18 cm. Unele porţiuni din gardină erau sfărîmate, dar s-a putut observa o bucată

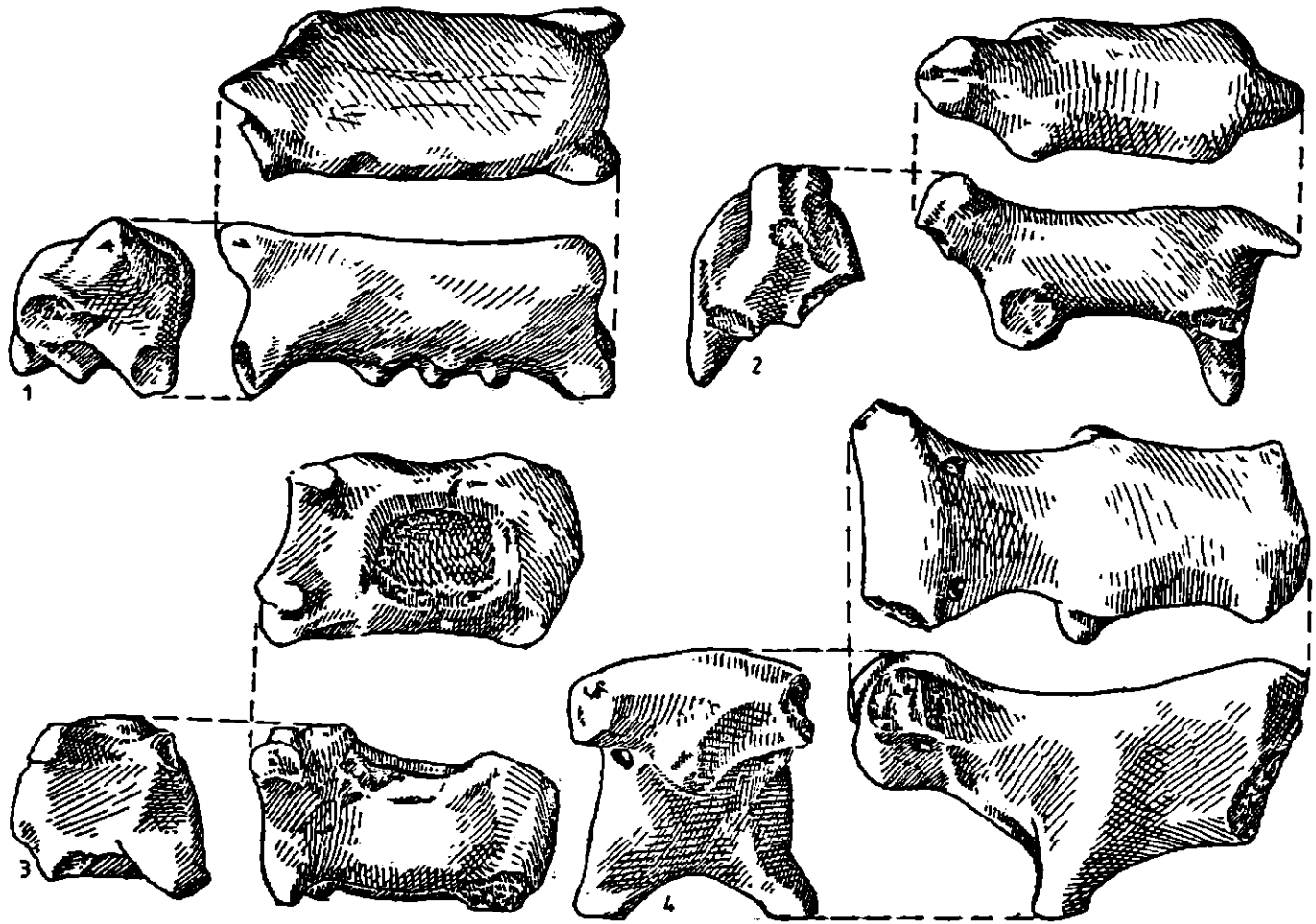

Pl.IV.- Figurine zoomorfe din lut ars: 1, Precucuteni III; 2–4 Cucuteni A.

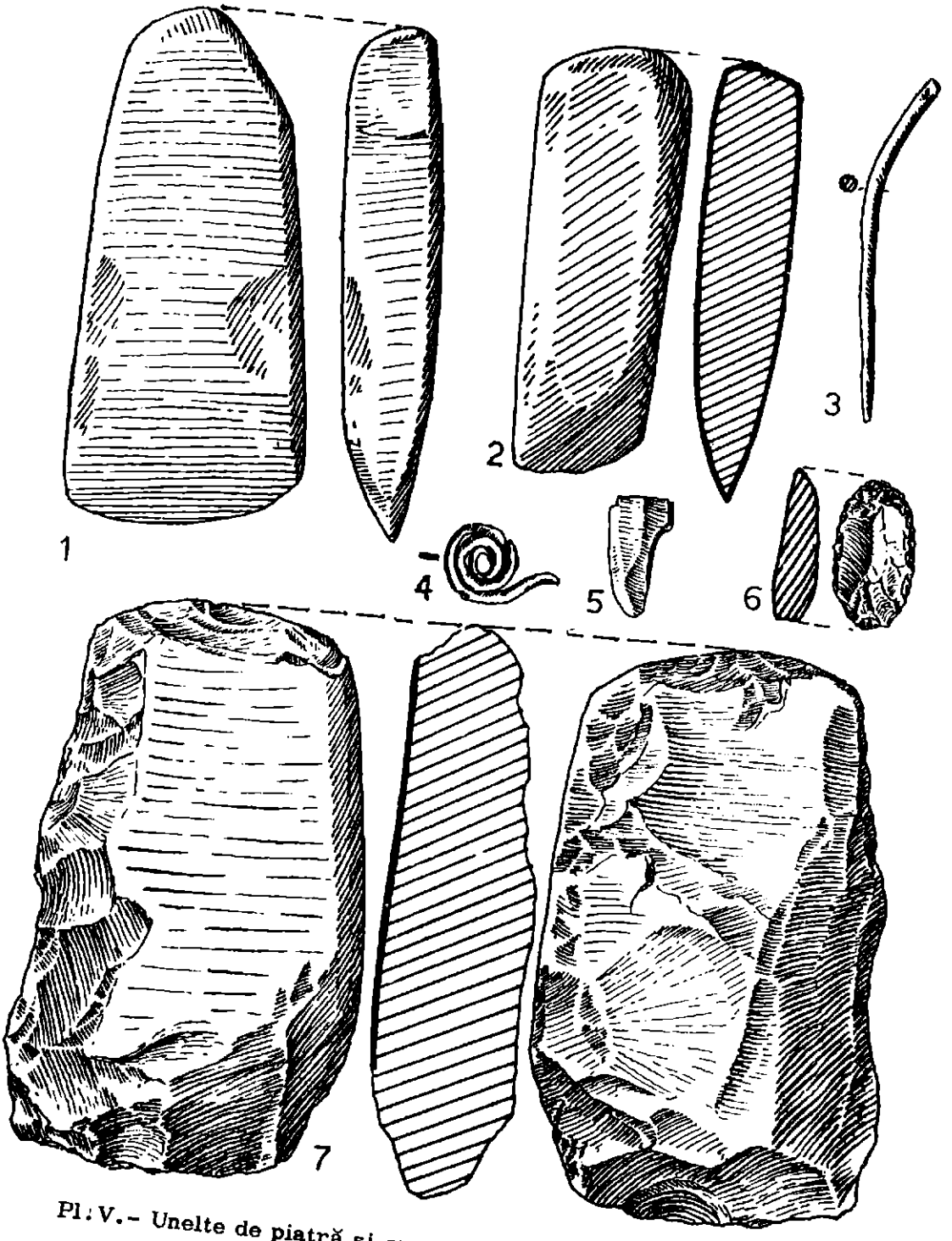

Pl. V.- Unelte de piatră şi cupru: 3,4; piatră 1,2,7; silex 6; obsidiană 5.

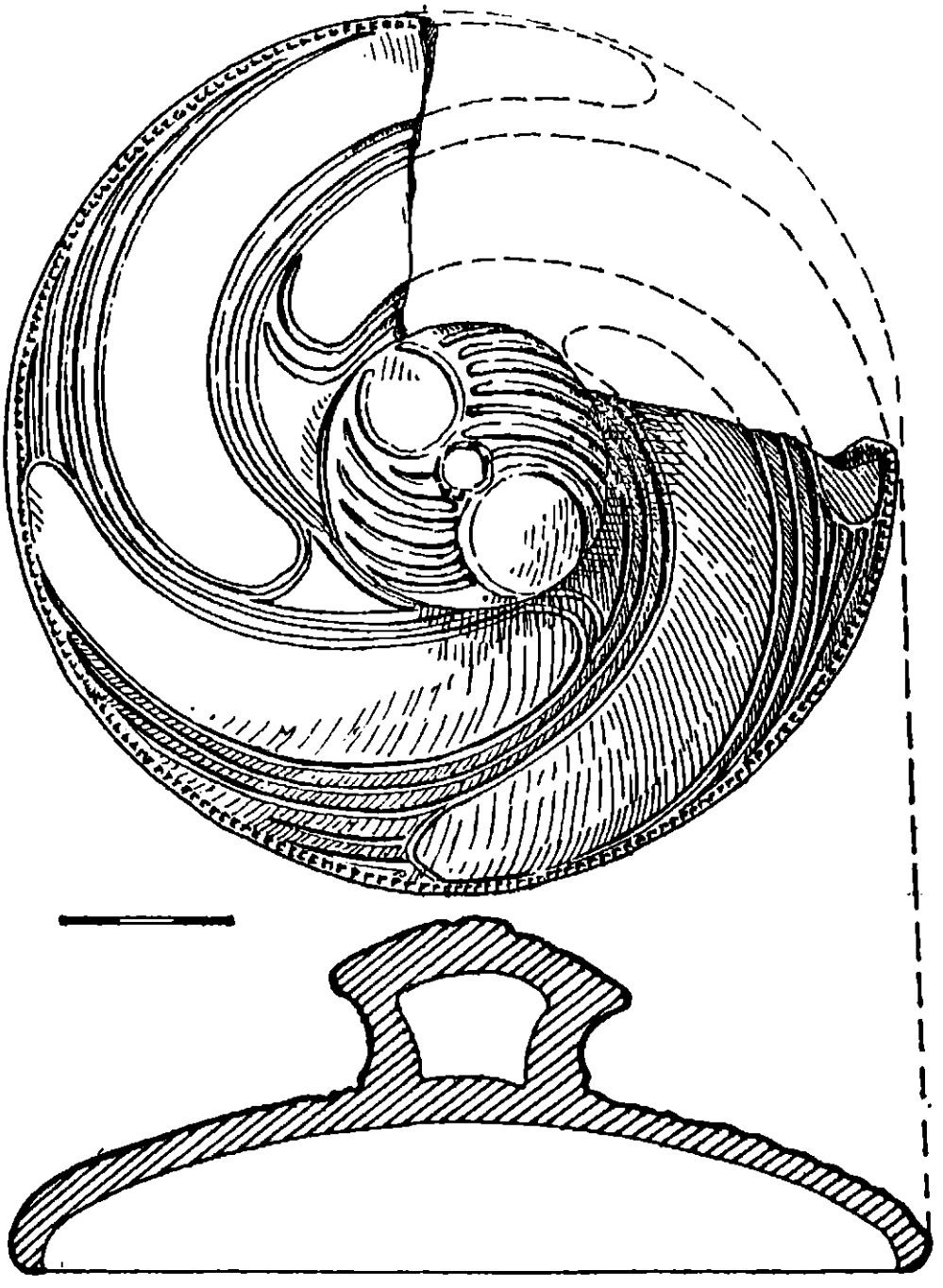

Pl. VI.- Capac, Precucuteni III.

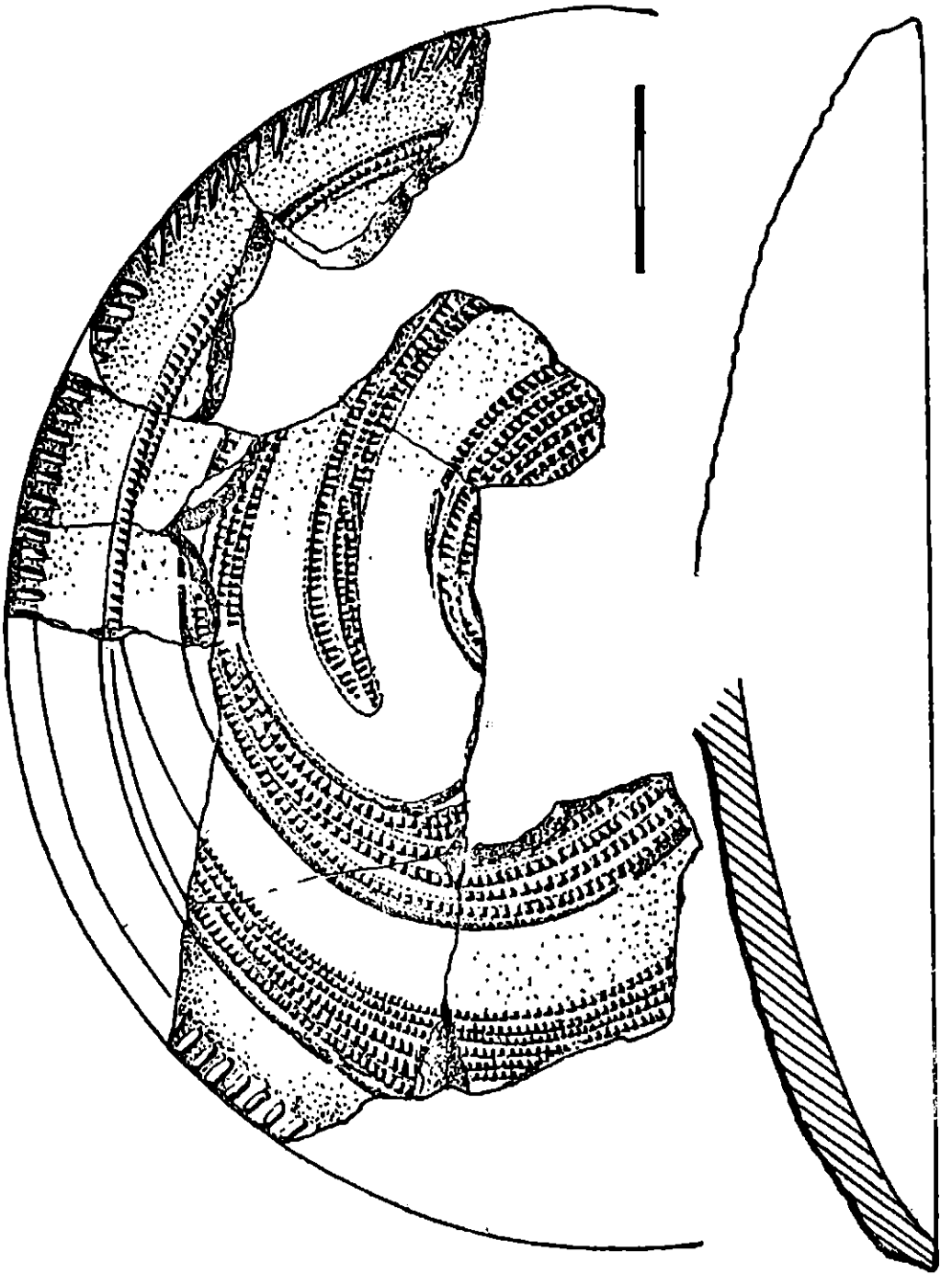

Pl. VII.- Capac, Precucuteni III.

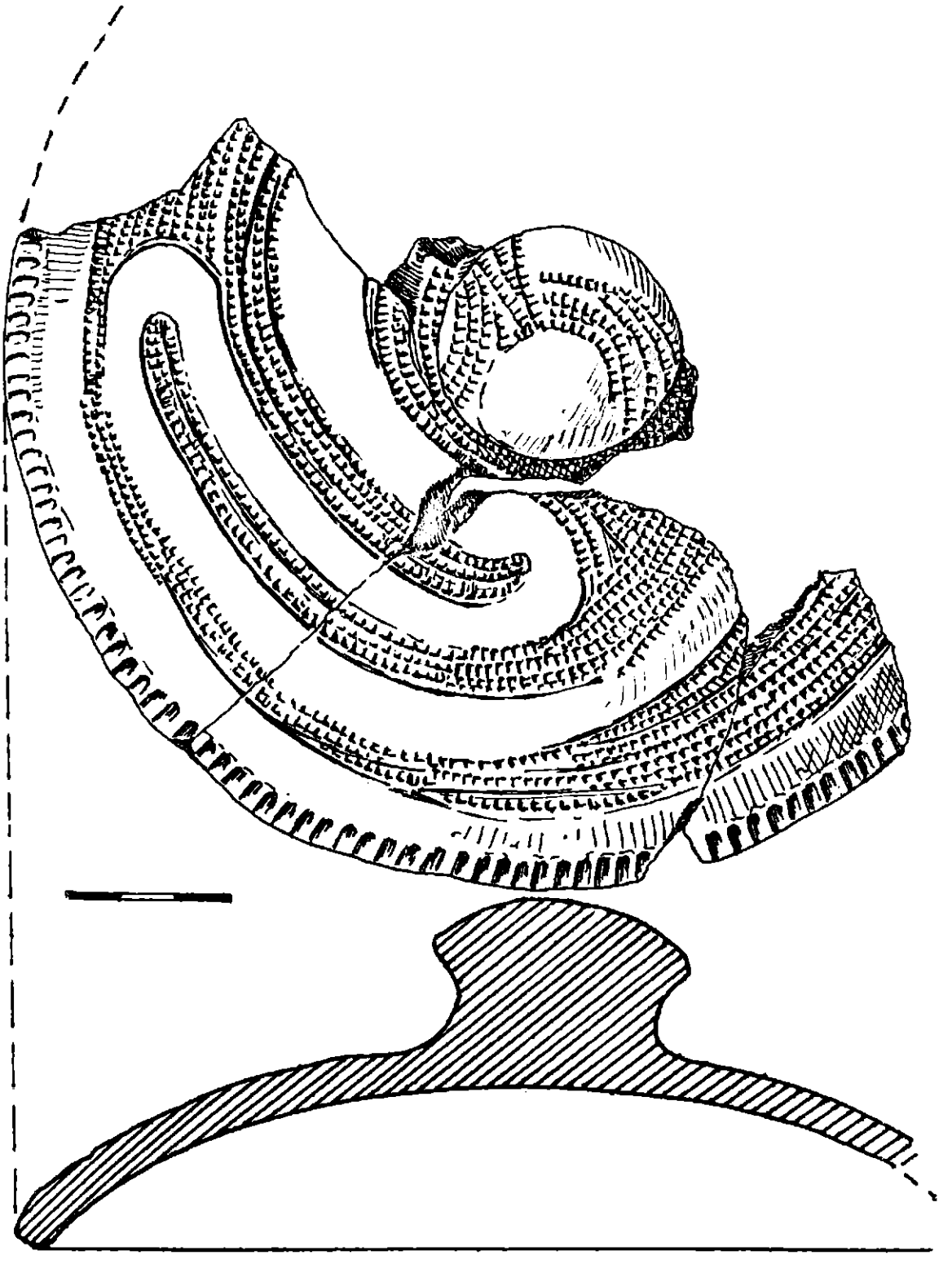

Pl. VIII.- Capac, Precucuteni III.

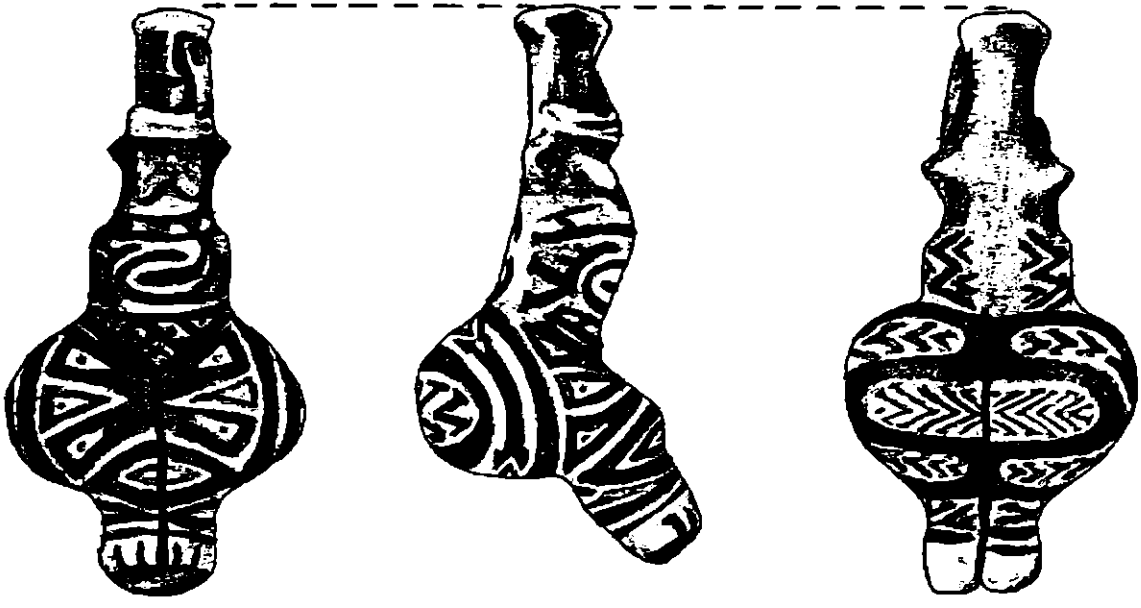

Pl. IX.- Figurină antropomorfă, Precucuteni II.

dintr-un "uluc" prin care era evacuată făina rîşnită. Spre est de caseta cu rîşniţe au fost descoperite patru construcţii de formă tronconică (diametrul bazei 55 cm, înălţimea păstrată 35 cm, diametrul la înălţimea păstrată 45 cm) pe care le-am numit "silozuri". În apropierea primei construcţii au fost găsite resturile unui capac circular prevăzut cu o gură de aerisire. Cele patru "silozuri" adăposteau o însemnată cantitate de cereale. Construcţia care reprezenta un nivel de refacere pare să fie, la prima vedere, o "moară", cu toate că şi alte interpretări nu sînt excluse. Evident, funcţionalitatea ei exactă va fi stabilită doar după degajarea integrală a construcţiei. Materialul ceramic descoperit în L_{44} permite o certă încadrare în prima etapă a fazei Precucuteni III.

Din nivelul Precucuteni II tîrziu ne propunem să prezentăm, succint, situaţia din construcţia marcată cu sigla L_{36}, referindu-ne doar la materialele descoperite în campania de care ne ocupăm[11].

Locuinţa, pentru care credem că este mai potrivit să folosim termenul de sanctuar, avea două vetre. În apropierea primei vetre a fost descoperit un interesant complex format dintr-un vas-miniatură, un tron din lut ars, o statuetă reprezentînd o femeie - probabil gravidă, cu pîntecul proeminent şi sînii lăsaţi - şi alte şase figurine mai mici, dintre care doar trei au fost găsite în apropierea primei, pe latura de vest a vetrei. Alte trei statuete au fost descoperite pe latura de nord-est a vetrei. Credem că toate figurinele formează un singur complex.

Figurina centrală era modelată în poziţie şezîndă. Ei îi era destinat un mic tron de lut decorat cu crestături pe margine. Statueta este mică, doar 4,2 cm înălţime. Reprezintă o femeie corpolentă cu capul sumar modelat şi tras puternic pe spate, într-o atitudine de invocare. Gîtul este scurt şi masiv, pîntecul - proeminent şi subliniat printr-o incizie pe talie - dă impresia unei femei în preajma naşterii. Sînii sînt modelaţi realist, căzuţi, şoldurile sînt ample, coapsele robuste şi pline. Figurina reprezintă cu certitudine pe "Marea Mamă", strămoaşa tribului. Celelalte şase statuete sînt de asemenea, feminine.

Deosebit de interesantă este o mică statuetă (2,1 cm înălţime) din acest grup. Figurina este modelată în poziţie şezîndă, cu picioarele desfăcute. Capul, pe care sînt marcaţi ochii, nasul şi gura, este unit direct cu trupul. Bazinul şi şoldurile sînt destul de ample faţă de dimensiunile statuetei. Sexul feminin este indicat prin incizii. După părerea noastră este vorba de reprezentarea unei "zeiţe-copil". Şi celelalte statuete par să reprezinte tot "zeităţi-copii" de diferite vîrste. S-ar părea că este vorba de reprezentarea unei familii, formată din "Marea Mamă", purtătoarea unei noi vieţi, aşezată pe tronul ritual şi din cele şase "zeiţe-copii" de vîrste diferite şi probabil cu atribuţii diferite. Normal că nu excludem posibilitatea ca unele reprezentări din acest grup să fie în altă relaţie cu "Zeiţa-Mamă". Unele statuete ar pu-

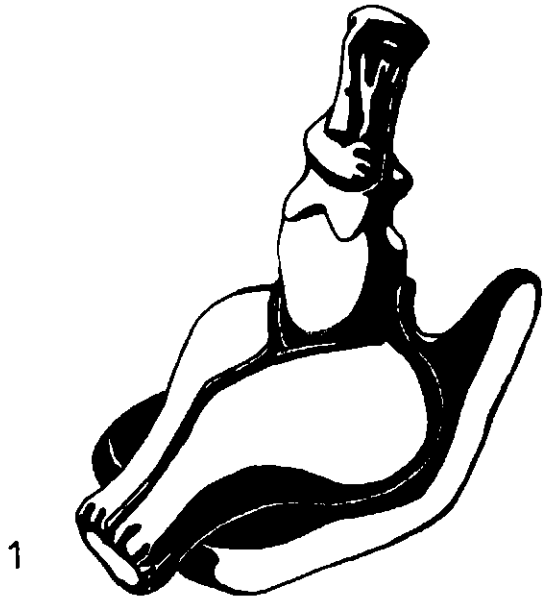

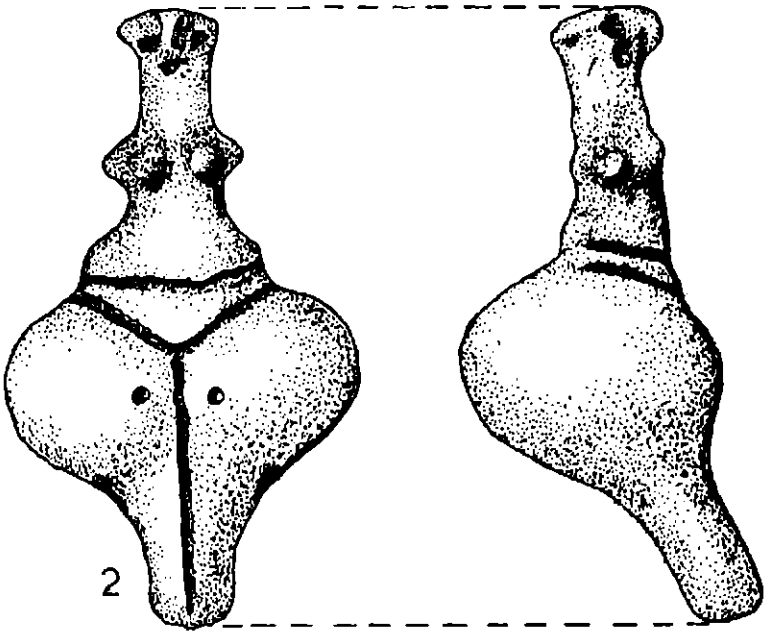

Pl. X.- Figurine antropomorfe, Precucuteni II.

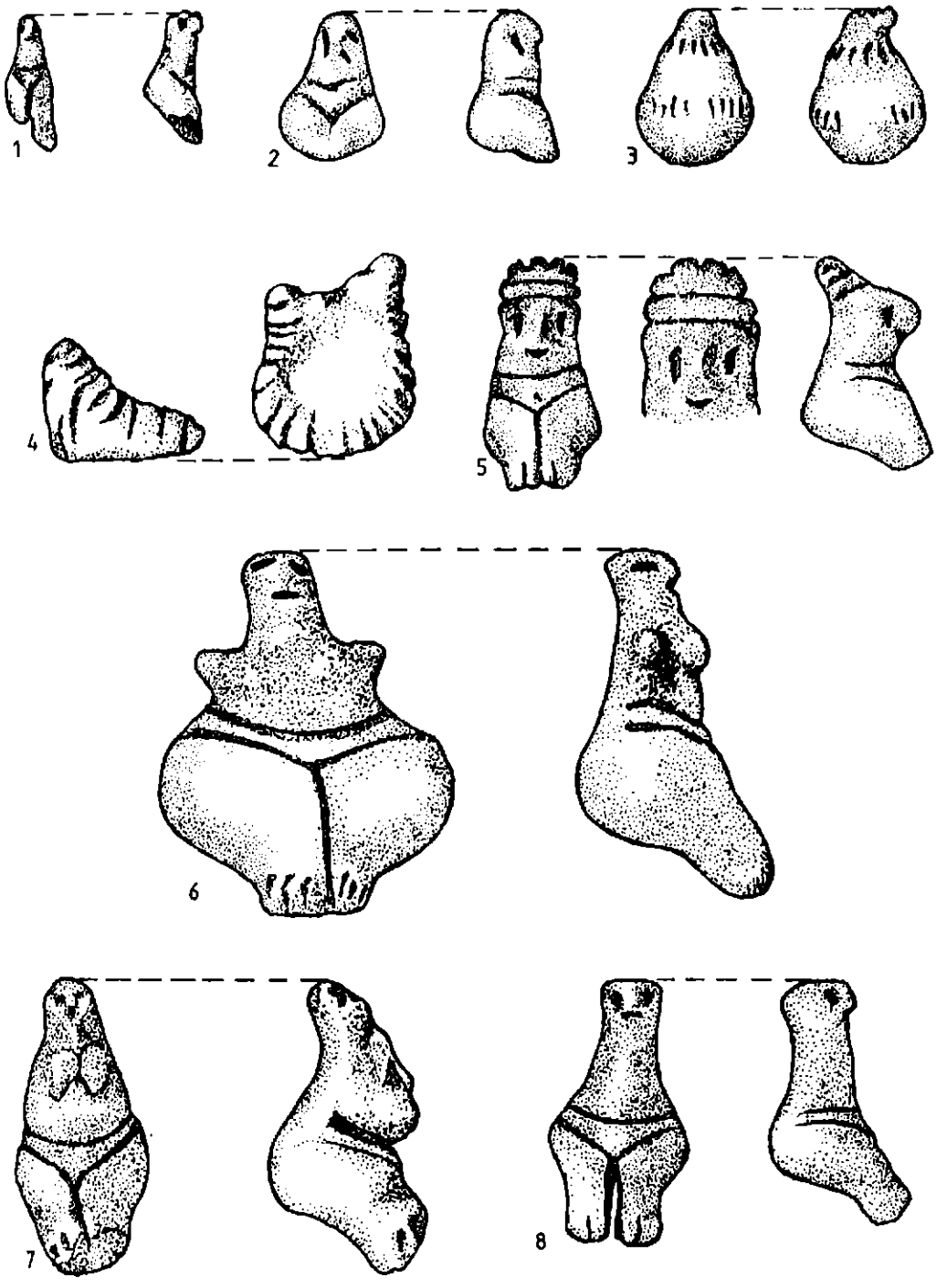

Pl. XI .- Figurine antropomorfe şi "tronuri" din lut ars, Precucuteni II.

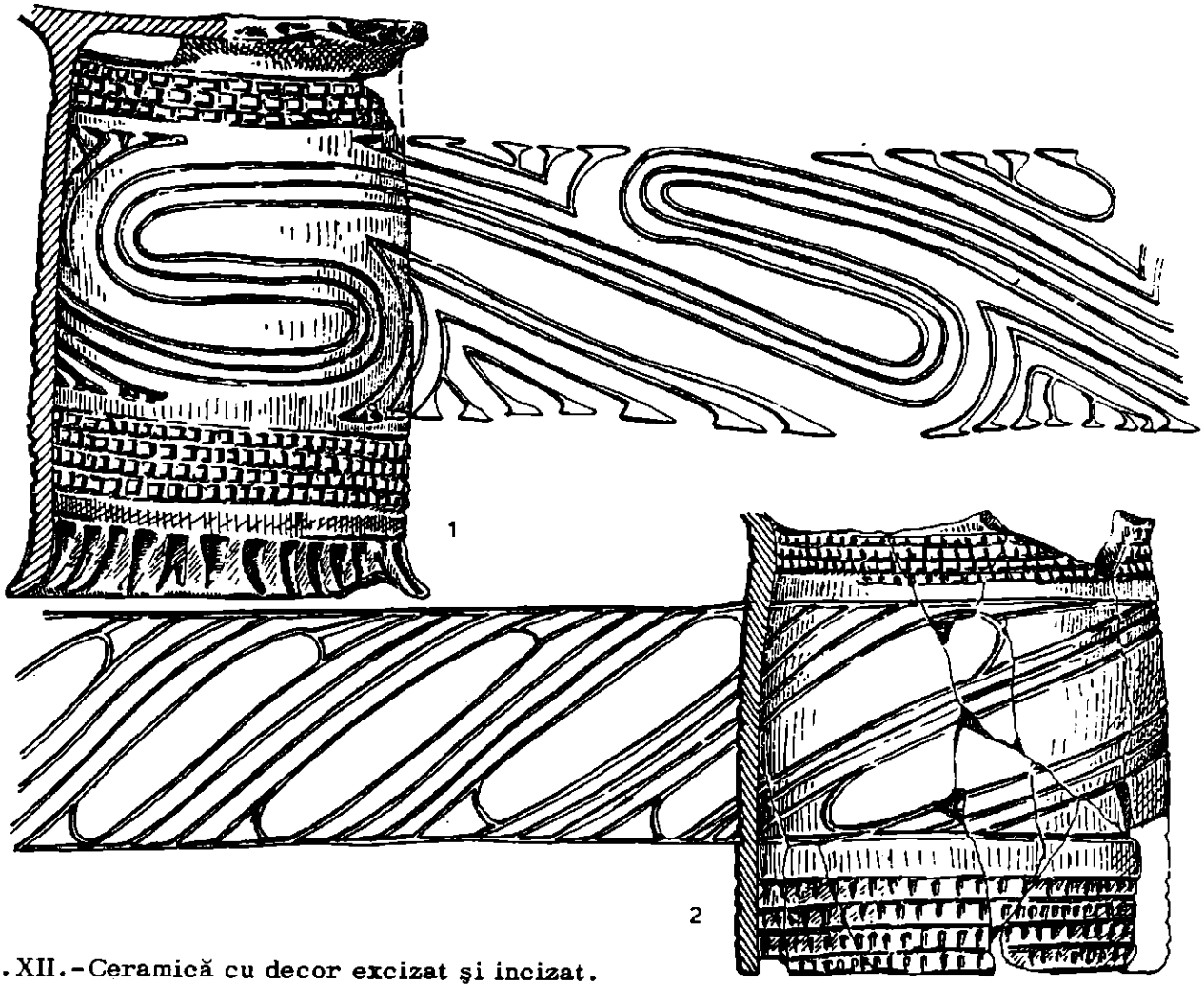

Pl. XII. - Ceramică cu decor excizat şi incizat.

tea reprezenta zeităţi secundare. Totuşi, rămînem cu mai multă încredere ataşaţi interpretării că în acest caz este vorba de o portretizare, - imagine ideală - a "familiei terestre". Gruparea statuetelor lîngă vatră pare să susţină această ipoteză.

În apropierea celei de a doua vetre a fost descoperit un alt complex de statuete. Piesele se aflau într-un vas de mari dimensiuni sfărîmat de prăbuşirea pereţilor. Vasul în care era adăpostit complexul ritual a fost iniţial acoperit de un capac şi de un alt vas mai mare, care avea rolul de a proteja statuetele. Situaţia este asemănătoare cu cea a complexului ritual de la Gheläieşti-Nedeia[12].

În vas au fost descoperite, probabil păstrate în paie de cereale, 21 de figurine feminine, 14 tronuri rituale şi două mici obiecte de cult. Cea mai mare parte din tronurile rituale (13) erau într-o bună stare de conservare. Din cel de al patrusprezecelea nu am găsit decît un mic fragment. Se pare că iniţial au fost 15 tronuri, deci cîte unul pentru fiecare dintre figurinele mai mari cu decor pictat.

Tronurile sînt diferite ca formă, fiind confecţionate special pentru o anumită atatuetă. Presupunem că personajului principal îi era rezervat tronul cu spătarul în formă de coarne. Un alt tron cu spătarul în formă de coarne, dar mai mic, pare, după părerea noastră, să arate o anumită ierarhie în cadrul grupului de figurine. În sfîrşit, al treilea tron are spătarul drept cu o decupare semicirculară şi pare să fie destinat celui de al treilea personaj ca importanţă. Celelalte tronuri sînt mai simple şi au dimensiuni diferite în funcţie de importanţa personajului căruia îi erau destinate.

Cel de al doilea complex de statuete din L36 poate fi împărţit în două grupuri. Un prim grup format din statueta de dimensiuni mici şi care erau nepictate şi un alt grup format din figurine mai mari, pictate, pentru care au fost modelate şi tronurile rituale.

Primul grup este format din şase statuete modelate în poziţie şezîndă. Cele mai multe se încadrează tipurilor cunoscute în plastica precucuteniană. Corpul este sever schematizat, capul fiind destul de sumar modelat şi unit cu trupul printr-un gît scurt. Şoldurile şi bazinul sînt ample, chiar exagerate faţă de dimensiunile pieselor. Sexul feminin este de cele mai multe ori clar indicat prin linii incizate. De data aceasta se pare că nu mai este vorba de reprezentarea unor personaje-copii, ci de "zeiţe" adulte, probabil mai puţin importante. Figurinele din acest grup nu au fost pictate, dar sînt modelate din pastă fină, arse oxidant şi au culoarea roşie-cărămizie uniformă.

Vom descrie ceva mai amănunţit doar două dintre statuetele acestui grup. Prima statuetă este modelată în poziţie şezîndă, cu capul şi bustul puternic trase spre spate. Capul, sumar modelat prin ciupirea lutului, are ochii şi gura marcate prin mici incizii. Foarte curioşi sînt sînii alungiţi şi "crestaţi" orizontal, vrînd probabil să sugereze un tatuaj. Pîntecul este proeminent, probabil tot în legătură cu cultul graviditătii. Statueta pare prin dimensiuni şi modelare să reprezinte

personajul cel mai important din grupul figurinelor nepictate. Din acelaşi grup face parte o statuetă în poziţie şezîndă, care are reprezentată o coroană sau o coafură complicată. Grupul statuetelor nepictate pare a se afla într-o poziţie "subordonată" celor din grupul de statuete pictate.

Al doilea grup, cel al statuetelor pictate, este format din 15 exemplare, dintre care trei au pictura corodată, dar iniţial au fost pictate. Din întregul grup se detaşează o figurină pe care o considerăm personajul central. Capul este modelat cu mai multă atenţie la extremitatea unui gît cilindric, destul de lung. Ochii piezişi sînt adînci, nasul destul de proeminent se ridică deasupra gurii, dîndu-i o expresie gînditoare. Două proeminenţe conice marchează braţele sau umerii, dar printr-o ciudată inadvertenţă mîna dreaptă este modelată chiar pe gît, în poziţie orizontală, palma este încleştată pe cotul mîinii stîngi, care este ridicată şi sprijinită de obraz. În rest, modelarea este tradiţională şi poate datorită acestui lucru este sigură şi echilibrată. Remarcăm modelarea sînilor prezentaţi realist. Imediat sub sîni statueta este acoperită de o angobă din lut fin de culeare gălbuie, pe care s-a pictat un complicat decor geometric cu culoare roşie. Celelalte statuete sînt modelate fără braţe şi după canoanele obişnuite ale plasticii precucuteniene. Remarcăm faptul că şi în acest grup au există exemplare identice. Mici detalii de modelare, de atitudine, de expresie sau decorul pictat le individualizează, le dau o notă personală. Acest lucru ne determină să credem că fiecare statuetă reprezenta un anumit personaj, cu atribuţii specifice în cadrul grupului.

Cele două complexe rituale descoperite în sanctuarul Precucuteni II de la Poduri-Dealul Ghindaru ridică o serie de probleme în legătură cu viaţa spirituală şi arta populaţiei din acea vreme.

Rezultatele campaniei 1981 de la Poduri-Dealul Ghindaru pot fi apreciate ca interesante. Au fost obţinute noi date asupra vieţii materiale şi spirituale ale locuitorilor de aici. Menţionăm şi faptul că au fost lărgite cercetările interdisciplinare, care, sîntem siguri, ne vor furniza informaţii deosebit de importante pentru cunoaşterea vieţii comunităţii de la Poduri.

NOTE

1 Raportul prezent este semnat de echipa de arheologi, din colectiv făcînd parte şi Alexandra Bolomey (arheozoolog), Marin Cârciumaru (palinolog), Felicia Monah (botanist), I. Lupaşcu (pedolog) şi Adrian Muraru (geolog). La săpături au participat studenţii Ion Mareş şi Adrian Atarcicov de la Facultatea de istorie-filosofie a Universităţii "Al. I. Cuza" din Iaşi.

2 Cf. D. Monah şi colab., în Materiale, XIV, Tulcea, 1980, p. 86-99 ;

D.Monah, St.Cucoş, D.N.Popovici, S.Antonescu, în Cercetări arheologice,V, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti,1982,p.9-22.

3 Ibidem.

4 D.Monah şi colab., Materiale, XIV, p.90 şi fig.2/1.

5 O descriere mai amănunţită a descoperirilor de cereale vezi la M. Cârciumaru şi F.Monah, în Materiale, XVI, Vaslui (sub tipar).

6 S.Marinescu-Bîlcu, în Materiale, XIV, Tulcea, 1980,p.101.

7 Cf.D.Monah, St.Cucoş, D.N.Popovici, S.Antonescu, op.cit.

8 St.Cucoş şi D.Monah, Les connaissances "scientiphiques" et "technologique" des IV-IIIe millénaires av.n.è. sur le territoire actuel de la Roumanie, Comunicare susţinută la "Al XVI-lea Congres internaţional de istorie a ştiinţei", Bucureşti, aug.26-sept.3, 1981.

9 Cf.F.Monah, în Materiale, XVI, Vaslui (sub tipar).

10 În imediata apropiere a şantierului am observat, în casa unui sătean, o podea de lut nears care se păstrează de peste 15 ani fără să fie prea puternic deteriorată. Refacerea unei astfel de podele, atunci cînd intervalul de timp nu este reglementat de o anumită tradiţie, se face la intervale de timp în funcţie de starea ei, dar şi de "hărnicia" locatarilor.

11 O parte din L_{36} a fost cercetată în campania 1980.

12 St.Cucoş, în SCIV, 24, 1973, 2, p.207 şi urm.

LES RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES DE PODURI-DEALUL GHINDARU

Résumé

En continuant les recherches archéologiques au point nommé "Dealul Ghindaru" pendant la campagne de 1981 ont été mises au jour de nouvelles et importantes découvertes, relatives à la stratigraphie de l'établissement, au système de construction du des habitations appartenant au complexe cultural de Precucuteni-Cucuteni et aussi à l'économèe et à la vie spirituelle de la dite population.

Pendant les fouilles ou a relevé, en dessous du plus ancien niveau attesté jusqu à présent-appartenant à la phase Precucuteni II - trois "conches" de torchis qui précédaient le dif niveau,ce qui met en discussion de nouveau le problème du début de l'habitat en ce lieu.

On y a fait aussi de observations sur la manière de construction des habitations, spécialment sur celles trounées dans les niveaux appartenant aux phases Precucuteni III et II. On a remarqué ainsi le fait que celles ci étaient bâties sur une plate-forme en bois (poutres fendues) superposée par une mince conche de rameaux on même de pailles unies par une conche de terre glaise qui donnait le

forme définitive de la plate-forme de l'habitation.

C'est très intéressant qu'au cadre de l'habitation no.41 on a mis à jour une "cassette" en terre glaise où on trouvait des grains carbonisés. L'habitation no 44 appartenant au niveau Precucuteni III classique, qui a été dégagée partiellement a relévé, dans le dit cas, l'existence d'une habitation spécialisée où on monlait les grains.

Très importante est aussi l'habitation no 36 appartenant au niveau Precucuteni II récent qui, pance qu'on y a découvert deux complexes rituels (figurines feminines en terre cuite, trônes en terre glaise et un vase miniaturisé) a été considérée comme habitation-sanctuaire.

LÉGENDE DES PLANCHES

Pl. I. - Céramique du type Cucuteni B.
Pl. II. - Figurines anthropomorphes en terre cuite : 1,3 - Cucuteni A ; 2,3 - Cucuteni B.
Pl. III. - Figurines anthropomorphes en terre cuite ; 1,3,4 - Precucuteni III ; 2 - Cucuteni A.
Pl. IV. - Figurines zoomorphes en terre cuite : 1 - Precucuteni III ; 2-4 - Cucuteni A.
Pl. V. - Outils en pierre et cuivre : 3,4 ; pierre - 1,2,7 ; silex 6 ; obsidianne - 5.
Pl. VI. - Couvercle, Precucuteni III.
Pl. VII. - Couvercle, Precucuteni III.
Pl. VIII. - Couvercle, Precucuteni III.
Pl. IX. - Figurine anthropomorphe, Precucuteni II.
Pl. X. - Figurines anthropomorphes, Precucuteni II.
Pl. XI. - Figurines anthropomorphes et "trônes" en terre cuite, Precucuteni II.
Pl. XII. - Céramique au décor excisé et incisé.

SĂPĂTURILE EFECTUATE LA BRĂNEŢ, ÎN AŞEZAREA GLINA

de AUGUSTIN ULANICI

Începute în anul 1972, săpăturile de la Brăneţ au continuat cu unele intermitenţe pînă în anul 1981.

Cercetările din acest din urmă an au avut din nou în vedere obiectivele anterioare. Dintre acestea, se impunea în primul rînd cunoaşterea mai aprofundată a culturii Glina prin descoperiri care să întregească tabloul sincronismelor, al influenţelor şi al genezei culturii respective.

Obiectivele mai sus enumerate au putut fi atinse mai mult sau mai puţin pariţial şi în campania de săpături din anul 1981, care s-a desfăşurat în perioada 10-26 august.

Stratigrafia care s-a impus cu acest prilej concordă pe deplin cu cea stabilită în anii anteriori[1].

După cum se ştie, stratul de cultură cuprinde două niveluri de locuire cu vestigii specifice culturii Coţofeni din perioada de tranziţie la epoca bronzului şi (fără cezură) trei niveluri care reprezintă cultura de tip Glina din perioada timpurie a epocii bronzului.

Cu toate că pînă în prezent nu s-a putut săpa decît circa 15% din suprafaţa totală păstrată a aşezărilor respective, cultura Glina este reprezentată (pînă în anul 1981 inclusiv) de 14 locuinţe de suprafaţă, cu un bogat inventar material: unelte din aramă, piatră şi lut ars, idoli şi numeroase vase întregi.

În anul 1981 s-au dezvelit două locuinţe de tip Glina aparţinînd nivelului doi de locuire.

Prima dintre cele două adăposturi (nr.13) s-a impus printr-o mare masă de chirpici concentrată pe o suprafaţă de circa 6 x 6 m. Aici se afla o vatră bine păstrată (1 x 0,010 m), apreciabilă ca mărime. Tot aici se aflau o serie de unelte din silex - tipice şi atipice -, impunîndu-se mai ales răzuitoare, cît şi lame denticulate (pl.I/1-8). În jurul vetrei s-au găsit trei fusaiole din lut ars, din care două discoidale - aplatizate - şi una de formă ovoidală (pl.I/9), două castroane întregi, precum şi fragmente ceramice, sugerînd un larg repertoriu de tipuri de vase de dimensiuni variate.

Locuinţa nr.14 nu a putut fi dezvelită în întregime. În ease impune o vatră bine păstrată, în jurul căreia erau masate o serie de fragmente ceramice alături de cîteva silexuri atipice şi două fusaiole din lut ars, păstrate fragmentar.

După cum s-a menţionat şi cu alte prilejuri, ceramica ne oferă în totalitate o gamă largă de tipuri de recipiente, care, prin tehnica de lucru şi motivele decorative, sînt specifice culturii Glina.

Castroanele se impun prin numărul lor ridicat, frecvente fiind cele cu pîntecele arcuit simplu, apoi cele cu pîntecele bitronconic. Un castron-bol este perfect emisferic şi a fost lucrat din pastă arsă la cărămiziu-deschis (pl.I/10). Aceste recipiente emisferice alături de cele globulare se remarcă des în repertoriul ceramicii de la Brăneţ. O mică amforă globulară are suprafaţa exterioară lustruită (pl.II/3).

Cîteva castroane au pereţii tronconici, uşor arcuiţi sau puternic bombaţi. Unele cioburi ilustrează prezenţa unor castroane-tipsii cu o largă deschidere (pl.III/8), cu marginea scurtă, puternic înclinată spre interior, fiind asemănătoare cu cele descoperite la Maiu Roşu, jud.Giurgiu (din cadrul culturii Cernavoda III[2]) sau la Slobozia[3]. Tipul de castron-tipsie cu deschidere largă se întîlneşte frecvent în ceramica de tip Gumelniţa.

Dintr-un "castron" cu gura largă s-a păstrat un fragment a cărui margine prezintă o parte adusă spre interior - dublată fiind de o alta puternic arcuită spre exterior (pl.III/1). Deocamdată analogii pot fi găsite la unele vase din cadrul ariei Horodiştea-Folteşti, cum ar fi acelea descoperite la Riseşti, jud.Vaslui[4], într-un mormînt cu înhumaţie plană cu ocru.

Fragmentar s-a păstrat un mic creuzet cu pereţii foarte groşi, prezentînd puternice urme de ardere (pl.II/5).

O piesă, singulară pînă în prezent în cadrul culturii Glina în general, a fost găsită în locuinţa nr.14. Are forma unei cupe (aplatizate) cu piciorul compact, înalt şi tronconic. De pe acesta porneşte recipientul propriu-zis cu pereţii înclinaţi oblic pe porţiunea superioară a bazei (pl.II/1). Se pare că avem de-a face cu un mic opaiţ, ale cărui similitudini sînt de găsit în aspectul cultural Cernavoda III[5].

Mai trebuie să amintim că şi cu ocazia săpăturilor din 1981 de la Brăneţ s-au descoperit o serie de vase de uz casnic comun - tipul borcan - de dimensiuni apreciabile, cu toarte din bandă lată aplicate pe diametrul maxim al pîntecelui (pl.II/2), sau recipiente pentru provizii lucrate din pastă grosolană, cu pereţii cu profil în "S" prelung.

Motivele decorative care împodobesc ceramica se integrează întrutotul în ornamentica specifică culturii de tip Glina: şiruri de găuri-butoni sub buză, combinaţi cu alveolări pe umărul vasului (pl.II/6,8) sau găuri-butoni cu impresiuni în şir circular alături de alveolarea sau crestarea buzei (pl.III/2). Elemente decorative sînt şi grupele de protuberanţe - două cîte două (pl.III/9) - sau toartele cu cîrlige spiralice la bază (pl.III/7) sau aplicaţiile cu alveolare la mijloc (pl.II/ 6). Majoritatea toartelor sînt lucrate din bandă lată (pl.III/3,6).

În urma fiecărei săpături de la Brăneţ numărul formelor ceramice cît şi ale ornamenticii creşte, lărgind tipurile ceramice ale culturii Glina.

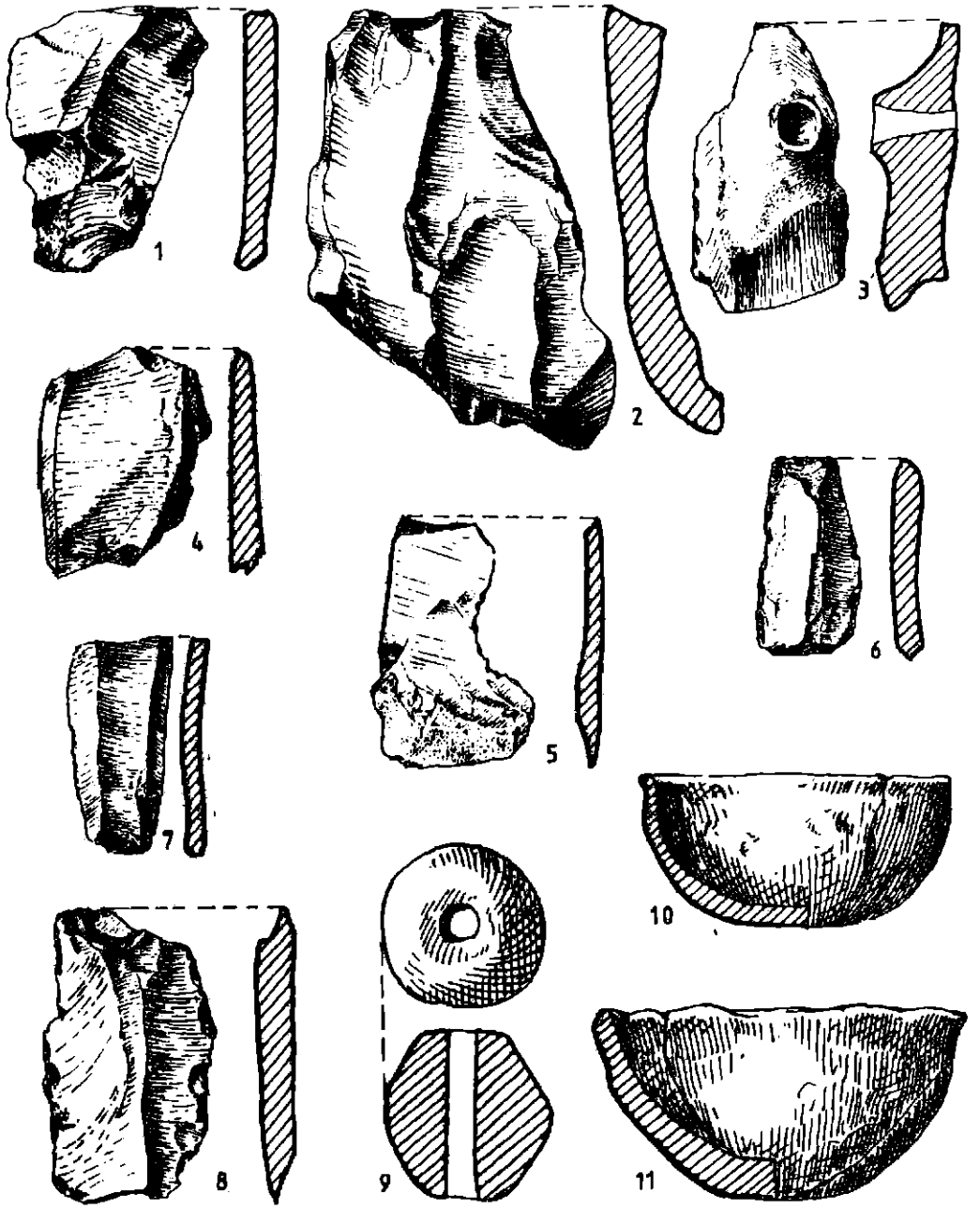

Pl.I – Brăneţ, jud. Olt : 1–8, unelte din silex ; 9, fusaiolă din lut ars ; 10–11, castroane.

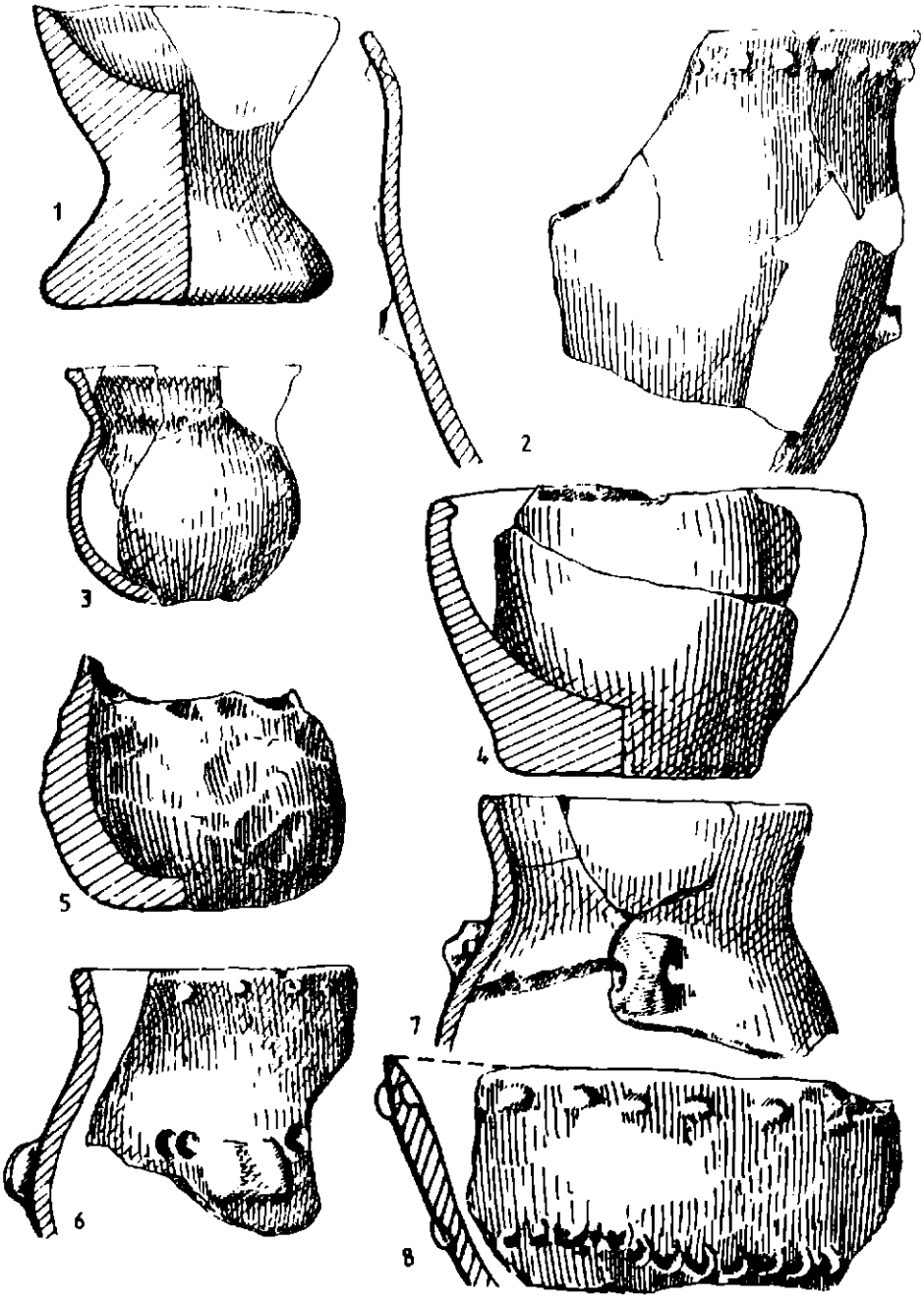

Pl. II - Brăneţ, jud. Olt : 1-9, vase şi fragmente ceramice de tip Glina.

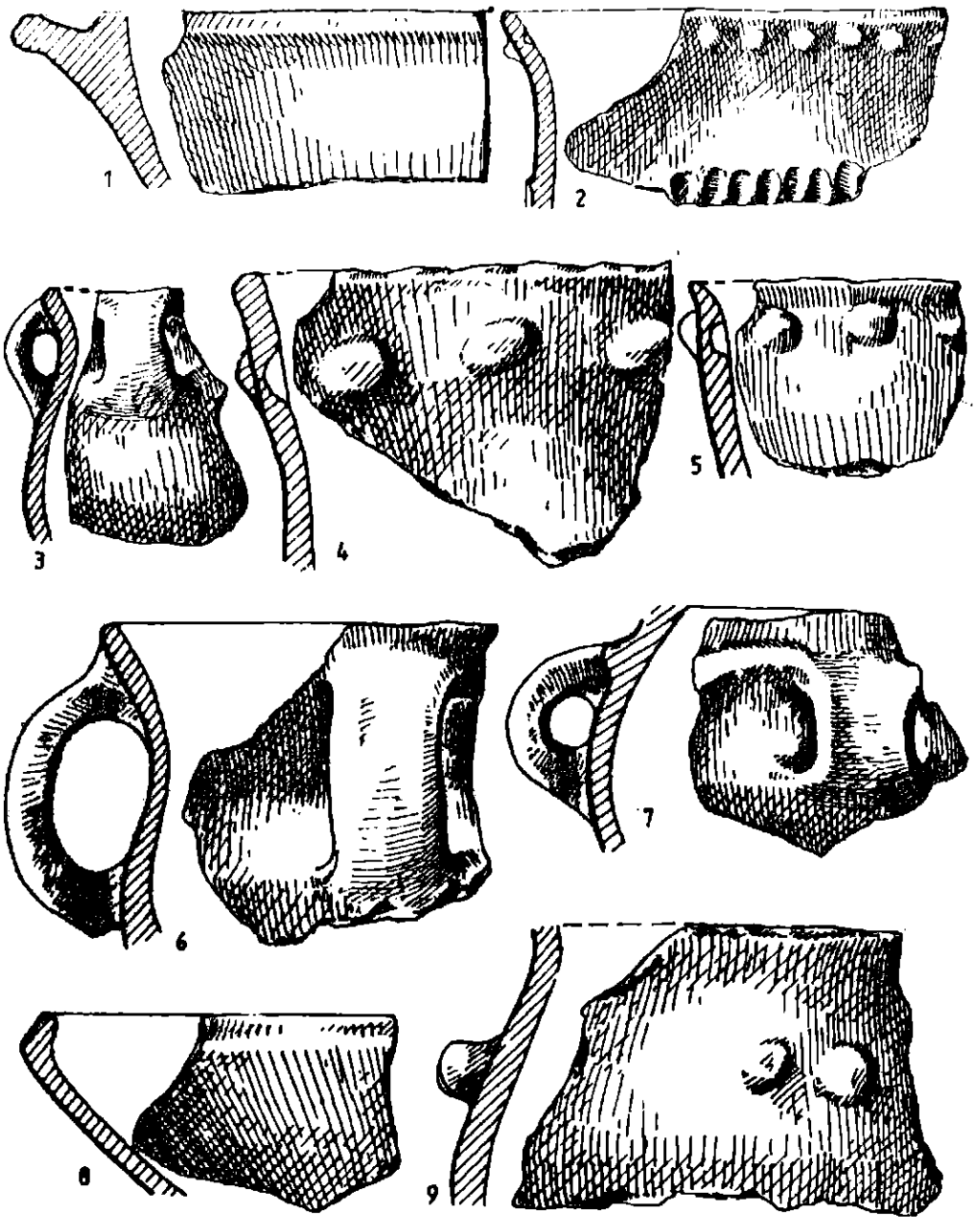

Pl. III – Brăneţ, jud. Olt: 1–9, fragmente ceramice de tip Glina.

În concluzie trebuie să amintim parţial cele menţionate şi în rapoartele anterioare[6].

Pe baza tipologiei formelor şi a elementelor decorative, cît şi pe baza similitudinilor şi a sincronismelor stabilite pînă acum ceramica de la Brăneţ se încadrează organic în cadrul culturii Glina.

Analogii multiple le aflăm în S-E Transilvaniei[7], cît şi în Muntenia la Mihai-Vodă şi la Ciurel[8], ambele în oraşul Bucureşti.

Pe alte planuri o serie de similitudini se impun prin intermediul materialului care se reflectă tipologic în repertoriul aspectelor culturale Cernavoda.

Tot tipologic, unele recipiente au ilustrat clar influenţe din cadrul culturii amforelor sferice[9].

Pe baza pumnalului din aramă descoperit în 1973 la Brăneţ s-au stabilit unele sincronisme cu grupurile culturale Belotič-Bela Črkva şi Bubany-Hum III[10].

Influenţele sudice constant remarcate pe multiple planuri sînt originare mai ales din Ciclade. Evident că, în ce priveşte geneza culturii, se constată din nou rolul primar al fondului local de tip Sălcuţa-Gumelniţa.

NOTE

1 Augustin Ulanici, Săpăturile de la Brăneţ, jud. Olt, în Cercetări arheologice, I (= CA), Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1975, p.45-77; idem, Noi cercetări arheologice la Brăneţ, în CA, II, Bucureşti, 1976, p.33-73; idem, Săpăturile arheologice efectuate la Brăneţ în anul 1976, în CA, III, Bucureşti, 1979; idem, în CA, IV, Bucureşti, 1981, p.20-29.

2 Sebastian Morintz şi Petre Roman, Aspekte des Ausgangs des Öneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum de Niederdonau, în "Dacia", N.S., XII, 1968, fig.35/6.

3 Ibidem, fig.32/14-16.

4 Marin Dinu, Le problème des tombes à ocre dans les régions orientales de la Roumanie, în Preistoria Alpina, vol. 10, 1974, Franţa, fig.9/1.

5 S.Morintz şi P.Roman, op.cit., fig.38/4, descoperit la Cernavoda.

6 A.Ulanici, op.cit.

7 A.Prox, Die Schneckenbergkultur, Braşov, passim.

8 S.Morintz, Gh.Cantacuzino, în Materiale, V, 1959, p.634-635.

9 M.Dinu, op.cit.

10 M.Garaşanin, Praistorija Srbje, I, Beograd, 1973; idem, în Ber., R.G.K, 1958, p.92 şi 94, fig.11/4.

LES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DE L'ANNÉE 1981 DE BRĂNEŢ

Résumé

En 1981 ont été continuées les fouilles de Braneţ. On a pratiqué une section où on a trouvé deux habitations de surface, appartenant au type Glina-Schneckenberg. Ceci élève le nombre de ce type d'habitations à 14.

Le matérial archéologique de type Glina que les fouilles mirent à dècouvert à Brăneţ plaident pour un horizon chronologique ancien de l'âge du bronze, apparenté tant aux aspects de type Cernavoda (I, II, III) qu'à ceux de type Folteşti. Il y a aussi des éléments similaires à ceux trouvés dans la culture des amphores sphériques.

LÉGENDE DES PLANCHES

Pl. I. - Brăneţ, Dep. d'Olt, 1-8 : outils en silex ; 9 : fusaïole ; 10-11: chaudrons.

Pl. II. - Brăneţ, Dep. d'Olt, 1-8 : fragments céramiques du type Glina.

Pl. III. - Brăneţ, Dep. d'Olt, 1-9 : fragments céramiques du type Glina.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA VLĂDICEASCA, PUNCTUL "OCHIUL LUI VELICU", COM. VALEA ARGOVEI, JUD. CĂLĂRAȘI

de GEORGE TROHANI

Cu ocazia prospecțiunilor efectuate pe Valea Mostiștei, la sud-vest de satul Vlădiceasca, com. Valea Argovei, pe malul stîng al rîului, în dreptul cotului pe care-l face apa spre est (spre lacul Frăsinet), s-au adunat numeroase fragmente ceramice aparținînd în special culturii Sîntana (sec. al III-lea și al IV-lea e.n.)[1]. Pentru a se stabili dacă în acest loc a ființat o așezare sau o necropolă, în anii 1980-1981 s-au efectuat mici sondaje în diferite puncte. Ținem a menționa, dintru început, că trasarea secțiunilor s-a făcut în funcție de prezența unor intense grupări de chirpici mărunt fărîmițat, precum și a numeroase fragmente ceramice (fig. 1,2).

Din analiza materialelor rezultate, pe epoci situația se prezintă în felul următor:

1. Neolitic, cultura Gumelnița - reprezentată prin cîteva fragmente ceramice descoperite în punctele B1 și B2 (fig. 2), ceea ce denotă extinderea așezării gumelnițene de pe Ghergălăul Mare[2] și pe malurile rîului în faza a II-a (D. Berciu) a culturii.

2. Epoca bronzului, cultura Tei. În secțiunea trasată în D1 s-au descoperit două fragmente ceramice ce provin de la două vase al căror exterior era decorat cu striuri făcute cu măturica. După decor și compoziția pastei ele se aseamănă cu cele descoperite la Cățelu Nou și atribuite fazei I a culturii Tei[3]. Prin aceasta se poate conchide că întreg cursul Mostiștei a constituit limita de răsărit a ariei de răspîndire a culturii Tei în cea dintîi fază a sa.

3. Epoca Latène (sec. III-I î.e.n.) este reprezentată prin descoperirea a relativ numeroase fragmente ceramice apărute în punctele B1, B2, D1, E, V1 și Z (fig. 1,2). Sondajele efectuate în punctele D1 și E au dus la identificarea a două locuințe semiîngropate, parțial dezvelite.

Locuința geto-dacă nr. 1 (fig. 3/1) se afla în jumătatea sudică a secțiunii I din punctul D1 și a fost dezvelită pe o lungime de 3,10 m nord-sud. Fundul ei se afla la 0,11 m sub nivelul antic de călcare.

Atît în interiorul ei, cît și în zona imediat înconjurătoare s-au descoperit fragmente ceramice provenind în special de la vase lucrate cu mîna (fig. 5/1-3). Sînt străchini-lebes a căror buză prezintă din loc în loc apucători vălurite (fig. 5/2), precum și vase cu profil aproape drept, buza verticală și teșită oblic spre interior, cu apucători orizontale, plate, semicirculare, ce întrerup brîuri alveolare dispuse în

ghirlandă (fig.5/1). Pasta acestor vase este cenuşiu-negricioasă, poroasă. Exteriorul străchinilor este lustruit.

Dintr-o pastă cărămizie, poroasă, este lucrată o apucătoare de vas tip urnă. Ea este orizontală, plată şi dreptunghiulară.

Lucrate la roată, dintr-o pastă fină, de culoare cenuşie, sînt cîteva funduri inelare de străchini sau căni, precum şi o buză de amforă cărămizie.

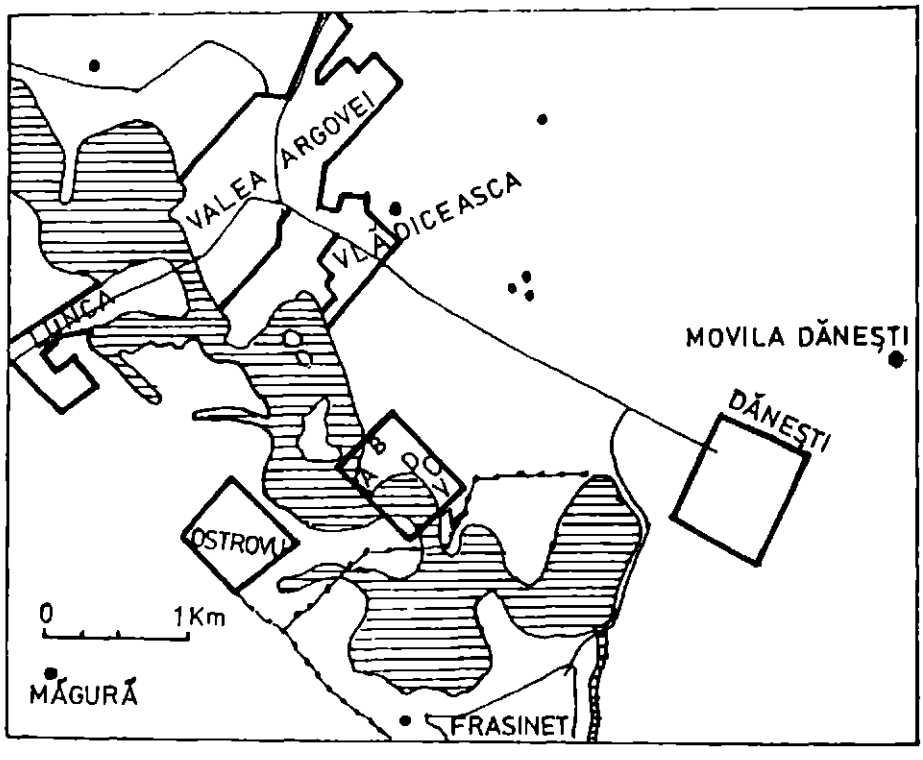

Fig.1- Teritoriul comunei Valea Argovei.

Inventarul locuinţei se mai compunea din cîteva fragmente osteologice de bovidee, ovicaprine, suine (purcel) şi cîine. Se remarcă, de la un bovideu, un cubitus şi radius sudate după o fractură şi care prezintă pe ele urmele toporului cu care au fost tăiate[4].

Locuinţa geto-dacă nr.2 (fig.4) a fost descoperită în secţiunea trasată în punctul E, pe o lungime de 5,65 m nord-sud. Fundul ei se afla la 0,10-0,15 m sub nivelul antic de călcare.

Mai multe fragmente ceramice ce provin de la diferite străchini lucrate cu mîna sau la roată au apărut în interiorul ei, precum şi în zona imediat înconjurătoare (fig.5/4,6).

Străchinile lucrate cu mîna sînt dintr-o pastă cărămizie-cenuşie, poroasă. Buza este verticală şi puţin teşită oblic spre interior. Corpul

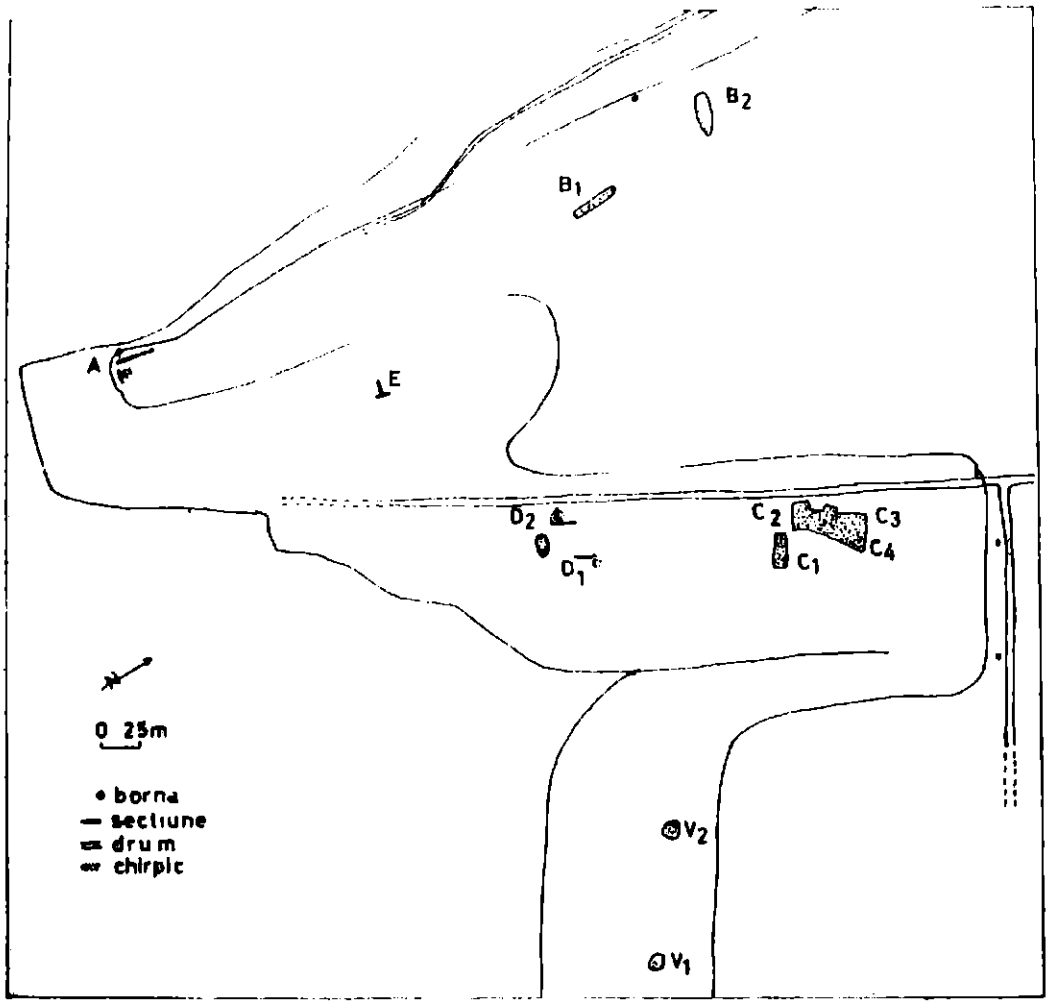

Fig. 2.- Zona cercetărilor arheologice.

este tronconic, iar fundul inelar. Cele lucrate la roată sînt dintr-o pastă fină, de culoare cenuşie. Buza, relativ îngustă, are marginea puţin rotunjită. Se remarcă buza unei străchini care este mai lată şi cu marginea vălurită.

Dintr-o pastă poroasă, de culoare cărămizie, lucrată cu mîna, este un fragment din corpul unui vas mare prevăzut cu apucători oblice, plate, semicirculare, ce întrerup un brîu alveolar.

Lucrate la roată sînt cîteva fragmente de amfore cărămizii, precum şi un fragment de cană dintr-o pastă fină, de culoare cenuşie.

Fragmente ceramice asemănătoare au mai fost descoperite în punctele B1 (fig.5/5), V1 şi Z (mai numeroase). După formă, profil şi decoraţie ele se datează în sec.al III-lea - prima jumătate a sec.al II-lea î.e.n., demonstrînd existenţa unei locuiri geto-dace pe tot malul rîului în zona cercetată. Locuirea, contemporană cu primă fază a aşezării de pe Ghergălăul Mare[5] sau cu aşezarea situată puţin mai la est, vizavi de satul Dăneşti[6], trebuie să fi fost de tipul satului risipit.

După mijlocul sec.al II-lea î.e.n. majoritatea locuitorilor părăsesc zona respectivă, stabilindu-se pe un spaţiu mai restrîns fie pe Ghergălăul Mare de la sud-vest de satul Vlădiceasca, fie pe botul de terasă din dreptul satului Dăneşti. În aceste noi locuri vor fiinţa aşezări de tipul satului adunat, iar în primul dintre ele locuirea va avea chiar caracterul unei dava. O sporadică locuire va continua însă în B1 (?) şi, mai sigur în B2, unde s-au descoperit cîteva fragmente ceramice aparţinînd sec.al II-lea şi I î.e.n.

4. Epoca prefeudală, sec.III-IV e.n., constituie perioada de maximă locuire a zonei cercetate, materiale din această epocă descoperindu-se în toate punctele (fig.2). Excepţie fac doar punctele V1 şi Z, ele marcînd prin urmare limita de est a respectivei aşezări.

După cum s-a mai spus şi în partea de început a prezentului articol, cercetarea prin mici sondaje a zonei de care ne ocupăm a fost determinată de multitudinea fragmentelor ceramice şi de chirpici, aparţinînd sec. III-IV e.n., răspîndite la suprafaţa solului în grupări mai mult sau mai puţin întinse (fig.6,7).

Din sondajele efectuate s-a putut stabili că toate aceste grupări de fragmente de chirpici şi de vase ceramice provin din resturi de locuinţe, distruse însă în totalitate de lucrările agricole recente. Ele sînt, prin urmare, doar o mărturie a existenţei, în locul respectiv, a unor construcţii.

Stratigrafic s-a constatat că sub un pămînt negricios, argilos, bulgăros-colţos, gros de 0,20-0,35 m, care constituie stratul vegetal-arabil (1), urmează un strat de pămînt maroniu-gălbui, argilos, în punctul A. In celelalte puncte se află un strat de pămînt negricios-cenuşiu, gros de 0,15-0,45 m (2). Aceste straturi de pămînt constituie partea inferioară a nivelului de locuire din sec. III-IV e.n. (partea superioară fiind distrusă de arătură). Urmează, în punctele în care s-a constatat o locuire Latène, un strat de pămînt cenuşiu măzăros, gros de

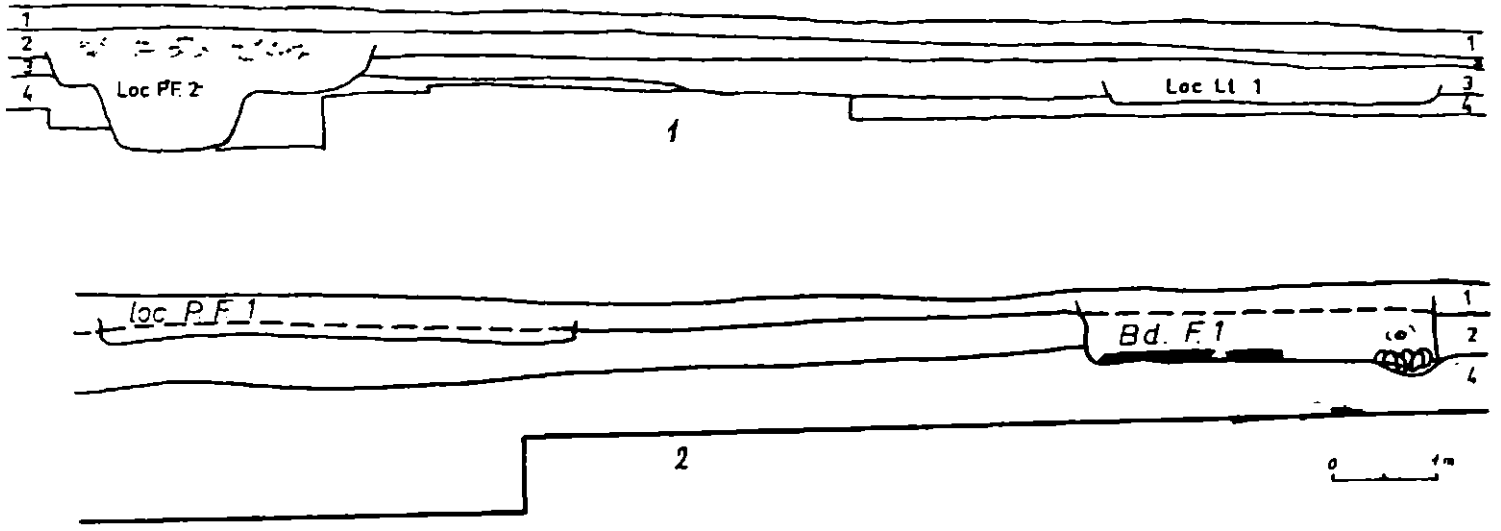

Fig. 3.- 1. Profilul peretelui de vest al secţiunii I din punctul D_1;
2. profilul peretelui de sud al secţiunii I din punctul A.

0,20-0,30 m (3), din care pornesc complexele geto-dace, iar în celelalte puncte un pămînt gălbui cu infiltraţii maronii şi concreţiuni calcaroase, steril (4).

Locuinţele ce au putut fi depistate erau de suprafaţă, aveau o formă dreptunghiulară şi nu depăşeau 5-8 m în lungime.

Locuinţa prefeudală nr.1 (fig.3/2) a fost identificată în secţiunea I din punctul A, unde pe o lungime de 4,90 m est-vest se afla o aglomerare de chirpici. În interiorul ei s-au descoperit numeroase fragmente ceramice provenind din vase lucrate dintr-o pastă-ciment cu mult pietriş şi nisip ca degresant, precum şi fragmente de amfore cu corpul decorat cu "coaste".

În zona înconjurătoare s-au descoperit alte numeroase fragmente ceramice provenind în special de la vase mari de provizii şi decorate cu linii incizate în val.

În interiorul locuinţei s-au mai găsit cîteva fragmente osteologice provenind de la trei bovine şi un cal cu talia mică.

Locuinţa prefeudală nr.2 (fig.3/1) a fost parţial dezvelită în colţul de nord-est al secţiunii din punctul D1. Este vorba de o porţiune din partea de vest a locuinţei, probabil lăţimea ei (3,10 m), a cărei podea se afla la 0,75 m sub solul actual. Ea conţinea şi o groapă, al cărui fund era situat la 1,37 m sub solul actual.

Fragmentele ceramice, descoperite în special în partea superioară a locuinţei, provin de la căni, castroane şi străchini. Se remarcă un fragment de strachină descoperit în groapa locuinţei. El este decorat cu o linie lustruită în zig-zag, trasată deasupra diametrului maxim ce este marcat printr-o canelură incizată (fig.6/2).

Locuinţa prefeudală nr.3 a fost identificată în secţiunile trasate în punctul D2. Ea avea o lungime est-vest de circa 8 m. Complet distrusă de lucrările agricole, conţinea în interiorul ei fragmente ceramice provenind din căni, castroane şi probabil un ulcior (fig.6/6; 7/2).

S-au descoperit şi cîteva fragmente osteologice de bou, purcel de lapte şi rumegător mare.

Locuinţa prefeudală nr.4 (fig.4) a fost parţial dezvelită în secţiunile trasate în punctul E. Lungimea ei, nord-sud, era de 5,20 m. Fundul ei se afla la 0,45 m sub solul actual.

Fragmentele ceramice descoperite provin în special de la căni, castroane şi vase piriforme.

În zonele din jurul locuinţelor descoperite, precum şi la suprafaţa solului în toate grupările de chirpici şi fragmente ceramice, materialul recoltat este similar cu cel din interiorul locuinţelor. S-a putut constata astfel prezenţa tuturor categoriilor ceramice specifice sfîrşitului sec.al III-lea şi sec.al IV-lea e.n. culturii Sîntana de Mureş. Mai deosebit este un fragment de strachină decorat cu trei benzi orizontale de linii oblice incizate şi excizate, fragment descoperit în punctul C2 (fig.7/4).

Alte obiecte de inventar, cu excepţia unei mici fusaiole bitron-

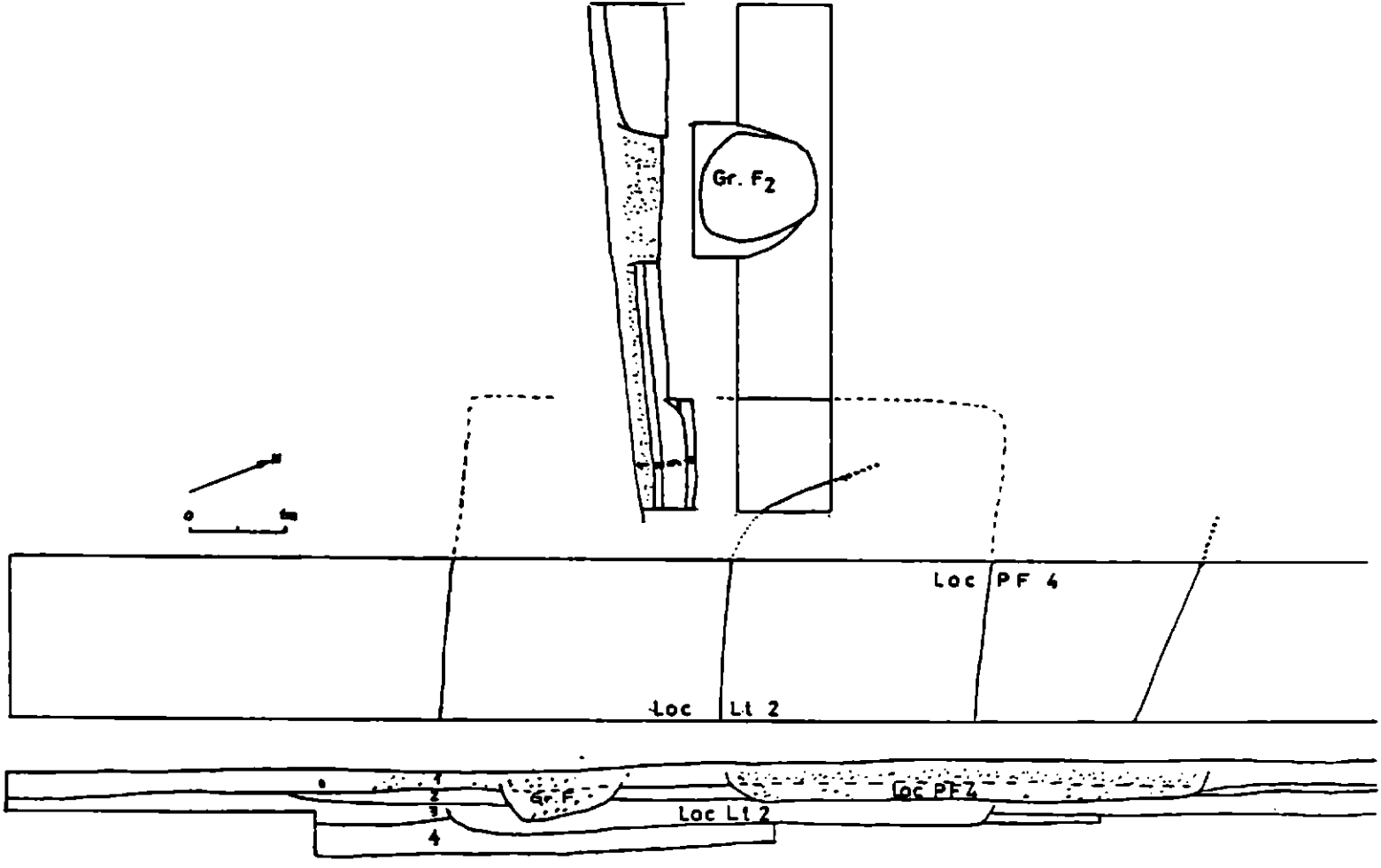

Fig. 4.- Planul şi profilele secţiunilor trasate în punctul E.

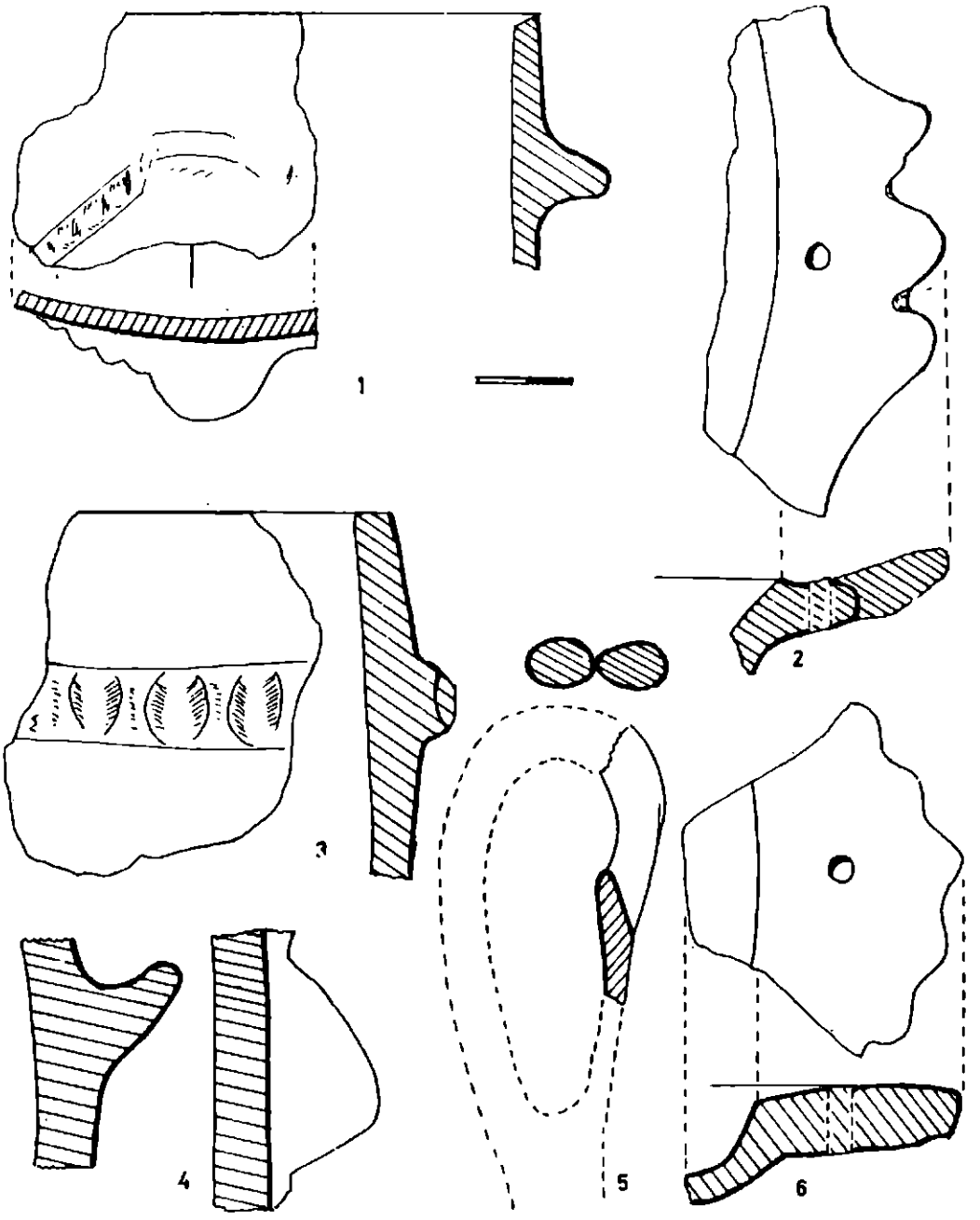

Fig. 5.- Ceramică geto-dacă: 1-3, locuința 1 ; 4,6, punctul E ; 5, punctul B_1.

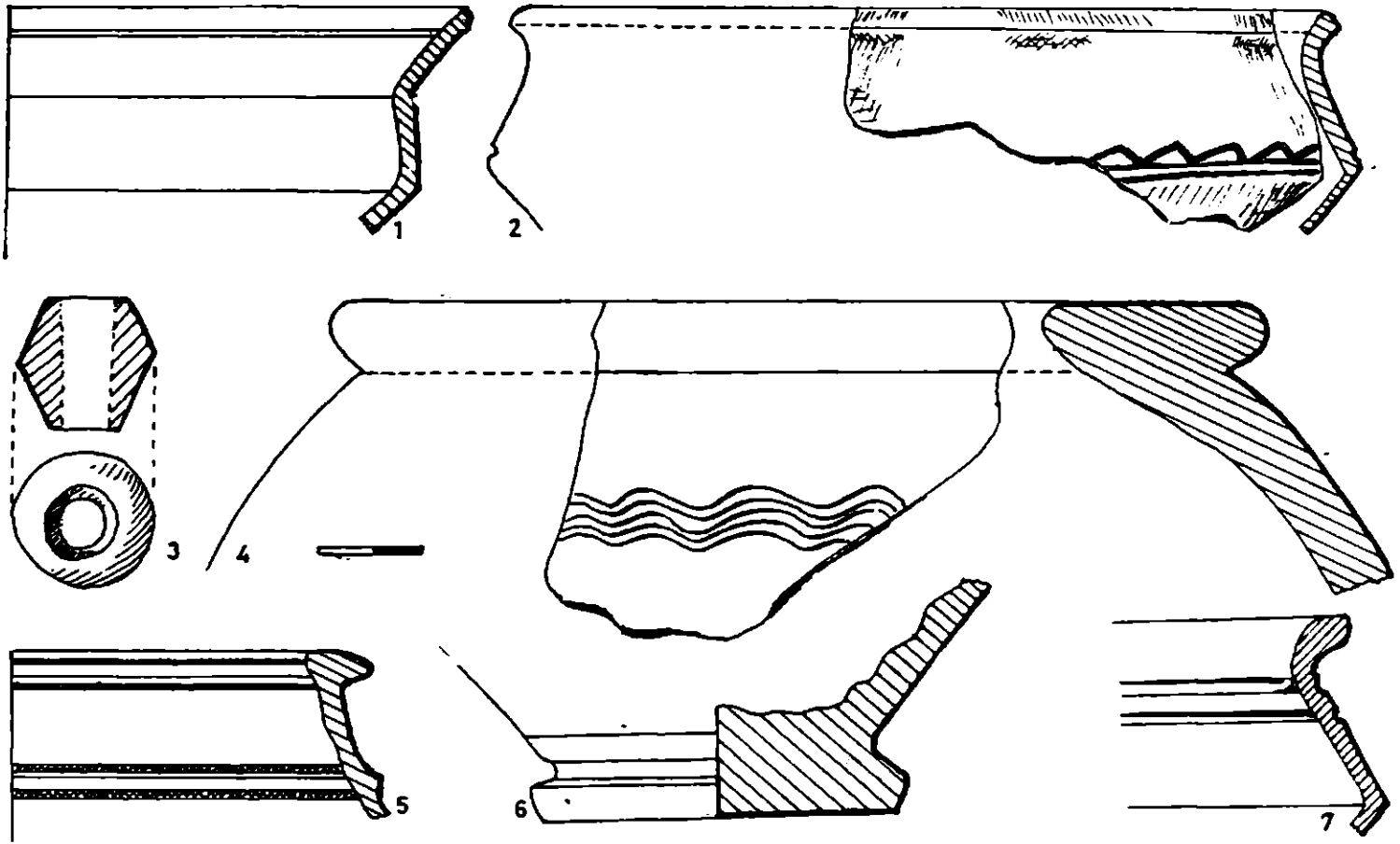

Fig. 6.- Ceramică din sec. al IV-lea e.n.: 1,3,5, punctul D_2 ;
2, locuinţa 2 ; 4, punctul C_4 ; 6, locuinţa 3; 7, passim.

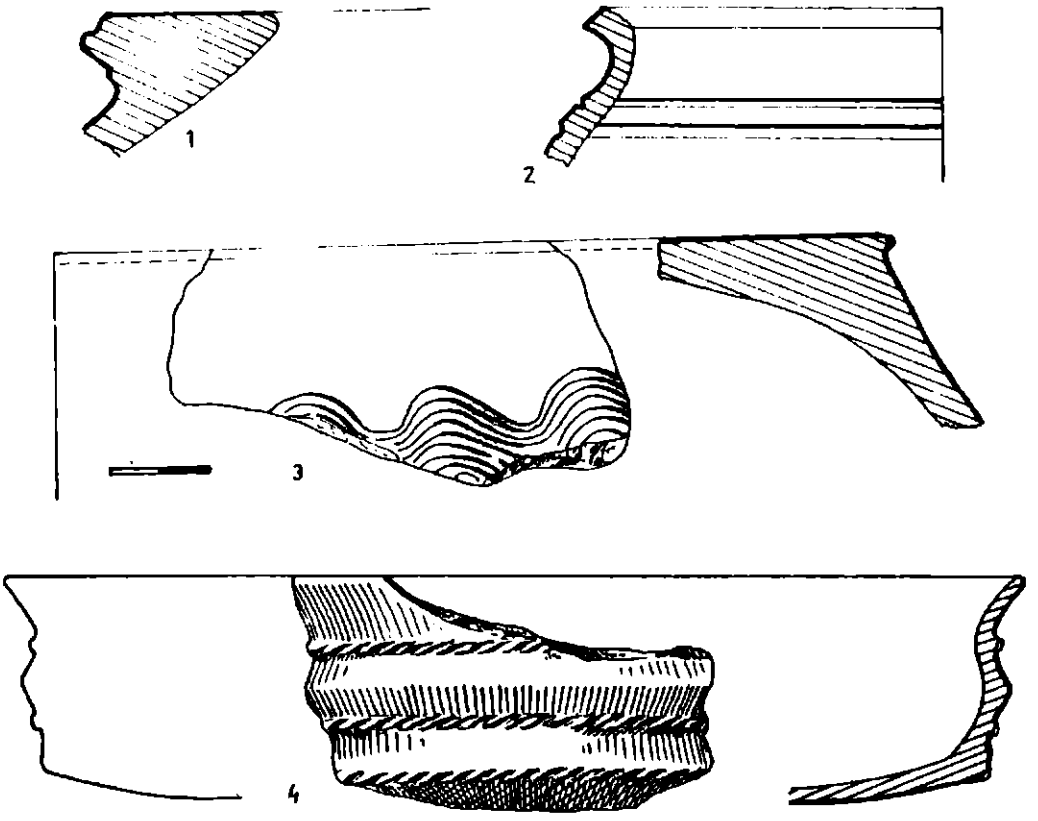

Fig. 7.- Ceramică din sec. al IV-lea e.n.: 1, punctul C_3; 2, locuința 3 ; 3, punctul V_2; 4, punctul C_2.

conice (fig.6/3) nu s-au descoperit. Au fost recoltate cîteva fragmente osteologice provenind de la bovine, cîine şi suine ce contribuie la o cunoaştere mai amănunţită a ocupaţiilor locuitorilor din aşezarea respectivă.

Numărul mic al sondajelor ne-a împiedicat însă să cercetăm şi alte eventuale locuinţe. Grupările de chirpici şi fragmente ceramice ne indică însă existenţa uneori a unor locuinţe singuratice (punctele A, B1, B2, E şi V2), unde resturile arheologice sînt răspîndite pe un diametru de 10-15 m, alteori a unor grupări de locuinţe sau mai probabil a unei locuinţe înconjurată de acareturile ei (punctele C1-4, D1-2), zone cu o răspîndire mai întinsă a materialelor arheologice şi cu concentrări apropiate între ele, în cadrul unui punct.

Prin urmare, aşezarea pe care o prezentăm în rîndurile de faţă ar fi cuprins, pe o suprafaţă de circa 25 ha, 7 (şapte) gospodării în care puteau trăi 30-50 oameni. Mai bine organizate par a fi cele din C1-4 şi D1-2, care de altfel erau situate în zona cea mai favorabilă - mică văioagă, cu numeroase izvoare de apă, apărată de vînt şi de privirile eventualilor atacatori.

Gospodăria din gruparea C1-4, întinsă pe 2925 m.p., ar fi cuprins, după îngrămădirile de chirpici, patru construcţii, iar cea din gruparea D1-2, întinsă pe 1800 m.p., trei construcţii. Rolul fiecăreia dintre ele este însă greu de precizat în stadiul actual al cercetărilor.

Din modul de aşezare al gospodăriilor, precum şi din piesele de inventar descoperite, în care un rol important îl au fragmentele osteologice, putem conchide că este vorba de o aşezare pe izlaz (sat risipit), în care oamenii practică un păstorit rudimentar şi o agricultură itinerantă. Aşezarea este însă statornică, dar fără vatră de sat şi fără uliţe, lucru explicabil prin sistemul de folosire silvo-pastorală a terenului[1].

5. Feudalism timpuriu. Cultura Dridu este marcată prin cîteva sporadice fragmente ceramice, răspîndite în punctele A, D1, E şi C2, care denotă o efemeră locuire, dar răspîndită pe o suprafaţă relativ mare.

Vasele ceramice, aparţinînd sec.IX-X e.n., sînt oale-borcan decorate cu linii orizontale sau în val, incizate.

6. Feudalism dezvoltat (sec.XVI-XIX). Din această perioadă datează trei complexe: două gropi şi un bordei.

Groapa feudală nr.1 - aflată în centrul secţiunii II din punctul A - era în formă de clopot şi avea fundul la 1,76 m sub solul actual. În interiorul ei s-au descoperit cîteva fragmente ceramice decorate cu motive vegetale şi acoperite cu un smalţ verde, galben şi brun-roşcat. Ele se datează în sec.al XVI-lea.

Tot în interiorul ei s-au identificat fragmente osoase aparţinînd unor ovicaprine, bovine, suine şi helix (melci).

Groapa feudală nr.2 se afla la vest de locuinţa prefeudală nr.4, descoperită în secţiunea trasată în punctul E. De formă oval-cilindri-

că, puţin adîncă (0,40-0,65 m faţă de solul actual), ea conţinea numeroase fragmente de chirpici provenite din dărîmăturile locuinţei mai sus-menţionate (fig.4).

Aceste resturi, care împiedicau creşterea plantelor agricole, au fost adunate şi îngropate prin sec.al XIX-lea, după cum pare a o dovedi un fragment ceramic descoperit în umplutura gropii.

Bordeiul feudal nr.1 (fig.3/2) a fost descoperit înspre capătul de vest al secţiunii I din punctul A. Lungimea pe care a fost descoperit era de 3,40 m. Pe fundul lui, situat la 0,75 m sub solul actual, se afla mult cărbune şi chirpici ars, acesta din urmă în special în marginea de vest.

În umplutura bordeiului s-au mai descoperit numeroase fragmente ceramice, unele dintre ele acoperite pe faţa interioară cu smalţ gălbui. Ele se datează în sec.XVIII-XIX.

Înspre capătul de nord al secţiunii II din gruparea A a fost dezvelită doar partea superioară a unui mormînt, orientat est-vest şi situat la 0,55 m sub solul actual. Lipsa oricărui obiect de inventar ne împiedică însă a-l încadra cronologic.

Din înşiruirea tuturor acestor descoperiri sperăm să fi contribuit la o mai bună cunoaştere a unei microzone de pe un spaţiu care în ultimul timp a fost supus unor intense cercetări, iar în viitor va suferi profunde transformări.

NOTE

1 D.Şerbănescu şi G.Trohani, Ilfov, file de istorie, Bucureşti, 1978, p.32, nr.56.
2 G.Trohani, Cercetări arheologice (=CA), Muzeul Naţional de Istorie, I, Bucureşti, 1975, p.151.
3 V.Leahu, Cultura Tei, Bucureşti, f.a., p.89, fig.14/1.
4 Identificări şi indicaţii datorate Alexandrei Bolomey.
5 G.Trohani, CA, II, 1976, p.103-105.
6 D.Şerbănescu şi G.Trohani, op.cit., p.32, nr.58. Vezi şi p.28, nr.38, marginea de sud a satului Ostrov, punct situat pe malul opus al rîului.
7 H.H.Stahl, Teorii şi ipoteze privind sociologia orînduirii tributale, Bucureşti, 1980, p.95-100.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE VLĂDICEASCA - "OCHIUL LUI VELICU", COM.VALEA ARGOVEI, DÉP. DE CĂLĂRAŞI

Résumé

Les recherches de surface et les fouilles éffectuées au sud-ouest

du village de Vlădiceasca, com. de Valea Argovei, dép.de Călăraşi, ont abouti à la découverte de plusieurs établissements datant du néolithique (civilisation de Gumelniţa), de l'âge du bronze (civilisation de Tei, I-ère phase), de la civilisation géto-dace (IIIe-Ier siècles av. n.è.), du IIIe-IVe siècles de n.è., du IXe-Xe siècles et de l'époque féodale (XVIe-XIXe siècles).

Les plus importantes découvertes sont celles géto-daces ainsi que celles du IIIe-IVe siècles de n.è. Elles prouvent l'existence des habitats du type "village dispersé".

EXPLICATION DES FIGURES

Fig.1.- Le territoire de la commune de Valea Argovei.
Fig.2.- La zone des recherches archéologiques.
Fig.3.- 1. Le profil du paroi ouest de la Ière section du point D1.
2. Le profil du paroi sud de la Ière section du point A.
Fig.4.- Le plan et les profils des sections tracées dans le point E.
Fig.5.- Céramique géto-dace: 1-3 l'habitation no.1; 4,6 - le point E; 5 - le point B1.
Fig.6.- Céramique du IVe siècle de n.è.: 1,3,5 - le point D2; 2 - l'habitation no.2; 4 - le point C4; 6 - l'habitation no.3; 7 - passim.
Fig.7.- Céramique du IVe siècle de n.è.: 1 - le point C3; 2 - l'habitation no.3; 3 - le point V2; 4 - le point C2.

RAPORT ASUPRA SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE DIN CASTRUL MICIA

de LIVIU PETCULESCU

Campania de săpături din 1981 s-a desfăşurat în perioada 9 iulie-11 septembrie şi la ea a participat, în afară de semnatarul acestor rînduri, Al.T.Nemoianu (14-30 iulie), iar ridicările topografice au fost executate, ca şi în campaniile precedente, de arhitect Anişoara Sion.

In această campanie s-a urmărit pe de o parte clarificarea unor situaţii apărute cu ocazia precedentelor săpături efectuate în zona situată între calea ferată şi şoseaua naţională,iar pe de alta continuarea cercetării la sud de şosea în scopul întocmirii planului general al castrului.

Pentru atingerea primului obiectiv s-a executat o secţiune marcată S XVII (fig.1), paralelă cu secţiunea S X, dispusă la 0,50 m nord de aceasta, deci atingînd practic debleul căii ferate. Secţiunea S XVII, lată tot de 2 m şi lungă de 33 m, a fost începută din dreptul curţii pavate cu cărămizi şi continuată spre latura lungă de V-NV a zidului de incintă. La fel ca şi în cazul secţiunii S X, construcţiile de piatră ale ultimei faze au fost mai bine conservate decît în alte zone ale castrului datorită faptului că au fost parţial protejate de pămîntul scos din debleul căii ferate.

La capătul de est al secţiunii a fost surprins pe o distanţă de 9,10 m pavajul de cărămizi[1]. Situat la adîncimea de 0,70 m, acesta a fost făcut din cărămizi cu dimensiunile de 41x27x5 cm, iar pe el a fost descoperit un capitel (bază?) de coloană, fapt ce ne îndreptăţeşte să considerăm că în zonă a existat un portic.

La distanţa de 0,70 m de pavaj a apărut platforma surprinsă încă în profilul secţiunii S X. Alcătuită din două rînduri de lespezi suprapuse, groase fiecare de cîte 0,30 m, ea are formă rectangulară, cu dimensiunile la partea superioară de 1,40 m x 1,40 (?) ; partea din profil fiind situată sub cablul telefonic C.F.R. nu a putut fi măsurată precis. La 1,90 m de platforma de piatră este o temelie, lată de 0,90 m , a unui zid cunoscut încă din secţiunile precdente.

În spaţiul de 11,20 m care desparte zidul amintit de construcţia cu podea de cocciopesto, ambele dispuse transversal faţă de secţiune, au fost descoperite : o platformă de monument (?), un altar onorific, un monument onorific(bază de statuie imperială ?), două altare de gresie ilizibile şi un capital (bază?) de coloană.

Monumentul onorific (baza de statuie?) descoperit in situ pe o platformă alcătuită din două plăci de Uroiu a fost pus de cohorta II

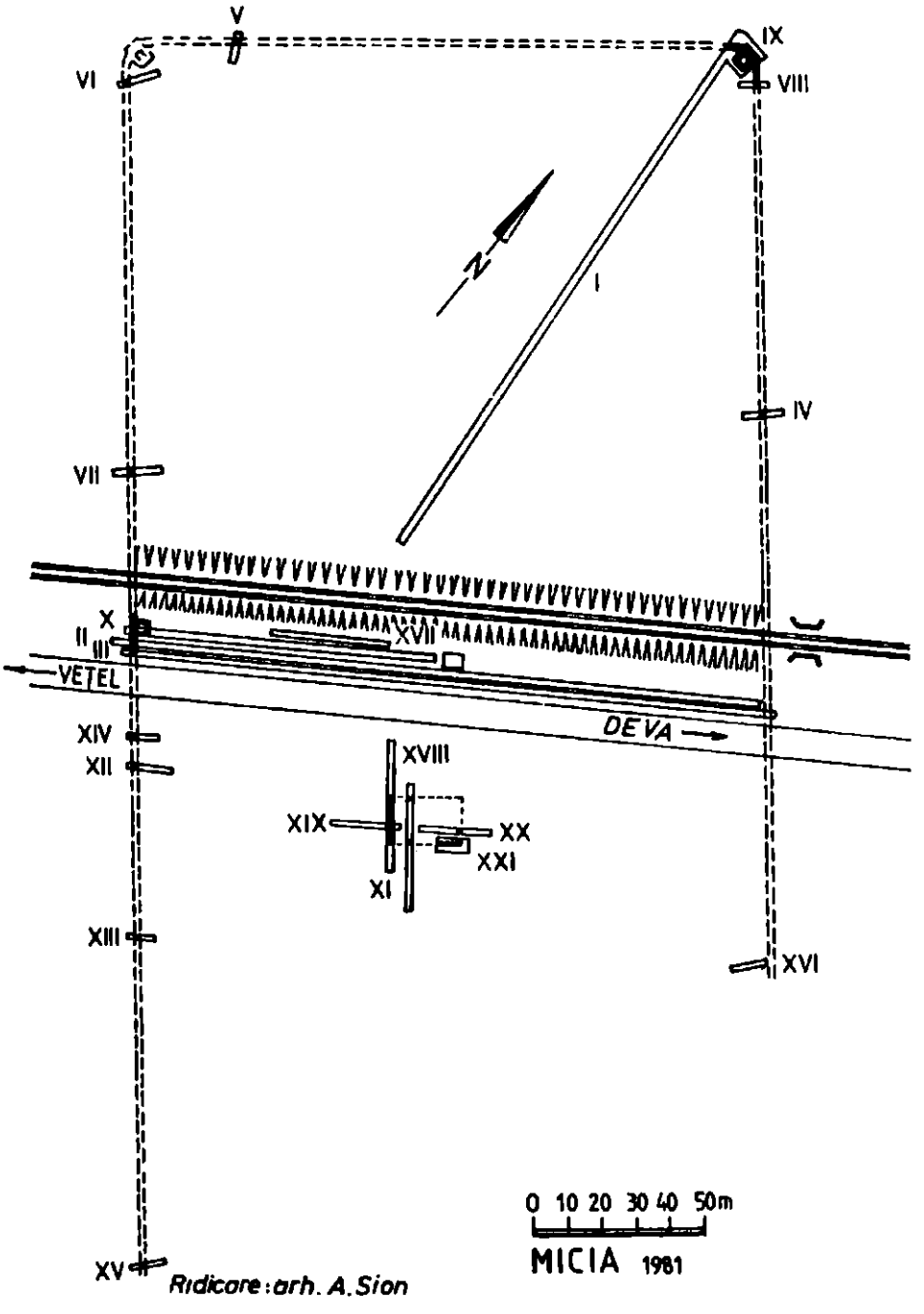

Fig. 1.- Micia - castru.

Flavia Commagenorum împăratului Antoninus Pius în anul 140, iar altarul onorific, apărut în poziţie secundară în faţa unui şir de blocuri masive, a fost dedicat împăratului Traianus Decius de ala I Hispanorum Campagonum în anul 250[2]. Dintre altarele ilizibile, cel de mici dimensiuni (înălţimea actuală 0,80 cm) a fost deteriorat la o dată necunoscută, iar cel mare (înălţimea 1,40 m, lăţimea 0,60 m, grosimea 0,50 m) cu ocazia introducerii cablului telefonic C.F.R.

Prezenţa atîtor monumente puse de cel puţin două dintre unităţile cantonate la Micia ne determină să considerăm că în această zonă a fost situat principia, eventual pretoriul castrului.

Secţiunea s-a oprit la clădirea cu podea de cocciopesto, cunoscută anterior, din care nu s-a intersectat decît prima cameră, avînd nivelul de călcare situat mai sus decît cel aflat în exteriorul ei. Printre materialele descoperite este şi un fragment de ţiglă cu ştampila Alae/[C] ampaconu [m], prima de acest tip apărută în castru[3].

Pe traseul acestei secţiuni, fazele anterioare de locuire, reprezentate prin straturi de arsură sau nivelări, nu au fost surprinse decît pe tronsoane restrînse datorită suprapunerii lor de către vestigiile monumentale amintite mai sus.

La sud de şosea s-a executat o secţiune S XVIII (fig.1), paralelă cu laturile lungi ale castrului, dispusă aproximativ central, la est de secţiunea S XI. Lată tot de 2 m, ea a urmărit să stabilească funcţionalitatea clădirii semnalate în 1979, continuînd apoi spre sud, pentru a intersecta şi alte elemente de organizare internă a castrului. Trasată pe o distanţă de 65,50 m, ea nu a putut fi terminată pe întreaga lungime datorită necesităţii de a clarifica problemele ridicate de prezenţa unui edificiu de mari dimensiuni în primul său tronson. Clădirea semnalată în 1979 s-a dovedit a fi un horreum intersectat de secţiunea noastră pe lăţime. Pentru stabilirea perimetrului său au fost făcute încă două secţiuni în cruce, S XIX şi S XX, cu menajarea unor profile late de 0,50 m, intermediare faţă de secţiunea S XVIII, şi o casetă S XXI, cu dimensiunile de 8,30 x 3 m, pe colţul de SE al horreum-ului, de asemenea cu cruţarea unui profil intermediar.

În continuare prezentăm primele rezultate, desigur preliminare, oferite de secţiunile executate prin horreum, întîiul cunoscut pînă acum în castrul Micia (fig.2). Avînd dimensiunile de 22,85 x 12,70 m, el era înconjurat de un zid perimetral lat de 0,95 m, prevăzut din loc loc în loc, atît pe laturile lungi cît şi pe cel puţin una din cele scurte, cu contraforţi ieşind în exterior cu 0,65-0,70 m. Edificiul a avut două faze de construcţie. In prima, podeaua se sprijinea pe ziduri transversale late de 0,65-0,70 m, distante unul faţă de altul la 1,35-1,45 m. Ele au fost apoi demolate cu excepţia ultimelor asize şi înlocuite cu pile. Pilele sînt construite pe o bază neregulată din piatră cu mortar ; partea superioară de formă dreptunghiulară este construită din cărămizi cu mortar. Ele sînt mai apropiate între ele decît zidurile transversale, în medie la 0,85 m.

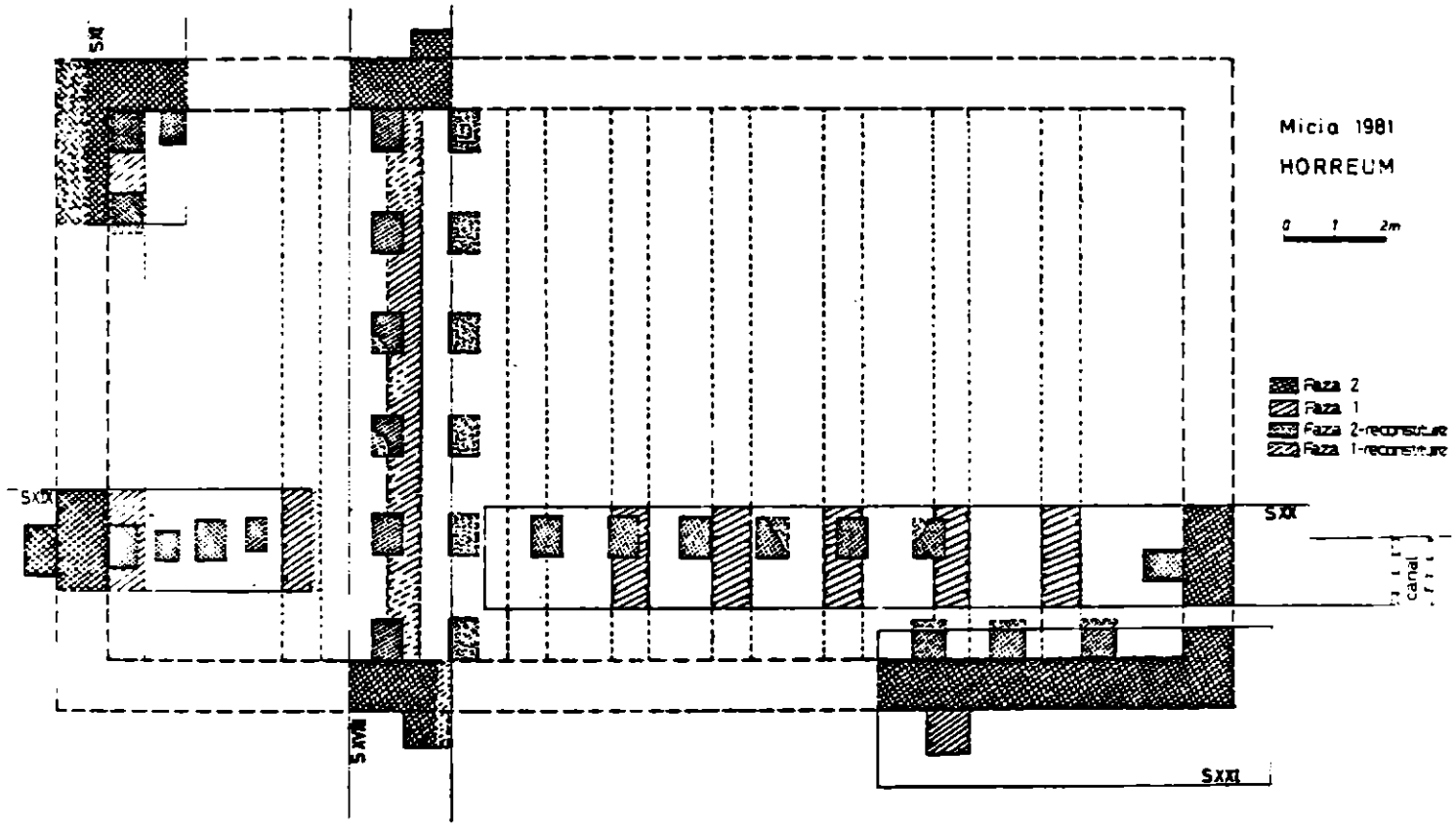

Fig.2.- Micia - horreum.

Pilele, avînd la partea superioară dimensiunile de aproximativ 85 x 60 cm, sînt dispuse în şiruri de cîte 6 pe lăţimea horreum-ului, cu distanţe intermediare de cîte 0,85 m. In apropierea laturii scurte de vest a horreum-ului apar două pile de dimensiuni mai mici (aproximativ 44 x 65 cm), intercalate între cele mari, la 0,34 m distanţă de acestea. Dat fiind faptul că nu s-a dezvelit decît un singur rînd de pile, atît pe lungime cît şi pe lăţime, nu putem încă preciza semnificaţia schimbării planului acestora în partea vestică a edificiului, deşi ipoteza unei reparaţii pare la prima vedere cea mai plauzibilă.

Acoperişul horreum-ului a fost alcătuit din ţigle şi olane prezente în săpătură în număr foarte mare. Dintre ţigle, multe au ştampile ale legiunii XIII Gemina, cohortei II Flavia Commagenorum, iar un exemplar iniţialele LS. Unul din tipurile de ştampile, aparţinînd cohortei II Commagenorum, este inedit[4].

În interiorul horeum-ului a fost descoperit un capitel simplu (bază ?) de coloană, aflat în poziţie secundară. Capitelul trebuie să provină de la o colonadă, aflată probabil pe latura scurtă, de est, a edificiului. La 3 m faţă de această latură a apărut un canal de scurgere a apelor fluviale, iar în continuare un drum care nu a putut fi intersectat pe întreaga sa lăţime.

Interesenată şi prin semnificaţiile sale este descoperirea în horreum a unei statuete de bronz înaltă de 15 cm, reprezentînd un Lar[5]. De asemenea, pe dramul ce mărgineşte latura lungă de nord a horreum-ului au apărut fragmente dintr-o statuetă de lut cu smalţ galben reprezentînd pe zeiţa Venus.

Din restul materialului arheologic descoperit în secţiunile situate la sud de şosea amintim în exteriorul horreum-ului ua mare număr de solzi de lorica din fier, precum şi o rîşniţă.

În concluzie, campania de săpături din castrul Micia, deşi de proporţii reduse faţă de dimensiunile edificiului, a dus la obţinerea unor rezultate deosebit de importante, atît în ceea ce priveşte topografia internă a acestuia, istoricul unităţilor cantonate aici, cît şi din punctul de vedere al inventarului arheologic mobil.

NOTE

1 Pavajul prezent şi în secţiunea S X se extinde pe distanţa a 10 m; vezi L. Petculescu, Al. T. Nemoianu, Ruxandra Anastasiu, în Cercetări arheologice, IV, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1981, p. 74, fig. 1.

2 Pentru cele două monumente vezi L. Petculescu, în "Potaissa", III, 1982 (sub tipar).

3 Cărămizi cu această ştampilă descoperite mai înainte în terme la C. C. Petolescu, L. Mărghitan, Muzeul naţional, I, Muzeul Naţional de Istorie, 1974, p. 255, nr. 31.

4 Vezi L. Petculescu, op. cit.
5 Vezi Lucia Marinescu, în "Potaissa", III 1982 (sub tipar).

RAPPORT SUR LES FOUILLES ARCHEOLOGIQUES DU CAMP DE MICIA (VEȚEL, DÉP. DE HUNEDOARA)

Résumé

Dans la zone centrale du camp on a executé une section S XVII, longue de 33 m et large de 2 m (fig. no.1) où l'on a découvert un autel honorifique, un monument honorifique (base de statue imperiale ?), deux autels de grès illisibles et un chapiteau (base ?) de colonne. Le monument honorifique a été erigé par la cohorte II Flavia Commagenorum en l'honneur de l'empereur Antonin le Pieux en 140 n.è. et l'autel honorifique a été dedié à Trajan Dèce par l'ala I Hispanorum Campagonum en 250.

Au sud de la route Arad-Deva on a sectionné un horreum le premier découvert jusqu'à prèsent, dans le camp de Micia (fig. no.2). Ayant les dimensions de 22,90 x 12,70 m, le grenier a un mur exterior large de 0,95 m muni de contreforts sur les côtes longs et au moins sur l'un des côtés courts.

Dans la première phase le plancher s'appuyait sur des murs transversaux larges de 0,65-0,70 m. Dans la aeconde phase de construction les murs transversaux de soutènement ont été demolis et remplacés par des pilliers de briques et mortier élevés sur des fondements en pierre. L'intercalation de deux files de pilliers de minces dimensions entre les files de pilliers du côté court de l'ouest du grenier, suggère l'ideé d'une reconstruction dans la seconde phase d'emploi de l'edifice. Le toit de l'edifice est en tuiles, en partie estampillées avec les marques de la XIIIème legion Gemina, IIème cohorte Flavia Commagenorum ; un exemplaire porte les initiales L S. Un des types d'estampilles appartenant à la IIème cohorte Fl. Commagenorum est inedit (v. la note no.4).

Un chapiteau simple de colonne découvert en position secondaire doit provenir d'une colonade existant probablement sur le côté court de l'Est, du grenier. Un égout delimitant un chemin est apparu à 3 m de ce côté.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE EFECTUATE LA COMPLEXUL DE MONUMENTE FEUDALE DE LA CETĂȚENI, JUD. ARGEȘ

de dr. LUCIAN CHIȚESCU, ANIȘOARA SION
și SPIRIDON CRISTOCEA

Cercetările arheologice mai vechi[1] sau mai noi[2] efectuate la Cetățenii din Vale, județul Argeș, au furnizat, după cum se știe, o serie de descoperiri de maximă importanță pentru cunoașterea istoriei noastre vechi și medievale. Aici, pe un mic platou din vîrful monticolului stîncos "Cetățuia" sau "Cetățuia lui Negru Vodă" a fost identificată și cercetată, bunăoară, cea mai veche cetate geto-dacică de zid cunoscută pînă acum la sud de Carpați și considerată a fi centrul unei formațiuni statale geto-dace dinainte de Burebista[3]. Tot aici, la poalele cetății, pe un mic și îngust platou din stînga rîului Dîmbovița, între Valea Chiliilor și Valea lui Coman, au fost scoase la lumină resturile unei înfloritoare așezări geto-dace din sec. III-I î.e.n., care a apărut și s-a dezvoltat, apoi, sub protecția cetății de zid și a conducătorului ei politic pînă în anii 70 î.e.n., cînd Burebista a distrus cetatea geto-dacică de zid în acțiunea sa de unificare și centralizare statală a întregului popor geto-dac. După distrugerea, cu acest prilej, a cetății de zid de la Cetățeni, așezarea geto-dacică aferentă de la poalele cetății, deși a avut și ea de suferit parțial în anii 70 î.e.n. a continuat să se dezvolte pînă la sfîrșitul secolului I î.e.n. și începutul celui următor. Peste nivelul de locuire geto-dacic, pe care-l suprapun direct și nemijlocit peste tot la Cetățeni, au fost scoase la lumină importante vestigii ale civilizației românești medievale din perioada anterioară creării statului feudal independent. În vîrful monticolului "Cetățuia", de pildă, cercetările au demonstrat refacerea și refolosirea de către voievozii români ai sec. al XIII-lea a vechii cetăți geto-dace de zid, iar la piciorul monticolului suprapunerea directă peste locuirea geto-dacă a unei înfloritoare așezări românești din sec. XIII-XIV și necropola aferentă acesteia, datată și ea în aceeași vreme[4].

Analiza tuturor vestigiilor medievale cunoscute la Cetățeni a condus la concluzia că cetatea de zid și așezarea medievală din preajmă constituiau unul din centrele formațiunii voievodale românești condusă de Seneslau, voievodat ce se întindea pe ambii versanți ai Munților Făgăraș și care cuprindea în interiorul său, în afara centrului de la Cetățeni, și centrele similare de la Breaza (comuna Lisa, jud. Sibiu) și Curtea de Argeș[5]. Tot la Cetățeni, însă, la limita estică, dinspre Valea Chiliilor a așezării, chiar la poalele cetății voievodale, a fost identificat și cercetat îndelung, dar parțial, un complex medieval cu ca-

racter de unicat: trei biserici de zid ce se succed nemijlocit, una lîngă alta, pe toată durata sec.XIII-XVIII. Şi este importantă de reţinut, de la început, constatarea că evoluţia în timp şi spaţiu a celor trei monumente medievale de zid se desfăşoară dinspre monticolul "Cetăţuia", în vîrful căruia se află cetatea medievală de zid, spre apa Dîmboviţei, aşadar de la nord la sud, şi nu invers. Numai identificarea în teren, cercetarea şi numerotarea monumentelor, ca atare, s-a făcut în ordinea inversă cronologiei lor (fig.1). Complexul acesta de monumente medievale de zid de la Cetăţeni nu a reţinut însă, pînă acum, decît parţial atenţia specialiştilor, deoarece investigarea lui nu era încă încheiată, iar autorul cercetărilor nu-şi spusese încă ultimul cuvînt, chiar dacă publicase deja două rapoarte de cel mai mare interes[6]. După plecarea din ţară a autorului cercetărilor efectuate aici pînă în 1969, am preluat, în 1981, în calitate de colaboratori ai săi, şi săpătura rămasă neterminată în cel mai important sector al staţiunii, investigarea prilejuind noi şi relevante constatări. Din acest motiv reluăm aici prezentarea succintă a complexului de monumente medievale de la Cetăţeni în ansamblu, cu planuri şi imagini din ultima campanie, care completează şi uneori modifică sensibil pe cele anterioare, aceasta nu însă înainte de a face precizarea cuvenită că meritul descoperirii şi cercetării acestui important complex revine lui Dinu V. Rosetti, descoperitorul staţiunii şi autorul cercetărilor efectuate aici pînă în 1969 şi care ne-a solicitat să-i fim colaboratori în cercetarea acestei staţiuni.

Biserica nr.1. Identificată în teren în anii 1940-1941 şi cercetată apoi în anii 1958 şi 1965, biserica nr.1 de la Cetăţeni a fost dezvelită şi în 1981 pentru a putea fi trecută în planul general şi a i se stabili cu exactitate dimensiunile şi elementele componente. Monomentul are formă de navă şi se compune din altar, naos, pronaos şi pridvor. Deşi în 1981 din pridvor nu se mai păstra decît latura de nord pe lungimea de 2 m (fig.1, 2), forma şi dimensiunile acestuia sînt consemnate, din fericire, de planul din raportul publicat în 1969[7] şi de aceea apar punctate în planul nostru. Edificiul are lungimea de 20,50 m şi lăţimea de 6,50 m. Fundaţia adîncă de 1,20 m şi groasă tot de 1,20 m este solidă, fiind realizată din blocuri de piatră de 0,40 x 0,30 x 0,30 m şi 0,18 x 0,15 x 0,15 m, lespezi de gresie nisipoasă locală, pietre de rîu şi bucăţi de cărămidă, toate înnecate în mortar de var. La 1,20 m de la baza fundaţiei începe elevaţia, marcată de o linie orizontală şi continuă din lespezi de gresie de dimensiuni variabile (0,40x0,30x0,5 m; 0,25 x 0,30 x 0,5 m; 0,15 x 0,20 x 0,5 m). De la acest şir orizontal de lespezi începe elevaţia păstrată încă, pe alocuri, pe înălţimea de 0,40-0,80 m. Zidul elevaţiei este decroşat faţă de fundaţie cu 0,15 m, are grosimea de 0,95 m şi este construit din aceleaşi materiele ca şi fundaţia, blocurile de piatră fiind mai regulat cioplite (0,40 x 0,40 x 0,15m; 0,30 x 0,25 x 0,15 m; 0,20 x 0,20 x 0,15 m) şi încadrate cu cărămizi de 24-27,5 cm, late de 11-13,5 cm şi groase de 3-4,5 cm. În felul acesta peretele bisericii, realizat din blocuri de piatră casetate cu cărămizi,

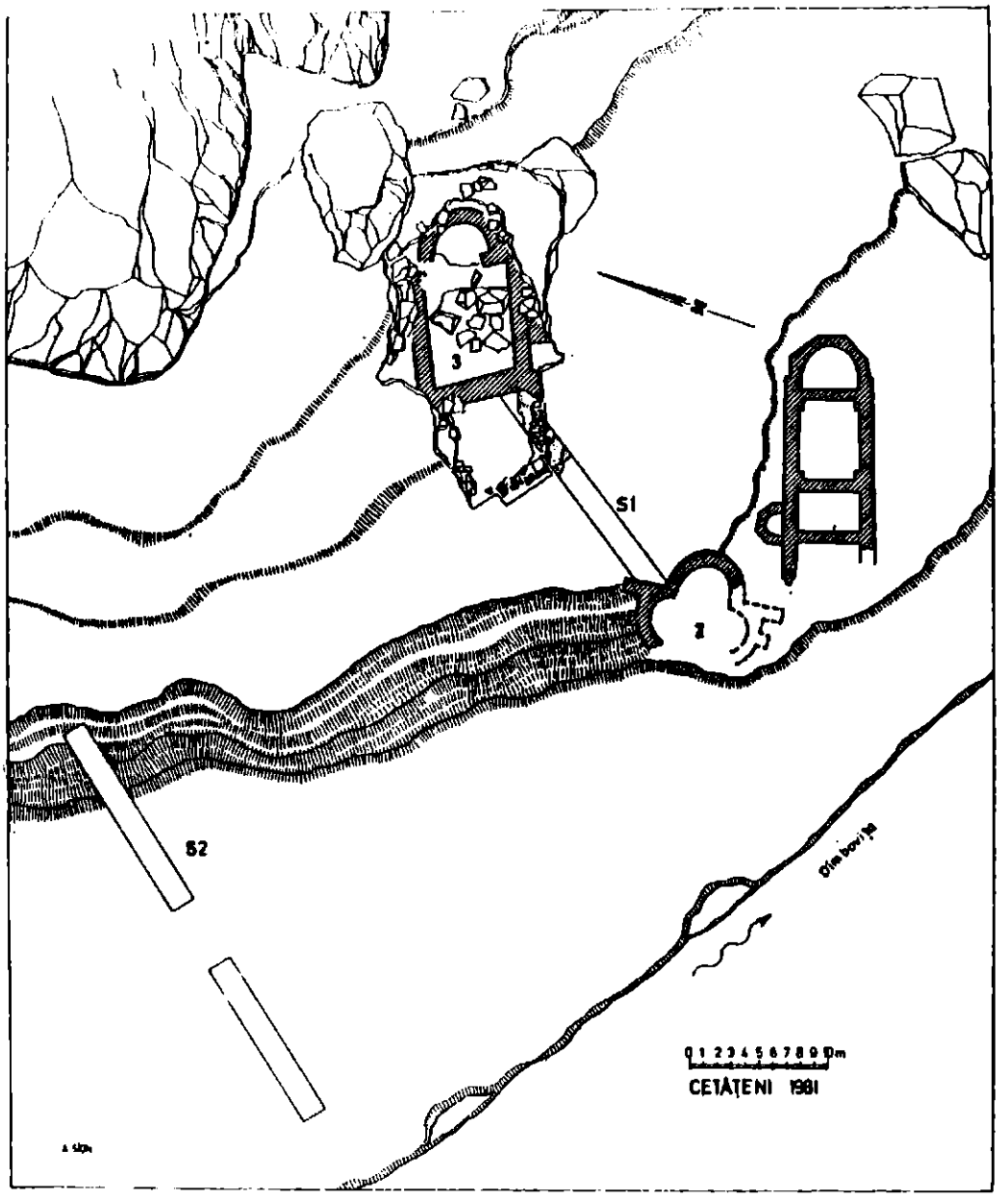

Fig.1 -Cetăţeni, 1981.Planul general al complexului de monumente medievale.

prezenta la exterior un decor cu şiruri de pietre casetate cu cărămidă.

Absida este semicirculară la interior şi poligonală la exterior, dimensiunile interioare ale compartimentelor fiind de 3 m x 3,88 m (altarul), 5,98 x 4,65 m (naosul), 2,59 x 4,65 m (pronaosul)şi 4,50x4,65 m (pridvorul).

Pe latura de nord, la exterior, în dreptul peretelui despărţitor dintre pronaos şi pridvor, se află baza turnului unei scări ce ducea, probabil, la clopotniţă. Turnul, poligonal la exterior şi semicircular la interior, are peretele gros de 0,65 m, iar dimensiunile interioare de 1,25 x 1,25 m. Se pare că el a fost adăugat ulterior, deoarece zidăria lui nu se ţese bine cu peretele de nord al bisericii, iar fundaţia sa este mai puţin adîncă. Spre deosebire de celelalte două monumente similare, de care va fi vorba în continuare, în cuprinsul bisericii nr. 1 de la Cetăţeni nu s-au găsit deloc urme de frescă, acest monument părînd că n-a fost zugrăvit la interior, ci numai tencuit şi văruit.

Pe nivelul de călcare al edificiului au fost descoperite în 1958 fragmente ceramice din sec. al XVII-lea. Mai importantă este însă constatarea, făcută tot atunci,că monumentul în discuţie a suprapus morminte aparţinînd unui alt edificiu mai vechi (biserica nr.2), uneori fundaţia sa suprapunînd sau chiar tăind gropi de morminte mai vechi, unul dintre acestea fiind datat cu monedă de la Vladislau Vlaicu (1364-1376)[8]. Acestor elemente de datare li se adaugă observaţia stratigrafică potrivit căreia dărîmăturile bisericii nr.1 suprapun direct nivelul de construcţie şi distrugere al unui alt edificiu mai vechi (biserica nr.2), ceea ce a determinat pe autorul cercetărilor efectuate aici în 1958 şi 1965 să dateze construirea acestui lăcaş în cursul sec.al XV-lea[9].Potrivit aceloraşi observaţii monumentul a funcţionat şi în secolele următoare, dezafectarea lui părînd a se fi petrecut în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, turnul scării spre clopotniţă putînd fi adosat monumentului probabil în timpul domniei lui Matei Basarab.

Biserica nr.2. În partea de nord-vest a edificiului precedent, la numai 3 m depărtare, au fost identificate în 1958 şi cercetate în 1958 şi 1965 resturile zidurilor şi temeliilor unui monument similar mai vechi, ce a fost denumit în mod normal biserica nr.2[10]. Inainte de începerea cercetărilor, resturile acestui al doilea monument de zid de aici se păstrau sub forma unui conglomerat de pietre ce se zărea la faţa solului, lăsînd impresia că ar reprezenta dărîmăturile de la biserica nr.1. Cu ajutorul mai multor secţiuni şi suprafeţe adiacente s-a constatat însă că este vorba de resturile unei biserici mai vechi, al cărei plan este în mod evident treflat şi nu bazilical, cum greşit s-a crezut şi consemnat în rapoartele şi planurile publicate anterior[11].Din acest al doilea monument nu s-au păstrat decît absida altarului,cu deschiderea interioară de 4 m şi adîncimea de 2,80 m, absida nordică, cu deschiderea de 3 m şi adîncimea de 1,35 m şi doi contraforţi neobişnuiţi; unul perpendicular pe joncţiunea absidelor, celălalt perpendicular pe mijlocul absidei nordice (fig. 1,2). Partea de vest a bisericii, situ-

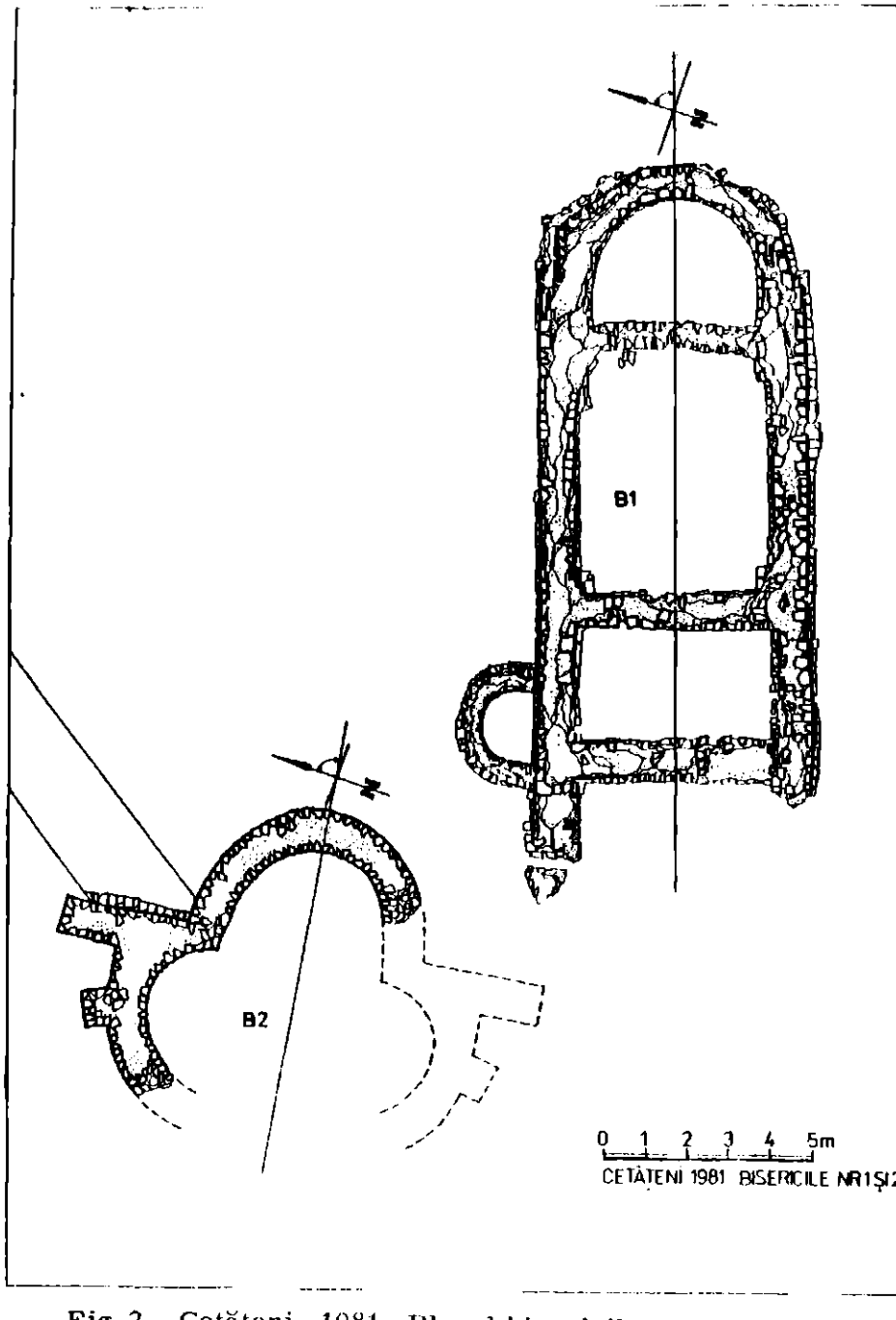

Fig.2 – Cetăţeni, 1981. Planul bisericilor nr.1 şi 2.

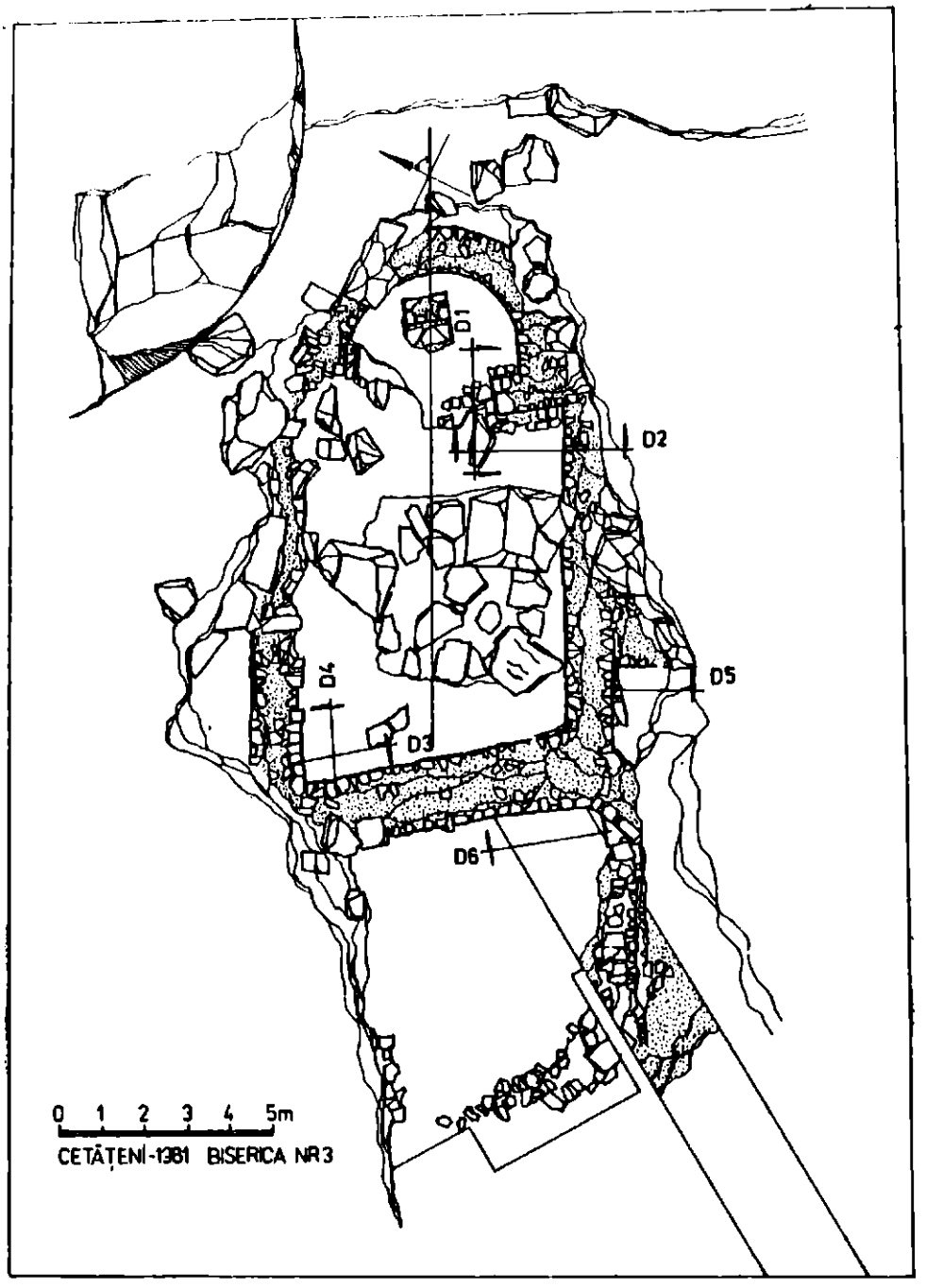

Fig.3 - Cetăţeni, 1981. Planul bisericii nr.3.

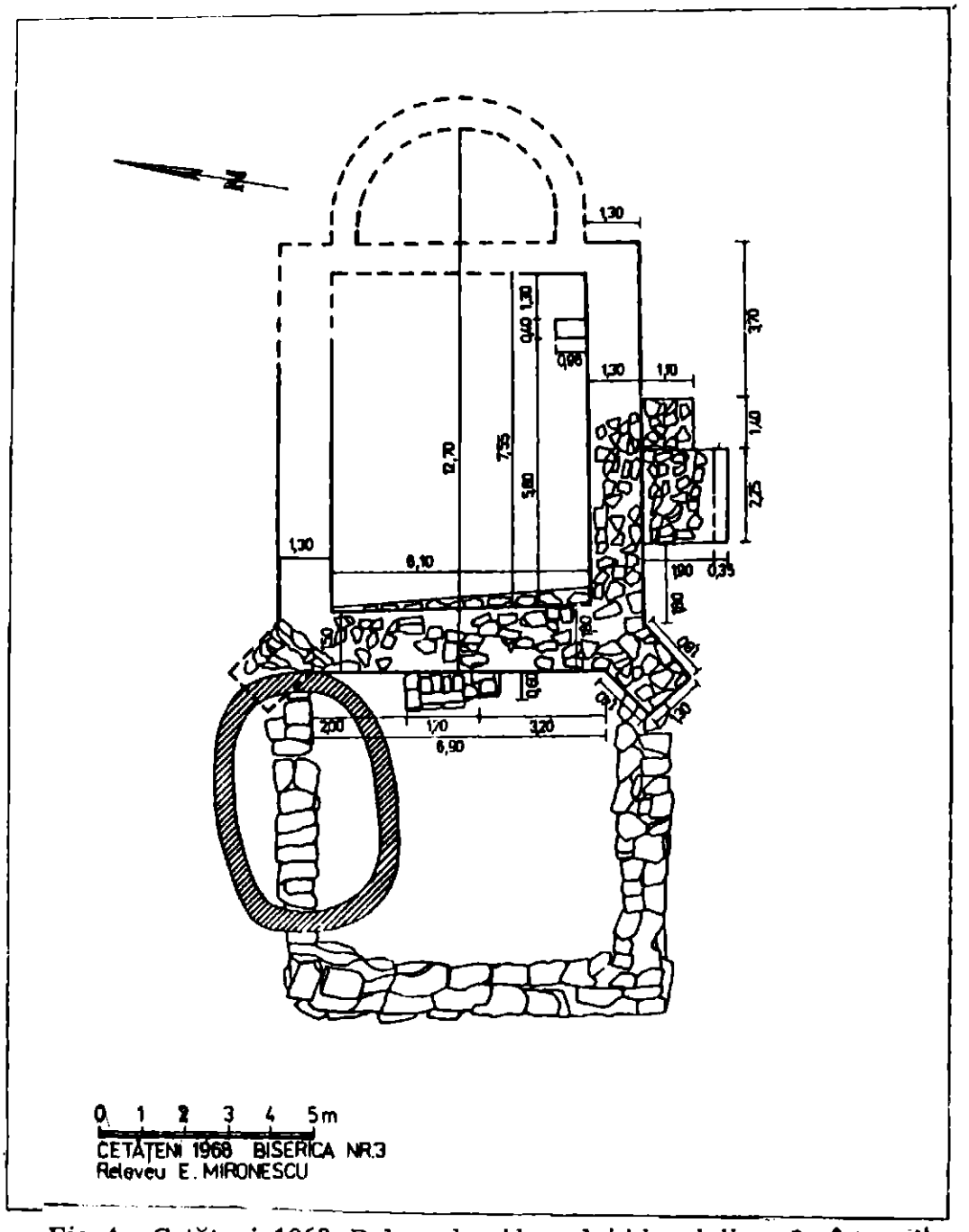

Fig.4 – Cetățeni, 1968. Releveul pridvorului bisericii nr.3, întocmit de către E.Mironescu în timpul cercetărilor din anul 1968.

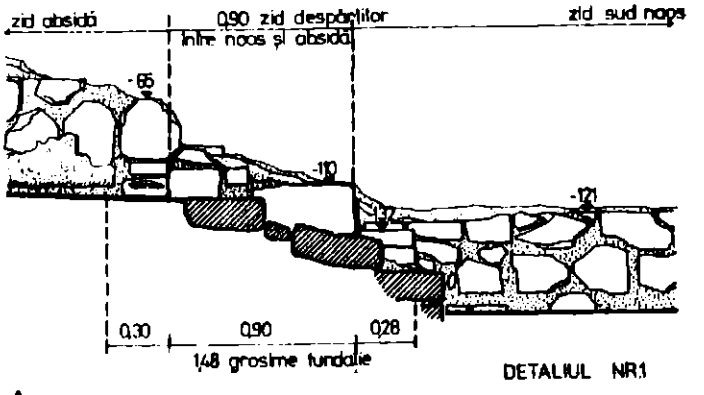

1

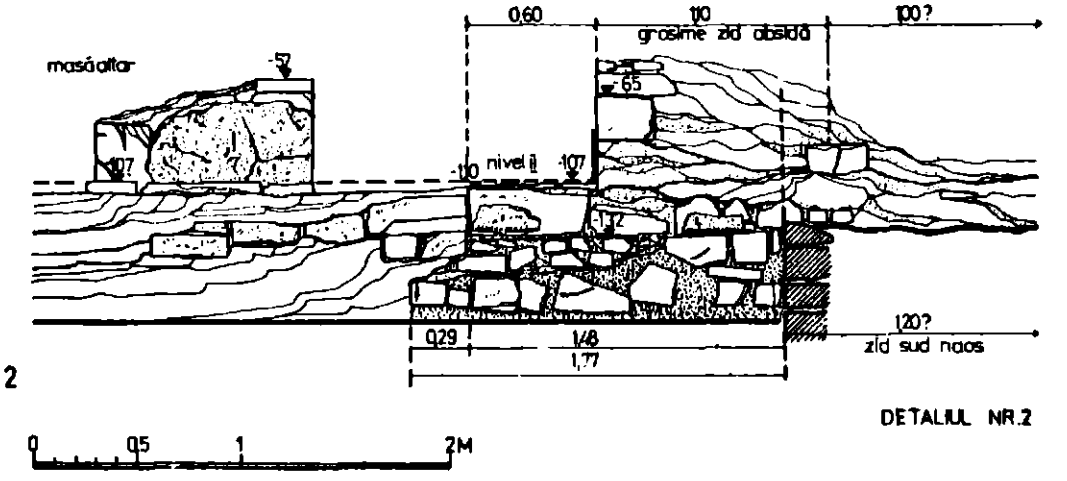

2

Fig.5 - Cetăţeni, 1981. Detalii de zidărie de la biserica nr.3; 1, secţiune prin absidă şi naos, vedere spre sud (detaliul 1); 2, vedere vest a zidului dintre naos şi absidă (detaliul 2).

ată astăzi pe panta dinspre apa Dîmboviței, a fost distrusă, se pare, în urma unor reversări ale rîului ce vor fi distrus, mult mai tîrziu însă, și pridvorul bisericii nr.1. Chiar și așa este cît se poate de evident vorba de resturile unei biserici treflate cu abside semicirculare atît la interior, cît și la exterior, cu ziduri groase de 1 m în elevație, cu fundația groasă de 1,25 m și adîncă de 1 m, construite exclusiv din piatre mari, parțial cioplite, prinse cu mortar și păstrînd încă la exterior tencuială de culoare alb-gălbuie, iar la interior multe fragmente de frescă colorate negru, albastru, verde, brun, roșu, galben și chiar pe zid resturi de tencuială zugrăvită cu dungi subțiri albastre și o dungă roșie. Spre deosebire de biserica nr.1, la construcția zidurilor bisericii nr.2 nu s-a folosit deloc cărămidă.

In părțile estică, sud-estică și nordică ale monumentului au fost găsite și cercetate cîteva morminte care i-au aparținut și care se întindeau, cum s-a arătat, și pe locul pe care mai tîrziu a fost zidită biserica nr.1. Mormintele aparținînd bisericii nr.2 au avut monede de la Ioan Vatatzes (1222-1254), Bella IV (1245-1270), Carol Robert (monedă bătută înainte de 1329), Vladislau Vlaicu (1364-1376) și de la Alexandru cel Bun (monedă anepigrafică)[12]. Dată fiind apropierea celor două morminte, stratigrafic s-a constatat că dărîmăturile bisericii nr. 2, prăvălite peste vechiul nivel de călcare sub care se află mormintele amintite, alcătuiesc un strat format din pietre cioplite, moloz și tencuială zugrăvită. Peste acest strat de dărîmături cu frescă, ce a fost nivelat cu prilejul construirii bisericii nr.1, al cărei nivel de călcare este reprezentat de fapt de aceste dărîmături ale bisericii nr.2, s-au suprapus dărîmăturile bisericii nr.1. Compoziția acestui din urmă strat de dărîmături cuprinde și cărămizi care, după cum am văzut, sînt inexistente în zidăria bisericii nr.2. Situația cronologică dintre cele două monumente este confirmată și de constatarea că în umplutura interiorului bisericii nr.2 au fost descoperite resturile unei stive de cărămizi noi, nefolosite, depozitate acolo cu prilejul construirii bisericii nr.1.

Pe baza tuturor constatărilor de ordin stratigrafic, numismatic, cronologic și stilistic expuse succint mai sus și avînd în vedere în special mormintele cu monede de la Ioan Vatatzes și Bella IV, datarea construcției monumentului s-a făcut în a doua jumătate a sec. al XIII-lea (noi credem chiar la jumătatea secolului), funcționarea lui fiind dovedită, mai ales pe baza mormîntului cu monedă anepigrafică de la Alexandru cel Bun, pînă în sec.al XV-lea. Biserica nr.2, cu plan treflat, constituie la Cetățeni, după părerea noastră, legătura cronologică nemijlocită între biserica nr.3, de care va fi vorba îndată, și biserica nr.1, iar pe plan general românesc reprezintă cel mai vechi monument treflat după biserica de la Niculițel din sec.XI-XII.

Biserica nr.3. În fine, săpăturile arheologice din anul 1965, au identificat și dezvelit parțial, la 13 m nord-est de biserica nr.2 și la 20 m nord de biserica nr.1, resturile unui al treilea monument de zid

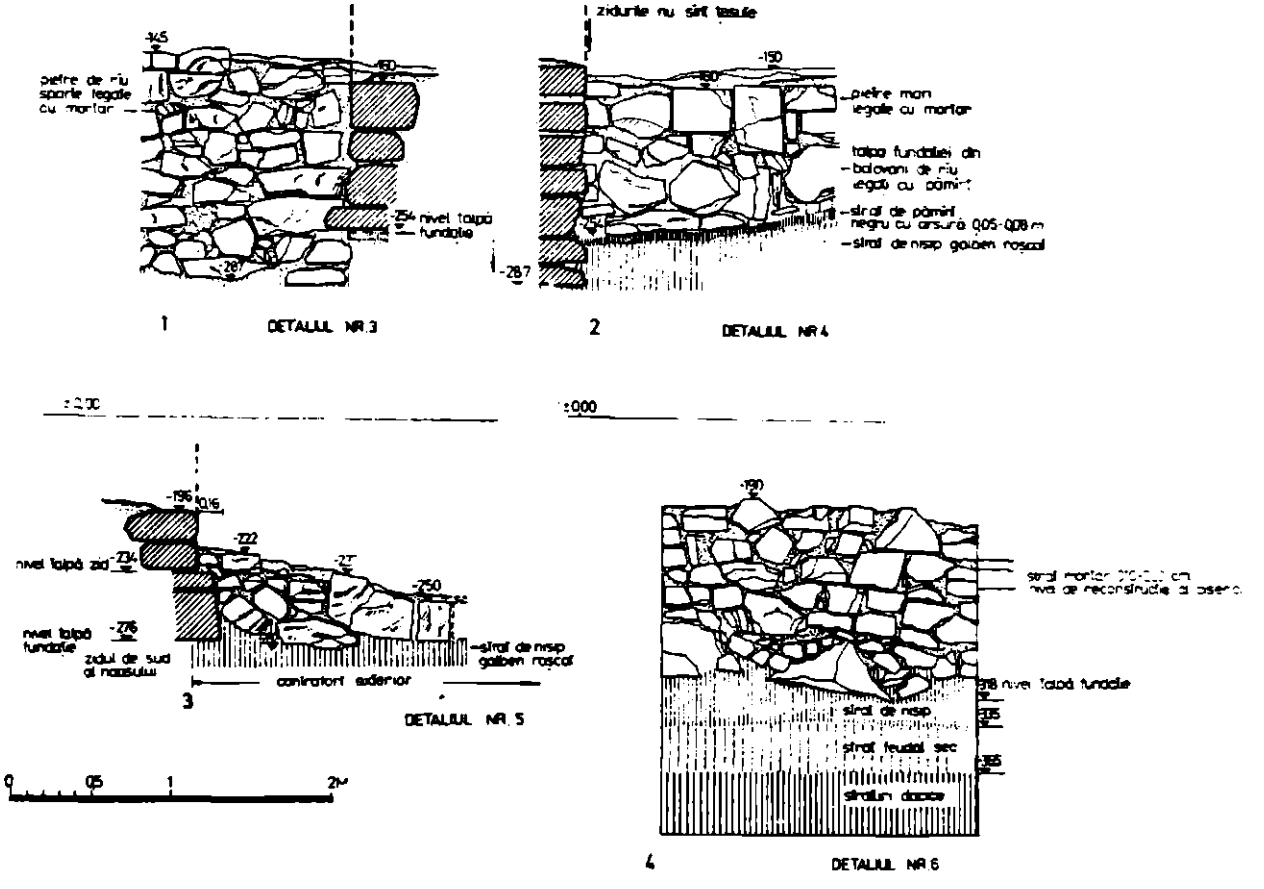

Fig.6 – Cetăţeni, 1981. Detalii de zidărie de la biserica nr.3: 1–2, detalii interioare din colţul de nord-vest al naosului (detaliile 3 şi 4); 3, vedere vest a contrafortului de pe latura sudică (detaliul 5); 4, desfăşurare de zidărie de la exteriorul naosului (detaliul 6).

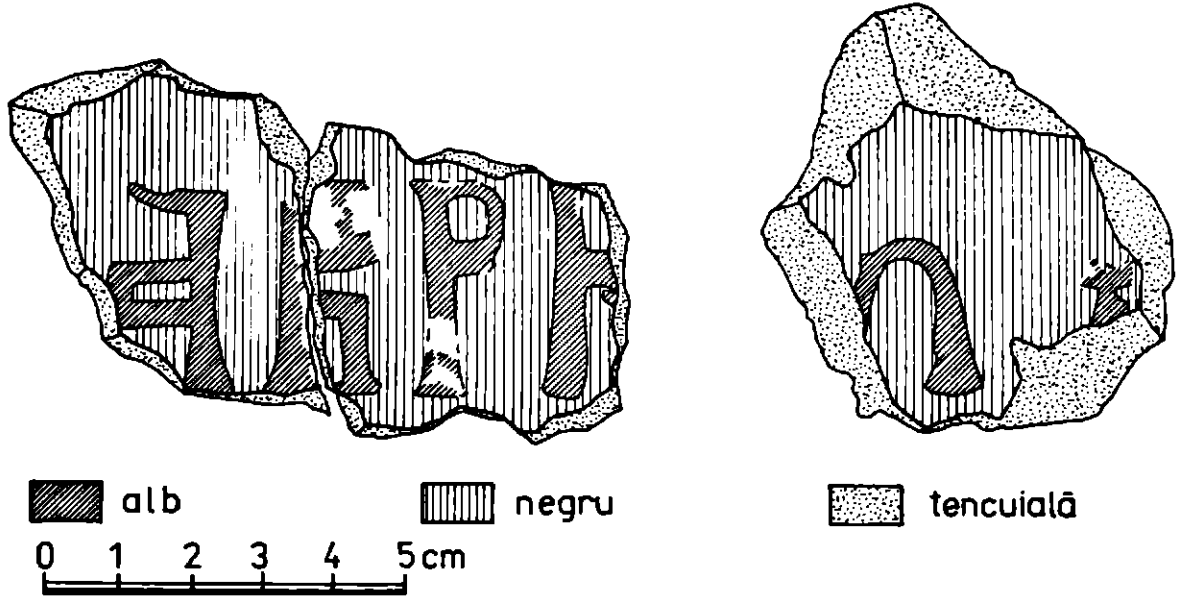

Fig.7 - Cetăţeni, 1981. Fragmente de frescă cu inscripţii de la biserica nr.3.

din aceeaşi categorie. Cercetarea bisericii nr.3 de la Cetăţeni adurat însă destul de mult timp datorită numeroaselor blocuri de stîncă prăvălite din monticol şi mai cu seamă deoarece cea mai mare parte a fundaţiilor sale erau acoperite de o stîncă imensă desprinsă din monticolul "Cetăţuia", se pare în timpul unei mari mişcări seismice. Intrucît marele bloc de piatră ce a pus capăt existenţei bisericii de piatră nr.3 a fost înlăturat cu mare greutate prin detonarea şi evacuarea treptată a resturilor sale, operaţiuni executate de noi în anii 1969-1973, cercetarea monumentului s-a făcut în mod obiectiv în trei etape distincte şi anume: 1965-1968 de un colectiv condus de Dinu V.Rosetti[13] şi în 1969-1973 şi 1981 de un colectiv condus de unul din semnatarii prezentului raport. Suma tuturor cercetărilor demonstrează că biserica nr.3 a fost construită din blocuri mari de piatră cioplite rectangular, prinse cu mortar de var extrem de tare, nu numai lîngă monticolul "Cetăţuia", în vîrful căruia se află cetatea medieval do zid, dar chiar lipită de acesta.

Cu toate că zidurile încă păstrate ale bisericii nr.3 sînt clar dezaxate (fig.3),datorită presiunii dinspre nord a stîncilor monticolului, este totuşi evident că ea face parte din categoria bisericilor-sală, cu absida semicirculară, cu deschiderea interioară de 4,14m şi adîncimea de 2,75 m, păstrată pînă la înălţimea de 1,40 m faţă de podea cu masa altarului de 1,10 x 0,65 m, păstrată pe înălţimea de 0,60 m, cu naosul dreptunghiular cu dimensiunile interioare de 7,55 x 6,20-6,35 m şi cu zidurile de est, sud şi nord groase de 1,10 m. Acestui plan simplu, comun atît arhitecturii balcanice cît şi celei romanice (ultima necunoscînd însă masa altarului) din sec. XII-XIII, i s-au adăugat ulterior, pe latura sudică şi la colţurile celei vestice, trei contraforţi. Intrucît contrafortul sudic este clar adosat naosului, iar ceilalţi doi, de colţ sînt organic legaţi de zidul sudic, care are însă o fundaţie mai adîncă, o altă structură şi grosimen mult mai mare decît celelalte(1,50-1,72 m), se pare că acesta a fost refăcut în întregime în noua fază, odată cu contraforţii.

Pentru ridicarea monumentului în acest loc, terenul în pantă de la piciorul monticolului a fost nivelat printr-o depunere de nisip, a cărei grosime creşte de la est la vest şi de la nord la sud, pe măsura înclinării pantei naturale, pînă la 1,30 m deasupra nivelului medieval. Din această cauză baza fundaţiei bisericii nu este uniformă,ea fiind adîncită pînă la 1,20 m pe latura vestică, aflată pe depunerea de nisip, şi foarte la suprafaţă unde este aşezată pe stîncă. Precizăm că în majoritatea cazurilor baza fundaţiei este reprezentată de un rînd sau două de blocuri de stîncă peste care este "fixată" apoi zidăria cu mortar (fig. 5-6). Zidul vestic şi parţial cel de sud sînt astfel "fundate"în depunerea de nisip, pe cîtă vreme cele de nord şi est sînt "fixate" direct pe stînca naturală cioplită special pentru aceasta. Din acelaşi motiv construcţia nu a primit,ulterior, contrafort pe latura nordică, aşezată pe stîncă şi lipită de monticolul de piatră, ci numai pe laturile

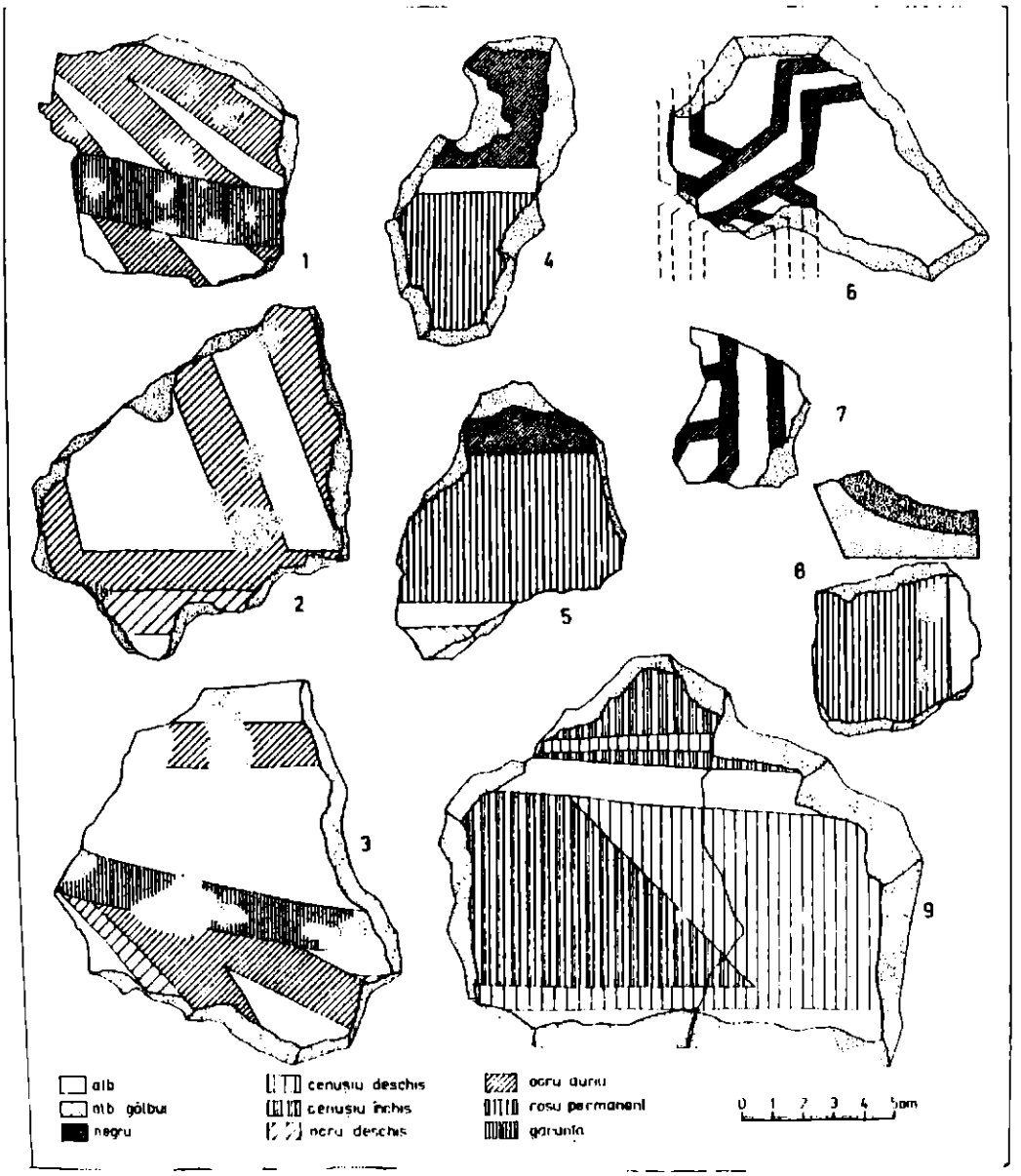

Fig.8 - Cetăţeni, 1981. Fragmente de frescă de la biserica nr.3: fragmente din registrul inferior al decoraţiei absidei (1-3); fragmente din brîie decorate liniar sau geometric (4-6; 7; 9); fragmente de tencuială din spaţiul unui gol de zidărie (8).

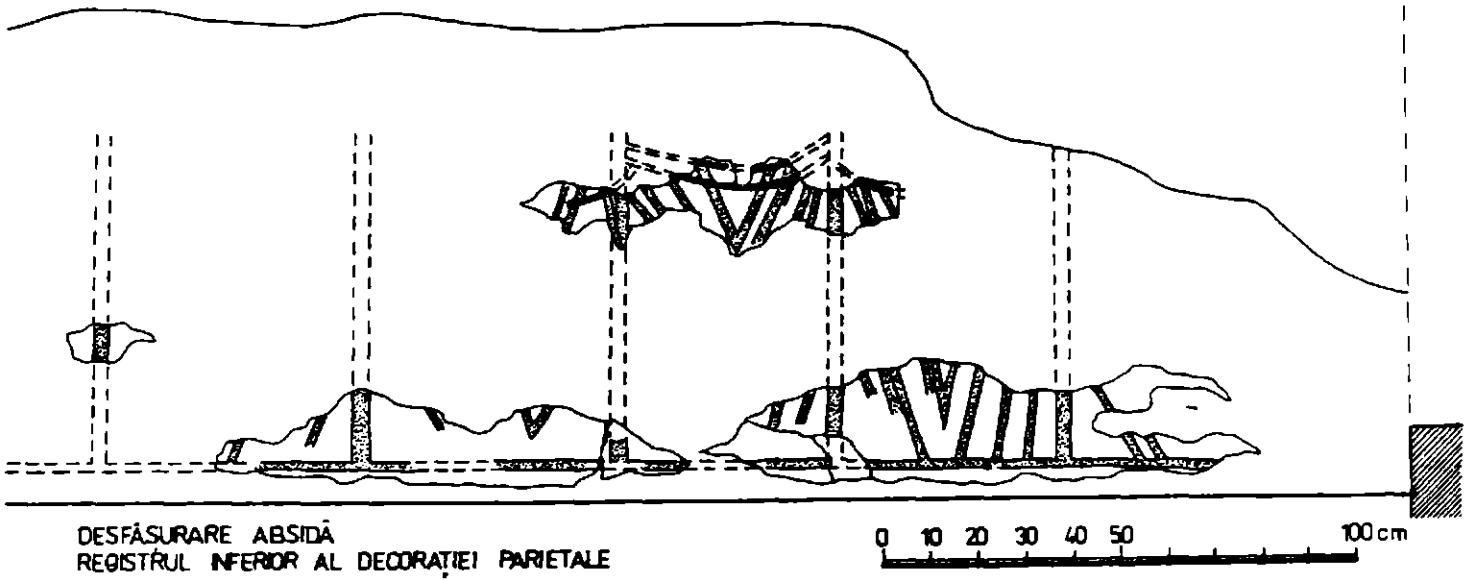

Fig.9 - Cetăţeni, 1981. Decoraţia registrului inferior al absidei bisericii nr.3.

vestică şi sudică îngropate în nisip şi neprotejate la exterior.

Este, prin urmare, o construcţie de zid adosată pe jumătatea monticolului "Cetăţuia", cu pereţii acoperiţi cu frescă, de factură bizantină de cea mai bună calitate (fig.8,10). Peretele interior al absidei păstra încă în 1981, pe toată suprafaţa, deteriorat dar vizibil, soclul pictat cu romburi succesive completate cu unghiuri de linii de vopsea roşie pe fondul alb al peretelui (fig.9). La înălţimea de 1 m de la podea, soclul era limitat de o linie orizontală de vopsea roşie, lată de 4-5 cm, de la care pornea pictura propriu-zisă. În altar şi naos, dar şi la exterior, au fost găsite, în toate campaniile, numeroase fragmente de frescă cu culorii vii, diferite, de la negru, albastru şi verde pînă la roşu sau galben şi chiar fragmente de inscripţii slavone scrise cu alb pe negru (fig.7).

In interior, nivelul de călcare al naosului era cu aproximativ 0,50 m mai coborît decît al altarului, legătura între ele fiind făcută prin două trepte de piatră încă păstrate parţial. Podeaua propriu-zisă era alcătuită dintr-un dalaj, dovada în acest sens făcînd-o atît partea încă păstrată a acestuia în faţa mesei altarului, cît şi constatarea peste tot la interior a unei pomosteli de lut galben argilos, groasă de 4-5 cm, ce acoperă stratul de nivelare şi este suprapusă de un strat uniform de mortar pe care au fost fixate dalele de piatră.

La exterior, în colţul sud-vestic, la 2 m distanţă, a fost găsită varniţa constructorilor, cu două faze distincte de folosire, despărţite printr-o lentilă de nisip şi acoperită cu dărîmături şi moloz şi cu multe fragmente de frescă, identice cu cele găsite în interior, fapt ce ne face să credem şi mai mult că monumentul a fost pictat şi pe dinafară. Mai mult decît atît, prezenţa numeroaselor fragmente de frescă peste varniţa abandonată pare a sugera, odată mai mult, că zidul vestic, iniţial, al naosului a cedat la un moment dat, iar zugrăveala sa exterioară s-a împrăştiat peste fosta varniţă. Refacerea lui explică astfel grosimea sa actuală şi prezenţa contraforţilor de colţ organic legaţi de el (fig.3).

După ce va fi funcţionat iarăşi o vreme în noua formă, bisericii nr.3 de la Cetăţeni i-a fost adăugat, într-o altă etapă, pe latura de vest, un pridvor cu lungimea de 6,80 m şi lăţimea de 7 m, a cărui bază superficială din pietre de rîu sau bolovani de stîncă necioplite, nelegate cu mortar, suprapune direct resturile varniţei cu fragmente de frescă şi indică, prin toate elementele componente, o amenajare superficială şi stîngace, foarte departe de soliditatea şi fineţea consirucţiei mai vechi. Chiar şi aşa, existenţa pridvorului, ale cărui baze de sud şi vest au grosimea de 1,10 m, iar cea de nord 0,90 m, este dovedită, deşi n-a fost pînă acum consemnată în rapoartele de săpătură publicate, atît de resturile sale încă păstrate parţial în timpul cercetărilor din 1981 şi care indicau adosarea acestuia la vechea construcţie în dreptul celor doi contraforţi din colţurile naosului (fig.3), cît mai cu seamă de planul realizat în 1968 de E.Mironescu şi rămas pînă acum

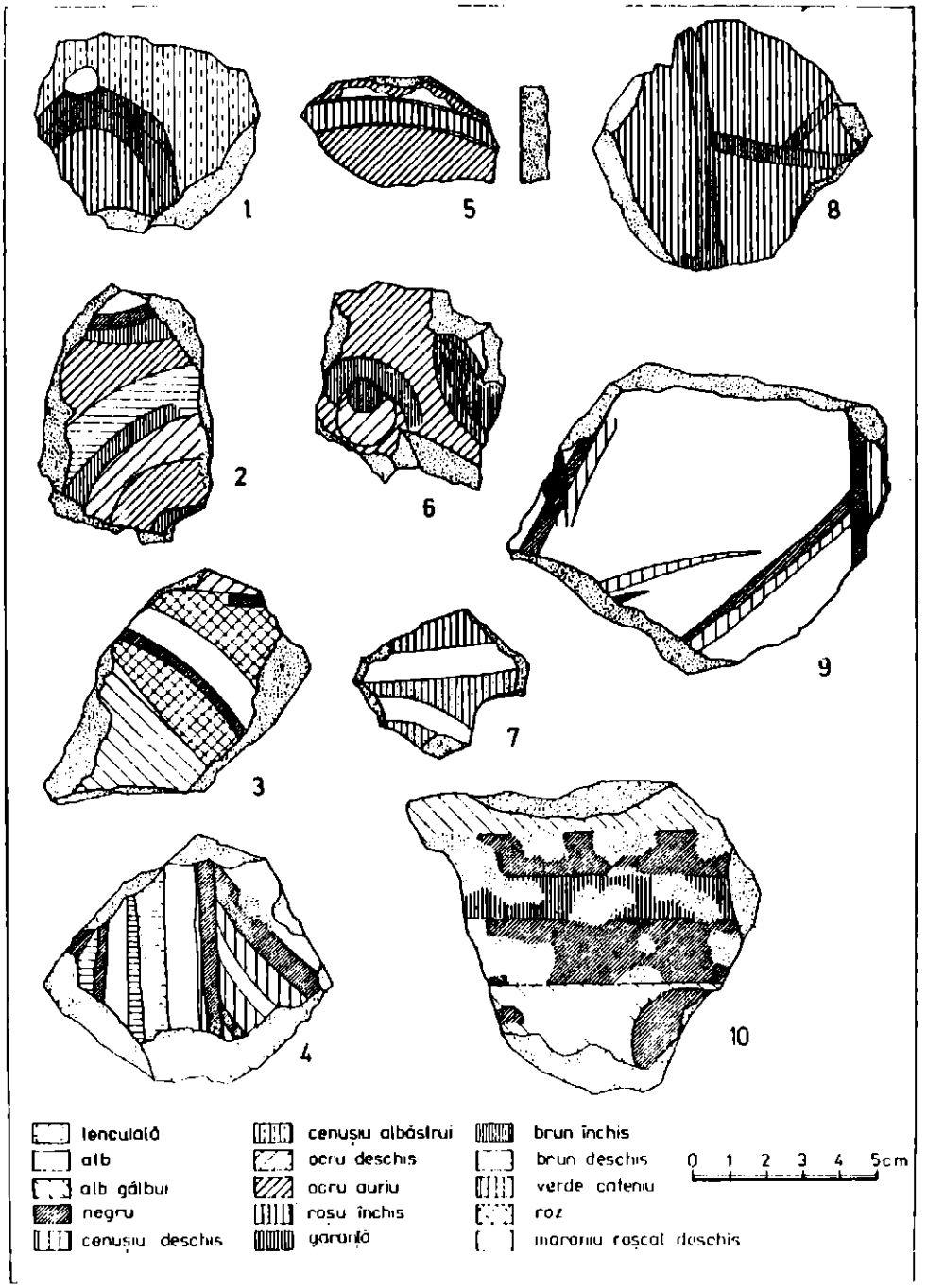

Fig.10 - Cetăţeni, 1981. Fragmente de frescă de la biserica nr.3, aparţinînd, probabil, decoraţiei parietale. Fragment de aureolă cu conturul cercului marginal incizat (5).

nepublicat. În planul lui Mironescu sînt consemnate cu exactitate atît planul şi dimensiunile reale ale pridvorului, cît şi semibordeiul din a doua jumătate a sec. al XIII-lea şi începutul celui următor, care a suprapus şi distrus nu numai parţial contrafortul din colţul de nord-vest al naosului, cum precizează raportul publicat în 1969[14], ci şi o parte a laturii de nord a pridvorului (fig.4). Avînd în vedere structura sa inconsistentă şi caracterul improvizat nu excludem nici eventualitatea ca acest pridvor să fi fost făcut,eventual, chiar imediat după dărîmarea bisericii (stînca ce i-a pus capăt a căzut numai pe naos) şi să fi servit ca loc provizoriu de oficiere a cultului pînă la zidirea noii biserici(nr. 2).

Dincolo de aceasta, fundamentală rămîne însă constatarea că acest deosebit de important monument al civilizaţiei medievale româneşti şi-a încetat existenţa în jurul anului 1250 în urma unui cutremur care a provocat desprinderea stîncilor din monticolul "Cetăţuia", una dintre acestea căzînd peste naosul monumentului. Intr-una din crăpăturile blocului de piatră căzut peste biserica nr.3 am descoperit în 1969, cu prilejul suitei de detonări uşoare şi înlăturării treptate a resturilor lui, toate fragmentele unui pahar ceramic din pastă roşie, asemănător cu vasul din mormîntul nr.9, cu lespezi de piatră, din necropola de la Cetăţeni, mormînt datat (cu monedă de bronz, bizantină, tăiată de Alexios III Anghelos Comnen, 1195-1203, sau de la Ioan Vatatzes, 1222-1224, singurii împăraţi bizantini care au tăiat monede în timpul domniei) cel mai tîrziu la mijlocul sec. al XIII-lea[15]. Distrugerea monumentului la mijlocul sec.al XIII-lea este susţinută, deopotrivă, de un mormînt descoperit în 1965 în biserică şi în care s-a găsit "un denar unguresc din argint, monedă bătută în prima jumătate a secolului al XIII-lea..., altă monedă înjumătăţită, de bronz, bătută de imperiul bizantin cam în aceeaşi vreme..., şi un inel sigilar din argint avînd gravată pe scaun o floare de crin stilizată"[16]. În groapa mormîntului s-au, găsit, de asemenea, moloz, resturi de frescă şi resturi de la faţuiala din argilă a pavimentului edificiului, constatare ce a făcut să se considere, încă de atunci, în modul cel mai corect posibil, că "groapa de mormînt a fost săpată după demolarea bisericii şi deci, conform inventarului aflat în mormînt, biserica nu mai era în picioare la mijlocul veacului al XIII-lea"[17], mormîntul în discuţie fiind de atribuit,după opinia noastră, celuilalt monument de cult ce urmează cronologic imediat şi nemijlocit şi anume biserica nr.2, cu plan treflat, singura din cele trei de la care s-au găsit, pînă acum, cîteva morminte în preajmă. Acestea le socotim a fi înmormîntări de excepţie ce vor fi aparţinut unor demnitari importanţi, laici sau religioşi, ai societăţii feudale de aici, inventarul lor fiind sugestiv în acest sens. Fiindcă necropola propriu-zisă a comunităţii, din care au putut fi cercetate pînă acum din cauza locuirii actuale 35 morminte, este situată în partea opusă a aşezării, la limita nord-vestică a acesteia[18].

Pe nivelul de călcare din exteriorul bisericii nr.3 a fost găsită,

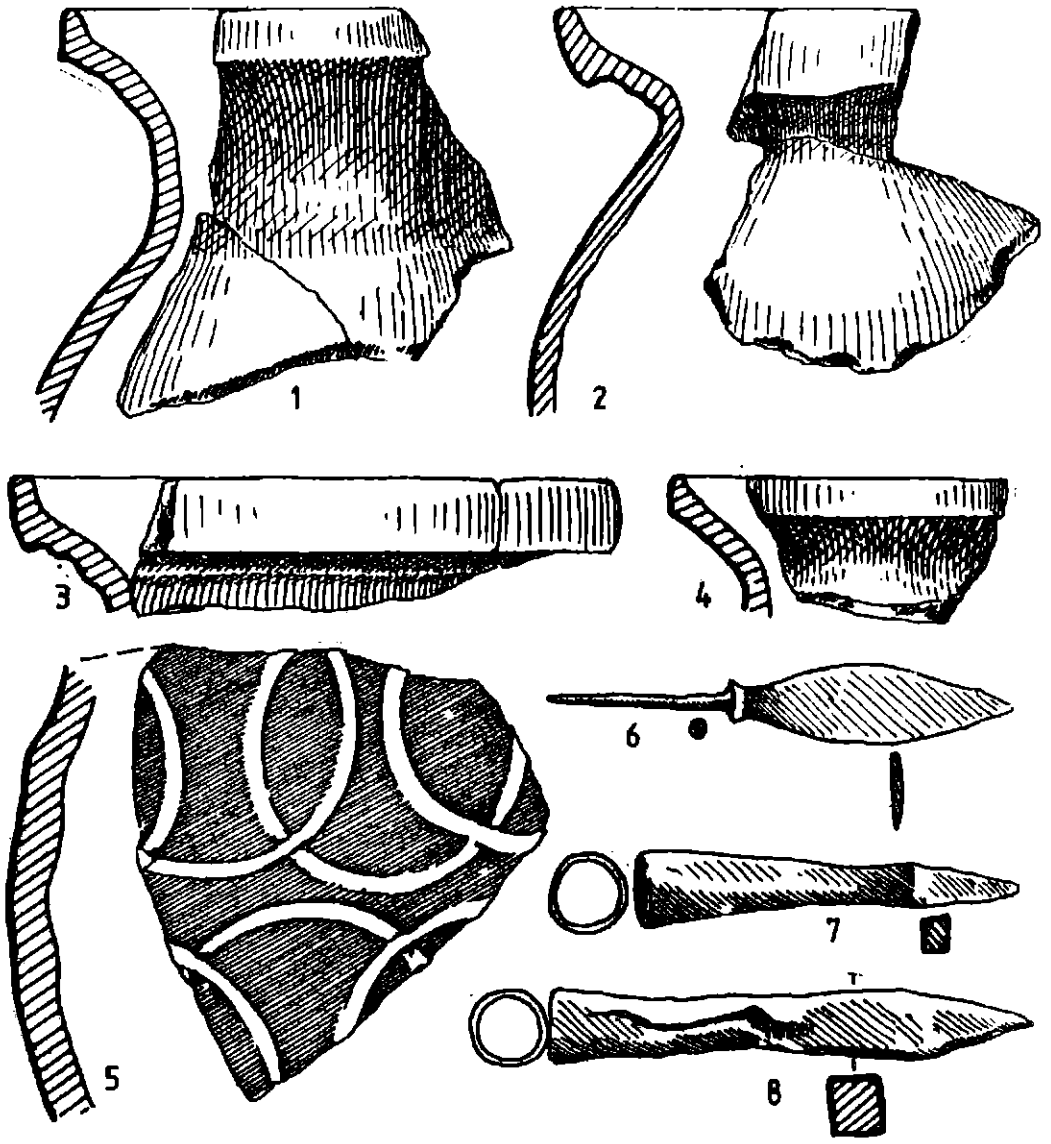

Fig.11 - Cetăţeni, 1981. Fragmente ceramice din sec.al XIII-lea.de la biserica nr.3 (1-5); piese de armament din sec.XIII-XIV din sectorul "monumente" (6-8).

de asemenea, o monedă bizantină de aur de la acelaşi împărat bizantin de la Niceea, Ioan Vatatzes, iar semibordeiul care a suprapus şi distrus parţial contrafortul din colţul de nord-vest al naosului şi latura de nord a pridvorului conţinea materiale din a doua jumătate a sec.al XIII-lea şi începutul celui următor[19]. Toate aceste elemente de datare mai mult decît suficiente şi convingătoare, împreună cu fragmentele ceramice bizantine smălţuite în culoarea verde a oului de raţă găsite în umplutura de nisip de sub biserică (fig.11/5) sau româneşti nesmălţuite găsite în nivelul medieval de sub umplutura de nisip (fig.11/1-4) confirmă, după opinia noastră, pe deplin existenţa şi distrugerea monumentului înainte de anul 1250 şi aserţiunea mai veche că "ne aflăm în faţa celui mai vechi monument feudal descoperit pînă în prezent în Ţara Românească"[20].

Pornind de la aceste considerente şi ţinînd seama în primul rînd de soliditatea construcţiei iniţiale, de refacerea zidului sudic şi adăugarea contraforţilor într-o etapă ulterioară, de zugrăvirea se pare integrală a edificiului şi de retuşarea şi completarea vizibilă a picturii după o perioadă de folosinţă, precum şi de adosarea pridvorului într-o ultimă fază de folosinţă, sîntem obligaţi să considerăm că zidirea bisericii nr.3 s-a făcut cel mai tîrziu la începutul sec.al XIII-lea,dacă nu chiar şi mai devreme. Avem astfel de-a face nu numai cu cel mai vechi monument feudal de zid cunoscut pînă acum la sud de Carpaţi, dar şi cu cea mai concretă dovadă a organizării superioare a societăţii româneşti pe plan economic, social, politic, militar şi religios pe toată durata sec.al XIII-lea, aşadar cu mult înainte de crearea statului domnesc independent. Prezenţa efectivă în sec.al XIII-lea, pe o suprafaţă de teren de numai 400 x 80 m, strict delimitată natural de rîul Dîmboviţa, Valea Chiliilor şi Valea lui Coman, a unei prime cetăţi româneşti de zid ce proteja o aşezare prosperă cu locuinţe de suprafaţă sau semiadîncite, în care se practicau meşteşugurile, existau multe piese de armament şi echipament şi circulau produsele ceramice şi monedele divizionare şi chiar de aur ale Imperiului Bizantin de la Niceea, cu cimitir creştin distinct la limita nord-vestică şi cu două edificii de zid de factură şi rit bizantin ortodox, ce se succed la poalele cetăţii cu mult peste durata întregului secol, argumentează din plin existenţa la Cetăţeni a unui important centru economic, politic şi cultural românesc, în cadrul căruia se reliefează atît membrii de rînd ai comunităţii (acei "rustici" atestaţi anume în sec.al XIII-lea de izvoarele scrise),cît şi vîrfurile, laice sau religioase, ale societăţii feudale (acei "maiores terrae"). Cele cîteva morminte aparţinînd bisericii nr.2,distinct separate de necropola comunităţii situată în partea opusă a aşezării, par a sugera şi prin podoabele găsite în ele sau în imediata apropiere (inelul sigilar din argint gravat cu floarea de crin, moneda de aur de la Ioan Vatatzes ş.a.) unele din vîrfurile societăţii feudale de aici.Complexul medieval de la Cetăţeni este, după opinia noastră,de mai multă vreme exprimată, un important centru ce a funcţionat, cel puţin o vre-

me, în paralel cu cele similare de la Breaza (com.Lisa,jud.Sibiu) şi Curtea de Argeş (de bună seamă şi cu Cîmpulungul) în cadrul unei formaţiuni statale româneşti unitare din punct de vedere etnic şi cultural şi care cuprindea ambii versanţi ai Munţilor Făgăraş.

Am considerat de mai multă vreme, cu dovezile avute atunci la îndemînă şi care rămîn în continuare valabile, că staţiunile arheologice medievale de la Cetăţeni, Breaza, Curtea de Argeş şi mai mult ca sigur Cîmpulung sînt centre ale formaţiunii statale româneşti atestate în 1247 de Diploma cavalerilor ioaniţi[21], deoarece, folosind şi constatările lui Gheorghe Brătianu, "rezultă limpede că un singur stat românesc exista la acea vreme în stînga Oltului, voievodatul lui Seneslau"[23]. Adăugînd acum, argumentelor aduse atunci în discuţie, cele două monumente de zid, de rit ortodox, pictate (b3 şi b2) ce se succed pe toată durata sec.al XIII-lea, şi chiar mai tîrziu, în cuprinsul aşezării medievale de la poalele cetăţii de zid, avem o imagine mult mai cuprinzătoare şi elecventă a ceea ce a însemnat în fapt un centru voievodal românesc în perioada sa de maximă înflorire, aşadar imediat înainte de statul domnesc.

O semnificaţie cu totul particulară ni se pare că are însăsi constatarea că cel mai vechi monument ortodox de zid, datat sigur, de la sud de Carpaţi nu apare într-o aşezare sătească oarecare, ci într-un centru voievodal, anume chiar la piciorul cetăţii de zid a conducătorului politic. Prin aceasta se confirmă întru totul pe plan arheologic constatarea istorică mai veche că şi la noi, ca pretutindeni de altminteri unde ea apare pentru prima dată, "biserisa-sală de piatră nu e decît o transpunere a bisericii de lemn băştinaşe din regiunea respectivă, în materıal de piatră"[23]. Ea apare mai întîi într-un centru voievodal deoarece, după opinia noastră, numai într-un asemenea cadru superior de organizare a societăţii feudale româneşti existau condiţii şi posibilităţi de trecere de la arhitectura tradiţională din pămînt şi lemn la cea din piatră, la aceasta contribuind, desigur decisiv, şi zonele de munte în care societatea românească a fost nevoită să-şi păstreze şi să-şi desăvîrşească propria organizare statală în condiţiile în care majoritatea teritoriului său era dominat politic de cuceritorii străini.În centrele politice româneşti, cneziale şi voievodale, s-a făcut trecerea de la cetăţile din lemn şi pămînt, prin cele din bolovani de piatră, la cele de zid (cum o demonstrează cetăţile de la Lempeş, Şprenghi, Teliu, Breaza, Cetăţeni etc.) şi tot în aceste centre constatăm acum trecerea de la bisericile de lemn săteşti la biserica feudală de zid. Forma iniţială a celei mai vechi biserici de zid de la Cetăţeni (b3) constituie, nefndoielnic, varianta clasică a aşa-numitelor biserici-sală răspîndite deopotrivă în sec.XII-XIII atît în arhitectura balcanică[24] (unde românii au avut multă vreme un rol important), cît şi în cea romanică[25], ele fiind "comune şi pentru catolici şi pentru ortodocşi.Cu planul lor dreptunghiular, susţinut de stîlpi, ele reprezintă dezvoltarea casei de lemn de sub pădure şi sînt probabil o creaţie a artei cneziale"[26]. Biserica-

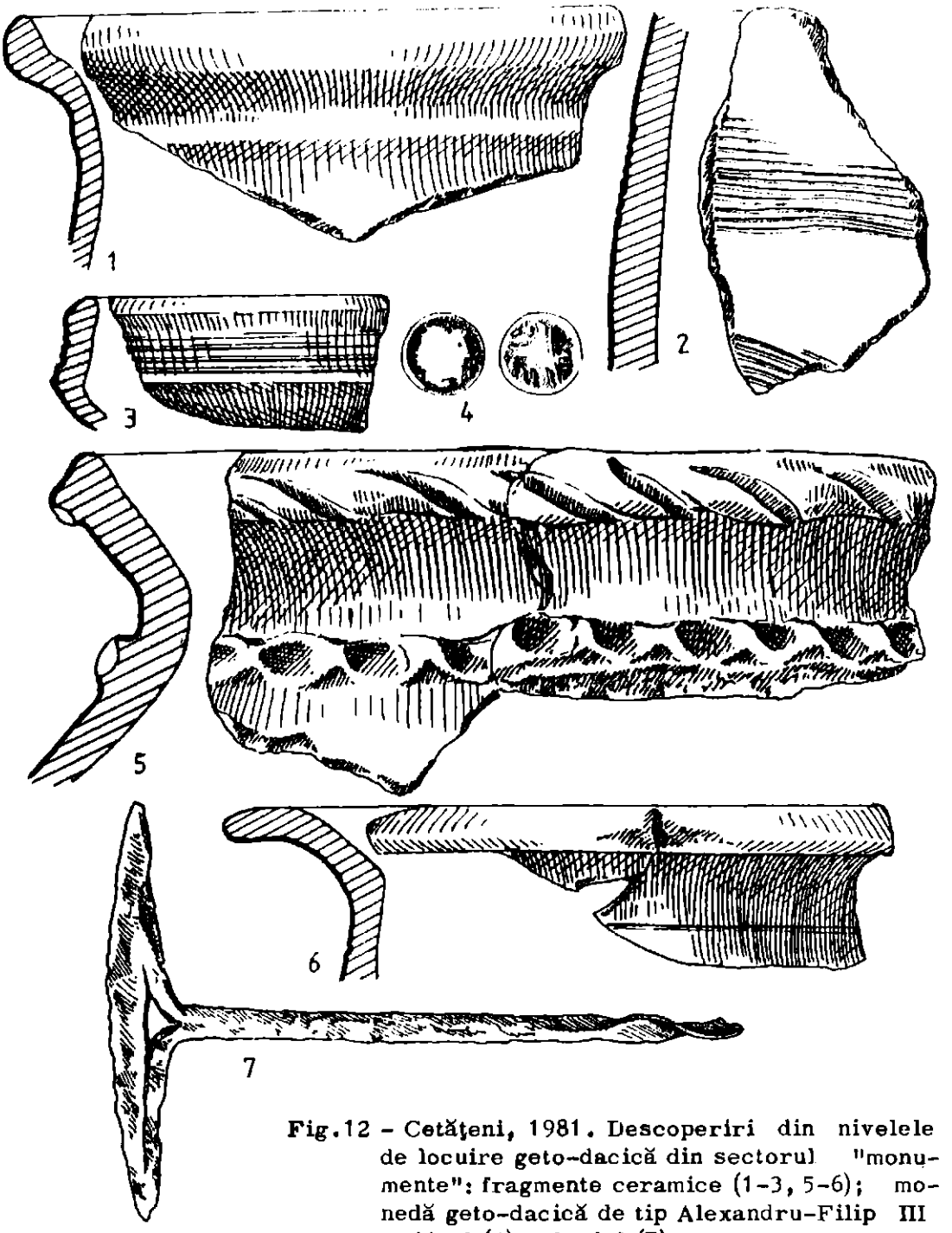

Fig.12 - Cetăţeni, 1981. Descoperiri din nivelele de locuire geto-dacică din sectorul "monumente": fragmente ceramice (1-3, 5-6); monedă geto-dacică de tip Alexandru-Filip III Arideul (4); sfredel (7).

sală de la Cetăţeni (b3), operă a organizării politice şi religioase superioare a societăţii româneşti de la cumpăna sec.XII-XIII, voievodatul, se aseamănă,în general, cu cele de la sfîrşitul sec.al XIII-lea din Maramureş, de la Giuleşti[27] şi Voievozi[28], şi ele creaţii ale vîrfurilor societăţii feudale româneşti locale, pe care le precede însă în timp cu un secol.In amănunt,însă, monumentul de la Cetăţeni se deosebeşte, totuşi, de cele din Maramureş prin curbura absolut semicirculară a absidei, aşadar mai puţin alungită decît a celor maramureşene, situate şi prin acest detaliu în categoria clasică a romanicului. Insă forma monumentului de la Cetăţeni, şi mai cu seamă existenţa mesei altarului, a picturii de factură bizantină sau a literelor chirilice pe unele bucăţi de frescă exclud din capul locului orice apropiere da romanic, catolicism sau de coloniştii germani. Biserica-sală, cu pictură bizantină şi cu masa altarului specifice ortodoxiei, de la Cetăţeni este emanaţia timpurie a organizării statale româneşti, voievodale; acoeaşi care, aproximativ la anul 1250, în urma distrugerii probabil seismice a primului edificiu de zid, înalţă, la numai 13 m depărtare, o altă biserică de zid, cu plan treflat, pictată şi ea, asigurînd astfel dezvoltarea pe mai departe a culturii feudale proprii în cadrul aceluiaşi centru voievodal. Al doilea monument ortodox de zid de la Cetăţeni (b2) ilustrează, la rîndu-i,plenar că edificiile cu plan treflat sînt şi ele rezultatul dezvoltării interne a societăţii româneşti medievale şi nicidecum un element adus tîrziu din afară. Biserica nr.2 de la Cetăţeni asigură organizarea culturală feudală locală pînă în sec.al XV-lea,iar pe plan general românesc face legătura între cel mai vechi monument de acest gen cunoscut pînă acum la noi, biserica de la Niculiţel din sec.XI -XII şi monumentele religioase româneşti clasice, înlăturînd astfel definitiv ipoteza venirii tîrzii din afară, în sec.al XIV-lea, a planului treflat prin intermediul călugărului Nicodim, creatorul Vodiţei.

Dar monumentele feudale de zid de la Cetăţeni nu au numai ealitatea de a reprezenta, deocamdată cel puţin, tipurile celor mai vechi edificii de zid ortodoxe, româneşti, bine datate, de la sud de Carpaţi. Ele demonstrează cu prisosinţă, împreună cu biserica din acelaşi secol XIII de la Curtea de Argeş, existenţa sigură în regiunile noastre a unei organizări bisericeşti proprii cu mult înainte de formarea statului românesc independent, anume în timpul cînd şi izvoarele scrise consemnează în acelaşi sens "românii, ce se socotesc creştini,totuşi, avînd diferite rituri şi obiceiuri" şi care ascultă de "pseudoepiscopi ce ţin de ritul grecilor". Prin toate elementele lor componente şi prin însăşi existenţa lor succesivă în aşezarea de sub cetatea de zid voievodală ("Cetatea lui Negru Vodă"), bisericile de zid pictate, "ce ţin de ritul grecilor", de la Cetăţeni ateată că ridicarea unor atari monumente, ca şi activitatea "pseudoepiscopilor", sau în general rezistenţa românilor împotriva propagandei catolice anume în această vreme, se exercitau în totalitate la adăpostul cetăţilor şi sub protecţia şefilor politici proprii, în cazul de faţă voievodul. Avem,astfel,proba materială

concretă că, într-adevăr, vîrfurile societăţii feudale româneşti,boieri cnezii, voievozii,"n-au creat numai o organizaţie politică nouă, ci şi una culturală proprie, comună celor trei ţări româneşti. Ei au creat biserica feudală, care a început să ia locul celei populare"[29]. Faptul că în cuprinsul centrului statal de la Cetăţeni, mai mult cercetat decît altele, se constată o locuire şi o activitate feudală complexe, neîntrerupte pînă tîrziu, şi nu sesizăm deloc efectele negative ale invaziei mongole din 1241, pare a proba şi pe această cale că voievodatul românesc de pe ambele laturi ale Făgăraşilor a rămas, ca şi în alte teritorii ferite de la noi sau din alte locuri invadate de mongoli,tot timpul "sub cîrmuirea voievozilor locali"[30], care, la adăpostul muntelui şi sub protecţia fortificaţiilor proprii, au putut organiza, pe mai departe, în relativă linişte, societatea şi cultura românească pe cale proprie, alături de tătari o vreme şi împotriva lor mai apoi, pînă la eliberarea treptată şi definitivă a întregului teritoriu românesc de la sud de Carpaţi de sub dominaţia străină. Iar în această direcţie, ca şi în crearea statului românesc independent, de altminteri, voievodatul românesc din Carpaţi, cu centre importante la nord şi la sud de Munţii Făgăraş, la Breaza, Cetăţeni sau Curtea de Argeş a avut, de bună seamă,rolul hotărîtor, Basarab I fiind socotit, pe bună dreptate, urmaşul lui Seneslau[31].

Locuirea geto-dacică. Sub nivelul feudal din sectorul "monumente" de la Cetăţeni, secţiunea I/1981 a perforat şi orizontul de locuire geto-dacic a cărui grosime este aici de 1,70 m. Important de reţinut este împrejurarea că pentru prima dată s-a dovedit aici că locuirea geto-dacică se compune din două nivele distincte, separate printr-o linie subţire de arsură, nivelul superior avînd grosimea de 0,90 m, iar cel inferior de 0,80 m. Şi mai importantă este descoperirea, în arsura ce separă cele două nivele cu intensă şi bogată locuire geto-dacică, a unei monede geto-dace de argint de tip Alexandru-Filip III Arideul(fig. 12/4)[32], aşadar o imitaţie locală din categoria celor ce se încheie la sfîrşitul sec.al II-lea î.e.n., dar circulă şi în prima parte a sec.I e.n. Descoperirea prezintă maximă importanţă, deoarece demonstrează că în timpul atacului efectuat de către Burebista în anii 70 î.e.n. asupra conducătorului politic din centrul geto-dacic de la Cetăţeni, în cadrul acţiunii sale de unificare a întregului popor geto-dac, n-a avut de suferit, cum am crezut pînă acum, numai cetatea geto-dacică de zid,care a fost distrusă şi arsă cu acest prilej[33],dar şi aşezarea de la poalele cetăţii, cel puţin în partea sa sud-estică, dinspre care venea de fapt cel dintîi unificator al tuturor geto-dacilor. Spre deosebire de cetate însă, care n-a mai fost refăcută decît tîrziu în sec.al XIII-lea de voievozii români, aşezarea geto-dacică de aici a continuat să se dezvolte şi după încercarea prin care a trecut în anii 70 î.e.n., cel puţin pînă la începutul sec.I e.n., aşa cum o demonstrează descoperirile arheologice şi numismatice făcute pînă acum la Cetăţeni şi cum sugerează,în cazul de faţă, nivelul mai nou de intensă locuire geto-dacică situat dea-

supra arsurii în care s-a găsit imitaţia monetară geto-dacică mai sus-menţionată.

NOTE

1 Pentru cercetările din anii 1940-1942, vezi Dinu V.Rosetti, Cetăţeni Argeş. Istoricul cercetărilor arheologice (I), în Cercetări arheologice, I, Muzeul de Istorie al R.S.România, 1975, p.261-289.

2 Pentru cercetările întreprinse în anii 1969-1973 de colectivul Muzeului de Istorie al R.S.România, vezi Lucian Chiţescu, Cercetări arheologice la Cetăţeni, judeţul Argeş, în Cercetări arheologice, II, Muzeul de Istorie al R.S.România, 1976, p.155-188.

3 Dinu V.Rosetti şi Lucian Chiţescu, Cetatea geto-dacică de la Cetăţeni, jud.Argeş, în BMI, XLII, 4,1973, p.55-58; mai nou Lucian Chiţescu, Cetăţeni - centrul unei formaţiuni politice geto-dace dinaintea statului centralizat al lui Burebista, în Muzeul naţional, V, Bucureşti, 1981, p.71-74.

4 Lucian Chiţescu, în Cercetări arheologice, II, Bucureşti, 1976, p.170 şi urm.

5 Lucian Chiţescu, O formaţiune politică românească la nord şi la sud de Munţii Făgăraş în secolul al XIII-lea, în "Revista de istorie "tom. 28, nr.7, 1975, p.1033-1042.

6 Dinu V.Rosetti, Santierul arheologic Cetăţeni (r.Muscel, reg. Argeş), în Materiale şi cercetări arheologice, VIII, Bucureşti, 1962, p.78-86; acelaşi, Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice întreprinse la complexul de monumente feudale de la Cetăţeni-Argeş în anul 1965, în Monumente istorice.Studii şi lucrări de restaurare, DMI, Bucureşti, 1969, p.94-98.

7 Dinu V.Rosetti, Raport preliminar ...

8 Dinu V.Rosetti, Şantierul arheologic Cetăţeni..., p.79.

9 Dinu V.Rosetti, Raport preliminar ..., p.95.

10 Ibidem; acelaşi, Şantierul arheologic Cetăţeni..., p.79.

11 Dinu V.Rosetti, loc.cit., p.98; acelaşi, Raport preliminar..., p.95.

12 Dinu V.Rosetti, Şantierul arheologic Cetăţeni..., p.81.

13 Dinu V.Rosetti, Raport preliminar ..., p.96-97.

14 Ibidem, p.97.

15 Lucian Chiţescu, Cercetări arheologice la Cetăţeni ..., loc.cit., p.176,181, 171 şi fig.10/1 şi 3.

16 Dinu V.Rosetti, Raport preliminar ..., p.96. Monedă bizantină, înjumătăţită, din bronz, găsită în mormînt, nu putea fi emisă, după cum am arătat mai sus, decît fie de Alexios III Anghelos Comnen, fie de Ioan Vatatzes.

17 Ibidem.

18 Lucian Chiţescu, Cercetări arheologice la Cetăţeni ..., p.178-181.

19 Dinu V.Rosetti, Raport preliminar..., p.97.

20 Ibidem.
21 Lucian Chiţescu, O formaţiune politică românească...,p.1033-1042.
22 Gheorghe I.Brătianu, Tradiţia istorică despre întemeierea statelor, Bucureşti, 1980, p.106.
23 V.Vătăşianu, Istoria artei feudale în ţările române,I,Bucureşti, 1969, p.72.
24 Grigore Ionescu, Istoria arhitecturii în România,Bucureşti,1963, p.69.
25 V.Vătăşianu, op.cit., p.72.
26 P.P.Panaitescu, Introducere la istoria culturii româneşti,Bucureşti, 1969,p.350.
27 Radu Popa, Cnezatul Marei, Baia Mare, 1970, p.31,planul la fig.5.
28 Radu Popa, Zur kirchlichen Organisation der Rumänen în Nordsiebenbürgen im Lichte des patriarchalischen Privilegimus von 1391, în "Ostkirchliche Studien", Augustinus - Verlag - Würzburg, 24, (1975), p.313 şi urm. Planul la p.314.
29 P.P.Panaitescu, op.cit.,p.326.
30 Ibidem, p.365.
31 Ibidem, p.296, 309.
32 Av. Capul lui Heraklios coafat, cu blană de leu,în profil spre dr., cu un grad de stilizare foarte accentuat. Rv.Zeus Altophoros şezînd pe tron spre stînga.În dreapta ţine o pasăre schiţată,în stînga sceptrul. Din legendă şi monogramă au rămas numai semne. Face parte din grupa II, C.Preda, Monedele geto-dacilor,Bucureşti,1973, p.31, pl.LXXIV,6. Drahmă 1,70 g; 15 mm.Prototip tracic de tip Pieleşti-Comana. C.Preda, op.cit., p.329. Identificare făcută de Maria Chiţescu.
33 Lucian Chiţescu, Cercetări arheologice la Cetăţeni..., p.169.

LES RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES EFFECTUEES AU COMPLEXE DE MONUMENTE FEODAUX DU POINT NOMME CETATENI, DEP. D'ARGES

Résumé

Les recherches archéologiques plus anciennes continuees en 1981, ont permis la découverte dans la station du poise nomme Cetăţeni, dép. d'Argeş, sur un plateau étroit situe au pied de la colline "Cetăţuia lui Negru Vodă", d'un complexe de monuments à caractère d'unicité : trois églises roumaines en maçonnerie qui se succédent en temps et espace, l'une après l'autre, datant du XIIIe s. jusqu'au XVIII-e s.

L'église no 3, la plus ancienne (fig.1,3) appartient à la catégorie des églises à nef unique de rite orthodoxe, penites à fresque (fig. no 7-10) et qui date du début du XII e s. jusque vers l'année 1250.

Ce premier monument religieux roumain en maçonnerie, détruit à la suite d'un séisme est suivi du point de vue chronologique, à 13 m sud, par l'église no 2 (fig.1,2), en forme de trèfle, peinte elle-aussi à fresque et datant depuis 1259 jusqu'au début du XV-e siècle. Détruite à la suite d'une inondation de la rivière de Dîmboviţa située aux environs, l'église no 2 est continuée par l'église no 1 (Fig.1,2) du début du XV-e.s. qui dure jusqu'au XVII.e.s. A différence de l'église no 3 et no 2 qui avaient été bâties uniquement en pierre, l'é-briques, mais sans peinture.

Les deux premiers monuments (b. 3 et b. 2) sont les plus anciennes églises roumaines maçonnées que l'on conuaît jusqu' à présent au sud des Carpates, leur existence et leur succession prouvant tout comme les autres complexes archéologiques qu'à ce point-la il y avait un important centre de l'Etat roumain pendant le XIII-e s. Il s'agit d'un centre de l'Etat roumain conduit en 1247 par le voivode Seneslau, Etat qui s'éteudait sur les deux versants de la montagne de Făgăraş (les Carpates Méridionaux, à gauche de la rivière d'Olt) et qui possedait, en debors du centre de Cetăţeni, d'autres centres d'importance à Breaza et à Curtea de Argeş. La centre de Cetăţeni s'avere être le plus important eutre tous lés autres au XIII e.s. l'existence des deux églises peintes démontre l'existence des deux églises peintes démontre l'existence non seulement d'un centre politique, mais aussi d'un centre religieux orthodoxe roumain protégé par les remparts de la cité princière située au sommet de la petite montague nommée "Cetăţuia lui Negru-Vodă".

LÉGENDE DES FIGURES

Fig.1.- Cetăţeni, 1981. Le plan général du complexe des monuments médiévaux.
Fig.2.- Cetăţeni, 1981. Plan des églises no.1 et 2.
Fig.3.- Cetăţeni, 1981. Plan de l'eglise no.3.
Fig.4.- Cetăţeni, 1968. Relévement de l'entrée de l'eglise no.3, effectué pendant les recherches de 1968 par E.Mironescu
Fig.5.- Cetăţeni, 1981. Détails muraux de l'église no 3 : section par l'abside et le naos, vue vers le sud (le ditail ne 1).2. Vue de l'onest du mur d'entre le naos et l'abside (dét.no.2).
Fig.6.- Cetăţeni, 1981. Détails muraux de l'église no.3. 1.2 détails intéreurs du eoin nord-ouest du naos (dét.no.3 et 4),3.vue de l'ouest du contrefort du côté sud (dét. no.5), 4 - mur à l'extérieur du naos (dét. no.6).
Fig.7.- Cetăţeni, 1981. Fragments de fresque avec inscriptions de l'eglise no.3.
Fig.8.- Cetăţeni, 1981. Fragments de fresque appartenant à l'eglise

no.3. Fragments de la partie inférieure de l'ornement de l'abside (1-3) ; fragments de bandes décorées linéairement ou géométriquement (4-6, 7-9) ; fragments de crepissure.

Fig.9.- Cetăţeni 1981, Ornement de la partie inférioure de l'abside de l'église no.3.

Fig.10.-Cetăţeni,1981. Fragments de fresque de l'église no.3, appartenant, probablement à l'ornement pariétal - Fragment d'auréole avec incision marginale (5).

Fig.11.-Cetăţeni,1981. Fragments céramiques de XIII. e.s. de l'eglisé no.3 (1-5) ; pièces d'armement du XIIIe-XIV.e.s. du secteur "monuments" (6-8).

Fig.12.-Cetăţeni,1981. Découvertes appartenant aux niveaux d'habitat géto-dace du secteur "monuments", Fragments céramiques (1-3,5-6); monnaie géto-dace de type Alexandru Filip Arideul (4) ; perçoir (7).

ANSAMBLUL REŞEDINŢEI FEUDALE DE LA GIULEŞTI, JUD. SUCEAVA

de LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA,
ION VĂTĂMANU şi ŞTEFAN SCORŢANU

În ultimii ani s-au obţinut progrese notabile în cunoaşterea unor aspecte legate de apariţia reşedinţelor feudale şi rolul lor în procesul de organizare politică a românilor dintr-o zonă cu vechi structuri social-politice de esenţă feudală, precum cea a nordului Moldovei. Astfel, pe temeiul datelor preţioase obţinute în cadrul cercetărilor arheologice de la Suceava, Volovăţ, Rădăuţi, Vornicenii Mari (jud. Suceava) şi Netezi (jud. Neamţ), s-au putut localiza reşedinţele unor importante vîrfuri ale feudalităţii din epoca anterioară sau din cea a deplinei constituiri a statului feudal Moldova.

Complexelor identificate li s-a adăugat, în anul 1981, o nouă reşedinţă feudală, ale cărei vestigii au putut fi interceptate pe Valea Moldovei, pe malul drept al apei, la limita dintre satele Orţăşti (com. Brusturi-Drăgăneşti, jud. Neamţ) şi Giuleşti (com. Boroaia, jud. Suceava). În luna mai a anului amintit, în cursul unor cercetări de suprafaţă efectuate de-a lungul Văii Moldovei, în locul numit "La temelie", pe hotarul ce desparte cele două sate şi judeţe, au fost observate resturi de moloz, piatră şi cărămidă, precum şi traseul unor şanţuri datorate acţiunilor de recuperare a materialelor de construcţie. Factura cărămizilor, a mortarului, precum şi cele cîteva fragmente ceramice culese din vecinătatea imediată ne-au permis să apreciem că ne aflam în faţa urmelor unei construcţii de zid ce funcţiona la cumpăna dintre sec. XIV-XV.

În cursul lunii iulie, localnicii ne-au semnalat la 250 m spre nord-vest de locul numit "La temelie", pe terenul arabil al satului Giuleşti, urmele unor fundaţii de piatră şi cărămidă din care materialul a fost recuperat cu circa 25 de ani în urmă, cu prilejul ridicării unei biserici într-un sat învecinat. Toate acestea indicau prezenţa vestigiilor unui complex de tipul reşedinţelor feudale, alcătuit pe de o parte din ansamblul locuinţei şi anexelor gospodăreşti, iar pe de altă parte din capela de curte.

În mod convenţional, locul denumit "La temelie" şi unde bănuiam a se găsi fundaţiile lăcaşului de cult l-am denumit sectorul A, iar celălalt, aflat la 250 m spre nord-vest, sectorul B[2].

Primele două secţiuni (S_1 şi S_2) din sectorul A au fost orientate pe direcţia nord-sud şi respectiv est-vest şi dispuse perpendicular, astfel încît să poată intercepta în suprafaţa lor limitele construcţiei pe care o bănuiam. Odată precizate acestea, s-au putut trasa în

continuare secţiuni şi casete, apoi se trece la dezvelirea unei bune părţi din edificiu. Elementele de plan alături de gropile de morminte au confirmat ipoteza existenţei în acest loc a urmelor unui lăcaş de cult (fig. 1).

Trebuie precizat de la bun început că cea mai mare parte a zidăriei se păstrează la nivel de fundaţie, şi în acest caz demantelatorii, mulţi dintre ei contemporani nouă, acţionînd sistematic şi în repetate rînduri în cursul anilor. Fundaţiile, ca şi cele cîteva porţiuni de elevaţie păstrate, sînt realizate din piatră de carieră, şi în mai mică măsură de rîu, legate cu mortar de bună calitate. Cărămida este şi ea prezentă în molozuri, rosturile sale putînd fi precizate în funcţie de dimensiuni sau locul de descoperire.

Dar, înainte de alte date, se cuvine a fi prezentate pe scurt observaţiile de natură stratigrafică. Solul viu, reprezentat de argila galbenă, este suprapus de humusul medieval în care sînt prezente fragmente ceramice caracteristice celei de a doua jumătăţi a sec. al XIV-lea. De la faţa acestui strat se taie şanţurile de fundaţie ale edificiului. Nivelul de construcţie, reprezentat de un strat de mortar şi aşchii de piatră, are grosimea variabilă între 3-7 cm şi este suprapus de un strat de pămînt castaniu, cu pigmenţi de mortar şi argilă, depus de constructori cu scopul de a orizontaliza interiorul lăcaşului. Urmează un strat consistent de cărbune, prezent în întreaga suprafaţă a interiorului, aparţinînd, fără îndoială, celei dintîi pardoseli realizată din lema şi distrusă de un incendiu ce va afecta construcţia în ansamblul său. Un nou nivel de umplutură, constînd din alternanţa unor straturi de argilă galbenă, vineţie şi nisip, suprapus de o pardoseală - de această dată din cărămizi aşezate pe un suport de mortar - marchează o importantă acţiune de refacere şi intrarea într-o a doua fază de funcţionare a edificiului. In sfîrşit, mai multe straturi de moloz şi resturi de materiale de construcţie, tăiate de gropile demantelatorilor, ilustrează dezafectarea bisericii.

Necropola, organizată în interiorul ultimelor două compartimente, conţine un număr de 22 de morminte, dintre care 14 ocupă o parte din suprafaţa naosului (M_1-M_{14}), iar restul de 8 sînt dispuse în pronaos (M_{15}-M_{22}). Din totalul de morminte, un număr de 20, deci majoritatea, aparţin primei epoci de funcţionare a lăcaşului, fiind căpăcuite de stratul de arsură. Doar două (M_{14} şi M_{19}) taie acest strat, putînd astfel fi atribuite celei de a doua etape de existenţă a bisericii.

Majoritatea mormintelor - şi anume 19 - sînt practicate în gropi simple, în care arareori se păstrează fragmente din lemnul sicrielor. În două cazuri (M_{15} şi M_{16}) gropile sînt placate cu lespezi de piatră - rezolvare ce ne duce cu gîndul la cistele dintr-o epocă mai timpurie şi care nu este întîlnită, după cunoştinţele noastre, în această vreme la răsărit de Carpaţi. Un singur mormînt (M_{20}) este reprezentat de o criptă realizată din cărămidă.

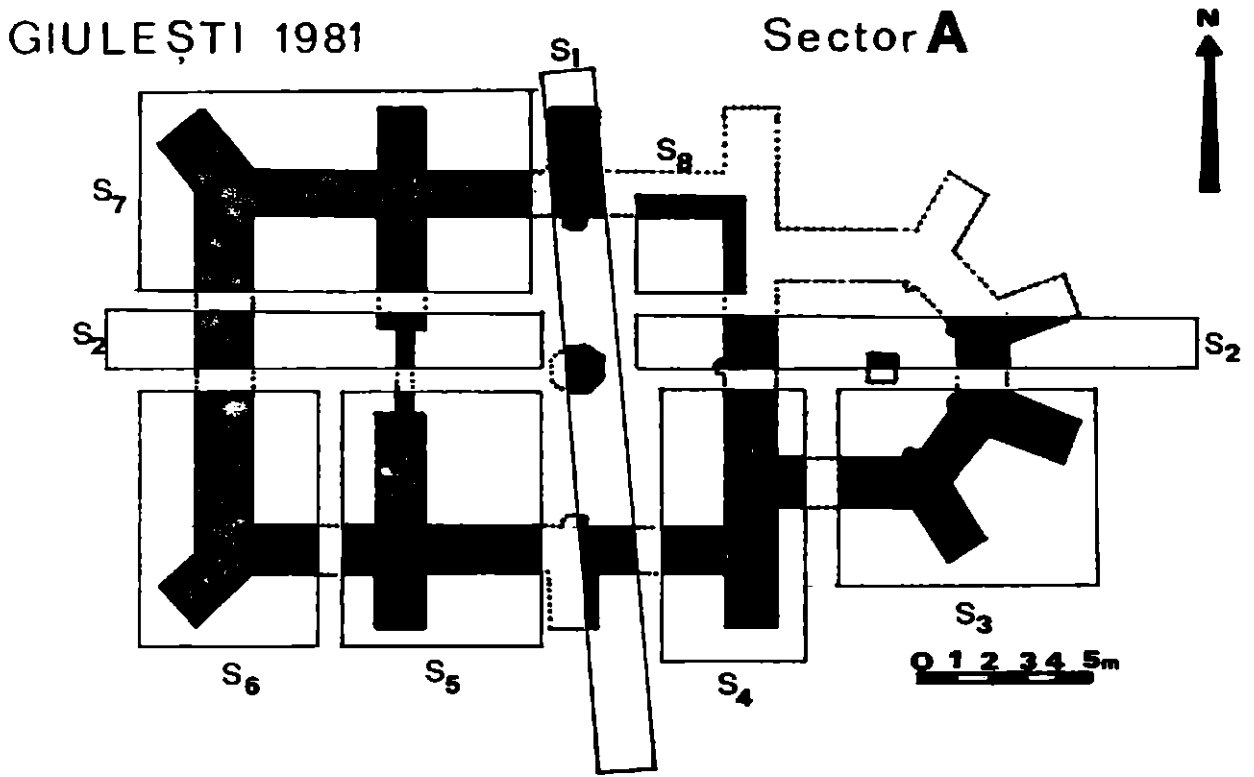

Fig.1.- Reşedinţa feudală de la Giuleşti (Sector A). Plan de situaţie.

Din observaţiile efectuate asupra scheletelor se poate aprecia că un număr de 8 morminte au aparţinut unor adulţi, 5 unor tineri - adolescenţi, iar 9 unor copii cu vîrste ce variază între 2 şi 9 ani.

Ceea ce atrage atenţia în mod special sînt unele practici legate de ritualul de înmormîntare şi care au fost remarcate mai rar în Moldova, cel puţin pentru sec. XIV-XV. Este vorba de arderea fundului gropii (M_{10}) sau de prezenţa cărbunilor în zona capului (M_2, M_6, M_8, M_{12}, M_{13}, M_{14}, M_{15}), pe piept şi abdomen (M_7), doar pe abdomen (M_{16}) sau în zona picioarelor (M_{11} şi M_{21}) înhumaţilor. Într-un singur caz (M_{11}), oase provenind din bucăţi de carne de pasăre însoţesc cărbunii aflaţi în zona picioarelor. În sfîrşit, ritualul este completat adeseori prin spargerea unor vase ceramice şi aruncarea fragmentelor în groapă în timpul umplerii acesteia. Astfel, remarcăm fragmentele ceramice caracteristice sfîrşitului de secol al XIV-lea şi începutului celui de al XV-lea conţinute de M_9, cele ale unei oale-borcan, ce a putut fi întregită şi încadrată tipologic în prima jumătate a sec. al XV-lea, descoperită în M_{16}, precum şi fragmente ceramice aparţinînd unor vase, ce tipologic nu depăşesc mijlocul sec. al XV-lea, sparte şi distribuite în trei morminte, şi anume M_7, M_{10} şi M_{11}. Împrejurarea că fragmentele dintr-un număr de două castroane s-au găsit în toate cele trei gropi ne determină să apreciem că mormintele M_7, M_{10} şi M_{11} au fost practicate la aceeaşi dată.

Inventarul conţinut de cele 22 de morminte, dintre care un număr de 5 au fost deranjate (M_1, M_{19}, M_{20}, M_{21}, M_{22}), este mai mult decît modest, realitate lesne de înţeles dacă se are în vedere epoca în care s-au efectuat înmormîntările. Se remarcă absenţa pieselor de podoabă, putînd fi menţionate doar accesoriile vestimentare constînd din 3 şi 4 năsturaşi globulari din argint în M_6 şi respectiv în M_{10}, aflaţi în zona gîtului sau cîteva fragmente de broderie din fir de argint provenind de la gulerul şi manşetele înhumaţilor din M_4 şi M_{17}. La acestea se adaugă doar două monede, dintre care un gros emis de Alexandru cel Bun s-a descoperit în M_{11}, aparţinînd primei etape de funcţionare a bisericii, iar un dinar emis de Matiaş al II-lea în 1613 se afla în M_{14}, mormînt ce ţine de cea de a doua etapă de funcţionare a edificiului.

Arhitectura şi decoraţia monumentului pot fi deslușite din dispoziţia planimetrică şi elementele de piatră profilată, cărămizile sau fragmentele de tencuială descoperite în umplutură. Planul este limpede, compartimentarea în altar, naos şi pronaos pledînd de la bun început pentru apartenenţa acestui lăcaş la cultul ortodox. Lăţimea fundaţiilor este în general de 1,25 m, excepţie făcînd limita de vest a pronaosului, care este de 1,50 m. Absida altarului, cu adîncimea şi lăţimea interioară de 5,20 x 5,15 m, prezintă un traseu poligonal flancat de contraforturi dispuse în cele patru muchii ale sale de o parte şi de alta a axului longitudinal. În mijloc se păstrează piciorul mesei altarului, un alt element specific cultului ortodox, construit şi el

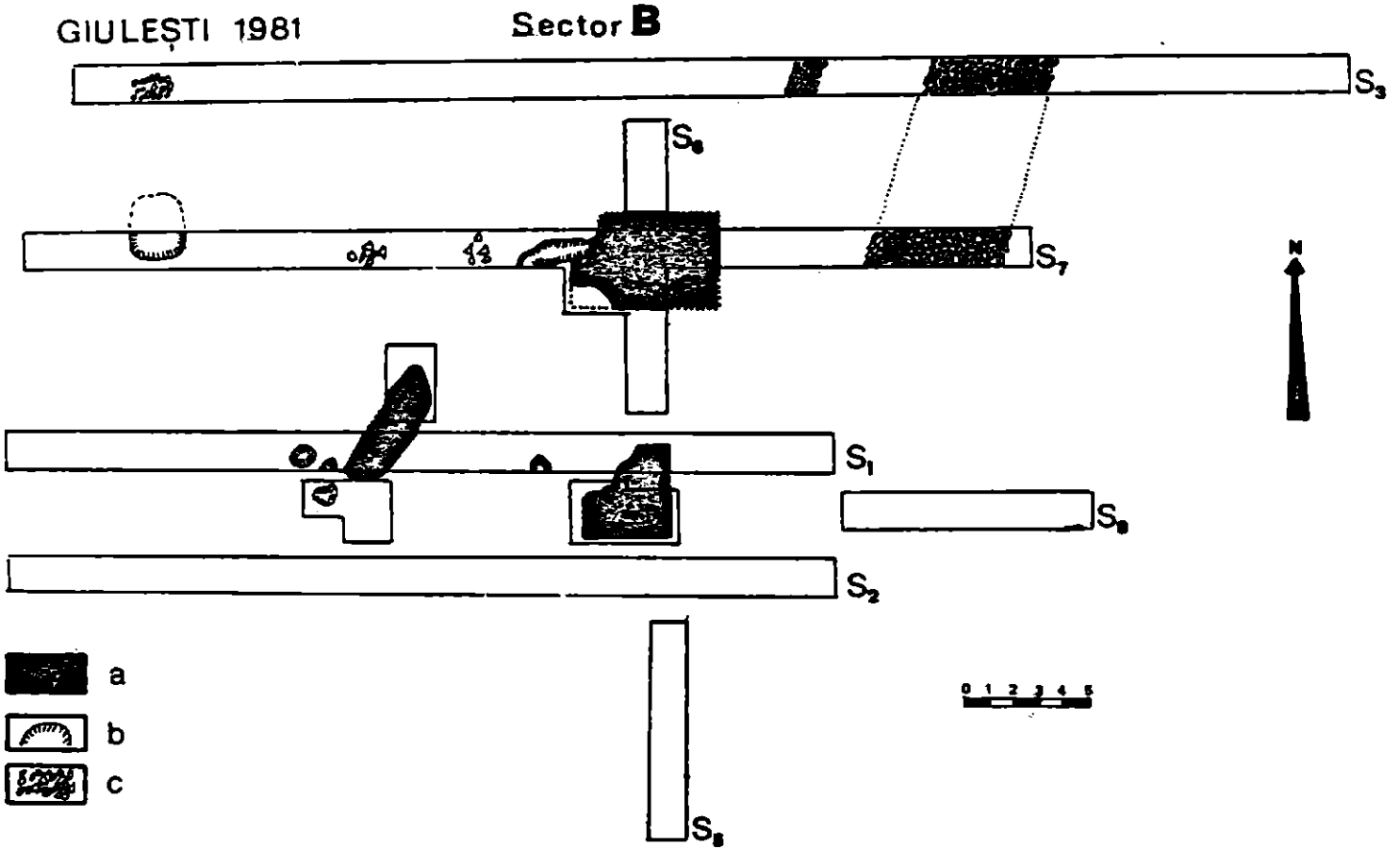

Fig.2.- Reşedinţa feudală de la Giuleşti (Sector B). Plan de situaţie.
Fundaţii ale unor masive de zidărie (a), gropi menajere (b) şi drumuri medievale (c).

din piatră legată cu mortar. Limita dintre altar şi naos este reprezentată de un iconostas de zid străpuns de două uşi cu lăţimea de 1 m. Elevaţia păstrată ne indică în acest loc folosirea unor blocuri de piatră ecarisată, cu dimensiunile de 0,80 x 0,30 x 0,30 m. Naosul este de plan pătrat (8,70 x 8,70 m) şi prezintă în suprafaţa sa un stîlp central, circular în fundaţie şi octogonal în elevaţie, precum şi trei pilaştri, dintre care doi, păstraţi doar la nivel de fundaţie, sînt dispuşi în axul transversal al încăperii pe laturile de nord şi sud, iar ultimul este angajat în zidăria iconosasului pe direcţia axului longitudinal şi are cinci laturi.

Laturile de nord şi de sud ale acestei încăperi sînt flancate de cîte trei contraforturi cu dimensiunile de 1,75 x 1,30 m, dispuse la limita dintre altar şi naos, în axul transversal al încăperii şi la limita dintre naos şi pronaos.

Legătura cu pronaosul se realiza printr-o uşă amplasată în axul longitudinal şi care, potrivit traseului fundaţiei, pare să fi avut lăţimea de 2,40 m.

În sfîrşit, ultima încăpere este reprezentată de un pronaos îngust de plan dreptunghiular, cu dimsnesiunile de 3,40 x 8,70 m, ce comunica cu exteriorul printr-o uşă plasată în axul laturii sale de vest, aşa după cum ne sugerează o lespede cu rostul de treaptă păstrată in situ. Colţurile de nord-vest şi sud-vest ale acestui compartiment sînt întărite prin cîte un contrafort dispus sub un unghi de 45°.

Amenajările ce ţin de nivelul de călcare sînt reprezentate la interior într-o primă fază, anterioară incendiului, de o duşumea din scînduri groase, suprapusă după dezafectare de o pardoseală realizată din cărămizi cvasipătrate (16,2 x 16,5 cm), cu grosimea de 5,5 cm, dispuse pe un suport de mortar. Exteriorul a beneficiat şi el de un trotuar amenajat din piatră de rîu. Grosimea sa ne arată că a suferit refaceri în cursul vremurilor.

Trecînd la elementele de finisaj, trebuie arătat că cele cîteva porţiuni de elevaţie păstrate nu au conţinut decît o tencuială zugrăvită în alb. Numeroase fragmente din această tencuială s-au descoperit şi în molozuri. La acestea se adaugă, însă cîteva fragmente de tencuială pictată în nuanţe de roşu, verde, albastru şi galben, care, prin locul de descoperire - în jumătatea de răsărit a naosului - ne sugerează apartenenţa lor la o icoană pictată în frescă pe zidul iconostasului, ce putea să reprezinte tema "Deisis", dacă nu cumva la cele patru iceane numite "împărăteşti".

Analizînd elementele de plan, alături de pietrele profilate şi cărămizile descoperite, se poate opera reconstituirea modului de tratare a boltirii. Nervurile întregi sau fragmentare recuperate, la care se adaugă stîlpul octogonal din centrul naosului denotă existenţa unei soluţii structive tipic gotice, şi insistăm asupra acestui aspect, a unei viziuni spaţiale ordonată: însă de exigenţele dictate de spiritualitatea ortodoxă. Concepţia spaţială a altarului, naosului şi pronao-

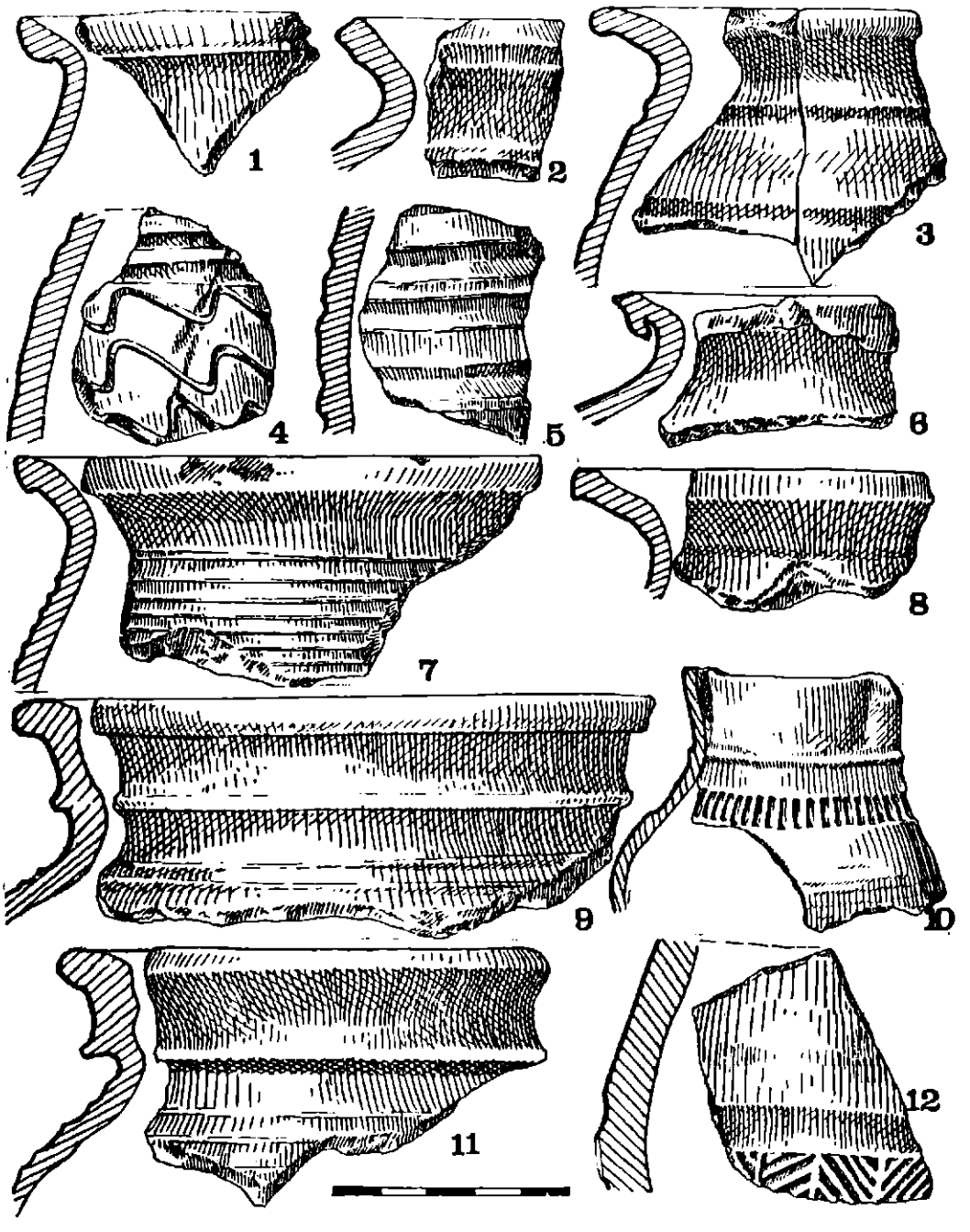

Fig.3.- Reşedinţa feudală de la Giuleşti (Sector B). Fragmente ceramice de la sfîrşitul sec.al XIII-lea şi prima jumătate a sec.al XIV-lea(1-8) şi din a doua jumătate a sec. al XIV-lea (9-12).

sului are la bază bolta în cruce pe ogive, realizată din cărămidă (25 x 10,5 x 6,5 cm), prin intersecţia perpendiculară a doi semicilindri şi consolidarea muchiilor de intersecţie prin arce de piatră profilate. În cazul altarului împingerea exercitată de greutatea boltei este dirijată, prin intermediul arcelor ogivă, spre şase puncte de descărcare - dintre care două par a fi fost reprezentate de console, iar patru de pilaştri - întărite la exterior cu contraforturi. Naosul era acoperit de patru bolţi în cruce pe nervuri, fiecare boltă exercitîndu-şi împingerile spre patru puncte de descărcare reprezentate de stîlpul central, pilaştrii sau console. În sfîrşit, pronaosul permite fie acoperirea cu două bolţi în cruce pe nervuri descărcate pe console, soluţie pentru care optăm, fie cu o boltă semicilindrică dispusă transversal.

Tot acum se cuvine a fi menţionată prezenţa pe unele nervuri de piatră a unor urme de tencuială pictată în galben şi roşu, precum şi a unor semne lapidare. Cele plasate pe suprafaţa de întîlnire a două nervuri - de felul unui semn ce redă un T cu braţele lăţite - reprezintă fără îndoială semne utilitare, destinate a uşura procesul de asamblare. Alături de acestea apar, însă, şi mărci de muncitori (de pietrari) - ca acelea în formă de Z, cu unghiurile mai mici de 45°, aflat pe faţa unei nervuri - ce reprezintă un interes cu totul aparte, semnificînd fie o tradiţie profesională, fie un atelier sau meşter şi deci o filiaţie stilistică.

În sectorul B, acolo unde presupuneam a se afla vestigiile locuinţei propriu-zise, au fost practicate 8 secţiuni dispuse într-o suprafaţă cu aria de 3500 m^2, aflată pe malul de est al albiei unui pîrîu de multă vreme secat (fig.2). Cele mai vechi urme de vieţuire sînt reprezentate aici de cîteva gropi de mici dimensiuni, care au avut în umplutura lor bucăţi de chirpici şi fragmente ceramice ce pot fi datate la finele sec. al XIII-lea şi în prima jumătate a celui de al XIV-lea (fig.3/1-7). Aceste complexe sînt suprapuse de un strat de argilă galbenă, uniform repartizat, rezultat din săparea şanţurilor de fundaţie a unor elemente de zidărie. Practic, din acestea, însă nu ne-au parvenit decît şanţurile de fundaţie golite complet de conţinut, cu numai 25 de ani în urmă, şi umplute apoi cu pămînt, moloz, piatră şi cărămidă. Factura mortarului şi a cărămizilor, asemănătoare întru totul cu cele folosite pentru boltirea bisericii, atestă unul şi acelaşi moment constructiv. Dimensiunile şi perimetrul şanţurilor de fundaţie ne permit să reconstituim planul unor picioare de zidărie în formă de L (cu dimensiuni de 3,40 x 3,50 m) sau rectangulare (cu dimensiunile de 6 x 5 m şi 5 x 1 m), dintre care două au fundaţiile adîncite cu 1,80 m faţă de nivelul de construcţie medieval păstrat sub forma unei şape de mortar. Din cel de al treilea picior de zidăria (6 x 5 m), adîncit cu numai 0,20 m se păstrează doar platforma de mortar în care au fost încastrate pietrele primei asize de piatră. Deşi urmele celor trei elemente de zidărie interceptate sînt greu de explicat în actualul stadiu al cercetărilor, datorită şi faptului că sînt orientate şi fundate

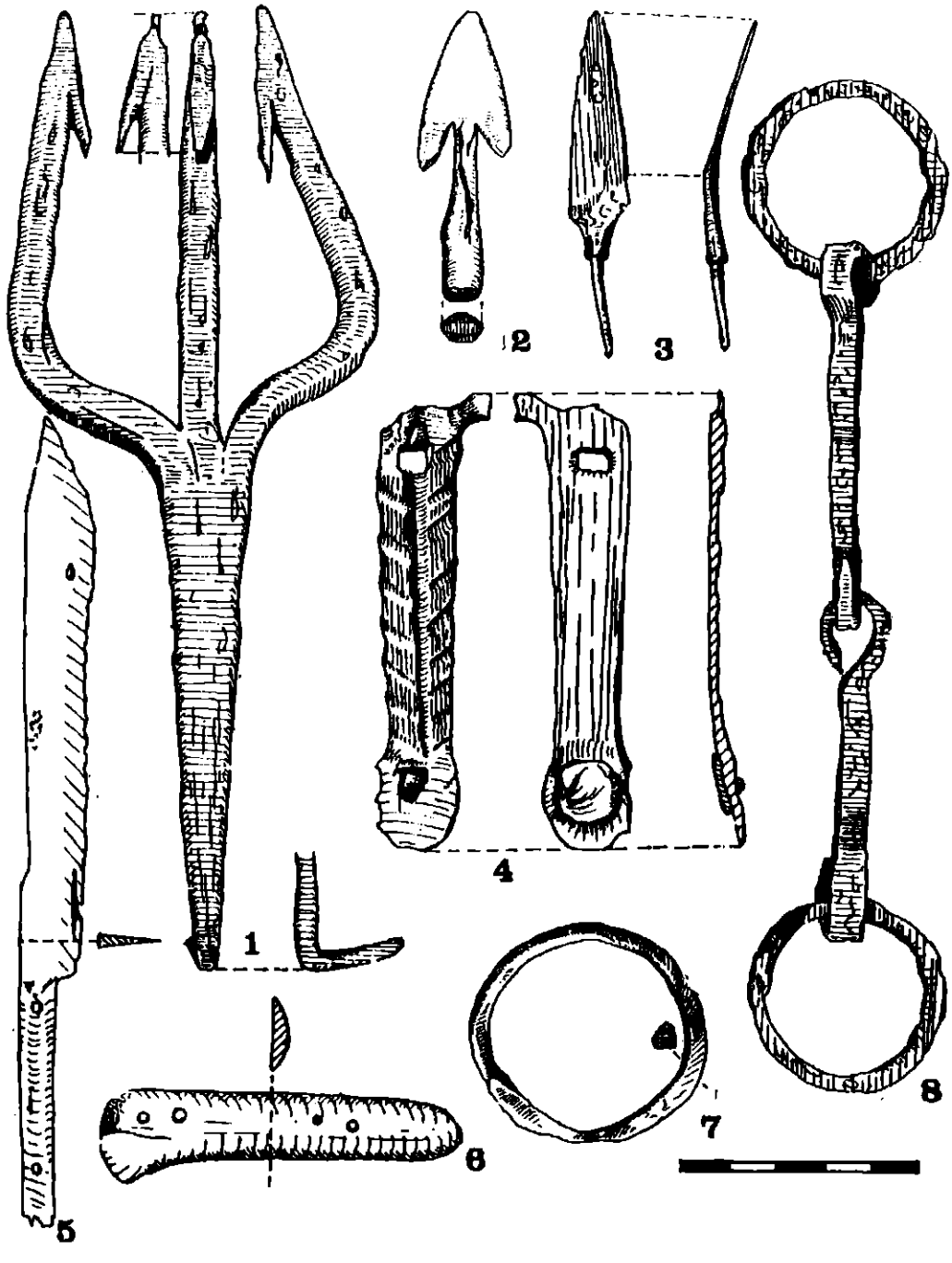

Fig.4.- Reşedinţa feudală de la Giuleşti (Sector B). Unelte, arme, obiecte de uz casnic şi piese de harnaşament.

diferit, unele precizări se pot face încă de pe acum. Dacă avem în vedere că toate trei se fundează de la faţa aceluiaşi nivel de construcţie, că au fost realizate din aceleaşi materiale - piatră, cărămidă legate cu mortar şi lemn - şi că au funcţionat aceeaşi perioadă de timp pînă la distrugerea lor în urmă unui incendiu puternic ce calcinează piatra şi arde secundar cărămida, putem aprecia că ele constituie elemente legate, probabil, de sistemul de acces ale unuia şi aceluiaşi ansamblu. În cuprinsul acestuia a mai fost surprins şi un drum amenajat din pietre de rîu, al cărui traseu este orientat pe direcţia nord-sud.

În sfîrşit, rosturile şi datarea complexului descoperit pot fi desluşite mai bine dacă se au în vedere materialele arheologice aflate în nivelul de vieţuire anterior incendiului. Este vorba în primul rînd de materialul ceramic ce tipologic aparţine sfîrşitului de secol al XIV-lea şi primei jumătăţi a celui de al XV-lea (fig.3/9-12), realitate ce ni se pare deosebit de importantă în precizarea momentului incendierii ansamblului. Deosebit de preţioase sînt şi cele două monede descoperite în nivelul de vieţuire amintit, dintre care una aste emisă de Ludovic cel Mare pentru Polonia, între 1370-1382, iar cealaltă este un gros moldovenesc emis de Petru I. Nu mai puţin importante sînt piesele din nivelul de dezafectare, precum cele de harnaşament ilustrate de verigi circulare (fig.4/7 şi 5/7), catarame rectangulare sau ovale cu spin (fig.5/6,8-10), zăbale (fig.4/8) sau potcoave de cai, cele de echipament militar reprezuntate de pintenii cu rozetă decoraţi cu motive incrustate cu aramă sau argint (fig.5/3-5) sau armele de felul vîrfului de lance sau a vîrfurilor de săgeţi îndoite (fig. 4/2,3), dovada de necontestat e desfăşurării în aceste locuri a unor lupte. La toate acestea se adaugă uneltele şi obiectele de uz casnic, precum lamele de cuţit (fig.4/5), împungătoarele de fier şi os, secera, foarfeca, ostia (fig.4/1), undiţa şi un sfeşnic (fig.5/2), alături de piesele de feronerie de felul lanţului şi verigii de uşă (fig. 4/4), a ţîţînei, a lacătului (fig.5/1) şi a numeroase cuie şi piroane. In acelaşi context a fost descoperit şi un nasture de argint aurit format din două calote, dintre care cea superioară este traforată şi prezintă un decor trilobat.

Toate vestigiile descoperite la Giuleşti sugerează imaginea, chiar dacă deocamdată parţială, a unei reşedinţe feudale cu cele două componente principale - curtea şi capela - ce a cunoscut un nivel de viaţă ridicat. Datarea ambelor componente ale sale credem că poate fi făcută în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, nu multă vreme după întemeierea statului feudal de sine stătător de la răsărit de Carpaţi şi oricum cel mai tîrziu în timpul lui Petru I. Dezafectarea sa, chiar dacă numai parţială ca urmare a unui puternic incendiu, se petrece cu certitudine la mijlocul sec. al XV-lea, aşa după cum indică materialul arheologic. Dacă în sectorul A, biserica cunoaşte o acţiune de refacere şi o continuare a existenţei sale cel puţin pînă în sec.al XVII-

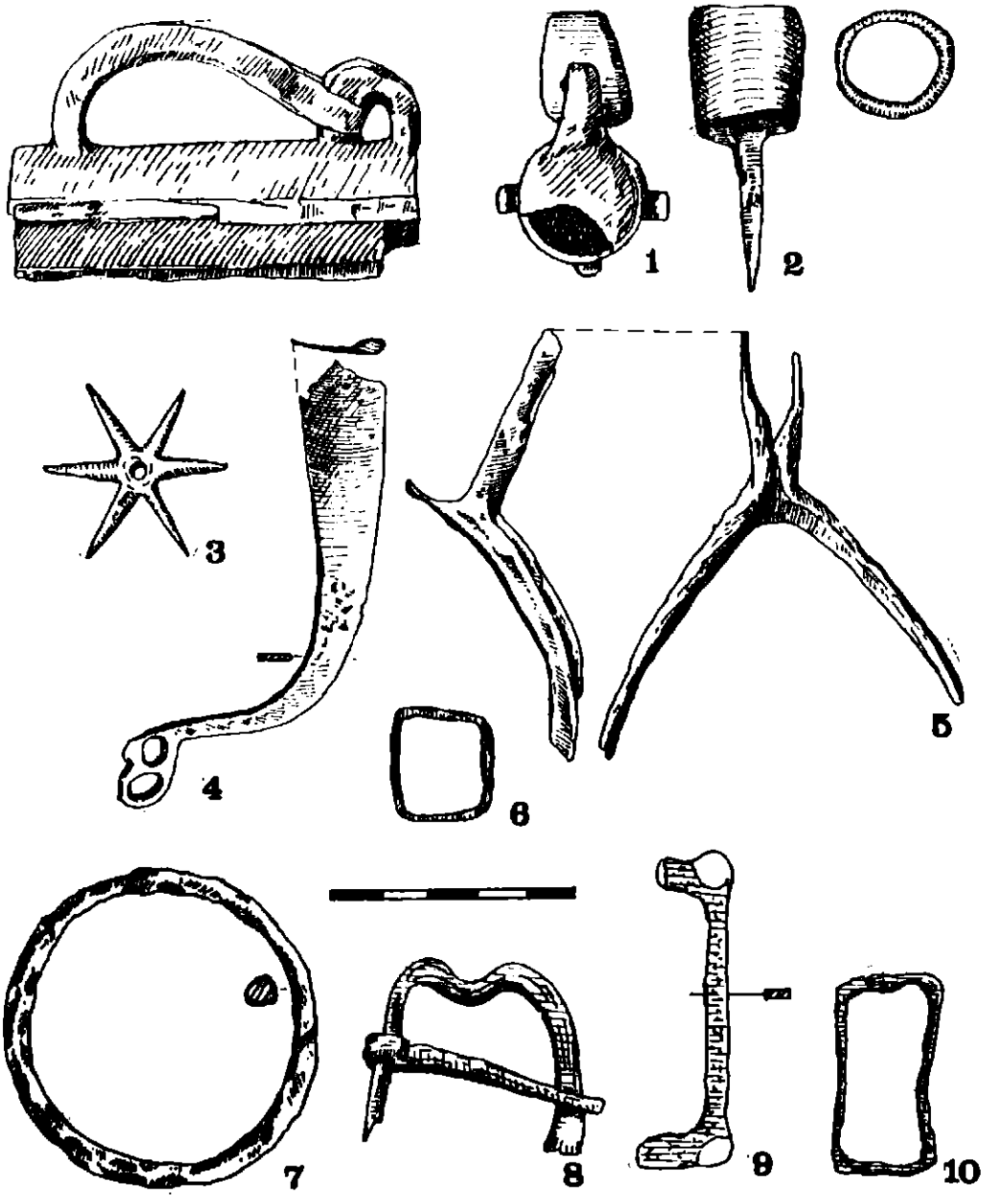

Fig.5.- Reşedinţa feudală de la Giuleşti (Sector B). Obiecte de uz casnic, piese de harnaşament şi echipament militar.

lea, în sectorul B, ocupat de reşedinţa feudală, nu a fost descoperit încă nici un material arheologic şi nici un nivel de refacere care să ateste reluarea vieţuirii exact în acest loc, după incendiul petrecut la mijlocul sec. al XV-lea.

Încercînd să precizăm momentul şi contextul în care are loc incendierea componentelor reşedinţei feudale de la Giuleşti ne reţin în mod special atenţia ştirile cu privire la campania întreprinsă de Matei Corvin în Moldova în 1467[3], relatate de unii contemporani ai evenimentelor. Astfel, Letopiseţul anonim al Moldovei şi cronicarul maghiar Bonfinius ne arată că după ocuparea la 19 noiembrie a Trotuşului, Matei Corvin urcă pe Valea Siretului şi la 7 decembrie arde tîrgul Romanului, după care se îndreaptă spre Baia, unde s-a oprit să se odihnească. Relatarea cronicarului polonez Dlugosz e ceva mai amănunţită în ceea ce priveşte traseul, arătînd că de la Trotuş Matei Corvin ar fi trecut pe la Bacău, Roman şi Neamţ pînă să ajungă la Baia. Menţionarea sa la Neamţ ni se pare deosebit de interesantă, deoarece de aici drumul spre Baia, de-a lungul Văii Moldovei, trece şi pe lîngă reşedinţa feudalului din Giuleşti. Prezenţa vîrfurilor de săgeţi îndoite, a pintenilor şi a pieselor de harnaşament denotă faptul că în acest loc oştile lui Matei Corvin întîmpină o ultimă rezistenţă înainte de a intra la 13 decembrie în Baia, motiv pentru care şi distrug reşedinţa feudală al cărui rol în cadrul sistemului de apărare trebuie să fi avut oarecare însemnătate din moment ce nu este abandonată decît prin luptă.

În sfîrşit, nu ne rămîne de stabilit în stadiul actual al cercetărilor, decît feudalul căruia i-a aparţinut la începuturile sale reşedinţa de la Giuleşti, în măsura în care izvoarele scrise ne îngăduie acest lucru.

Cea mai veche menţiune a satului Giuleşti ni s-a păstrat abia într-un document din 1 octombrie 1604, în care "satul Giuleşti, care este pe rîul Râşoa"[4], este dat de Nestor Ureche şi Ion Mogîldea mănăstirii Secu. La scurt timp după aceasta, la 15 aprilie 1605, dania este întărită de Ieremia Movilă, prilej cu care ni se vorbeşte despre "satul Giuleşti, ce este pe Moldova, pe unde a fost curtea lui Giulea"[5]. Din cele două documente păstrate reiese cu claritate că satul Giuleşti, aflat între rîurile Râşca şi Moldova, a aparţinut cu mult înainte de 1604 unui Ghulea ce şi-a avut aici curtea. În ceea ce ne priveşte, avem toate temeiurile să identificăm actualul sat Giuleşti, aflat şi el tot între Râşca şi Moldova, cu cel menţionat de documente, iar vestigiile descoperite cu reşedinţa ce a aparţinut unui feudal, pe nume Giulea, existent în a doua jumătate a sec. al XIV-lea. Acesta nu poate fi decît cel menţionat în două din cele mai vechi acte de cancelarie păstrate şi ai cărui urmaşi vor stăpîni în sec. al XV-lea numeroase sate pe Valea Moldovei. Este vorba de "dominus Jula", prezent într-un document din 1 mai 1384[6] în calitate de mare boier al sfatului domnesc, care este unul şi acelaşi cu "Dzula Capitaneus" amintit într-un document extern din 6 mai 1387, primul dintre boierii

cei mai mari (supremi consiliariy magnifici) ai măreţului domn Petru voievod al Moldovei[7], ce gireazâ pentru omagiul depus de acesta la Liov în faţa regelui Vladislav al Poloniei. In afară de rolul jucat de acest feudal în cadrul sfatului domnesc, se pare că el a mai îndeplinit importante atribuţii militare şi administrative în calitate de "capitaneus", termen latin folosit în sec. al XIV-lea pentru dregătoria de pîrcălab[8]. Or din moment ce pîrcălabul se afla în fruntea unei cetăţi, ni se pare firesc faptul ca cetatea comandată de "Capitaneus Dzula" să fie cea mai apropiată de reşedinţa sa şi anume Cetatea Neamţului.

Deşi cercetările de la Giuleşti sînt abia la începuturile lor, încă de pe acum se desprind unele încheieri de ordin general ce vom încerca să le prezentăm succint.

- Atît izvoarele arheologice, cît şi cele scrise concură la identificarea reşedinţei feudale descoperite în teritoriul actualului sat Giuleşti de pe malul drept al apei Moldovei cu cea a marelui feudal Giulea, pomenit în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, şi nici decum pe malul stîng al acestei ape, între Hălticeni şi Boroaia[9], aşa după cum s-a încercat cu aproape trei decenii în urmă.

- Reşedinţa feudală de la Giuleşti, realizată din piatră şi cărămidă, cu un program de ordin rezidenţial şi poata chiar defensiv, constituie unul dintre cele mai importante ansambluri de acest fel descoperite la răsărit de Carpaţi. Contemporană cu cele de la sfîrşitul sec. al XIV-lea de la Volovăţ şi Netezi, toate stăpînite de înalţi feudali prezenţi în sfatul domnesc, ea se înscrie în seria marilor curţi boiereşti din Moldova cu un rol deosebit în sec. XIV-XV în organizarea politică şi administrativă a statului şi de ce nu chiar şi militară, chiar dacă nu au echivalat cu castelele marilor feudali din occidentul Europei. Dar pentru precizarea caracterului acestor reşedinţe şi a eventualului rol militar în cadrul unui sistem defensiv autohton mai larg mai sînt încă multe lucruri de făcut.

- Ceea ce cunoaştem însă mai bine în momentul de faţă se referă la arhitectura capelei de curte. Deşi sîntem în faţa unui model structiv în care spiritul gotic îşi găseşte un loc preponderent - prin tehnica de construcţie, forma planului, elementele de piatră profilată şi sistemul de boltire - se remarcă respectarea riguroasă a progreaului ritual specific ortodox.

- Construirea la Giuleşti a unui monument de referinţă pentru arhitectura medievală a întregului teritoriu românesc, cu o structură arhitectonică de excepţie, poate fi pusă în legătură cu activitatea unor şantiere ce ridicau în acea vreme şi primele cetăţi de piatră din Moldova. Aceste şantiere au constituit o şcoală pentru constructorii moldoveni ce s-au putut forma alături de meşterii itineranţi familiarizaţi cu elementele decorative şi concepţia spaţială a arhitecturii gotice, veniţi probabil din Polonia, regat cu care Moldova va întreţine strînse legături în vremea lui Petru I şi a urmaşilor

săi. Acolo se găsesc deocamdată, de altfel, cele mai apropiate analogii în ceea ce priveşte structura arhitectonică. Chiar dacă numele primilor meşteri şi pietrari itineranţi nu s-au păstrat, semnele lapidare au rămas neşterse de vreme, îngăduindu-ne azi urmărirea unor filiaţii şi drumuri ale meşteşugului prelucrării pietrei şi aşezării ei în operă.

– În sfîrşit, nu putem încheia fără a sublinia necesitatea evaluării mai atente, în lumina ultimelor cercetări arheologice, a întregii epoci a lui Petru I, în care se remarcă un amplu program de construcţii în piatră pus în slujba unor necesităţi politico-militare şi cultural-religioase, şi în mod special a unei emulaţii vizibile în rîndul ctitoriilor boiereşti din care azi cunoaştem prea puţin, dar care pot fi salvate de distrugere prin însuşi actul identificării, al valorificării şi impunerii lor în conştiinţa publică.

N O T E

1 La cercetările de suprafaţă au participat G. Dumitroaia, I. Vătămanu şi A. Bătrîna.
2 Cercetările s-au desfăşurat într-o primă etapă în sectorul A, prin colaborarea dintre Muzeul Naţional de Istorie al R.S.R. şi Complexul judeţean Neamţ, la care s-a adăugat într-o a doua etapă – atunci cînd a fost investigat sectorul B – Muzeul judeţean Suceava.
3 Vezi bibliografia la Ioan Aurel Pop, Valoarea mărturiilor documentare despre expediţia întreprinsă de regele Matei Corvin la 1467 în Moldova, în "Revista de istorie", 1, 1981, p.131-139.
4 DIR, A, Moldova, veac, XVII, vol.I, doc.257, p.180-181.
5 Ibidem, doc. 316, p.232-233.
6 DRH, A, Moldova, vol.I, doc.1, p.1-2.
7 Mihai Costăchescu, Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, vol.II, Iaşi, 1932, doc.162, p.602.
8 N. Stoicescu, Sfatul domnesc şi marii dregători din Tara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII, Bucureşti, 1968, p.205.
9 Gh. Diaconu, Despre rolul curţilor boiereşti în organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV-XV, în Studii şi referate privind istoria României, I, Bucureşti, 1954, p.558.

L'ENSEMBLE DE LA DEMEURE FÉODALE DE GIULEŞTI, DÉP. DE SUCEAVA

Résumé

Les recherches archéologiques effectuées aux confins des villages de Giuleşti (dép. de Suceava) et Ortăşti (dép. de Neamţ) ont

conduit à l'identification des vestiges appartenant à une demeure féodale. Il s'agit de la découverte dans le secteur A d'une chapelle de cour, une construction ayant une structure architectonique unique jusqu à présent dans les espaces roumains par le fait que les éléments d'origine gothique sont adaptés aux nécessités du culte ortodoxe. Dans le secteur B qui se trouve à environ 250 m nord-ouest on a découvert des fondations en briques qui peuvent être liées à la cour proprement dite.

Sur la base des matériaux archéologiques découverts - monnaies, céramique, pièces de harnachement et d'utilité ménagère - on peut établir la date de la construction de ce complexe féodal comme étant la fin du XIV-e siécle, sa désaffectation ayant lieu dans une premiere phase en 1467 à l'occasion de la campagne militaire du roi magyar Matei Corvin en Moldavie.

La chapelle de cour continuera a fonctionner, restaurée, au moins jusqu'au XVII-e siècle.

L'analyse des sources écrites prouve que la demeure de Giuleşti appartenait à messire Giala, grand boyard qui faisait partie du conseil privé du prince, présent aussi dans les papiers de chancellerie de la Moldavie depuis l'année 1384.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig.1.- La demeure féodale de Giuleşti (Secteur A). Relèvement.

Fig.2.- La demeure féodale de Giuleşti (Secteur B). Relèvement. Fondations de certains murs (a), fosses ménagères (b) et chemins médiévaux (c).

Fig.3.- La demeure féodale de Giuleşti (Sectorul B). Fragments céramiques de la fin du XIII-e siècle et de la premiere moitié du XIV-e siècle (1-8) et de la deuxième moitié du XIV-e siècle (9-12).

Fig.4.- La demeure féodale de Giuleşti (Secteur B). Outils, armes, objets d'usage courant et pièces de harnachement.

Fig.5.- La demeure féodale de Giuleşti (Secteur B). Objets d'usage courant, pièces de harnachement et fourniment.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA PIUA PETRII (ORAŞUL DE FLOCI), JUD. IALOMIŢA

de dr. LUCIAN CHIŢESCU,
ANCA PĂUNESCU şi
TUDOR PAPASIMA

Cea de a 7-a campanie arheologică consecutivă de la Oraşul de Floci, efectuată în perioada 20 iulie-5 august 1981, s-a desfăşurat, ca şi cele anterioare[1], în trei sectoare distincte ale suprafeţei vechiului oraş românesc, şi anume: sectorul I "Mănăstire" (biserica nr.1); sectorul II locuinţe din lemn şi sectorul III (biserica nr.2). Potrivit tradiţiei acestui şantier, cercetările din 1981 vor fi prezentate, ca şi în campaniile precedente, pe sectoare de către autorii săpăturilor care au reprezentat statornic Muzeul Naţional de Istorie al R.S. România şi Muzeul Judeţean Ialomiţa.

Dr. Lucian Chiţescu

*
* *

I. SECTORUL "MĂNĂSTIRE". În campania arheologică a anului 1980, unul dintre obiectivele urmărite în sectorul nostru a fost surprinderea limitei răsăritene a necropolei - dacă ea s-ar fi întins şi aci - aparţinînd unui monument cultic (biserica nr.1) ale cărui începuturi se plasează către sfîrşitul sec. al XV-lea sau începutul celui următor. La sfîrşitul cercetării am notat că cimitirul nu se întindea şi în partea de est a bisericii, morminte apărînd sporadic şi doar în proxima sa vecinătate[2]. Urmărind însă rezolvarea acestei probleme au fost scoase la lumină şi urmele unui atelier de prelucrat osul, despre care, la suprafaţa solului, nu aveam nici un fel de indicii.

Acesta se prezenta sub forma unei suprafeţe orizontale de pietre mici, neregulate ca formă, cărămizi şi olane fragmentare, pe care s-au găsit diferite piese de os finite şi în curs de prelucrare, precum şi o foarte mare cantitate de oase de vite mari[3], materie primă folosită în procesul productiv. Pe baza monedelor descoperite aici am datat atelierul nostru în prima jumătate a sec. al XVII-lea[4] (atelierul nr.2). Cercetat parţial atunci, din cauza dimensiunilor lui neobişnuit de mari, neam propus epuizarea problematicii sale ca obiectiv al campaniei anului 1981.

Drept urmare, în iulie 1981, alături de caseta W9, lăsînd un martor de 0,40 m, am deschis caseta W10 cu dimensiuni de 7,35 x 2 m. Adîncindu-ne, şi aici a apărut, între -0,40 - 0,55 m, pavajul atelierului. Pentru a surprinde limita sa nordică, perpendicular pe axul casetei W10, la jumătatea lui am trasat, lăsînd un martor de 0,40 m, secţiu-

nea SXLI cu o lungime de 10 m şi o lăţime de 1,5 m. Aici, la -0,63-0,73 m am surprins pavajul, iar în carourile 3-4 limita sa septentrională. Pe pavaj am descoperit un denar unguresc emis la Kremnitz în 1572. Pentru a degaja suprafaţa de pietre către est şi vest, am deschis de o parte şi de alta a secţiunii SXLI, lăsînd martori de 0,40 m, secţiunea SXLIII cu aceleaşi dimensiuni ca SXLI, şi secţiunea SXLIV avînd la aceeaşi lungime o lăţime de 2,50 m. Şi aici am surprins între -0,63-0,75 m pavajul şi limita sa de nord. În cele trei secţiuni am găsit, către capătul lor nordic, o mare cantitate de lupe de fier, precum şi un mic creuzet, confecţionat se pare din piatră (fig.4/5), provenind probabil de la un atelier metalurgic situat undeva în apropiere. Pentru a "prinde" şi limita vestică în casetele W7 şi W9 (unde suprafaţa de pietre apăruse în toată săpătura) ele au fost lungite în această direcţie cu cîte 2 m, însemnînd aceste zone cu litera a: deci W7a şi W9a. Aşa cum ne aşteptam, aici am surprins clar marginea de vest a atelierului, dar am mai descoperit şi două morminte: în W9a mormîntul M175 şi în W7a mormîntul M176. Din mormîntul M175 am recoltat două bucăţi de tablă de bronz - care după restaurare s-au dovedit a nu fi monede aşa cum speram - , iar din mormîntul M176 o monedă turcească din anul 1730. Credem că ambele morminte sînt posterioare în timp atelierului, luînd în consideraţie atît moneda din M176, cît şi faptul că în groapa lui M175 am descoperit un nasture semifinit şi pietre din pavaj, care, după ce acesta a fost străpuns, au fost aruncate peste şi împrejurul cosciugului.

De asemenea, pentru cercetarea integrală a mormîntului M174, surprins parţial în anul 1980, am deschis în caseta W6, zona W6a cu o lungime de 1,80 m şi 0,35 m lăţime. Am avut surpriza a descoperi la mîna dreaptă o verigă de aur, iar în partea stîngă a corpului, în cutia toracică, o monedă de argint din păcate ilizibilă.

Pentru eliberarea în întregime a suprafeţei de pietre am desfiinţat total şi parţial martorii. Alci am mai desceperit nişte monede: în martorul W5-7 un denar unguresc bătut la 1570; în W7-9 o monedă care poartă pe ea anul 1624.

După aceea, pentru a surprinde şi cerceta eventualele vestigii anterioare atelierului, uşor oblic pe axul casetelor W8,6,4,5,7,9 şi secţiunii SXXXVI, am trasat secţiunea SXLV cu o lungime de 19,10 m şi 1,5 m lăţime. Adîncindu-ne pînă la 1,05 m (plus adîncimea la care a fost surprins pavajul) într-un pămînt galben nisipos, am descoperit şase morminte, dintre care trei au fost cercetate integral (mormintele M177, 178 şi 180), casetînd unul parţial (mormîntul M179) şi două au fost numai sesizate în profil (mormintele M181 şi 182). Primele patru morminte au avut alături de alte piese de inventar, monede: cea din M177 este ilizibilă, cele din M178 şi 179 sînt monede turceşti din anii 1703 şi 1730, iar în M180 a fost găsit un gros emis de Magdeburg în 1622, deci în timpul lui Sigismund III Wassa (1587-1632).

Deoarece în gropile mormintelor M177,179,180,182 au fost depistate pietre şi chiar nasture semifinit (M180), considerăm că ele sînt mai tîrzii decît atelierul.

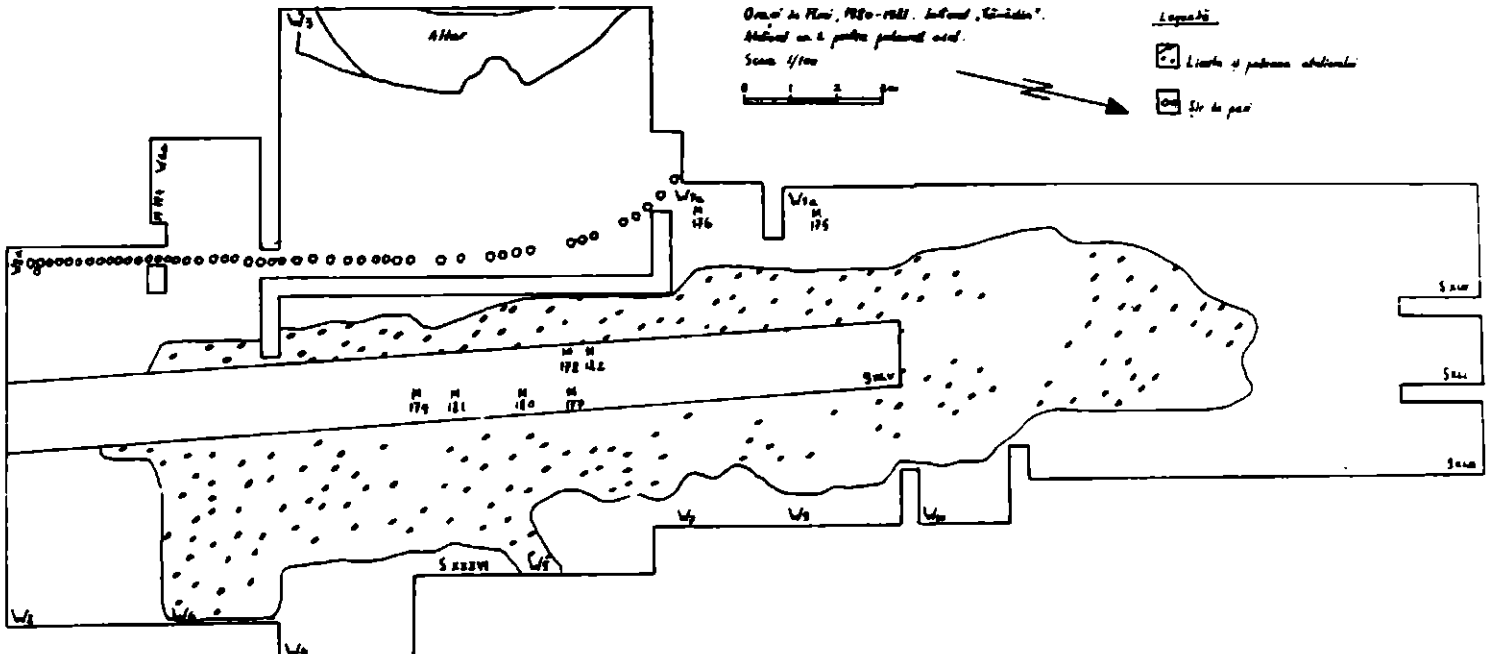

Fig.1 - Orașul de Floci, 1981. Planul atelierului nr.2 de prelucrat osul.

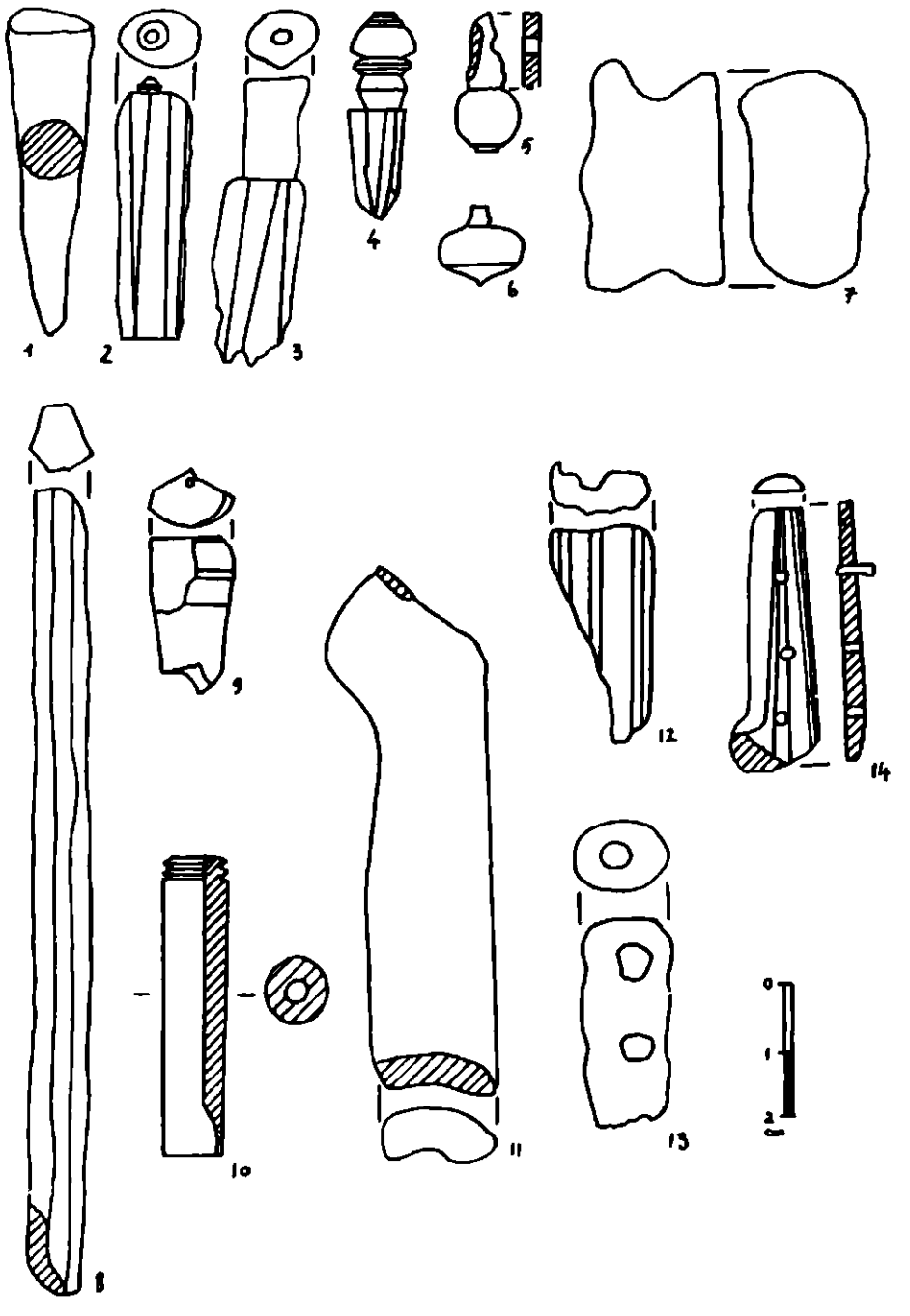

Fig.2 - Oraşul de Floci, 1981. Obiecte din os din cuprinsul atelierului nr.2.

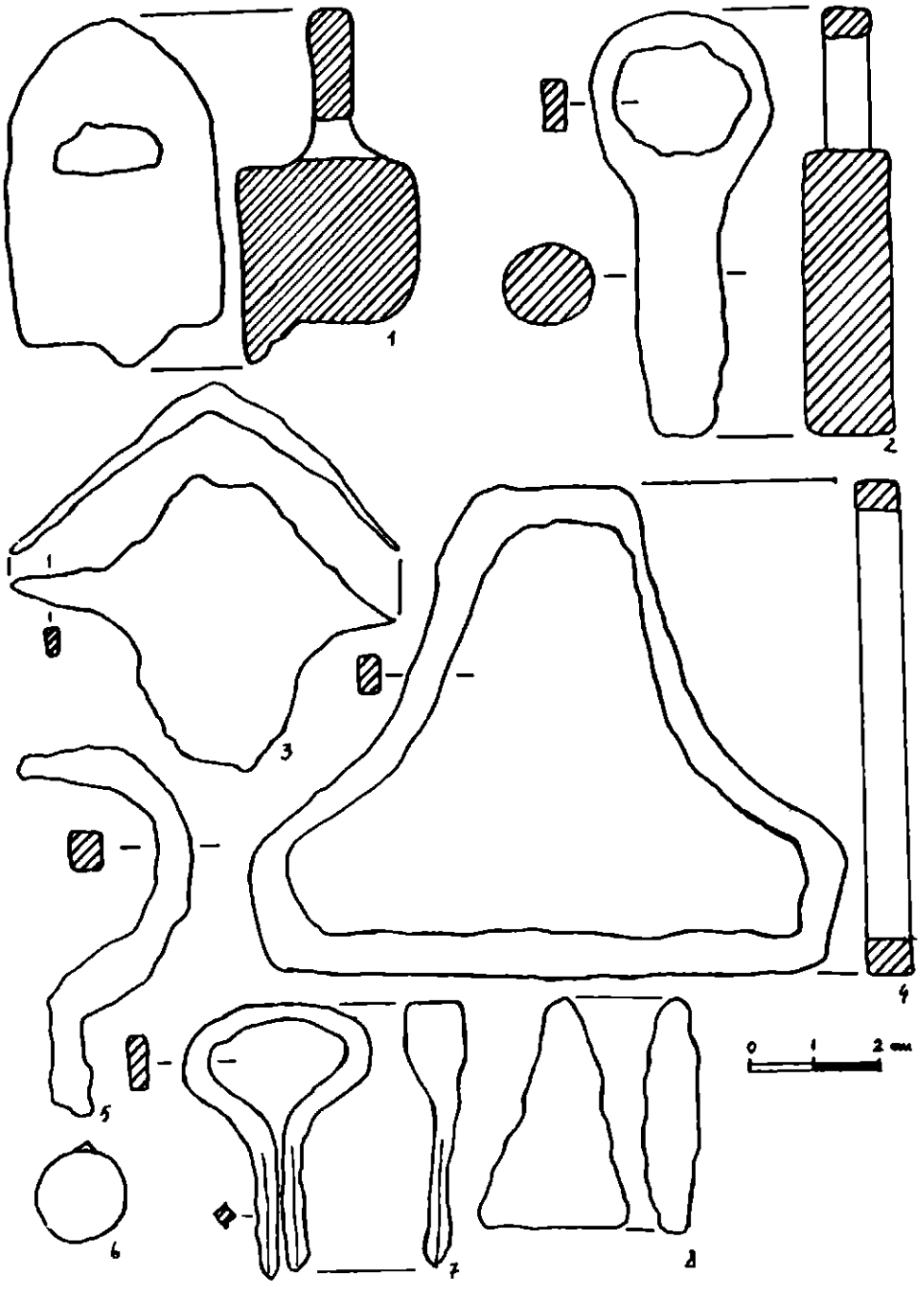

Fig.3 - Oraşul de Floci, 1981. Obiecte din fier (1-5, 7-8) şi plumb (6) din cuprinsul atelierului nr.2.

În condiţiile în care mormîntul M182 este doar semnalat, putem spune despre el - cu rezervele cuvenite - că se datează după anul 1703, deoarece groapa sa taie mormîntul M178, unde s-a descoperit o monedă bătută în acest an.

Adîncindu-ne în caseta W3 am desceperit un şir de 22 pari. Urmărind traseul lor au fost descoperiţi încă 27 în caseta W8 - pe care am lărgit-o cu zona W8a, avînd la lăţimea casetei o lungime de 0,75 m - în martorul W8-6, în caseta W6, în martorul W6-3 şi în martorul W3-W7a. Cei din ultimul martor au fost "prinşi" încă din anul 1976 în secţiunea SXIII, dar în raport nu se pomeneşte nimic. Parii destul de groşi, avînd diametre cuprinse între 0,12-0,18 m şi aflaţi unul faţă de celălalt la distanţe variind între 0,5 şi 0,75 m, se constituie într-un fel la limită vestică a atelierului, dacă nu cumva avem de-a face cu o împrejmuire a bisericii. Intre ei nu au fost surprinse urme de împletitură, dar nu excludem posibilitatea existenţei acesteia, deoarece aici am cercetat într-un sol extrem de dificil pentru observaţii. În orice caz problema acestui şir de pari va fi urmărită în campania viitoare.

În 1980, pe baza monedelor am datut atelierul nostru în prima jumătate a sec.al XVII-lea. Faptul că în anul 1981 am găsit şi monede de la sfîrşitul veacului anterior nu ne determină să ne schimbăm opinia. Aceste monede de argint, datorită valorii lor intrinsece, se aflau probabil în circulaţie şi în prima jumătate a sec.al XVII-lea.

Alte descoperiri: nasturi semifiniţi asemănători celor descoperiţi în anul 1980[5], nasturi finiţi dar rebutaţi (fig.2/5-6), mîner (fig.2/12-13), plăsele din care una în curs de prelucrare (fig.2/11) şi una finită (fig.2/14), astragal cu una din marginile laterale aplatizate (fig. 2/7), alte obiecte cu destinaţie nedesluşită (fig.2/1-4,8-10) toate confecţionate din os, lacăt (fig.3/1), cheie (?) (fig.3/2), scoabă cu corp lăţit (fig.3/3), piesă de harnaşament (fig.3/4), agăţătoare (fig.3/15), agăţătoare cu inel (fig.3/7), potcoave (încălţăminte ?) (fig.4/1), lamă cuţit (fig.4/3), alte obiecte cu destinaţie nedesluşită (fig.3/8; fig.4/2, 4), toate confecţionate din fier, o mică sferă de plumb (fig.3/6), o mărgea (fig.4/6), fragmente ceramice, fragmente de sticlă etc.

Tudor Papasima

*

* *

II. SECTORUL LOCUINŢE. Cele cîteva secţiuni (XXIX, XL, XLII şi XLVI) practicate pe ambele laturi ale vechiului curs, încă vizibil, al Ialomiţei, la vest de locuinţa cu fundaţii de piatră din sec.al XVI-lea, au stabilit că, cel puţin în zona sondată, terenul a fost mult răzuit de lucrările agricole. Nivelul de locuire şi incendiu de la sfîrşitul sec. al XVI-lea este complet răzuit, urmele sale apărînd numai sporadic, iar cel mai vechi, din a doua jumătate a sec.al XV-lea, este extrem de

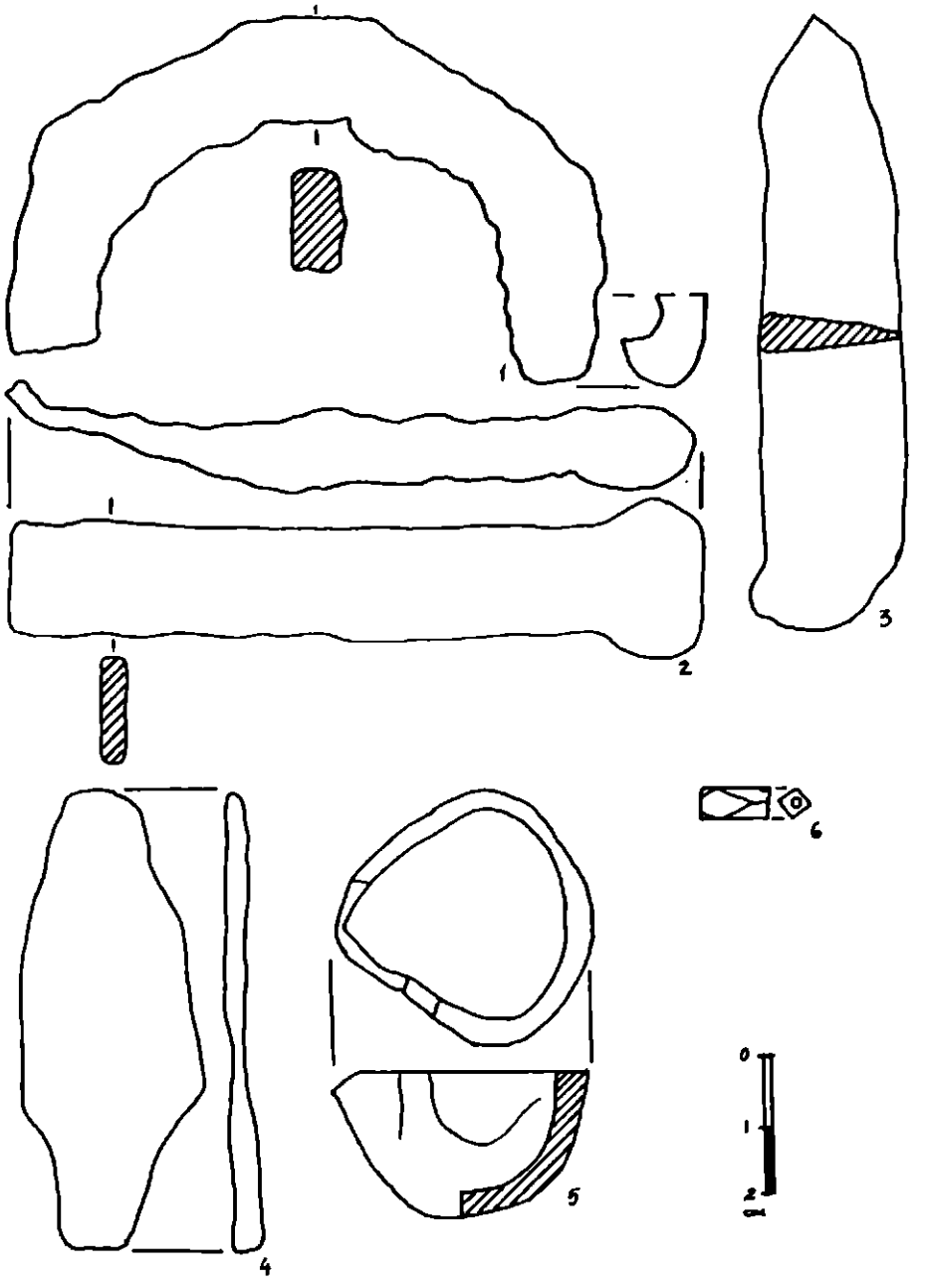

Fig.4 - Oraşul de Floci, 1981. Obiecte din fier (1-4), piatră (5), sticlă (6) din cuprinsul atelierului nr.2.

sărac în vestigii, ceea ce ne face să credem că secţiunile noastre din 1981 au fost efectuate în spaţiul dintre locuinţele sec.al XV-lea.Drept urmare au fost surprinse şi cercetate numai resturile unei locuinţe incendiate de la sfîrşitul sec.al XVI-lea extrem de rău păstrate din cauza lucrărilor agricole ce au distrus cea mai mare parte a locuinţei. Este vorba, oricum, de resturile unei locuinţe din lemn, cu aceeaşi orientare şi acelaşi sistem de construcţie ca cele cercetate în campaniile precedente. În interiorul locuinţei , pe porţiunile parţial păstrate ale podelei, au fost recoltate fragmente ceramice de oale-cahlă, fragmente de cahle smălţuite în culoare verde şi cu figurini umane în relief, fragmente de plăci decorative traforate smălţuite şi nesmălţuite, fragmente ceramice cu alveole pe umăr. Din păcate fragmentele sînt extrem de sfărîmate. Totuşi au putut fi întregite două oale cu toartă, din pastă roşie-cărămizie, cu corpul bombat şi marginea dreaptă, decorată la exterior cu linii paralele incizate (fig.5/1-2), precum şi o pensetă de bronz (fig.5/5). În apropierea locuinţei a fost găsită,o montură de la un inel decorată cu filigran (fig.5/6). Ceramice în general şi cele două oale cu toartă în special datează resturile acestei locuinţe incendiate la sfîrşitul sec.al XVI-lea.

Dr.Lucian Chiţescu

*
* *

III. SECTORUL BISERICA Nr.2 ŞI NECROPOLA AFERENTĂ.

Şi în 1981 s-a continuat cercetarea necropolei din jurul bisericii nr.2 prin săparea secţiunilor XXXVIII a (15 x 2 m) şi XXXVIII b (13 x 2 m) în dreptul absidelor laterale ale edificiului de zid. Cele 44 morminte cercetate în această campanie, care se adaugă celorlalte 188 investigate anterior, au aceeaşi orientare şi poziţie ca cele precedente, dar sînt mult mai sărace ca inventar. Mormintele din apropierea zidurilor bisericii au fost săpate în pămîntul amestecat cu fragmente de cărămidă şi moloz şi sînt datate, pe bază de monede, în secolul al XVIII-lea,ceea ce confirmă presupunerea noastră mai veche că necropola a continuat să funcţioneze şi după dezafectarea bisericii nr.2[6]. Marea majoritate a mormintelor cercetate în 1981 au ca inventar numai monede turceşti, perforate, foarte puţin lizibile, cele mai multe dintre ele aparţinînd, cum am arătat deja, celei de a doua jumătăţi a sec.al XVIII-lea şi începutul celui următor(emisiuni ale sultanilor Abdul Hamid I, 1774-1789 şi Selim al III-lea, 1789-1807)[7].

Ca şi în cazurile anterioare şi gropile mormintelor dezvelite în 1981 străpung cele două nivele de locuire şi incendiu din sec.al XV-lea şi din sec.al XVI-lea[8]. Gropile a trei morminte, de pildă,(191, 192 şi 194) au perforat podeaua unei locuinţe lîngă soclul din pămînt ars al unei sobe lîngă care s-au găsit discuri ornamentale decorate cu brîuri în relief concentrice şi fragmente ceramice provenind de la oale-cahlă

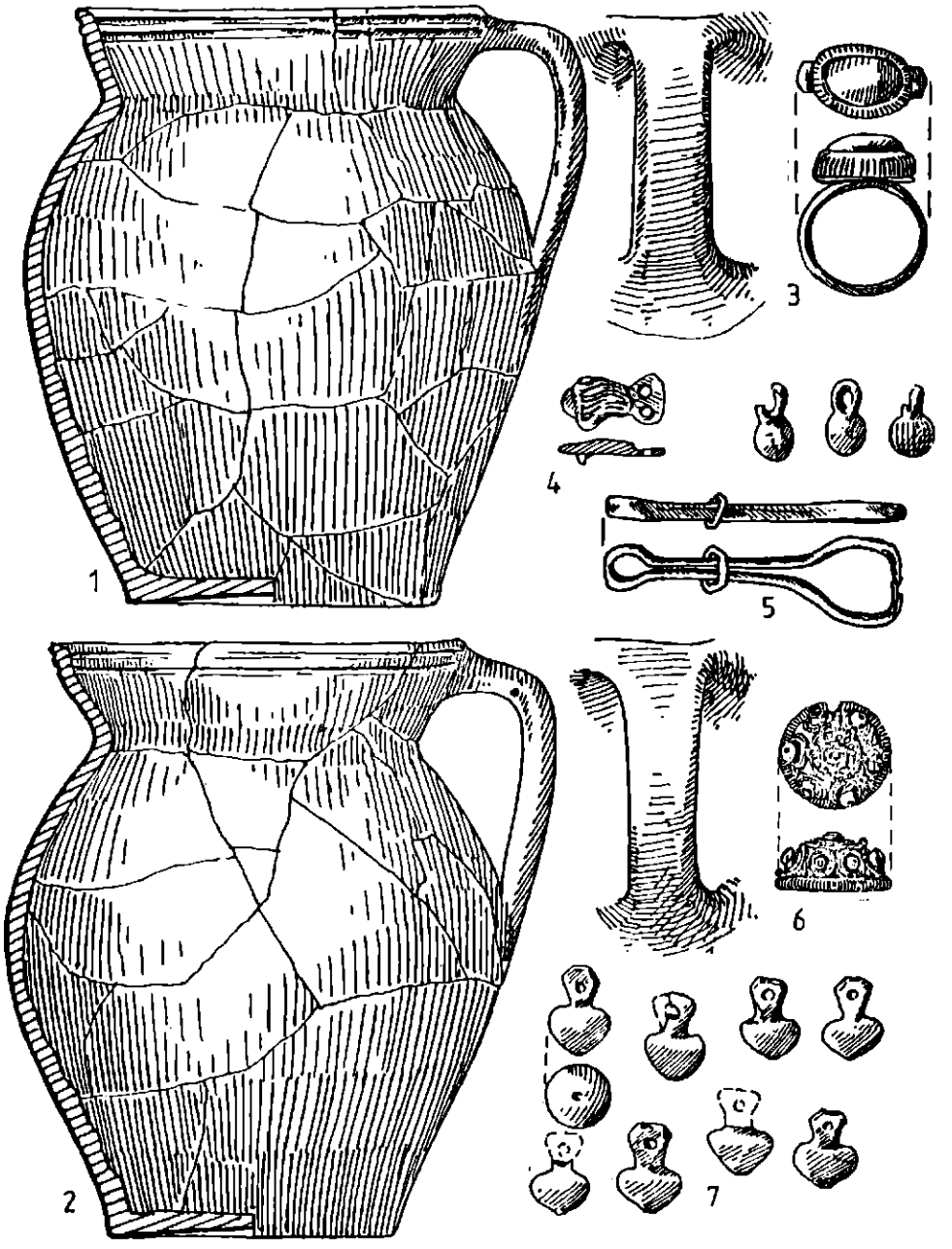

Fig.5 - Oraşul de Floci, 1981. Oale cu toartă, sec.al XVI-lea (1-2); podoabe, unelte şi nasturi, sec.XVI-XVII (3-7).

sau oale cu toartă. După ridicarea scheletelor s-a constatat, la adîncimea de -1,10 m, pe podeaua locuinţei, o textură din fibre vegetale provenind, probabil, de la o rogojină. Aceeaşi peliculă de textură vegetală a fost surprinsă şi în secţiunea XXXVIII b, deci pe latura nordică a cimitirului, constatare ce pare a demonstra că acoperirea podelelor locuinţelor cu rogojini nu constituia o raritate la Oraşul de Floci.

Deosebit de importantă rămîne însă constatarea că cea mai veche monedă medievală descoperită pînă acum în necropola nr.2 este şi cea mai timpurie urmă arheologică clară descoperită pînă acum în vatra oraşului medieval românesc de pe Ialomiţa. Este vorba de un cvarting emis de Sigismund I (1386-1437), bătut le Kremnitz, descoperit în secţiunea XXXVIII b, la adîncimea de 0,75 m, într-o zonă în care cel mai vechi nivel de locuire şi incendiu este perforat de gropile unor morminte. Moneda de la Sigismund, găsită în cel mai vechi nivel de locuire al Oraşului de Floci, confirmă întru totul şi pe deplin conţinutul izvoarelor scrise care atestă această aşezare urbană românească începînd numai cu anul 1431[9].

Prezentăm catalogul mormintelor cu inventar găsite în 1981, în continuarea celor deja prezentate din campaniile precedente.

M. 190 (M. 98, S XXXVIII e, caroul 1, - 0,77 m), adult orientat est-vest, cu braţele distruse. Inventarul format din trei monede: para turcească, sec.al XVIII-lea, para emisă de Abdul Hamid I (1774-1789) şi para datată 1781.

M. 191 (M.99, S XXXVIII a, caroul 1, - 0,75 m), copil cu poziţia scheletului deranjată. Groapa mormîntului străpunge nivelul de dărîmături şi moloz al bisericii nr.2 şi suprapune soclul din pămînt roşu al sobei unei locuinţe. Inventarul se compune din două monede: o para de la Selim III (1789-1807) şi o para de la Abdul Hamid, 1789.

M. 192 (M.100, S XXXVIII a, carourile 1-2, - 0,52 m), adult dezvelit parţial. Groapa mormîntului a străpuns podeaua unei locuinţe din sec. al XVI-lea. Inventarul constă din două monede: o para din 1793 şi o monedă turcească puţin lizibilă din sec.al XVIII-lea.

M. 193 (M.101, S XXXVIII a, caroul 2, -0,50 m), adolescent cu craniul întors uşor spre stînga, mîna stîngă îndoită cu palma pe abdomen, mîna dreaptă îndoită cu palma pe piept. Inventarul se compune dintr-un cercel cu montura din sticlă în formă de lacrimă, prinsă într-o ramă de metal decorată cu două bobiţe de coral, mărgele mărunte, albastre, din sticlă, şi o monedă complet ilizibilă.

M. 194 (M.102, S XXXVIII a, caroul 2, -0,80 m), adult parţial dezvelit, cu capul şi toracele în poziţii normale, braţele îndoite din cot cu palma dreaptă pe stern, iar cea stîngă pe bazin. Se păstra parţial lemnul de la sicriu. Inventarul constă într-o monedă ungurească emisă de Vladislau al II-lea (1490-1516).

M. 196 (M.104, S XXXVIII a, caroul 2, -0,54 m), copil cu scheletul conservat parţial. Se păstra aproape integral lemnul sicriului. Inventarul se compune din trei monede turceşti: o para de la Abdul Hamid

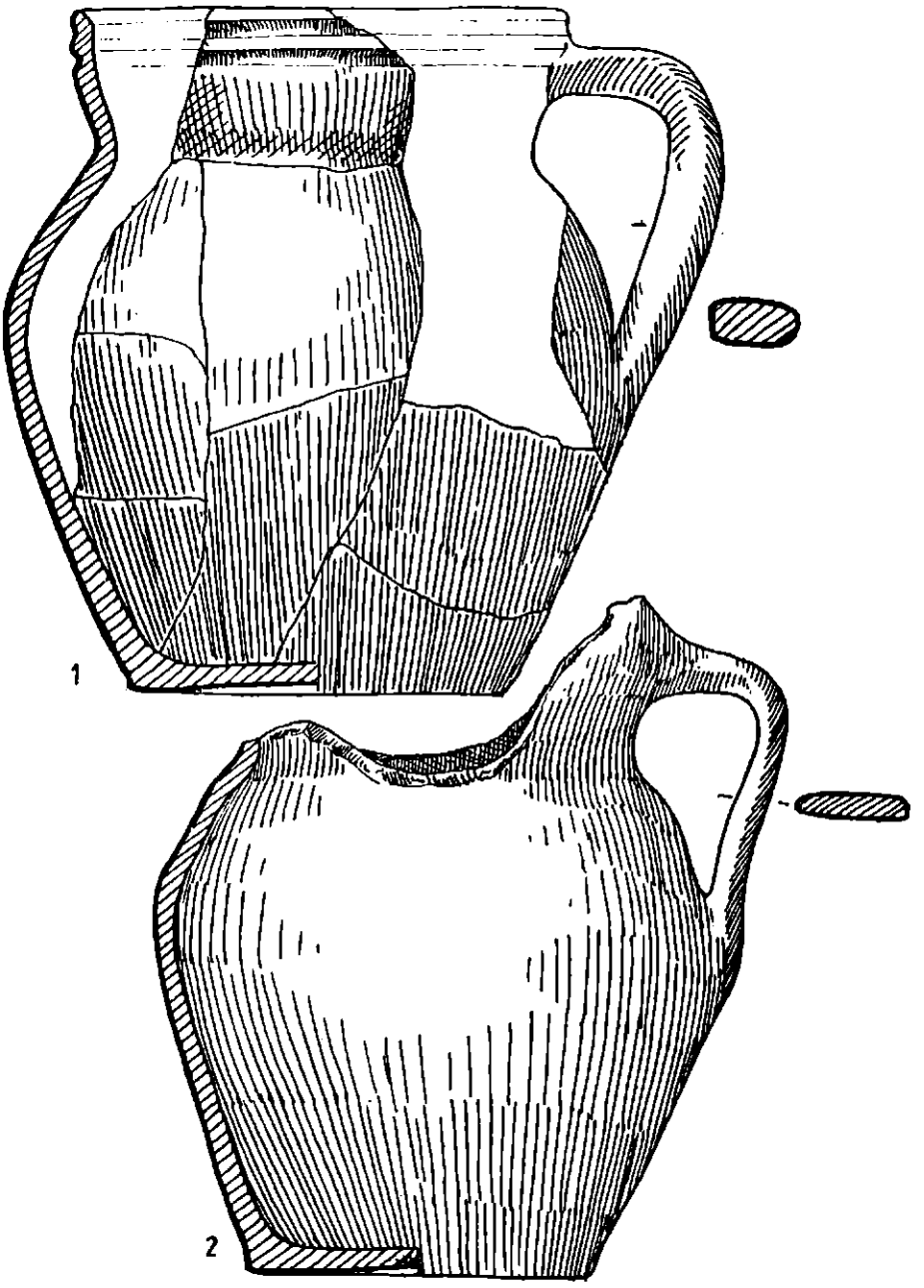

Fig.6 - Oraşul de Floci,1981. Oale cu toartă,sec.al XVI-lea.

(1774-1789), două parale de la Selim III, una din 1791 şi alta din 1780-1807.

M. 199 (M.107, S XXXVIII a, caroul 3, -0,90 m) adult în poziţie normală, cu braţele îndoite din cot cu palma dreaptă pe piept, iar cea stîngă pe abdomen. Groapa mormîntului taie podeaua şi bîrna peretelui despărţitor de la locuinţa cu sobă. Inventarul se compune dintr-o monedă de la Murad al III-lea (sec.XVI), un inel din argint cu piatră ovală montată în casetă (fig.5/3), piesă asemănătoare cu alta găsită în campaniile anterioare[10] şi din copci simple (moşi şi babe).

M. 208 (M.116, S XXXVIII a, caroul 2, -1,10 m), adult în poziţie normală, aflat parţial sub M.194, cu braţele îndoite din cot cu palma dreaptă pe piept, iar stînga pe abdomen. Inventarul se compune din nasturi de os (fig.5/7), asemănători cu cei descoperiţi în cele trei ateliere de prelucrat osul cercetate pînă acum la Oraşul de Floci[11], cît şi în inventarul altor morminte din aceeaşi necropolă nr.2, datate în sec.XV-XVII.

M. 209 (M.117, S XXXVIII b, caroul 6, -0,80 m), adult cu poziţia normală, cu braţele îndoite din cot şi palmele pe abdomen. Inventarul constă într-o para emisă de Selim III.

M. 213 (M.121, S XXXVIII b, caroul 6, -0,70 m), adult cu braţele îndoite din cot cu palma dreaptă pe bazin, iar cea stîngă pe abdomen. Inventarul se compune din doi nasturi globulari din metal comun,mediocru conservaţi şi databili în sec.al XVI-lea[12],precum şi dintr-o monedă complet ilizibilă.

M. 216 (M.124, S XXXVIII b, caroul 5, -0,78 m), adult în poziţie normală cu braţele îndoite din cot şi palmele aşezate pe bazin.Inventarul constă într-o monedă turcească emisă de Murad III (1574-1595).

M. 219 (M.127, S XXXVIII b, caroul 5, - 0,77 m), copil în poziţie normală, cu braţele îndoite din cot şi palmele aşezate pe abdomen. Inventarul constă dintr-o monedă ungurească emisă în 1553.

M. 220 (M.128, S XXXVIII b, caroul 5, - 0,65 m),adult în poziţie normală, cu palmele adunate pe abdomen. Inventarul constă într-o monedă turcească emisă de Selim II (1566-1574).

M. 225 (M.133, S XXXVIII b, caroul 5, - 0.90 m), adult în poziţie normală, cu braţele îndoite din cot,palma dreaptă pe abdomen,iar cea stîngă pe bazin. Inventarul constă într-o monedă ungurească de la Leopold I (1657-1705).

M. 226 (M.134, S XXXVIII b, caroul 4, -0,96 m), adult în poziţie normală, cu palmele adunate pe piept. S-a păstrat lemnul de la sicriu. Groapa mormîntului a ajuns pînă la textura din fibre vegetale de pe podeaua locuinţei din sec.al XVI-lea. Inventarul constă în paiete metalice rotunde, perforate, găsite la cap, fragmente din ţesătură de in cu fir metalic şi patru monede, dintre care numai una a putut fi citită. Este vorba de o monedă turcească emisă de Mahmud II (1808-1839). Este,pînă acum,cea mai tîrzie monedă găsită la Oraşul de Floci.

M. 229 (M.137, S XXXVIII b, carourile 3-4, -1,10 m),adult în poziţie normală. Inventarul constă într-o para din sec.al XVII-lea.

M. 232 (M.140, S XXXVIII b, caseta 4, -1,15 m), adult cu scheletul deranjat. Inventarul constă în mărgele de sticlă, rotunde de mici dimensiuni, diferit colorate şi o monedă ungurească din sec. al XVI-lea.

Anca Păunescu

NOTE

1 Rezultatele cercetărilor arheologice efectuate anterior la Oraşul de Floci sînt publicate în volumele editate de Muzeul Naţional de Istorie al R.S.R., Cercetări arheologice ,III, Bucureşti, 1979, p. 199-246 (campaniile anilor 1975-1977), Cercetări arheologice, IV, Bucureşti, 1981, p.120-143 (campaniile anilor 1978 şi 1979) şi Cercetări arheologice ,V,Bucureşti,1982 (campania anului 1980).

2 Lucian Chiţescu, Tudor Papasima, Petre Vlădilă,Venera Radulescu şi Anca Păunescu, Cercetările arheologice de la Piua Petrii (Oraşul de Floci,jud.Ialomiţa), în Cercetări arheologice,V,p.130.

3 Ibidem, p.157, nota 6.

4 Ibidem, p.132.

5 Ibidem, p.136, fig.4/2.

6 Ibidem, p.150.

7 Mulţumim colegei Paraschiva Stancu şi pe această cale pentru identificarea monedelor din inventarul mormintelor cercetate.

8 Cercetări arheologice, V, p.147.

9 Ibidem, p.132-137, 141, fig.7.

10 Cercetări arheologice,III, p.233, fig.13/3.

11 Cercetări arheologice,V, p.129-140.

12 Ibidem, p.153-154, fig.10/16-17.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES À PIUA PETRII (LA VILLE DE FLOCI),DÉP.DE IALOMIŢA

Résumé

La VIIème campagne archéologique déroulée en 1981 sur l'emplecement du centre urbain roumain La Ville de Floci nous a permis d'investiguer intégralement l'atelier no 2 où on fabriquait des objets en os (fig.1) daté dans la première moitié du XVIIe siècle. Dans le secteur des habitations en torchis sur cadre de bois ont été découverts des matériaux du XVIe siècle (fig.5/1,2,5). Dans le secteur de l'église no 2 ont été investiguées 44 tombes qui s'ajoutent aux 188 tombes investiguées antérieurement, toutes datées entre le XVe et XIXe siècles. Le

plus ancien témoignage archéologique relatif au début de la vie urbaine de la Ville de Floci est constitué par une monnaie de Sigismund Ier (1386-1437) decouverte en 1981 dans la nécropole qui est placée autour de l'église no.2. Elle confirme l'information comprise dans les sources écrites qui mentionnent l'existence de cette ville dans la plaine roumaine depuis 1431.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig.1 - La ville de Floci, 1981. Plan de l'atelier no.2 où on fabriquaient des objets en os.

Fig.2 - La ville de Floci, 1981. Objets en os trouvés sur l'étendue de l'atelier no.2.

Fig.3 - La ville de Floci, 1981. Objets en fer (1-5,7-8) et plomb (6) trouvés sur l'étendue de l'atelier no.2.

Fig.4 - La ville de Floci, 1981. Objets en fer (1-4), pierre (5), verre (6) trouvés sur l'étendue de l'atelier no.2.

Fig.5 - La ville de Floci, 1981. Pots à l'anse, XVIe siècle (1-2); objets de parure, outils et boutons, XVIe-XVIIIe siècles (3-7).

Fig.6 - La ville de Floci, 1981. Pots à l'anse, XVIe siècle.

A N E X A

DATE PRELIMINARE ANTROPOLOGICE ASUPRA MATERIALULUI OSTEOLOGIC UMAN DESCOPERIT LA PIUA PETRII (ORAŞUL DE FLOCI) IN 1981

de LAURENŢIA GEORGESCU

Cercetările arheologice ale Muzeului Naţional de Istorie al R.S. România, Secţia de istorie medie*), în necropola medievală a bisericii nr.2 au dus la descoperirea a 44 de morminte singulare sau duble. Starea de conservare a materialului osos a permis studierea a numai 55 de subiecţi. Arheologul Anca Păunescu încadrează acest material ca aparţinînd secolelor XVI-XVIII. Necropola nefiind exhaustiv cercetată, noi facem doar o caracterizare a structurii antropologice a grupului uman exhumat în 1981.

Diatribuţia pe grupe de vîrstă şi sex a subiecţilor studiaţi ne prezintă următoarea situaţie:

T A B E L I

Repartiţia pe grupe de vîrstă şi sex a subiecţilor din necropola bisericii nr.2 de la Piua Petrii(1981)

Vîrsta	bărbaţi	femei	sex nedeterminabil	Total
Biologică-cronologică	nr.caz.	nr.caz.	nr.caz	nr.caz.
Infans I. (0-7 ani)	-	-	7	7
Infans II. (7-14 ani)	-	1	-	1
Juvenes (14-20 ani)	-	1	-	1
Adultus (20-30 ani)	-	3	-	3
Maturus I-II şi III (30-60 ani)	14	9	-	23
Senilis (60-x ani)	-	-	-	-

*) Aducem mulţumirile noastre conducerii Muzeului Naţional de Istorie al R.S.România pentru condiţiile de studiu pe care ni le-a pus la dispoziţie şi arheologului Anca Păunescu care ne-a încredinţat materialul osteologic uman şi ne-a dat toate datele solicitate.

În urma studierii acestui grup uman constatăm: o mortalitate aproximativ egală în rîndul bărbaţilor şi a femeilor cu ponderea deceselor între limitele de vîrstă 30-50 de ani; o mortalitate crescută (raportată la numărul de cazuri) la copii din grupa de vîrstă infans I (0-7 ani).

Studiul de detaliu ne dă următoarele aspecte:

- Forma neurocraniului în norma verticală la bărbaţi şi femei este frecvent: sfeno-romboidală, sfeno-ovoidală, iar în norma occipitală în majoritate prezintă forme de casă-bombă cu două excepţii de formă bombă.

Feţele prezintă forme cu profil facial ortognat, mezognat; în majoritate orbitele sînt hipsiconche. Indicele nazal grupează majoritatea subiecţilor masculi în categoria camerin, iar subiecţii femenini în cea leptorin (în celelalte categorii avînd cîte unul sau doi subiecţi). Marginea inferioară a aperturii piriforme este în majoritate antropină, cu un singur caz de fossă prenazală şi unul de fossă moderată. Malarele oscilează între formele de lăţime sub medie, spre medie şi lată-temporalizată, cu un singur caz de frontotemporalizare. Mandibulele au forme gracile la femei şi forme gracile spre robust şi foarte robust cu gonioane puternic răsfrînte înafară la bărbaţi. Raportul dintre lăţimea minimă a frunţii şi lăţimea gonioanelor ne arată o dezvoltare medie şi puternică, Indicele facial total scoate în evidenţă faptul că ponderea o avem în grupa mezoprosopă la femei şi bărbaţi cu două cazuri leptoprosop la femei (în celelalte categorii avem cîte un subiect).

- Indicele cranian de orizontalitate ne arată o frecvenţă mai mare a subiecţilor masculini în grupa mezo-brahicrană (în celelalte cazuri noi avem cîte un singur caz); la femei ponderea noi o avem în grupa mezo-dolicocrană.

- Lăţimea craniului raportată la înălţime scoate în evidenţă că atît subiecţii masculini, cît şi cei feminini se grupează în categoriile tapeino-metriocrană. Majoritatea subiecţilor masculini, în cazul indicelui fronto-transversal, fac parte din categoria metriometopă (cu subiecţi mai puţini în categeria eurimetop-stenometop). Subiecţii feminini se încadrează în grupul eurimetop (cu cîteva cazuri metriometop-stenometop).

- Talia subiecţilor este mijlocie spre înaltă la femei şi bărbaţi.

Analiza grupului uman exhumat în 1981 din necropola bisericii nr.2 de la Piua Petrii ne arată că subiecţii se integrează din toate punctele de vedere între limitele de variaţie metrice şi morfologice ale eşantioanelor studiate de noi pînă în prezent la necropola bisericii nr.2 de la Piua Petrii.

Subiecţii care ne-au parvenit pentru studiu aparţin grupului de forme europoide cu metisajul care a caracterizat şi celelalte serii (nordic, dinaric, metiteranian, alpin), justificat prin poziţia pe care o avea această aşezare într-o zonă de tranzit şi schimb comercial intern şi extern a Ţării Româneşti din evul mediu.

SONDAJUL ARHEOLOGIC DE PE TERITORIUL COM. FIERBINȚI-TÎRG, JUD. IALOMIȚA

de CONSTANTIN ISĂCESCU

Incepînd cu anul 1979 a fost declanşată o vastă campanie de identificare, cercetare şi protejare a siturilor arheologice de pe cursul rîului Ialomiţa, între localităţile Dridu şi Gruiu, unde urmau se desfăşoare ample lucrări de hidroameliorație. In această acţiune se înscrie şi cercetarea de informare de pe teritoriul comunei Fierbinţi-Tîrg, la punctul numit de localnici "Valea lui Busuioc". Locul se află la aproximativ 2 km NE de localitatea amintită, pe malul stîng, mai înalt, al Ialomiţei, în perimetrul grădinilor de legume al C.A.P.-ului. Aici, pe o suprafaţă ce măsoară aproximativ 200 m lungime de-a lungul rîului şi 90 m adîncime, au fost culese fragmente ceramice de tip Dridu şi Sîntana de Mureş. Terenul fiind acoperit de culturi agricole cu recoltare tîrzie, nu a fost posibilă decît deschiderea unei singure secţiuni, de sondaj, de 75 m x 1 m, cu orientare E-V, perpendiculară pe direcţia cursului apei. S-a constatat următoarea situaţie stratigrafică:

- pînă la adîncimea de circa 0,40 m găsim pămînt vegetal impregnat cu materiale ceramice feudale din sec.XV-XVI şi fragmente ceramice de tip Dridu. Sporadic apare şi ceramică Sîntana de Mureş şi Latène, antrenată la suprafaţă de lucrări agricole, ori de numeroasele gropi feudale existente;

- nivel de locuire din sec.al IV-lea e.n. aparţinînd purtătorilor culturii Sîntana de Mureş, aflat la adîncimea de 0,40-0,70 m, în pămînt brun-cenuşiu;

- nivel de locuire getică la adîncimea de aproximativ 0,90-1,10m, la baza unui strat de pămînt brun-castaniu ce suprapune pămîntul galben-cenuşiu, steril arheologic.

Secţiunea a intersectat o locuinţă din sec.al IV-lea e.n. Dat fiind culturile agricole din împrejurimi, cercetarea efectuîndu-se într-o zonă strict limitată ce ne-a fost acordată de beneficiarii acestora, nu a fost posibilă extinderea cercetării locuinţei. Asupra acesteia vom reveni. În profilul de sud al secţiunii erau vizibile 3 gropi feudale, din care una era adîncită pînă la pămîntul galben. În umplutura lor au fost antrenate şi fragmente ceramice de tip Sîntana de Mureş şi Dridu. Lucrările agricole, în special arăturile adînci, au afectat ultimele nivele de locuire. În timp ce aşezarea din sec.al IV-lea e.n. a fost doar parţial deranjată, aşezările de tip Dridu şi din sec.XV-XVI ne sînt semna-

late doar de abundenţa materialelor ceramice şi a resturilor din lut ars ale vetrelor de foc şi locuinţelor din zonă.

Materialul reeoltat se prezintă astfel:

I. CULTURA LATÈNE GETO-DACICĂ. Nivelul de locuire, surprins pe toată lungimea secţiunii, conţine inventar aproape în exclusivitate ceramic. Sînt prezente cele două principate categorii: ceramica lucrată cu mîna şi ceramica lucrată la roată. După compoziţia pastei, în cadrul ceramicii lucrate cu mîna distingem trei grupe: ceramica cu nisip grosier ca degresant, de calitate inferioară, arsă oxidant (pl. I/9,2,5); ceramica cu cioburi pisate şi nisip în compoziţia pastei, de calitate inferioară, arsă oxidant (pl.I/4,7); o grupă mai puţin numeroasă o formează ceramica lucrată mai îngrijit, cu nisip mai fin ca degresant, cu suprafaţa acoperită de un slip brun-cărămiziu (pl.I/1, 3, 8). Formele ceramice prezente în cele trei grupe sînt, în general, vasele de tip "clopot" şi "sac", ornamentate cu brîuri circulare, alveolate ori crestate, intercalate de proeminenţe. Mai rar, apar fragmente de căni şi cupe (pl.I/3).

Ceramica lucrată la roată este prezentă doar prin două fragmente (mai puţin de 1% din totalul materialului ceramic recoltat). Unul din acestea provine de la o strachină cu buza întoarsă spre interior, modelată din pastă fină de culoare gălbuie (pl.I/6). Al doilea fragment lucrat la roată provine de la un lebes: toarta cu un fragment de la partea superioară. Toarta, aşezată vertical pe buza vasului, prezintă o şănţuire longitudinală, iar la extremităţi este încadrată de două proeminenţe conice. Ceramica este fină, cenuşie (pl.II/1). Forme asemănătoare sînt cunoscute la Gătejeni[1], Zimnicea[2], Tigveni[3], Histria[4], ş.a., datînd între sfîrşitul sec.al V-lea şi mijlocul sec.al IV-lea î.e.n.

Ceramica descrisă prezintă caracteristicile unei faze mai timpurii, din sec.IV-III î.e.n., a culturii Latène geto-dacice.

Singurul obiect de metal descoperit în stratul de cultură este o piesă de harnaşament din fier (pl.V/8).

II. CULTURA SÎNTANA DE MUREŞ. Materialul arheologic este preponderent ceramic şi, ca în toate celelalte aşezări ale purtătorilor acestei culturi, aparţine celor două principale categorii: ceramica lucrată cu mîna şi cea lucrată la roată. Ceramica lucrată cu mîna constituie un procent foarte mic (circa 2%). Pasta are aspect grosolan, cu nisip şi cioburi pisate în compoziţie. Puţinele fragmente de vase găsite nu prezintă elemente de decor şi nu profilează clar forme ceramice.

În cadrul ceramicii lucrate la roată distingem două grupe:

- ceramica cenuşie, din pastă nisipoasă, de tradiţie romană. Majoritatea fragmentelor provine de la vase-borcan (pl.III/1), unele decorate cu benzi de incizii circulare, trasate deasupra liniei de maximă rotunjire. Un alt tip ceramic - cana - ne este semnalat de fragmente, în special toate scurte şi masive, cu secţiunea ovală, cu arcuire mică;

- ceramica cenuşie fină este cea mai numeroasă. Oferă un bogat

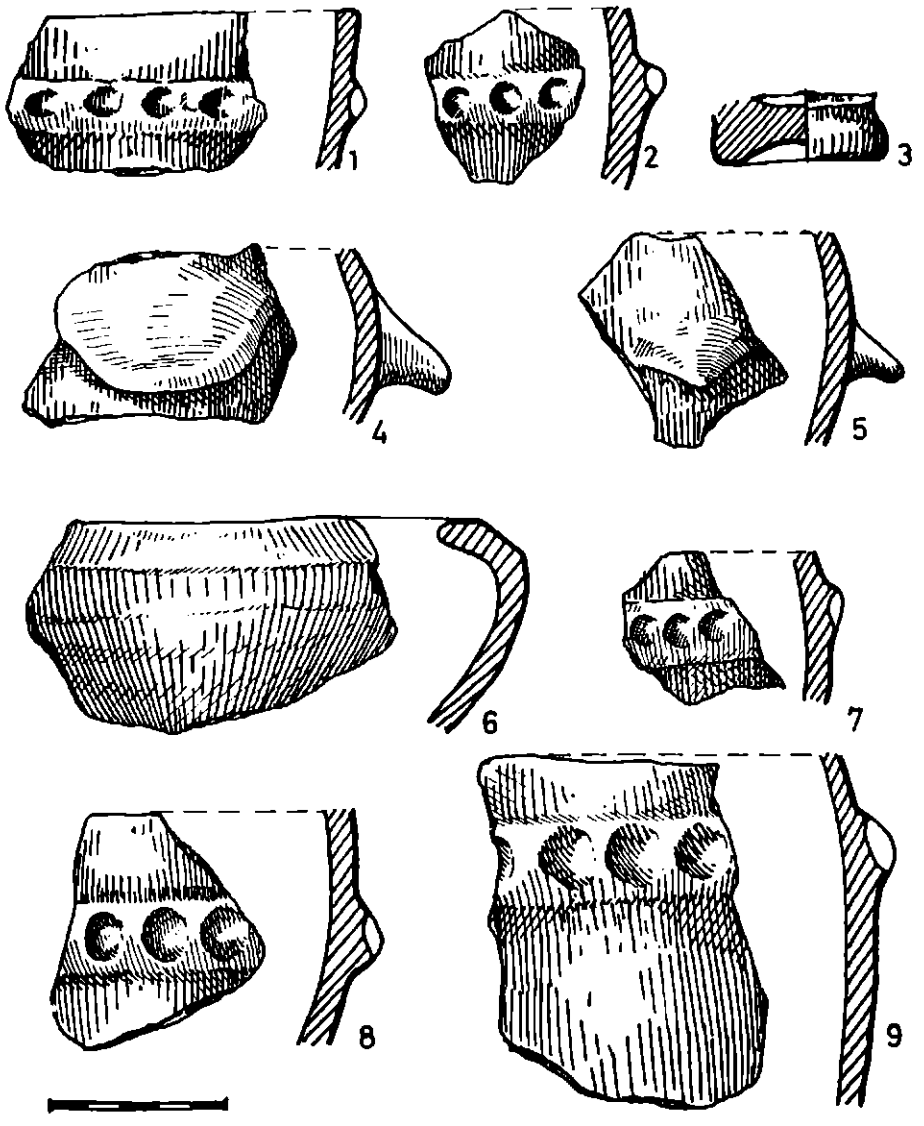

Pl.I -. Ceramică Latène lucrată cu mîna (1-5, 7-9) şi la roată (6).

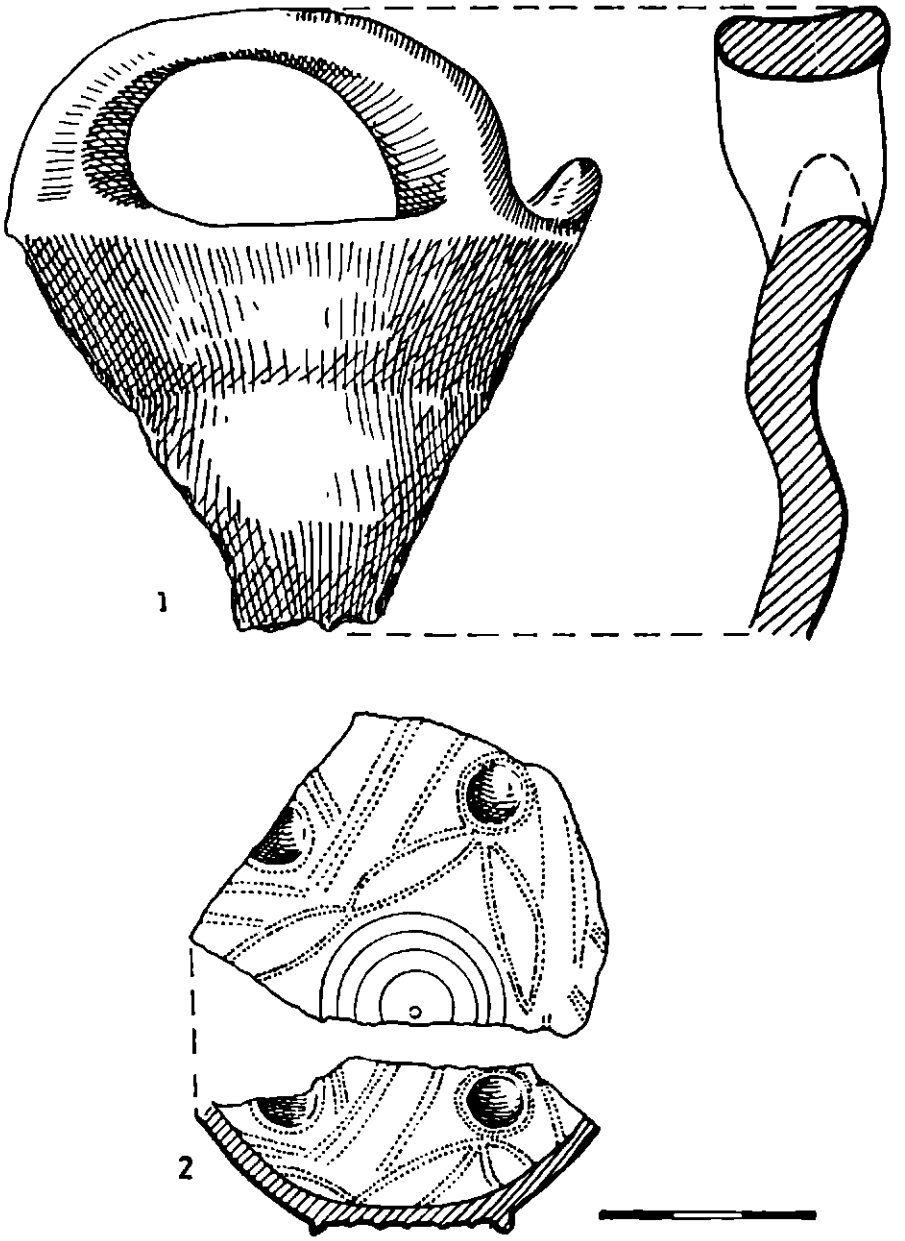

Pl.II -.1.Fragment de lebes; 2.Ceramică din sec.al IV-lea e.n. ornamentată cu alveole şi impresiuni cu rotiţa.

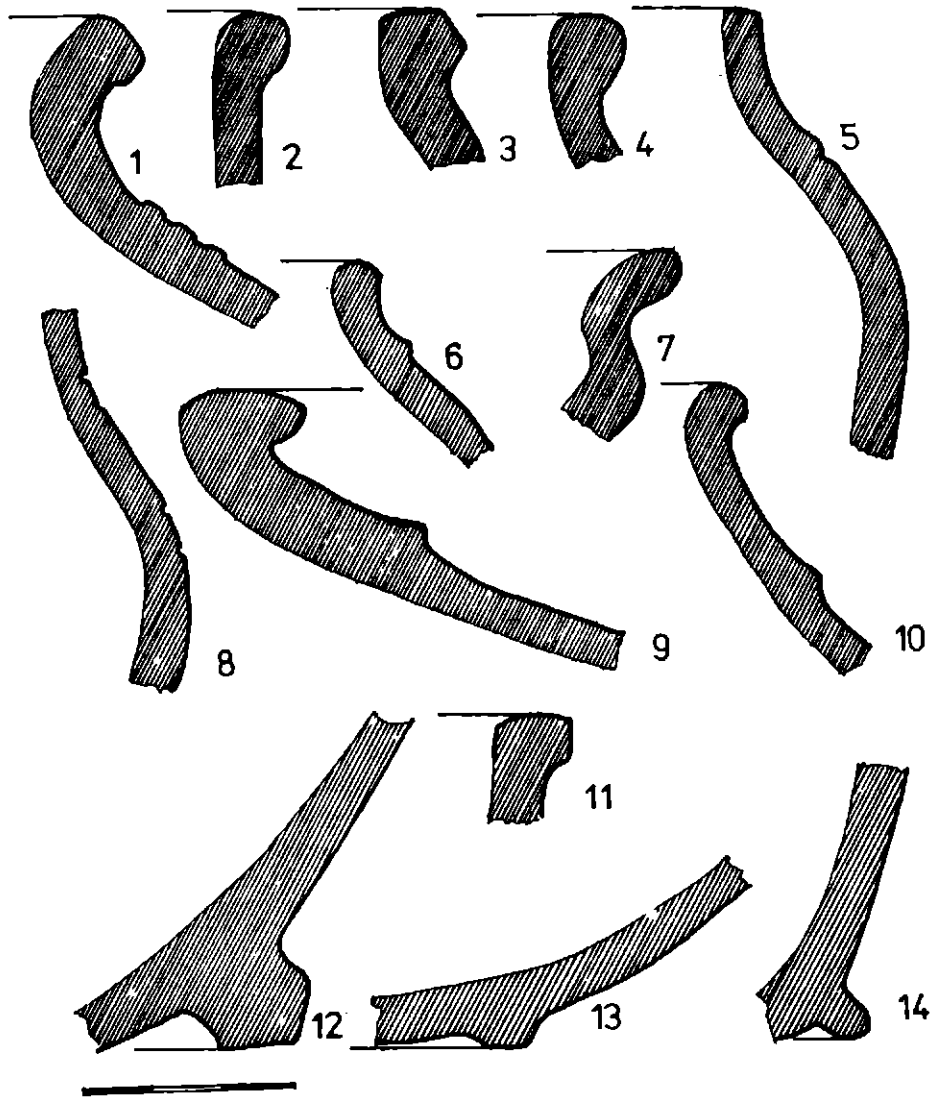

Pl.III -.Ceramică cenuşie, fină, lucrată la roată,de tip Sîntana de Mureş.

repertoriu de forme comune, de altfel, aşezărilor Sîntana de Mureş-Cerneahov, precum: castroane cu buza dreaptă ori uşor răsfrîntă în exterior, cu marginea rotunjită şi cele cu buza îngroşată spre exterior, cu marginea rotunjită sau dreaptă (pl.III/2-6, 8,10-14); farfurii cu profilul în forma literei "S" (pl.III/7); oale cu corpul scund şi larg, cu buza răsfrîntă (pl.III/9).

In stratul de cultură au fost găsite şi cîteva obiecte din metal : fragmentul unei lame drepte de cuţitaş din fier (pl.V/4); o cataramă din fier, cu corpul oval, rotund în secţiune, cu dimensiunile de 4,4 x 2,6 cm (pl.V/7); o cheie fragmentară din fier, partea păstrată avînd 0,110 m lungime (pl.V/5). Unul din capete este curbat în formă de cîrlig. Partea activă a cheii este ruptă din vechime. Astfel de piese, destul de frecvente în cultura Psevorsk[5], sînt foarte rare în complexele Sîntana de Mureş-Cerneahov[6]. Pe teritoriul ţării noastre, exemplare asemănătoare sînt cunoscute la Mogoşani şi Spanţov[7].

După cum am mai arătat, secţiunea a intersectat o locuinţă de tip semibordei, a cărui groapă, cu pereţii uşor înclinaţi, avea 3,20 m lungime şi aproximativ 0,60 m adîncime. Podeaua, neamenajată, se afla la limita pămîntului galben (- 1,10 m). Nu au apărut urme de vatră, ori gropi de ţăruşi. Inventarul ceramic - fragmente de vase, nici unul întregibil - are aspect unitar cu cel din stratul de cultură prezentat mai sus. De remarcat este doar prezenţa unui fragment de ceaşcă ornamentată cu alveole şi impresiuni punctiforme succesive realizate cu roţiţa (pl.II/2). Ceramica ornamentată, mai rar, în această tehnică este semnalată în întreaga arie, într-o fază mai timpurie, a culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov. La noi este cunoscută, printre altele la Tîrgşor[8], Olteni[9], Ionăşeni[10], Botoşani-Dealul Cărămidăriei[11].

Pe podeaua locuinţei au mai fost găsite, grupate, patru greutăţi mari, tronconice (cu înălţimea de 14-16 cm şi latura bazei de 10-14 cm), din lut cu nisip, pietricele şi granule mari (3-8 mm) de cioburi pisate. Pasta este sfărîmicioasă, prost arsă.

Cîteva obieete din metal completează inventarul locuinţei: fragmentul unui obiect din fier (cu lungimea de 8 cm şi grosimea de 7mm) folosit, probabil, ca unealtă, lucrat dintr-o bară cu secţiunea patrată, rotunjită şi mult subţiată spre vîrf (pl.V/6); un tub din tablă subţire de cupru (8 cm lungime şi 5mm diametru), prevăzut cu două şiruri de orificii diametral opuse (pl.V/2); un cuţit din fier cu lama dreaptă, fragmentară, prelungită printr-un peduncul de fixare (pl.V/1); o fibulă din argint de tipul "mit ungeschlagenem Fuss". Resortul (doar parţial păstrat) este bilateral, lung, cu axul din fier. Arcul este îngust. Piciorul este lăţit romboidal. Partea întoarsă pe dedesubt a piciorului este prevăzută cu o prelungire înfăşurată, în trei spire, pe corp, la limita dintre arc şi picior, cu vădit rol ornamental. La acesta se adaugă un decor bogat realizat prin incizie ori ştanţare (pl.V/3). Acest tip de fibulă, mai rar întîlnit în regiunile Dunării de Jos, îşi are unele analogii în aria culturii Sîntana de Mureş de pe teritoriul ţării noastre la

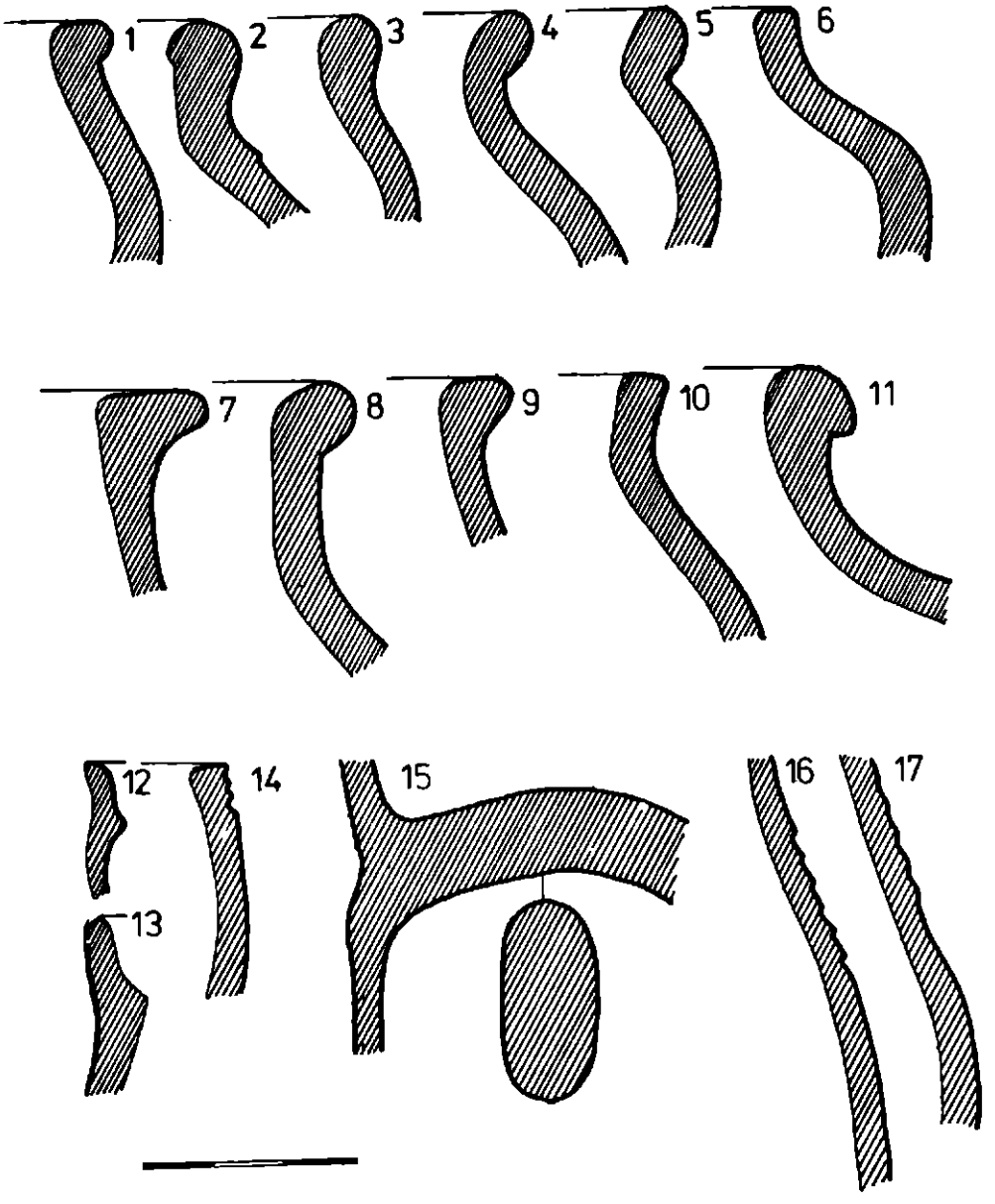

Pl.IV – Ceramică de tip Sîntana de Mureş lucrată la roată: ceramică nisipoasă (1,4,5) şi ceramică fină (2,3,6-9). Ceramică de tip Dridu (10,11). Ceramică medievală, sec. XV-XVI (12-17).

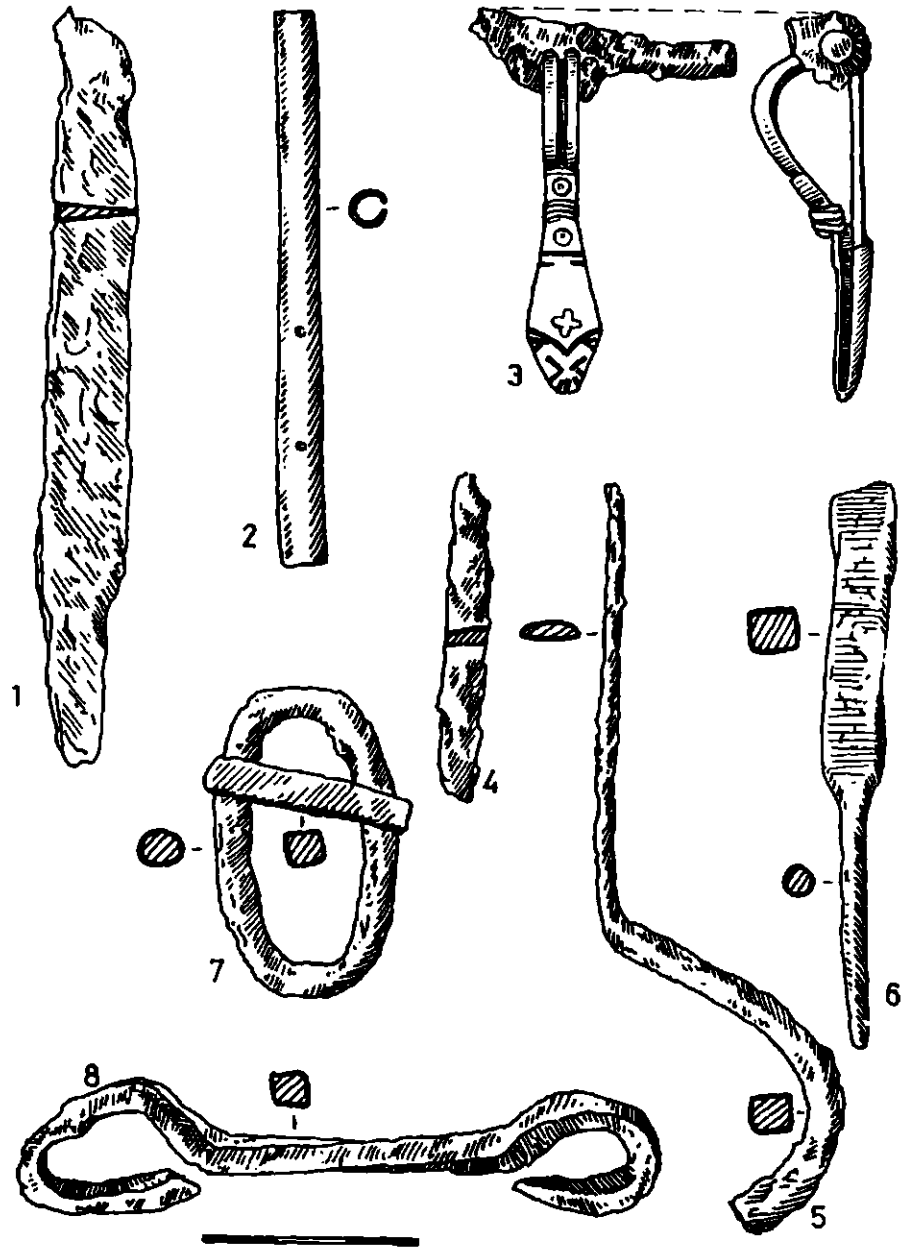

Pl.V -.8, Piesă de harnaşament, sec.IV-III î.e.n.; (1-7), Podoabe şi unelte, sec.al IV-lea e.n.

la Gherăseni[12], Tîrgşor[13] (tipul Id) ş.a. Poate fi datată la începutul sec.al IV-lea e.n., ajutînd, astfel, la o mai exactă încadrare cronologică a aşezării

III. CULTURA DRIDU. Fragmentele ceramice aparţinînd acestei culturi au fost găsite în stratul de pămînt vegetal, antrenate la suprafaţă de lucrările agricole. Materialul, destul de sărac, nu ne îngăduie să profilăm decît două forme ceramice:

- oala cu corp înalt şi umărul cu o arcuire largă, cu buza scurtă şi puţin răsfrîntă spre exterior (pl.IV/10). Sînt lucrate la roată înceată, din pastă cu amestec de nisip şi pietricele, brun-cărămizie. Prezintă obişnuitul decor realizat cu pieptenele - incizii orizontale, rare, profunde, cu aspect neuniform din cauza impurităţii pastei;

- oale cu umărul mai pronunţat, gîtul scurt şi buza îngroşată spre exterior (pl.IV/11). Sînt lucrate, de asemenea, la roată înceată, din pastă mai fină, de culoare brună. Ornamentul, incizat cu pieptenele, linii orizontale şi în val, este îngrijit executat.

Ambele tipuri aparţin categoriei ceramice "A" definită la Dridu[14].

IV. EPOCA FEUDALA. Gropile feudale surprinse în secţiune, mai puţin stratul de suprafaţă, conţineau fragmente de vase, majoritatea căni şi ulcioare, ce prezintă profile specifice ceramicii medievale din sec.XV-XVI (pl.IV/12-17).

Sondajul arheologic de la Fierbinţi-Tîrg se alătură, cu noi informaţii, rezultatelor amplei acţiuni pe care specialiştii muzeelor noastre, o dedică cunoaşterii trecutului istoric.

N O T E

1 Gh.I.Petre, Necropola şi aşezarea din epoca bronzului de la Gătejani, în SCIV, 4, 1971, p.557-565, fig.3/4.

2 Istoria României, vol.I, Edit.Academiei, Bucureşti, 1960, p.221, fig.51/2.

3 Alexandru Vulpe şi Eugenia Popescu, Contribution à la connaissance des débuts de la culture géto-dacique dans la zone subcarpatique Vîlcea-Argeş (La nécropole tumulaire de Tigveni), în "Dacia", N.S., XVI, 1972, p.75-112, fig.5/5.

4 Petre Alexandrescu, Un groupe de céramique fabriquée à Istros, în "Dacia", N.S., XVI, 1972, p.113-132, fig.4/3 şi 5/1.

5 Crystina Przewozna, în "Fontes arhaeologiae posnanienses", V, 1954, p.114.

6 Cîteva exemplare sînt cunoscute în cimitirele Cerneahov din Ucraina - v. I.V.Kunarenko, în SA, XXII, 1955, p.144.

7 C.Preda, Noi descoperiri arheologice în necropola din sec.al IV-lea e.n. de la Spanţov, în SCIV, 2, 1965, p.267, fig.4/17.
8 Gh.Diaconu, Tîrgşor - Necropola din secolele III-IV e.n., Bucureşti, 1965, pl.XXVIII/3 şi pl.LI/1.
9 B.Mitrea şi C.Preda, Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia, Bucureşti, 1966, fig.164/1.
10 I.Ioniţă, Contribuţii cu privire la cultura Sîntana de Mureş-Cernea-hov pe teritoriul R.S.R., în Arheologia Moldovei, IV, Bucureşti, 1964, p.203, fig.9/10.
11 Ibidem, p.208, fig.14/2.
12 Gh.Diaconu, Aşezarea şi necropola de la Gherăseni-Buzău, în SCIV, 3, 1977, p.442, fig.9/5,6.
13 Gh.Diaconu, op.cit., pl.XCVIII/ 6,7.
14 Eugenia Zaharia, Săpăturile de la Dridu, Bucureşti, 1967, p.79 şi urm.

LE SONDAJE ARCHÉOLOGIQUE EFFECTUÉ SUR LE TERRITOIRE DE LA COM.DE FIERBINŢI-TÎRG, DÉP. DE IALOMIŢA

Résumé

Le sondage archéologique effectué à Fierbinţi-Tîrg (localité située sur le cours de la rivière de Ialomiţa, à environ 30 km N.E. de Bucarest) a relevé l'existence de plusieurs stations archéologiques inconnues jusqu'à présent:

a) établissement géto-dace des IVe-IIIe siècles av.n.è. (pl.I/1-9, II/1, et V/8).

b) établissement appartenant à la civilisation de Sîntana de Mureş (pl.II/2, III/1-14, IV/1-9 et V/1-7) du commencement du IVe siècle de n.è.

c) établissement du haut Moyen Âge, IXe-Xe siècles (pl.IV/10-11).

d) habitat d'époque féodale, XVe-XVIe siècles (pl.IV/12-17).

Les recherches ont été effectuées pour la connaissance et la protection des sites archéologiques de la dite zone soumise à des amples travaux de hidroamélioration.

LÉGENDE DES PLANCHES

Pl.I - Céramique géto-dace travaillée à la main (1-5; 7-9) et au tour (6).

Pl.II - 1.Fragment de lebes; 2. céramique du IVe siècle de n.è. décorée avec des alvéoles et des impressions.

Pl.III – Céramique grise, fine, travaillée au tour, du type Sîntana de Mureş.

Pl.IV – Céramique du type Sîntana de Mureş travaillée au tour (1-9); céramique du type Dridu (10-11); ceramique des XVe-XVIe siècles (12-17).

Pl.V – Pièce de harnais des IVe-IIIe siècles av.n.è. (8);Parures et outils du IVe siècles de n.è. (1-7).

STAȚIUNEA ARHEOLOGICĂ MALU ROȘU - FIERBINȚI, JUD. IALOMIȚA

de BOGDAN FILIPESCU

Staţiunea arheologică Malu Roşu-Fierbinţi se află pe teritoriul comunei Fierbinţi-Tîrg, jud. Ialomiţa şi este cercetată de către Muzeul Judeţean Ialomiţa în colaborare cu Muzeul Naţional de Istorie al Republicii Socialiste România, săpătura avînd un caracter de salvare.

Obiectivul a început a fi săpat sistematic încă din 1979. Campaniile anterioare şi-au propus să stabilească stratigrafia generală a staţiunii, prin practicarea secţiunilor de sondaj, late de 2 m şi care au străbătut prin mijloc, după direcţiile N-S şi E-V, suprafaţa de circa 5 ha a popinei.

Campania 1981 era menită să încheie această fază de informare o dată cu terminarea secţiunii magistrale E-V (numerotată S II în codul staţiunii) şi să întregească imaginea generală despre sit creată pe baza primelor trei secţiuni, printr-o introspecţie şi în zona extremităţii de SE, rămasă în afara sondajelor iniţiale.

Din motive independente de voinţa noastră aceste obiective n-au fost atinse decît parţial, respectiv a fost încheiată numai sondarea zonei de SE prin intermediul secţiunii S IV. În acest fel a rămas în sarcina campaniei 1982 să lichideze secţiunea S II (partea de est) şi să treacă apoi la cercetarea exhaustivă a obiectivului, în limita timpului disponibil şi a fondurilor de salvare, începînd de la vest spre est[1].

Secţiunea S IV, orientată N-S şi lată de 2 m, a depăşit limitele platformei cvasiorizontale a popinei şi i-a intersectat pantele pînă la nivelul luncii înconjurătoare, aflată cu circa 5 m mai jos. Şanţul săpat pînă în orizontul de loess galben, steril arheologic, a evidenţiat acelaşi profil stratigrafic general al staţiunii, întîlnit şi în zona centrală a secţiunilor S I, S II şi S III. Respectiv sub stratul de circa 20 cm ai pămîntului arabil se întîlneşte un orizont cu pămînt cenuşiu, de o consistenţă compactă şi care cuprinde materialele arheologice datate în epoca feudală. În cadrul orizontului, care are o grosime de 20 cm, pe baza particulelor pigmentate depuse se pot identifica între 12 şi 18 nivele succesive. Sub acest orizont apare un altul, gros în medie de 40 cm, colorat în cenuşiu cu brun şi de o consistenţă grăunţoasă. Trecerea de la orizontul precedent este destul de uşor de sesizat datorită delimitării lor relativ clare, fără o zonă de interferenţă. În acest orizont au fost descoperite mai ales materialele arheologice datate în sec. al III-lea e.n. Orizontul următor, gros de aproximativ 20 cm, este colorat în brun şi prezintă o consis-

tenţă nuciformă. Trecerea de la orizontul precedent este greu de sesizat, la fel ca şi trecerea la orizontul inferior, în amîndouă situaţiile fiind vorba de zone de contact în care pămînturile sînt amestecate. Orizontul brun cuprinde materialele arheologice care se datează în sec.IV-III î.e.n. Următorul strat, gros cam de 40 cm, are o culoare castanie şi o consistenţă compactă. Trecerea spre stratul inferior se face printr-o zonă de culori amestecate (castaniu cu galben). Orizontul cuprinde depozitele arheologice de epoca bronzului. Dedesubt urmează roca mamă - un loess galben, steril arheologic.

O notă sporită de interes a adus-o profilul extremităţilor de nord şi de sud ale secţiunii, acolo unde se plasează zona pantelor terasate ale popinei. Astfel, în capătul de nord au fost interceptate cele trei terase care din punct de vedere stratigrafic nu se leagă cu nici unul din orizonturile de depuneri arheologice, lucru ce confirmă informaţiile culese pe teren cu privire la terasarea abia în secolul nostru a pantelor popinei. În extremitatea de sud lucrurile sînt puţin mai complicate, în sensul că terasele par să fie puţin mai vechi, probabil din sec. al XIX-lea, ulterior depunîndu-se o sumedenie de scurgeri de pe pantă cu culori şi consistenţe foarte variate.

Pe traseul secţiunii S IV (pl.I) au fost identificate mai multe complexe arheologice, marea majoritate constituind-o gropile de forme diverse şi cu destinaţii variate, datate în diferite epoci[2]. Dintre acestea merită a fi prezentată groapa C 70 aflată în dreptul carourilor 18 şi 19, şi depăşind puţin peretele de nord al secţiunii. Conturul oval al gropii a fost surprins la -1,35 m. În interiorul gropii s-a găsit un singur fragment ceramic de mici dimensiuni (pl. IV/1), provenind de la un vas lucrat din pastă de culoare brună, cu feţele netezite. Pe faţa exterioară este realizat un decor alcătuit din patru proeminenţe succesive, de formă ovasiconică. Din analiza profilului peretelui de nord al secţiunii reiese că această groapă aparţine orizontului cu pămînt castaniu, deci descoperirilor încadrate în epoca bronzului.

Mai interesante în rezultate au fost cele două locuinţe datate în epoca feudalismului dezvoltat (sec.XVI-XVII), notate cu C 42 şi respectiv C 59. În locuinţa C 42 s-a conservat relativ bine vatra de foc, de tip cuptor, care în cealaltă locuinţă nu a putut fi surprinsă.

Locuinţa C 42 este de tip semibordei trapezoidal, cu lungimea de circa 3,40 m şi lăţimea medie de 2,60 m (pl.II). Podeaua semibordeiului se găseşte cam la 0,80 m sub nivelul stratului cu pămînt cenuşiu şi este orizontală. La mijlocul laturii de nord-est şi în colţul de sud au fost descoperite două gropi de pari cu diametrele cuprinse între 0,20-0,25 m şi cu o adîncime medie de 0,15 m faţă de podea. În vecinătatea laturii de sud-vest au mai fost descoperite încă două gropi, de forme neregulate şi cu adîncimi cuprinse între 0,10 şi 0,15 m faţă de podea. În apropierea laturii de nord-est a fost interceptată o groapă rotundă cu diametrul de 0,60 m şi adîncimea de 0,30

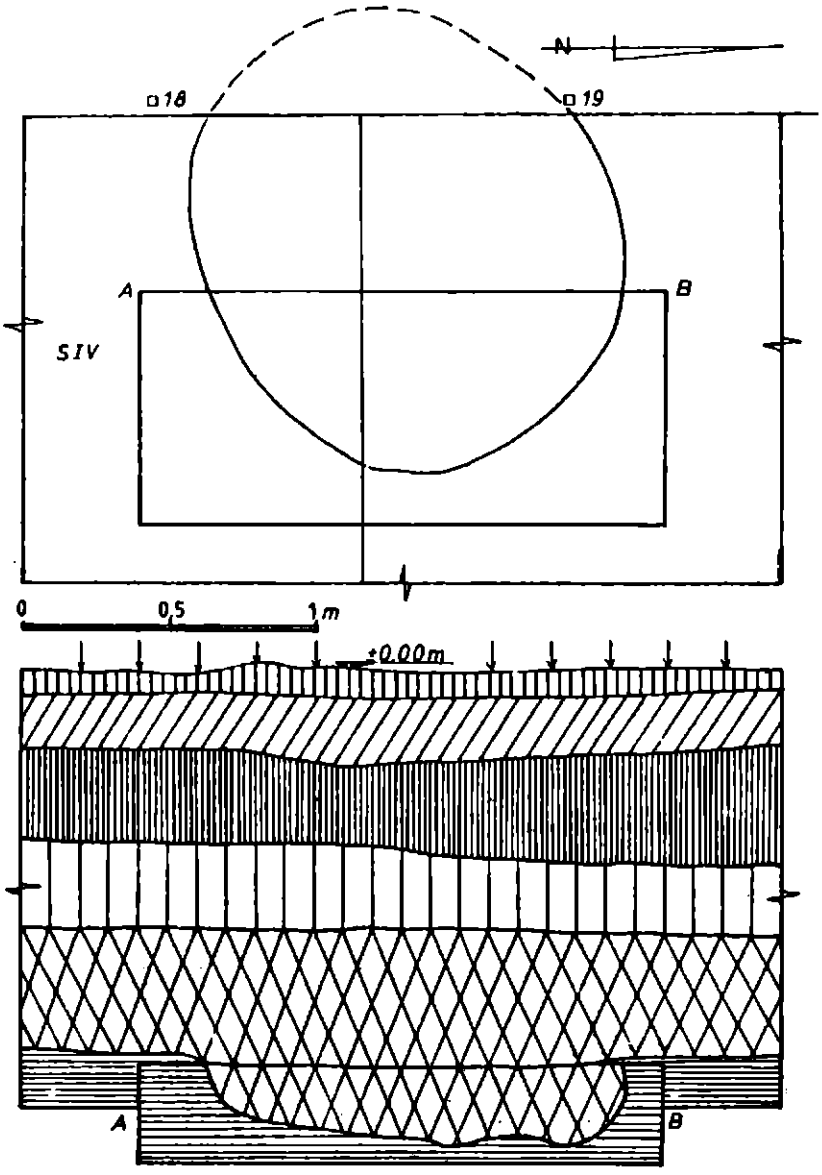

GROAPA C 70; Plan la -1,35; Profilul peretelui de nord; Profil A-B

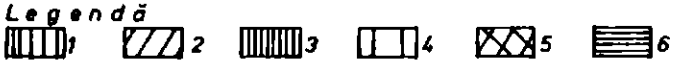

Pl. I. - Groapa C 70 ; plan la - 1,35 m ; profilul peretelui de nord A-B. 1, pămînt arabil; 2, pămînt cenuşiu; 3, pămînt cenuşiu cu brun; 4, pămînt brun; 5, pămînt castaniu; 6, loess galben steril arheologic.

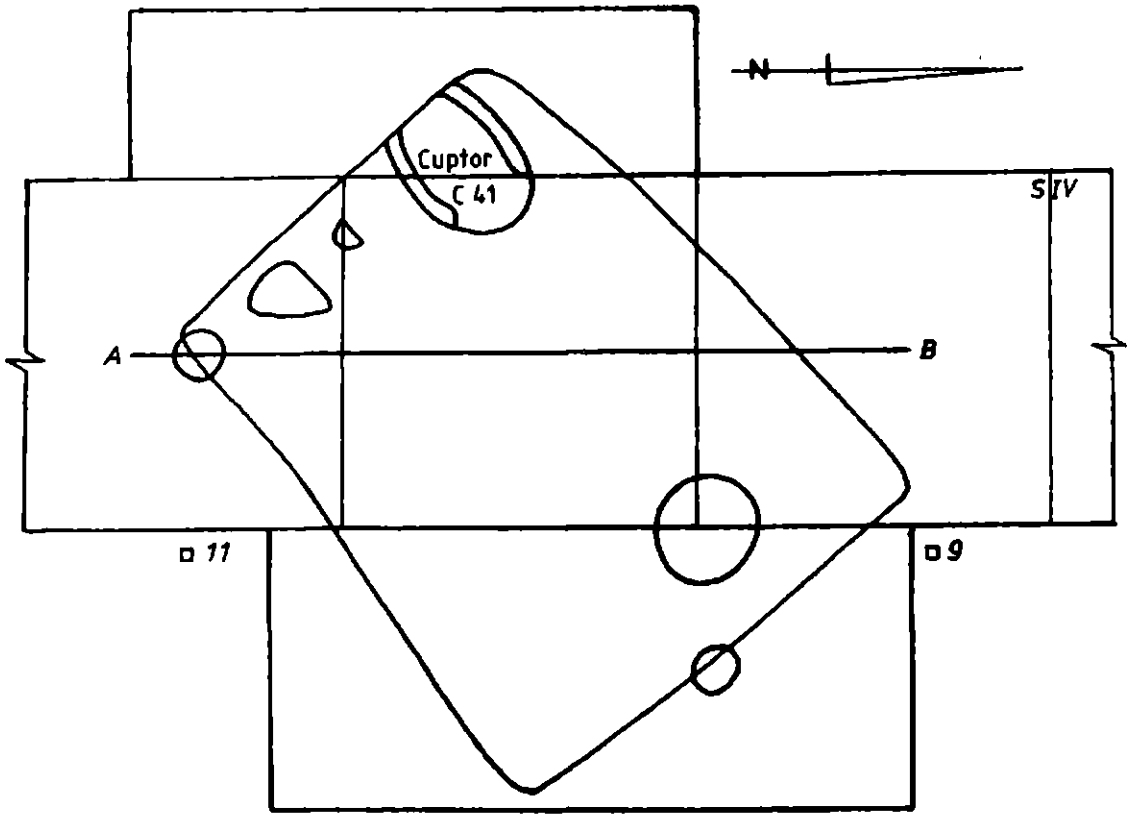

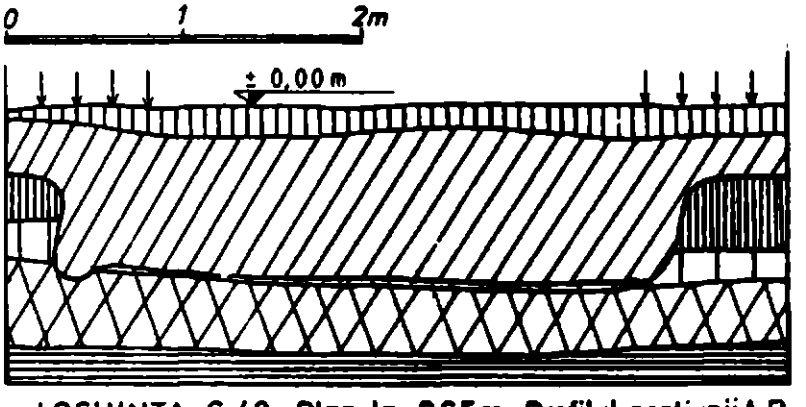

LOCUINȚA C 42; Plan la -0,65m; Profilul secțiuniiA-B

Legendă

Pl. II.- Locuința C 42; plan la -0,65 m ; profilul secțiunii A-B. 1, pămînt arabil; 2, pămînt cenușiu; 3, pămînt cenușiu cu brun; 4, pămînt brun; 5, pămînt castaniu; 6, loess galben steril arheologic.

m, care se pare că avea rol de mobilier. În colţul de vest s-a găsit instalaţia de încălzire a locuinţei, care este o vatră ovală acoperită de un cuptor de pămînt C 41. Diametrul mare al vetrei este de 0,85 m, iar diametrul mic de 0,65, grosimea pereţilor laterali fiind în medie de 0,08 m. Vatra a fost construită pe o platformă de lut galben, care depăşeşte cam cu 20 cm limitele ei. Înălţimea maximă a bolţii cuptorului presupunem că nu depăşea 0,35 m. Cuptorul se mărginea în capătul opus gurii de peretele semibordeiului, pe care l-a înroşit intens. În interiorul cuptorului a fost descoperită o ceaşcă de lut ars întreagă, modelată la roată, dintr-o pastă cărămizie, omogenă (pl.IV/2). Ceaşca are o formă globulară şi tronconică în partea inferioară, fundul plat, buza uşor evazată şi o toartă în secţiune ovală. Obiectul a fost decorat cu un meandru continuu sub buză şi trei spirale separate, incomplete, pe umăr, cu vopsea albă. Se pare că a fost stropit în jumătatea superioară şi cu smalţ verde oliv, din care s-au mai păstrat cîteva pete mici.

Locuinţa C 59 este de asemenea de tip semibordei (pl.III)de forma unui paralelogram cu lungimea de 2,95 m şi lăţimea de 2,60 m. În zona colţului de sud forma locuinţei nu mai este regulată, ci capătă aspectul unui sector de cerc. De fapt acolo semibordeiul se continuă în adîncime cu o groapă C 65 tronconică, care coboară pînă la - 0,30 m sub nivelul podinei şi are diametrul maxim la bază de circa 1,20 m.

Podina locuinţei, de o formă albiată, se găseşte la circa 0,90 m sub nivelul orizontului cu pămînt cenuşiu. Pe mijlocul semibordeiului se înşiruie trei gropi de pari şi două gropi mai mari, de forme neregulate, aliniate după direcţia NE-SV. Două din gropile de pari sînt la marginile locuinţei, iar una cam în dreptul mijlocului ei. Toate sînt cam de 0,20 m diametru şi 0,15 m adîncime maximă. Gropile mari se coboară pînă la - 0,30 m sub nivelul podelei şi au diametrele la gură între 0,45 şi 0,70 m. Aceste gropi bănuim că aveau funcţia de mobilier în cadrul semibordeiului.

Pămîntul scos din locuinţă a oferit mult material ceramic fragmentar şi cîteva piese de metal, între care se detaşează două cuţite similare ca formă şi dimensiuni (pl.IV/3). Unul are 0,22 m lungime şi o,10 m lăţime. Pe mînerul lung de 0,05 m s-au păstrat două nituri, unul de fier şi altul de bronz (la capătul exterior al mînerului), necesare prinderii plăselelor. Celălalt cuţit s-a păstrat fragmentar şi are doar 0,19 m lungime, iar pe mîner sînt trei nituri de fier.

În concluzie, campania din anul 1981 a pus în evidenţă faptul că locuirea popinei s-a întins pe toată suprafaţa ei încă din epoca bronzului. Ca şi în zona centrală şi de vest a martorului de eroziune, şi în zona de sud-est s-a constatat că grosul depozitului arheologic îl constituie orizontul corespunzător epocii feudale. Analiza complexelor arheologice şi a materialului mobil, întreg sau fragmen-

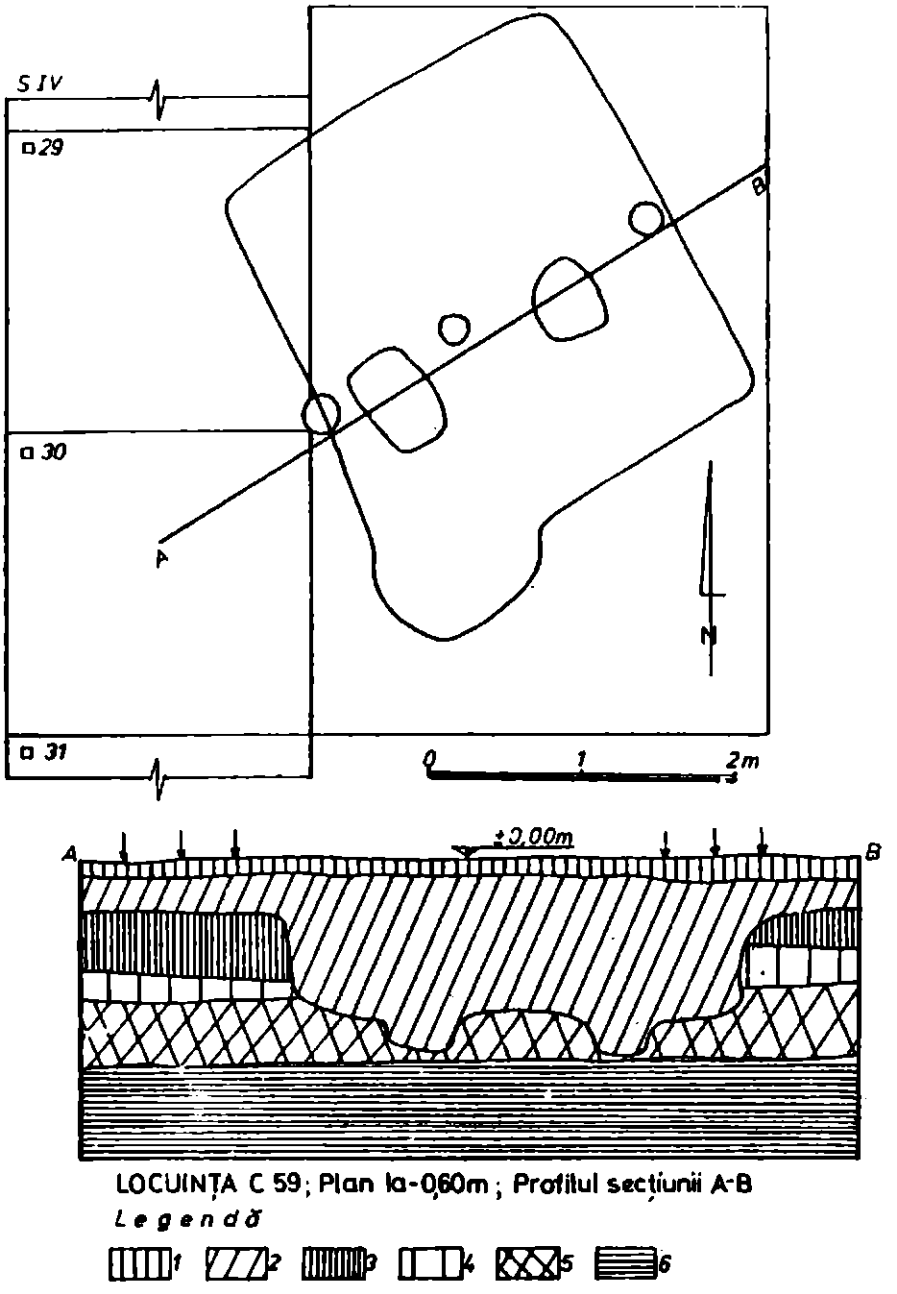

Pl. III.- Locuinţa C.59 ; plan la -0,60 m ; profilul secţiunii A-B. 1, pămînt arabil; 2, pămînt cenuşiu; 3, pămînt cenuşiu cu brun; 4, pămînt brun; 5, pămînt castaniu; 6, loess galben steril arheologic.

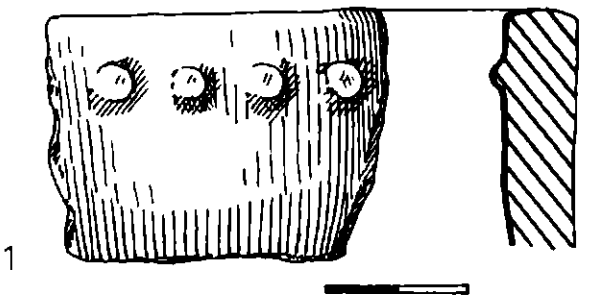

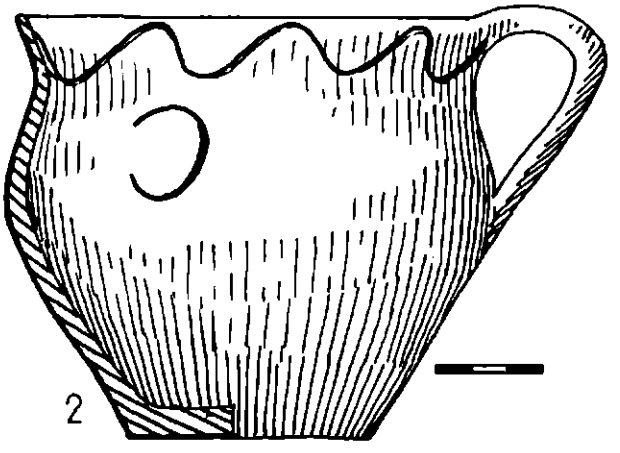

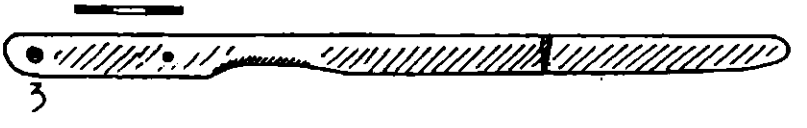

Pl. IV.– 1. Fragment ceramic – groapa C 70.
2. Cană cu toartă – cuptorul C 41.
3. Cuţit de fier – locuinţa C 59.

tar ne determina să presupunem la Malu Roşu-Fierbinţi o aşezare rurală, fortificată natural, care în perioada feudalismului a avut probabil o existenţă continuă, încheiată în zorii epocii moderne, cînd a fost părăsită.

În valorificarea depozitului arheologic de la Malu Roşu-Fierbinţi cercetarea de teren va trebui să fie dublată, pe viitor, de o cercetare de istorie locală, care să identifice în primul rînd numele istoric al localităţii şi posibil statutul juridic al locuitorilor săi.

NOTE

1 Această ordine de lucru este dictată de considerente de conservare a restului staţiunii, prevenirea procesului de eroziune a popinei la malul Ialomiţei şi valoarea depunerilor arheologice.

2 Celelalte opt gropi pot fi clasificate astfel :
- două gropi din sectorul nostru realizate probabil pentru plantarea de pomi fructiferi (C 39 şi C 61);
- trei gropi de mici dimensiuni cu resturi ceramice mărunte şi neconcludente (C 58, C 62 şi C 66) ;
- una groapă legată de o locuinţă (C 59) din epoca feudală (C 65) ;
- două gropi de dimensiuni medii, conţinînd materiale amestecate şi care necesită încă a fi studiate (C 56 şi C 57).

LA STATION ARCHÉOLOGIQUE DE MALU ROŞU-FIERBINŢI, DEP. DE IALOMIŢA

Résumé

La campagne de 1981 a continué les recherches informatives commencées depuis 1979 par la réalisation de la séction S IV, située à l'extremité Est de la station. Les résultats obtenus ont été conformes à ceux obtenus antérieurement la stratigraphie étant similaire a celle trouvée dans les sections S I, S II et S III. Les profils des versants de nord et de sud ont mis en relief non seulement les travaux de terassement du XIXe siècle, mais aussi les grands sédiments alluvionnaires produits dans la saulaie inondable pendant le XVIIIe siècle.

Les complexes archéologiques présentés (deux habitats remontant au Moyen-Age et une fosse de l'âge du bronze) sont similaires à ceux découverts pendant les années précédentes.

LA LÉGENDE DES ILLUSTRATIONS

Pl.I.- La fosse C 70. Plan h - 1,35 m. Le profil du versant nord A-B.

Pl. II.- L'habitat C 42 ; Plan h- 0,65 m • Le profil de la section A-B.

Pl. III.- L'habitat C 59 ; Plan h - 0,60 m • Le profil de la section A-B.

Pl. IV.- 1. Fragment céramique - la fosse C.70.
2. Cruche à une anse - le four C 41.
3. Couteau de fer - L'habitat C.59.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA POLATA, JUD. GORJ

de VENERA RĂDULESCU
şi GHEORGHE CALOTOIU

"Culele ... inexpugnabile sau mai bine zis casele bolovănite ale familiei Buzăştilor, proprietari în Tîrgu-Jiului prin sec. al XV-lea şi al XVI-lea, trebuie să fie fost existat în capătul despre nord-vest al oraşului, pe locul unde se află astăzi cătunul Polata, în apropiere de întinsele vii ale Buzăştilor de pe Dealu-Tîrgului... Rămăşiţele de zidării de piatră de pe malul stîng al Suşiţei denotă mari gospodării ale familiilor boiereşti, ce au trăit aci şi cărora poporul le zice şi azi «Bănie».

Aci ... a avut proprietate Gheorghe logofătul, fratele marelui ban Dobromir, mai în urmă cunoscut sub numele de «Popa Gheorghe», tatăl Simei, soţia lui Stroie stolnicul Buzescu, minunea cavalerilor din sec. al XVI-lea"[1], nota în 1906 Alexandru Ştefulescu.

Cercetările arheologice începute în vara anului 1980 în localitatea Polata, com. Bîrseşti, îşi propuneau dezvelirea urmelor de zidărie sesizate pe malul stîng al Suşiţei, în punctul "Cîmpul lui Pătru", cu atît mai mult cu cît în zona sud carpatică cercetările cu privire la reşedinţele medievale boiereşti se impuneau[2].

În campania arheologică desfăşurată în perioada 16 iulie-1 august 1981 cercetarea a cuprins două puncte :

a) locuinţa feudală "A" (continuarea săpăturilor din anul 1980) şi

b) construcţia feudală "C".

a) Locuinţa feudală "A". Cu ocazia dezvelirii zidurilor de NV, SE şi NE a apărut un pavaj din pietre de rîu, amenajat în jurul zidurilor de SE şi NE, păstrat pe o lăţime de circa 2 m.

Perpendicular pe zidul de NV s-a trasat secţiunea IV, cu dimensiunile de 10 x 1,50 m. Solul viu a fost sesizat la adîncimile de - 0,80 m faţă de nivelul actual de călcare.

În primele patru carouri (8 m) de la zidul de NV a apărut între adîncimile de - 0,36 m şi - 0,80 m un strat masiv de moloz provenit de la dezafectarea locuinţei (cărămizi romane şi fragmente de tegulae mamatae, cărămizi feudale, mortar, bolovani, cuie). Existenţa materialului de construcţie roman, adus probabil de la o construcţie de acest gen din vecinătate şi refolosit, s-a constatat şi cu ocazia campaniei arheologice din anul 1980.

Notăm că pe fragmentele de tencuială a fost sesizat un strat de humă brună şi castanie deschis, urme ale unei decoraţii interioare pictate.

In caroul 1, la adîncimea de - 0,36 m, s-a găsit un dinar de argint din anul 1569, emisiune pentru Ungaria de la Maximilian al II-lea (fig.3/1). Moneda fiind găsită în stratul de moloz constituie pentru noi termenul ante quem pentru momentul dezafectării construcţiei amintite.

Cercetările de suprafaţă, ca şi sondajele executate în anul 1981 au stabilit existenţa la Polata a încă trei construcţii cu temelie din bolovani, legaţi cu mortar.

b) Construcţia feudală "C". Cel de al doilea punct cercetat în campania din anul 1981 este situat la 277 m sud-est de locuinţa feudală "A", unde au fost reperate urmele unei alte construcţii de zid, constituind, după datele pe care le avem pînă în prezent, şi limita în această direcţie a perimetrului construit.

In scopul stabilirii planimetriei acestei noi construcţii, a fost trasată secţiunea V, cu dimensiunile de 26 x 1 m şi paralel spre est secţiunea VI, cu dimensiunile de 9 x 1,50 m. Dacă în secţiunea V, începînd de la adîncimea de - 0,30 m, a apărut un strat de dărîmătură format din bolovani, ale căror lungimi variau între 0,30 şi 0,50 m, păstrînd urme de mortar, în secţiunea VI, la - 0,35 m, a apărut zidul "L" format din bolovani legaţi cu mortar. Zidul s-a păstrat pe o lăţime de 0,80 m. Orientat nord-sud, el a fost sesizat pe o lungime de 7 m, fiind distrus spre nord de buldozer, cu ocazia nivelării solului. La capătul sudic a fost reperat un colţ al zidului "L", orientat spre est.

La vest de secţiunea V a fost trasată caseta V A (1,50 x 1,50 m). De la adîncimea de - 0,50 m a apărut, în întreaga casetă, un colţ de zid ("B"), respectînd aceleaşi principii constructive ca şi zidul "L" şi pe care îl punem în legătură cu aceeaşi construcţie.

La adîncirea secţiunii V, în caroul 9, între adîncimile de - 1,00 m şi - 1,80 m, a apărut o groapă ovală (1,50 x 1 m), zidită cu bolovani de râu de dimensiuni mici şi mijlocii, prinşi cu mortar. Destinaţia acestei gropi nu o putem încă preciza.

Condiţiile de lucru nu au permis în anul 1981 relevarea unor concluzii cu caracter final privind planimetria construcţiei "C". În campaniile viitoare vom insista în rezolvarea problemelor legate de acest aspect.

Referindu-ne la materialul arheologic, recoltat în cea mai mare parte din locuinţa "A", notăm diversitatea şi bogăţia ceramicii uzuale şi decorative, din păcate destul de fragmentară şi neîntregibilă. Au putut fi constatate mai multe tipuri de buze, aparţinînd vaselor-borcan, fragmente de vase de provizii sau de pahare cu picior inelar, păstrînd caracteristicile ceramicii din sec. XV şi XVI.

Ceramica sgrafitată şi smălţuită este compusă din farfurii cu fund inelar, folosind motive decorative vegetale şi liniare. Smalţul este brun, galben şi verde. Menţionăm de asemenea discurile ornamentale cu decor concentric, în relief.

Considerăm că locuinţa feudală "A" a fost înzestrată cu una sau

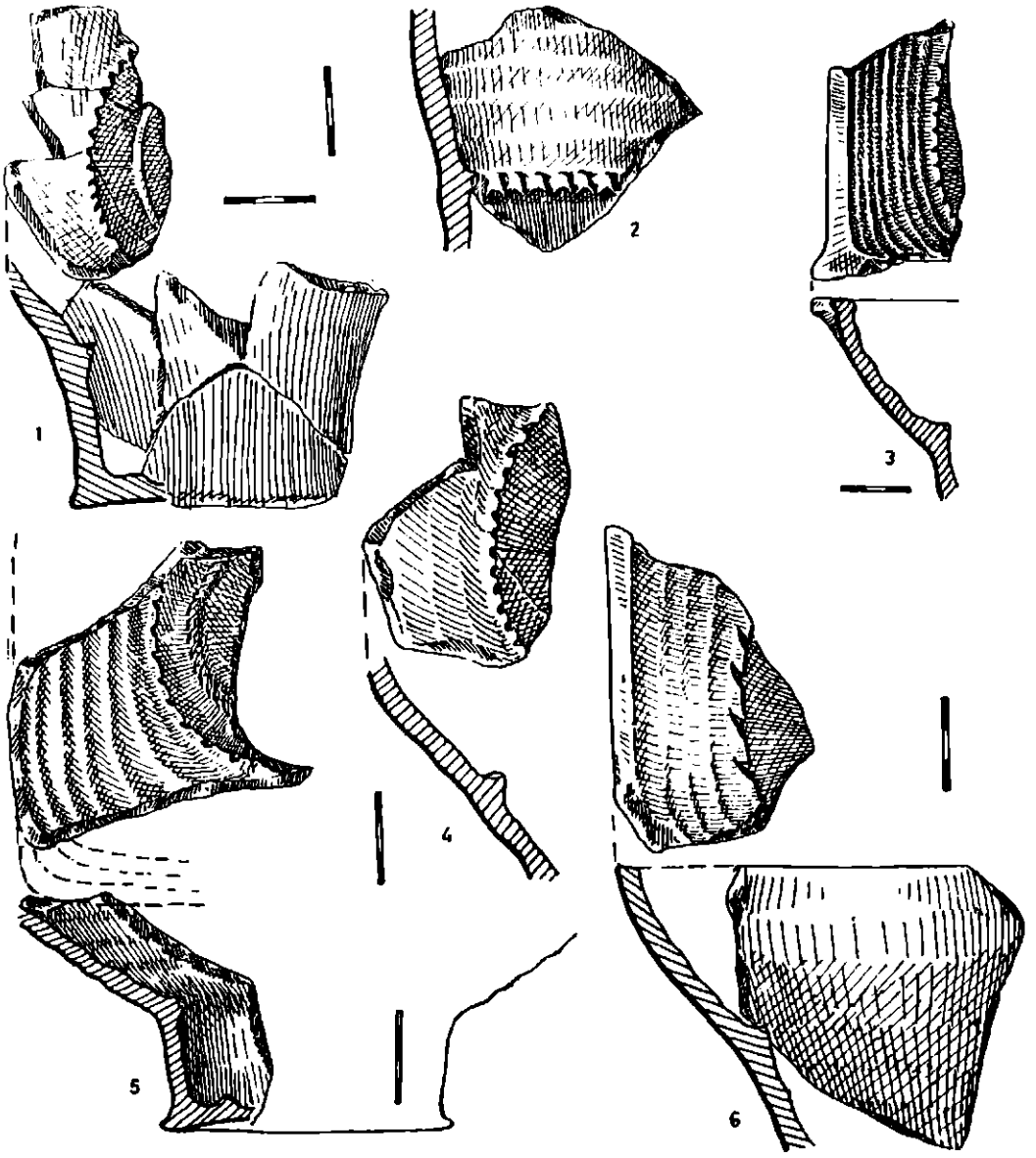

Fig.1.- Polata, 1981, cahle, sec. al XVI-lea.

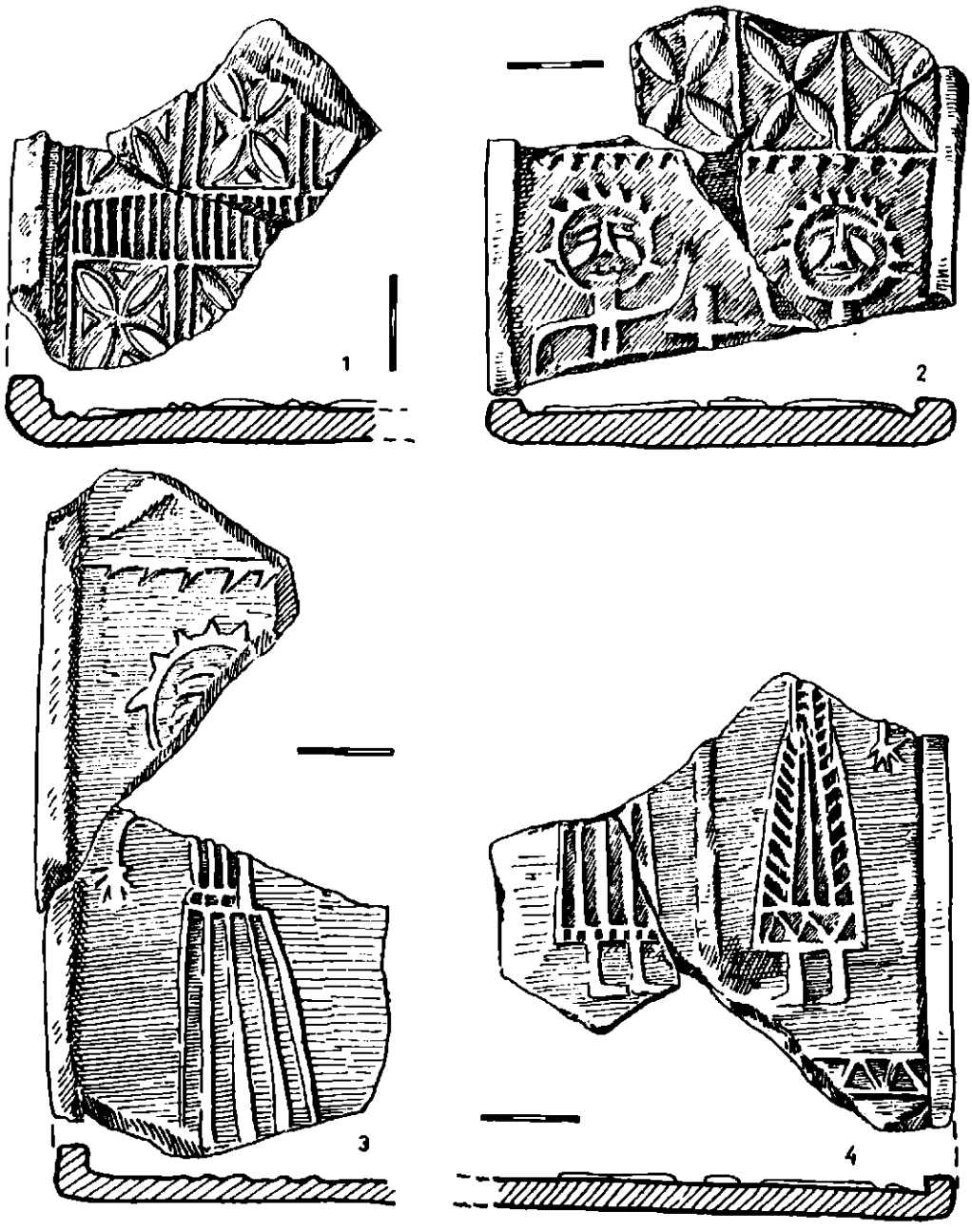

Fig.2.- Polata, 1981, cahle, sec. al XVI-lea.

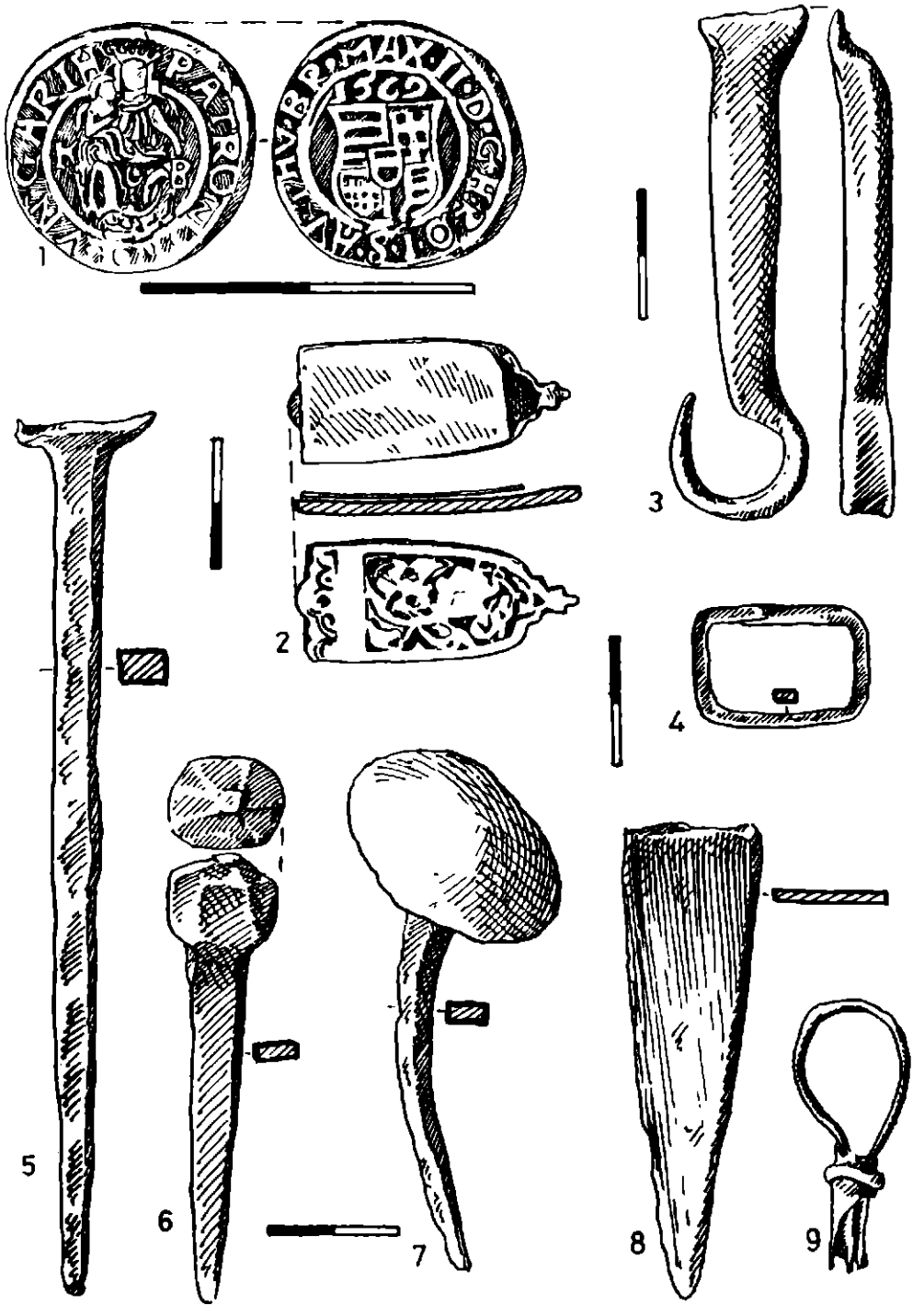

Fig.3.- Polata, 1981, obiecte de metal, sec. al XV-lea.

mai multe sobe, ţinînd seama de bogăţia fragmentelor de cahle smălţuite sau nesmălţuite. Notăm cahlele cu corp tronconic şi gura patrată (fig.1/1-6), smălţuite în interior cu verde, ca şi cele de formă dreptunghiulară (15 x circa 20 cm), redînd două personaje despărţite de o cruce (probabil sfinţii împăraţi Constantin şi Elena). Acest ultim tip de cahle, lucrate în tipar, au scena centrală încadrată în partea superioară de două registre de rozete cu patru petale, dispuse în casete, iar în partea inferioară de o bordură formată dintr-o linie frîntă ce crează triunghiuri (fig.2/1-4).

Au fost găsite de asemenea şi cîteva obiecte din metal : o limbă de curea (4,3 x 1,8 cm) din aramă ce a fost iniţial aurită, decorată prin ştanţare, un fragment de zăbală, o cataramă, mai multe cuie şi piroane, două aplice pentru uşă, un fragment de cheie (fig.3/2-9).

Cercetarea întreprinsă pînă în prezent la Polata-Bîrseşti a precizat existenţa aici a unor construcţii de zid cu pivniţe, aparţinînd unor curţi feudale. Soliditatea unor locuinţe din piatră se împleteşte cu gustul pentru decoraţia interioarelor, dovadă stînd materialul ceramic decorativ. In legătură cu această din urmă apreciere ţinem să remarcăm caracterul cu totul deosebit al cahlelor ce vor fi împodobit sobele acestor locuinţe, cahle a căror realizare artistică ne duce cu gîndul la prezenţa unor artişti populari deosebit de talentaţi ce lucrau piese în care simbolistica şi schematismul se împletesc într-un tot deosebit de rafinat.

Atît ceramica, cît şi moneda emisă la 1569, găsită în stratul de moloz, precizează ca ultimă etapă de locuire pentru construcţiile la care ne-am referit a doua jumătate a sec. al XVI-lea, concluzie ce concordă şi cu analiza documentelor de arhivă. Acestea amintesc pentru ultimele trei decenii ale sec. al XVI-lea procesele ce au loc între popa Gheorghe din Corbi, socrul stolnicului Stroie Buzescu, şi Pătru. Proprietatea va fi pe rînd cînd pierdută, cînd recîştigată de către cei citaţi mai sus, pentru ca un document din 1587 să pomenească aici stăpînirea marelui ban Dobromir, frate de altfel al logofătului Gheorghe[3]. Este de presupus că de această perioadă este legată şi denumirea de "bănie" ce se mai păstrează încă în tradiţia orală.

După data amintită mai sus, atît Pătru cît şi Dobromir nemaifiind în viaţă procesul se redeschide, iar stăpînirea trece în mîinile rudelor lui Pătru, printre care se număra în primul rînd ginerele acestuia, Dragomir postelnicul[4].

In campaniile arheologice viitoare intenţionăm dezvelirea şi a celorlalte construcţii interceptate, în scopul completării informaţiilor ce le avem pînă în prezent referitoare la principiile constructive ale arhitecturii medievale laice, arhitectură cu structură din piatră şi cărămidă, mai puţin cunoscută pentru secolul al XVI-lea. Totodată se intenţionează întocmirea planimetriei generale a aşezării.

NOTE

1 Alexandru Ştefulescu, Istoria Tîrgu Jiului, Tîrgu Jiu, 1906, p.61.

2 Rezultatele cercetărilor din anul 1980 au fost publicate în : Cercetări arheologice, V, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1982, p.119-127.
3 Alexandru Ştefulescu, Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665), Tîrgu Jiului, 1908, p.265-270.
4 Ibidem.

LES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DE POLATA, DEP. DE GORJ

Résumé

Les fouilles archéologiques qui ont été faites entre le 16 juillet-1 août 1981 à Polata, commune de Bîrseşti, dép. de Gorj, ont continué l'investigation de deux édifices réalisés en pierre et briques liées avec du mortier.

Tant le type des édifices, de l'inventaire y découvert (céramique usuelle ou décorative, objets en métal, une monnaie en argent émise en 1569 par Maximilien II), que les documents d'archives confirment le fait qu'ici, pendant la deuxième moitié du XVIe siècle existait une cour féodale appartenant à un gouverneur ("ban"), ce qui précise le rôle important joué par ce complexe architectural dans la vie administrative du district.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig.1-2.- Carreaux de poêle du XVIe siècle.
Fig. 3.- Objets en métal du XVIe siècle.

II. STUDII ŞI NOTE

AŞEZAREA DE TIP SĂLCUŢA DE LA ALMĂJEL, JUD. MEHEDINŢI

de DOINA GALBENU

Satul Almăjel, com. Vlădaia, jud. Mehedinţi, se află aşezat pe un afluent secat al rîului Drincea. Sătenii numesc albia fostului pîrîu "Valea seacă". Ambele maluri, locuite în trecut, au fost surpate de localnici pentru a scoate pietrişul necesar construcţiilor actuale. În felul acesta Muzeul Olteniei a luat hotărîrea de a se face o săpătură de salvare.

Cercetarea sistematică a aşezărilor neolitice de la Almăjel a început în 1967 şi a continuat pînă în 1971. Fiind o săpătură de salvare, s-a căutat pentru început să se stabilească stratigrafia aşezării şi apoi să se desfacă unele complexe care puteau aduce date noi referitoare la evoluţia neoliticului şi a culturilor epocii metalelor în regiunea amintită mai sus.

Primele secţiuni trasate au avut ca scop obţinerea unui profil cît mai complet al porţiunii nederanjate din vechea aşezare. Apoi, prin secţiunile făcute atît înspre malul carierei, cît şi prin curţile localnicilor, s-a căutat să se prindă întinderea aşezărilor surprinse în profil.

Săpăturile au arătat că cea mai veche aşezare de la Almăjel aparţine populaţiilor culturii Starčevo-Criş. Prima depunere arheologică poate fi atribuită fazei a II-a e acestei culturi[1].

Peste nivelurile culturii Starčevo-Criş se află două niveluri aparţinînd culturii Vinča[2].

Aşezarea Starčevo-Criş se întindea circa 150 m mai spre sat faţă de malul carierei, iar depunerile aparţinînd culturii Vinča erau mai restrînse în suprafaţa controlată de noi. Probabil că populaţiile Vinča şi-au aşezat centrul aşezării mai spre sud, nesuprapunînd exact aşezarea Starčevo-Criş, fapt care a făcut ca noi să surprindem numai o margine a acestei aşezări.

Cea mai consistentă locuire pe teritoriul săpat este aceea aparţinînd culturii Sălcuţa. S-au surprins trei niveluri distincte în care s-a găsit mult material arheologic. Cu toate că s-au făcut unele încercări de a depista marginea aşezării Sălcuţa, ea nu a putut fi surprinsă. Credem că aşezarea se întindea, cel puţin în faza Sălcuţa II, pînă la şoseaua principală a satului. Se poate ca ea să fi avut şi un sistem de apărare care să fi fost nivelat odată cu aşezarea în sec. al XVI-lea a primilor locuitari ai satului Almăjel.

Nivelul cel mai vechi de locuire al culturii Sălcuţa aparţine

fazei I. Este o depunere subţire, greu de diferenţiat de nivelul fazei Viňca B. S-au desfăcut două gropi, în care s-au găsit materiale concludente aparţinînd primei faze a culturii mai sus-amintite.

Nivelurile aparţinînd fazelor II şi III sînt bine conturate. S-au descoperit materiale litice şi ceramice atît în locuinţe şi gropi, cît şi în afara lor.

Din faza a II-a a culturii Sălcuţa s-a dezvelit în întregime o locuinţă. Avea formă dreptunghiulară cu laturile de 5,50 m şi 5,80 m (fig.1). Pereţii au fost ridicaţi pe stîlpi de dimensiuni mici(0,15-0,20 m diametrul) bătuţi într-o şănţuire. Scheletul era apoi ridicat cu bîrne, nuiele şi uneori trunchiuri de copaci despicate ca nişte scînduri late de 0,10-0,15 m. Pe acest schelet se lipeau bucăţi de lut. Uneori, dar nu permanent ca în aceeaşi fază a culturii Gumelniţa, s-au găsit şi bucăţi de chirpici, care au fost uşor modelate, de formă aproximativ dreptunghiulară. Numai pe unele fragmente de chirpici desprinse de pe cheletul locuinţei nr.1 această modelare era vizibilă.

În interiorul locuinţei, pe latura de est, se afla o vatră cuptor asemănătoare altor vetre de acest gen descoperite pe teritoriul Olteniei (Cerătu, Şimnic). Forma vetrei de la Almăjel era dreptunghiulară, cu colţurile rotunjite. Latura lungă avea 1 m, iar cea îngustă (adîncimea vetrei cuptor) 0,95 m. Pe trei laturi (est, sud şi vest) avea o gardenă care s-a păstrat pe o înălţime de 0,50-0,60 m. La început forma acestei vetre a fost cu 0,10 m şi respectiv cu 0,15 m mai mică. A fost iniţial o vatră simplă construită direct pe nivelul de călcare al locuinţei. După ce s-a deteriorat a fost mărită la dimensiunile arătate la început şi i s-a adăugat o gardenă în jur, transformînd-o în cuptor. Nu s-a păstrat partea superioară a bolţii, dar pornirea de boltă a marginii din spre vest era bine conturată. În timpul în care locuinţa s-a dărîmat, bolta cuptorului ca şi o parte din feţuiala ultimă a vetrei au fost aruncate printre bucăţile de chirpiei ale peretelui. In această parte a locuinţei s-au găsit şi vase întregi şi întregibile.

Folosirea îndelungată a cuptorului a făcut ca vatra să fie refăcută de patru ori. Tot în acest timp a suferit şi unele modificări, în sensul că latura dinspre vest, deci latura care se afla înspre interiorul locuinţei expusă loviturilor, să se fisureze şi să fie nevoie de sprijinirea peretelui. Aceste a fost consolidat cu un contrafort făcut din lut amestecat cu puţine paie şi lipit peste netezirea făcută cuptorului, atunci cînd a fost construit.

În faţa vetrei, la o distanţă ce varia între 0,50-0,90 m, se afla un depozit de greutăţi folosite la războiul de ţesut (forma şi mărimea greutăţilor o vom arăta în paginile următoare). Depozitul se afla în apropierea peretelui de N al locuinţei. Greutăţile s-au împrăştiat în timpul căderii pereţilor. Ele se aflau printre şi mai ales deasupra bucăţilor de lipitură de vatră a pereţilor şi bolţii vetrei, a pereţilor locuinţei căzuţi lîngă şi peste groapa de cenuşă din apropierea cuptorului. Felul în care au fost aruncate greutăţile, după poziţia lor la dez-

Profilul malului de Nord al şanţului B

ESE 110

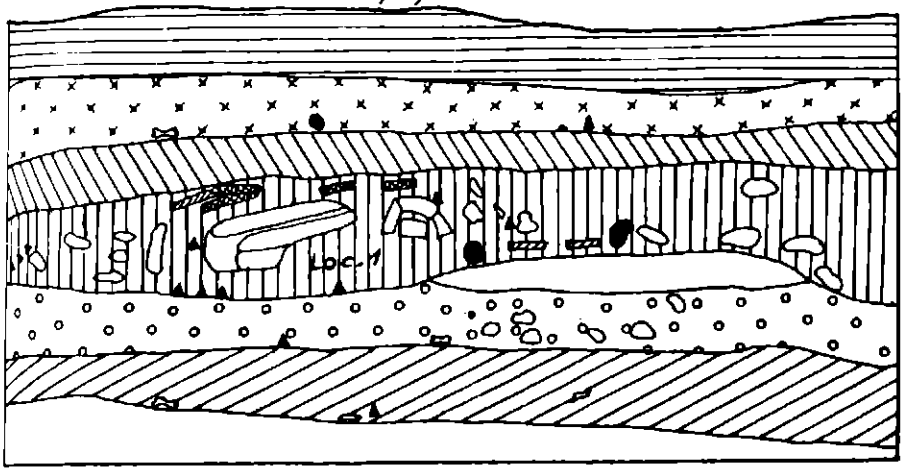

Profilul malului de Sud al şanţului B

ESE 110

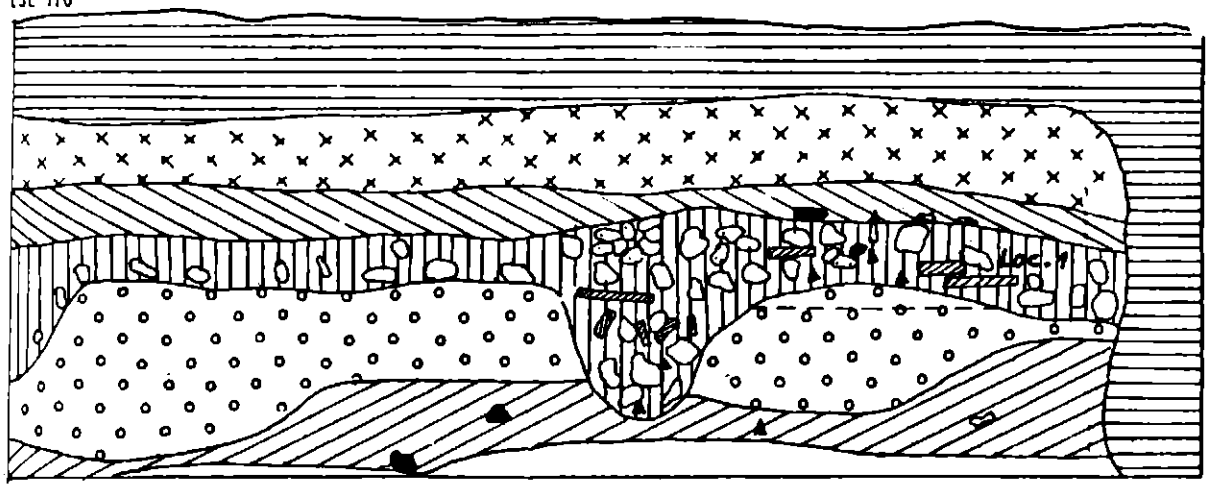

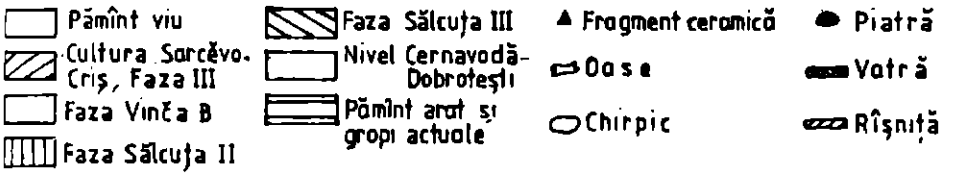

Fig.1.- Profilul de nord şi sud al şanţului B.

velire, ne face să credem că ele se aflau puse pe o laviţă scundă sau pe o poliţă destul de joasă, pe peretele opus cuptorului. Nu este exclus ca în acel timp să fi fost întins războiul de ţesut pe acest perete şi ele să fi fost acolo pentru lucru. Greutăţile piramidale şi în formă de "şa" erau răspîndite pe o suprafaţă de circa 1 m^2. În apropierea lor se aflau şi cinci rîşniţe de piatră de dimensiuni mici şi subţiri.

Nu s-a observat o bătătorire specială sau o încercare de feţuire a locului de călcare din interiorul locuinţei. În restul încăperii se găseau, sporadic, fragmente de vase de dimensiuni mici, în special străchini şi cîteva oase calcinate provenind de la animale mici (oi?).

În nivelul III de locuire s-a desfăcut o suprafaţă dintr-o locuinţă lucrată mai neîngrijit decît aceea descrisă mai sus din nivelul Sălcuţa II. Era o locuinţă de suprafaţă. Chirpiciul, provenit din dărîmarea pereţilor incendiaţi, era fărîmat în bucăţi mici şi avea multă pleavă. În suprafaţa desfăcută nu am găsit vatră sau vreo amenajare specială a nivelului de călcare din interior.

Material aparţinînd fazei Sălcuţa IV nu am găsit în porţiunea săpată de noi. Peste depunerea aparţinînd fazei Sălcuţa III se aflau alte depuneri mai noi, răscolite de lucrările agricole. In pămîntul controlat am găsit fragmente ceramice aparţinînd culturii Cernavoda III-Dobroteşti. În şanţul şi suprafaţa desfăcută pentru a surprinde în întregime locuinţa din faza Sălcuţa II, nivelul Cernavoda III-Dobroteşti a fost mai gros, compact. De aici am obţinut şi material care poate pune şi elucida în parte unele probleme privind această perioadă în partea sud-vestică a Olteniei.

În perimetrul răscolit de plug s-au găsit şi cîteva fragmente dacice - sec. II-I î.e.n. - şi feudal timpurii - sec. X-XII.

Uneltele descoperite în nivelurile aparţinînd culturii Sălcuţa sînt puţine, dar diferenţiate ca formă şi funcţionalitate.

Uneltele din silex cafeniu şi gălbui, cu pete albicioase sînt mai numeroase ; mai puţin folosit este silexul cenuşiu închis (aproape negru). S-au descoperit două lame fragmentare şi cîteva aşchii în gropile aparţinînd fazei Sălcuţa I. Ele sînt specifice perioadei de început a culturii.

În faza Sălcuţa II se găsesc lame de dimensiuni mijlocii (5-8 cm), retuşate pe laturile lungi. Tot pe lame se lucrau şi răzuitoarele (fig. 2/1,5). S-au descoperit şi răzuitoare duble, făcute pe lame foarte scurte sau pe aşchii care puteau fi retuşate pe o muchie. Aşchiile sînt mai numeroase şi uneori au urme de folosire.

În faza Sălcuţa III s-au descoperit mai puţine lame şi mai multe răzuitoare făcute pe bueăţi special desprinse din nucleu. Patina silexului întîlnită pe multe din piesele fazelor de început nu mai există. Ele sînt mai neîngrijit retuşate, lucrate cu mai puţină atenţie şi fineţe faţă de acelea descoperite în nivelurile de început ale culturii. Marea majoritate a acestor unelte (din silex) sînt refolosite sau folosite pînă

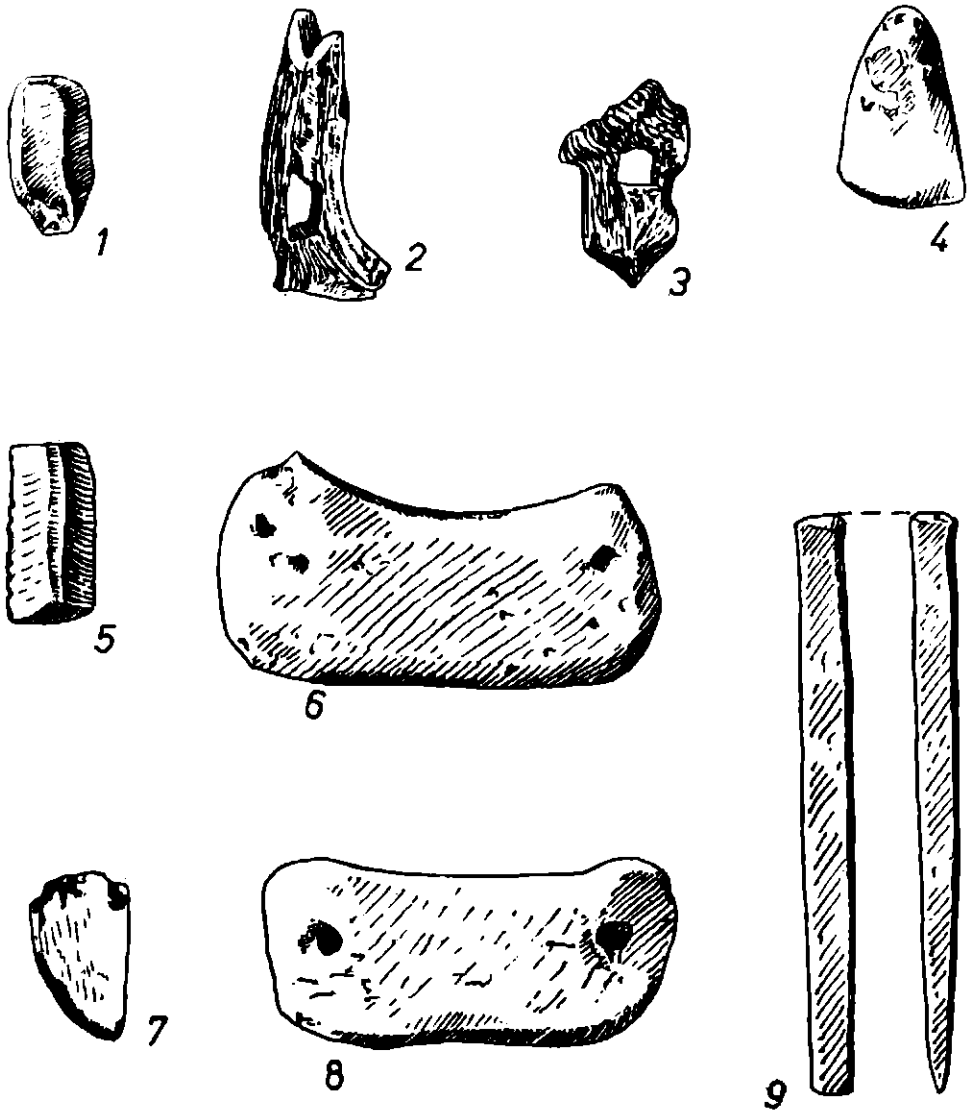

Fig.2.- Unelte din silex (1,5), piatră (4), corn (2,3,7), ceramică (6, 8) cupru (9).

la epuizare. Pe unele aşchii sînt făcute scobituri probabil pentru lucrarea intensă a unor obiecte din lemn.

Alături de unelte din silex s-au descoperit cîteva fragmente de topoare mici din piatră dură cenuşie, lucrate îngrijit. Dăltiţele sînt întîlnite în nivelurile de cultură. Din faza Sălcuţa II s-au descoperit două exemplare, iar din faza Sălcuţa III un exemplar. Cele mai vechi sînt lucrate dintr-o rocă gălbuie, iar cel din faza mai tîrzie dintr-o rocă verzuie (fig.2/4). Toate au urme de folosire.

Rîşniţele, descoperite în general în locuinţe, sînt mai mici faţă de celelalte piese similare din cîmpia Dunării muntene. Cel mai des întîlnit este tipul oval uşor albiat. De obicei sînt subţiri. Frecătoarele sînt mai numeroase decît rîşniţele. De cele mai multe ori nu sînt întîlnite alături. S-au descoperit şi 2 percutoare în nivelul Sălcuţa III.

Unelte de os nu s-au găsit în nivelul Sălcuţa I. In cel următor ele sînt la fel de rare ca şi uneltele din silex şi piatră, ceea ce constituie una din caracteristicile culturii Sălcuţa. In special erau folosite coarnele de cerb şi căprior pentru împungătoarele mai groase şi pentru rîmoc şi coastele de animale mici - oi sau capra - pentru spatule. Impungătoare subţiri făcute din oase de pasăre se găsesc mai rar.Ele au apărut (3 fragmente) în nivelul Sălcuţa III.

După cercetarea fragmentelor de săpăligi de la Almăjel rezultă că ştiau bine ce coarne se pot folosi pentru a face astfel de unelte. Una din săpăligi are 20 cm lungime şi 4 cm în diametru. Gaura, pentru a fi prinsă în mîner, era dată din amîndouă părţile. Pe ea se păstrează, vizibil, urmele unor legături făcute cu sfoară sau coajă de copac (fig.2/2,7).

În dărîmătura de chirpici a locuinţei cu vatra-cuptor s-a găsit o piesă din corn de cerb deosebită de celelalte întîlnite în săpăturile culturii Sălcuţa. Cornul a fost tăiat din dreptul unei ramificaţii, tăietura făcîndu-se perpendicular pe cornul principal în partea de sus a obiectului şi puţin oblic în partea de jos. În acest fel cele două tăieturi sînt paralele. Partea de jos este lucrată mai bine şi lasă impresia unui tăiş de plug. Gaura de înmănuşare a fost străpunsă la distanţe egale de cele două baze paralele ale cornului. In apropierea ei sînt urme ale unei funii subţiri. Partea de jos a uneltei este trapezoidală cu colţurile rotunjite. Toată suprafaţa este bine lustruită, fără a purta urme de scrijelire, pe care le-ar fi putut lăsa o folosire a acestei piese ca "rîmoc". Considerăm că a fost folosită la lustruirea ceramicii sau a vetrelor, a pereţilor din interiorul locuinţelor etc.

În nivelul Sălcuţa III s-au găsit săpăligi lucrate în tehnica similară cu a acelora din nivelul inferior (fig.2/3). Spatule s-au găsit numai în acest nivel. Sînt mici, fragmentare.

Unelte din ceramică sînt mai multe. Dintre acestea greutăţile de plase folosite pentru pescuit sau la războiul de ţesut sînt întîlnite în toate nivelurile descoperite la Almăjel. Ele aparţin celor două tipuri specifice acestei culturi : prismatice şi cu "şa". Sînt lucrate fie din

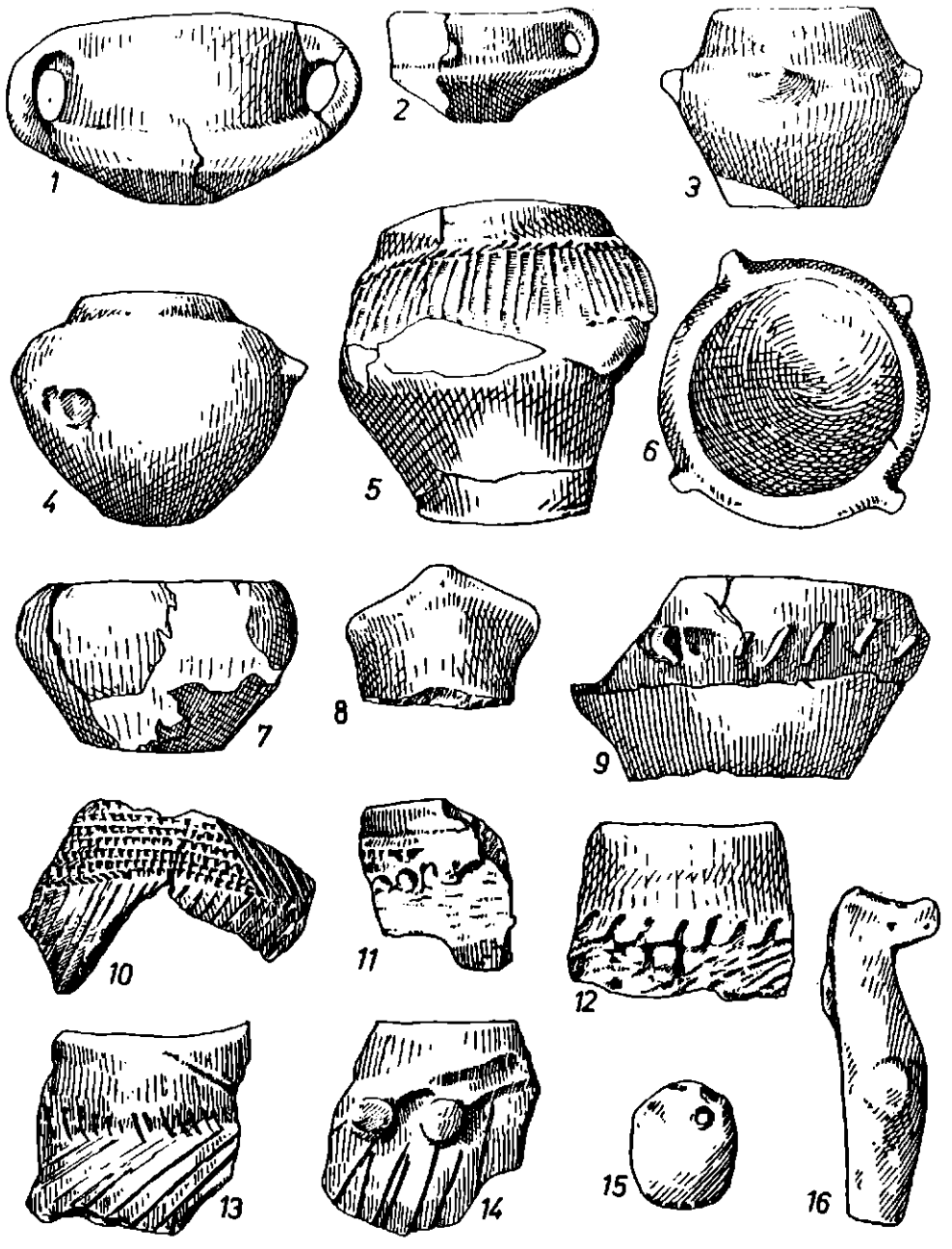

Fig.3.- Vase întregi şi fragmentare aparţinînd fazelor II şi III ale culturii Sălcuţa (1-14), pandantiv din scoică (15), figurină feminină (16).

pastă de uz comun, fie din lut cu puţin degresant. În general se găsesc împreună începînd din nivelul Sălcuţa II.

În locuinţa descrisă mai sus, aparţinînd fazei Sălcuţa II, s-au descoperit mai multe tipuri de greutăţi dovedind folosirea lor simultană (greutăţi conice cu secţiunea rotundă, greutăţi piramidale cu secţiune pătrată sau dreptunghiulară şi acelea cu "şa")[3]. Depozitul acesta avea 10 exemplare de tipul cu "şa" (fig.2/6,8), 15 exemplare cu secţiunea rotundă şi 6 exemplare cu secţiunea pătrată sau dreptunghiulară. Dimensiunile greutăţilor cu "şa" variază între 15-16 cm lungime, 6,5-7,5 cm lăţime şi 5-6 cm înălţimea din centrul piesei între cele două proeminenţe.

Din faza Sălcuţa III s-au găsit greutăţi prismatice perforate pe latura îngustă a piesei. Urmele de folosire a lor sînt vizibile. Uneori, din cauza îndelungatei atîrnări a piesei, perforarea este mai mult dreptunghiulară decît rotundă.

Fusaiolele sînt şi ele întîlnite. În faza Sălcuţa II s-au descoperit două fusaiole lucrate din fragmente ceramice puţin rotunjite şi o fusaiolă din os.

În nivelul Sălcuţa III nu am găsit fusaiole. Considerăm că ele erau mai uşor de lucrat din lemn şi poate şi mai eficiente. Acestea nu s-au putut conserva.

Dintr-o locuinţă parţial desfăcută în marginea carierei de pietriş provine o dăltiţă mai lungă, din cupru masiv, deosebită de cele descoperite pînă acum în neoliticul tîrziu din Oltenia. Are forma unei "pene" metalice cu secţiune dreptunghiulară, uşor îngroşată la centru şi mai puţin lată la capete (fig.2/9). Tăişul este ascuţit din ambele părţi. Acest obiect face tranziţia între dalta descoperită de noi la Cerătu şi şi aceea din nivelul fazei Sălcuţa III de la Sălcuţa[4]. Ne explicăm apariţia ei într-o locuinţă din faza II prin apropierea aşezării de la Almăjel de acelea din Balcani, unde astfel de piese apar la sfîrşitul fazei a II-a a culturii, deci în aceeaşi perioadă cu piesa descoperită de noi.

În afara piesei descrise mai sus nu s-au mai găsit şi alte obiecte din aramă.

Materiale ceramice aparţinînd fazei Sălcuţa I s-au descoperit în două gropi. Fragmentele găsite ilustrează numai o parte din gama variată de forme din această fază. Cele mai numeroase sînt fragmente de vase lucrate din ceramică de uz comun cu mult degresant, arse cenuşiu în interior şi brun-negru sau cenuşiu închis în exterior. Ceramica bună este arsă cenuşiu mai deschis, cu nuanţe gălbui. S-au mai găsit cîteva fragmente arse brun-negru, date cu slip negru în exterior, amintind continuitatea şi filogenia culturii Sălcuţa din cultura Vinča (faza B).

Cele mai numeroase fragmente aparţin străchinilor cu buza arcuită în interior în diferite variante. Străchinile cu umăr sînt şi ele reprezentate. Sînt decorate cu slip cenuşiu-brun şi bine lustruite. Castroanele, ca formă foarte apropiată de aceea a străchinilor, sînt şi ele

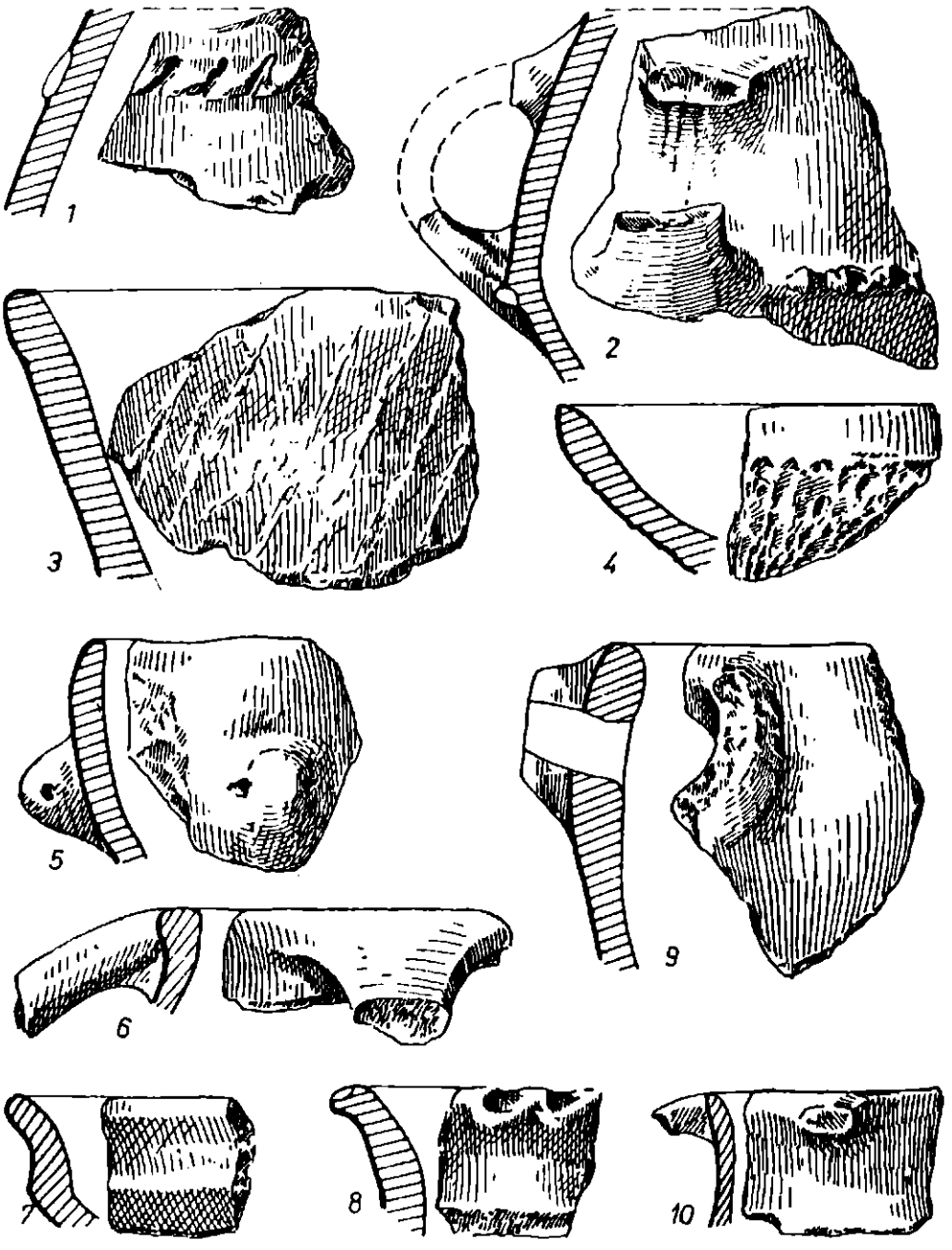

Fig.4.- Fragmente ceramice descoperite la Almăjel.

prezente între fragmentele descoperite în faza I. Un fragment lucrat din pastă bună, ars cenuşiu închis la exterior şi brun în interior, se apropie prin tehnica de lucru de materialele ceramice de acelaşi tip din cultura Vinča.

Ca forme mai putem aminti, pentru ceramica din pastă bună, ceştile cu două torţi, picioarele de cupă, capacele. Vasele sînt de dimensiuni mijlocii bine lustruite. Capacele sînt decorate, uneori, cu incizii.

Din categoria ceramicii de uz comun se găsesc fragmente de vase cu buza scurtă şi corp tronconic, vase cu corp globular, vase cu jgheab etc. În marea lor majoritate sînt nedecorate. Uneori pe suprafaţa exterioară a vaselor se aplică barbotină aşezată în vîrci. Unele fragmente sînt ornamentate cu incizii, butoni aplicaţi, gurguie.

Din faza Sălcuţa II s-au găsit numeroase fragmente ceramice din ambele categorii. Predominantă şi în această fază este ceramica de uz comun avînd mult degresant amestecat în pastă. Este arsă de cele mai multe ori neuniform în diferite nuanţe de cenuşiu. Ceramica bună are ca degresant cioburi pisate mărunt şi nisip. Este arsă de asemenaa în diferite nuanţe de cenuşiu sau cenuşiu-castaniu. Aspectul general al ceramicii din această fază este de cenuşiu catifelat.

Străchinile cu diferitele lor variante rămîn forme de bază a ceramicii din această fază de la Almăjel (fig.4/7). Dintre acestea circa 1/3 o formează străchinile cu buza arcuită în interior.

În locuinţa cu vatră-cuptor s-au găsit mai multe fragmente de vase şi cîteva vase întregi. Trei dintre ele sînt vase cu gît scurt şi corp bombat, lucrate din ceramică bună. Unul, înalt de 24 cm (diam. pîntecului 36 cm) are gîtul tronconic şi gura largă. Gîtul se prinde direct de pîntecul bombat. Pe corp se găsesc caneluri largi, verticale, făcute prin scobirea uşoară a pastei, şi două perechi de butoni perforaţi. Celelalte părţi ale vasului sînt lustruite.

Un al doilea vas are ca degresant cioburi pisate foarte mărunt şi nisip. Gîtul este tronconic. Între gît şi pîntec are o canelare adîncă. Corpul a fost lustruit ; pe el sînt aplicaţi doi butoni perforaţi aşezaţi asimetric (în.= 7,1 cm, diam. gurii : 4,7 cm), (fig.3/4).

Cel de al treilea vas, asemănător cu al doilea, are aşezaţi pe pîntec doi butoni aplicaţi şi două tortiţe perforate (fig.3/6).

Ceştile sînt şi ele numeros reprezentate[5]. Din aceeaşi locuinţă în care s-au găsit vasele descrise mai sus s-a scos şi o ceşcuţă (în.= 5,1 cm ; diam. gurii = 7 cm) lucrată din ceramică bună. Gîtul, cilindric, se prinde de pîntecul ceşcuţii printr-o uşoară sugrumare. Torţile pornesc de pe buză şi se prind de umărul îngroşat. Vasul a fost lustruit pe toată suprafaţa (fig.3/1).

Din categoria vaselor de uz comun cele mai numeroase sînt vasele cu gît scurt şi corp tronconic sau bombat. In săpăturile de la Almăjel fragmentele din această formă de vas aînt foarte numeroase, în proporţie aproape egală cu străchinile (fig.5/4-6). Ca dimensiuni, în

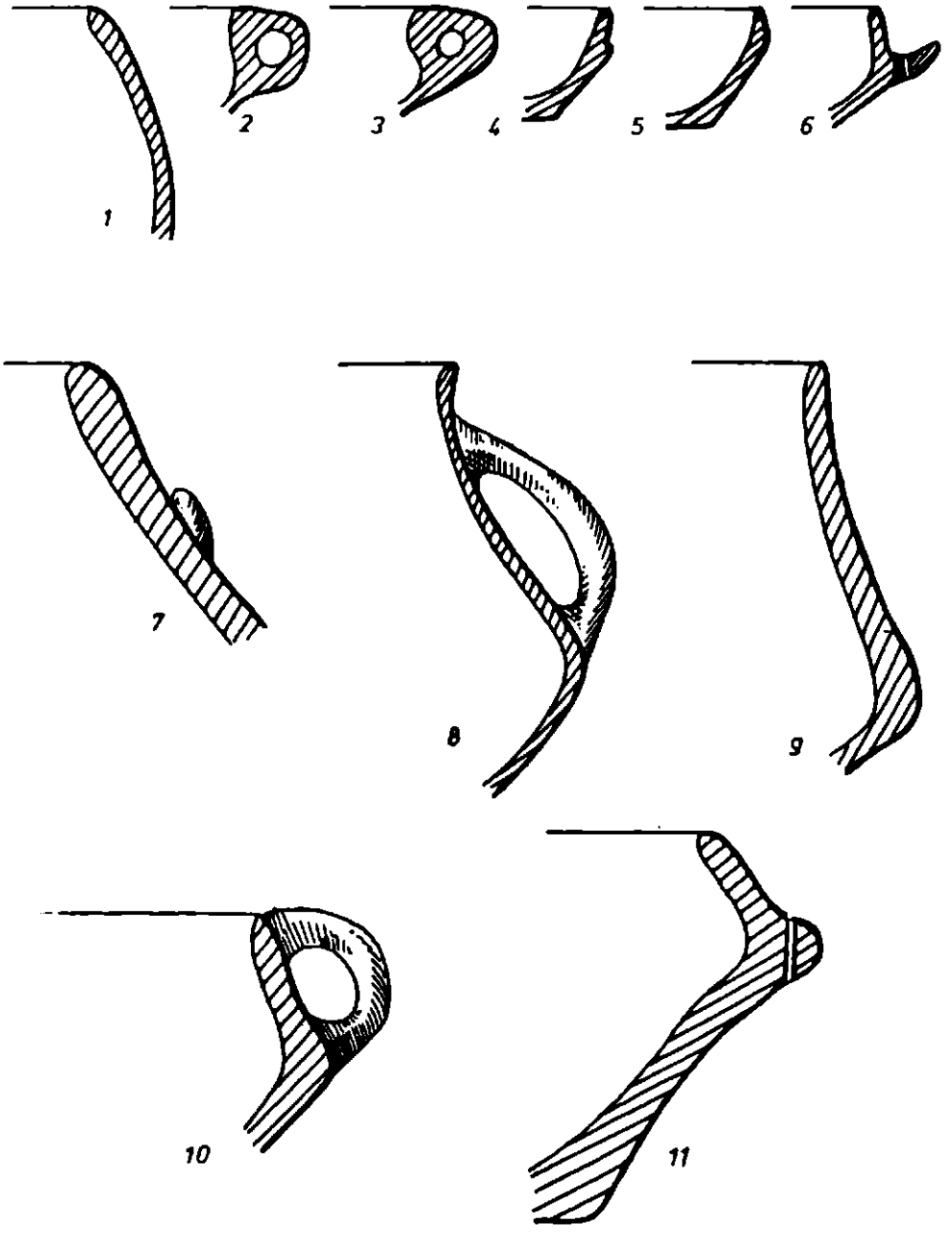

Fig.5.- Profile de vase din faza Sălcuţa II şi III.

afara unei singure excepţii, sînt de dimensiuni mijlocii. Considerăm că acestea erau vasele în care se păstrau alimentele şi în care ele se preparau. Sînt diferenţiate ca formă şi decor faţă de acelea descoperite în nivelul I Sălcuţa de la Almăjel, fapt constatat şi în alte săpături din cadrul culturii Sălcuţa, unde a fost descoperit nivelul II (fig.4/8)[6].

Toate vasele din această categorie sînt bine lustruite în interior şi pe buză. Pîntecul este decorat deseori cu barbotină, gurguie, brîuri. O variantă a acestei forme a fost descoperită la Almăjel în 1970. Vasul este făcut din pastă cu mult degresant, bine netezit şi lustruit. Are 4 tortiţe aşezate simetric pe partea bombată a lui (fig.3/3).

Din ceramică bună s-au mai găsit castroane (fig.3/7 ; fig. 4/5), vase cu jgheab, strecurători, capace, suporturi etc.

Capacele sînt mai înalte. In apropierea locuinţei cu vatră-cuptor s-a găsit un fragment de capac al cărui buton aminteşte de acoperişul unei locuinţe (fig.3/8). Este pictat cu roşu.

Ornamentarea vaselor din faza Sălcuţa II este mult mai bogată decît în faza precedentă. Cu toate acestea în cultura Sălcuţa forma este aceea căreia i se dă o atenţie deosebită şi apoi decorului. Pe ceramica bună se folosesc : incizia, butoni mici aplicaţi, decorul "cu paranteze", crestături unghiulare, false caneluri (fig.3/9). Pictura cu grafit este foarte rară. S-au găsit 5 fragmente de străchini pictate în interior. Le considerăm importuri din cultura Gumelniţa. Pictură cu alb şi roşu sau amîndouă asociate, puse după arderea vasului, a fost întîlnită pe mai multe exemplare.

În general ceramica de uz comun este decorată cu barbotină aranjată în vîrci. In cea mai mare parte a cazurilor acestea porneau de la dreapta vasului şi mergeau spre stînga lui (fig. 4/3,4).

Pe vasele cu corp bombat se mai întîlnesc incizii oblice sau în reţea, butoni, brîu alveolar, crestături. Se folosesc şi asocieri de diferite tehnici de ornamentare, incizii cu butoni, aplicare de fîşii de lut cu incizii etc. (fig.3/11,14).

Din faza Sălcuţa III ceramica este de asemenea materialul cel mai numeros, pe baza căruia s-au putut determina, alături de celelalte materiale, unele caracteristici ale acestei faze. Stratigrafic este întîlnită pe toată suprafaţa săpată. Uneori gropile de pomi sau fierul plugului au amestecat materialele sau au luat din partea superioară a nivelului de cultură. Situaţii clare stratigrafice ne îndreptăţesc să facem şi aici o diferenţiere a ceramicii pe forme şi decoruri, aşa cum am făcut-o şi pentru nivelul Sălcuţa II, care este foarte bine reprezentat şi la Almăjel, ca de altfel în toate aşezările de tip Sălcuţa săpate pînă acum. Ceramica păstrează acelaşi aspect cenuşiu. Aceea din categoria "a" este mai numeroasă şi foloseşte acum ca degresant şi nisip cu bobul mare şi pietricele calcaroase sfărîmate. Vasele se tratează tot într-o baie de barbotină sau ou un slip subţire. La această categorie arderea este adeseori neuniformă.

Si în acest nivel străchinile sînt mai numeroase. Se constată o îngroşare a buzei la unele exemplare din tipul cu buza îngroşată în interior. Străchinile cu buza arcuită spre interior sînt cele mai numeroase. Faţă de acelea din faza Sălcuţa II, acestea din faza Sălcuţa III sînt mai deschise. Pentru a le da această lărgime pîntecul străchinii se arcuieşte prin interior (fig.5/11), iar alteori arcul se deschide atît de tare, încît strachina se apropie de varianta descrisă mai sus[7]. Aceste tipuri de străchini sînt ornamentate cu cîte o tortiţă pe partea proeminentă a vasului şi perforate orizontal sau vertical.

Vasele cu gît scurt, cilindric sau în formă de pîlnie şi corp bombat sînt şi ele des întîlnite. Ele sînt permanent decorate pe partea superioară a corpului. In acest nivel se constată o preocupare în decorarea şi a părţii inferioare a vasului care este acum mai înaltă. Se folosesc crestături scurte făcute între incizii sau şiruri de puncte, se asociază fascicole de incizii cu puncte, şiruri de crestături amintind de punctele din fazele mai vechi sau incizii adînci amintind de vechile caneluri.

Ceştile cu două torţi sînt mai rar întîlnite, dar formează o grupă aparte bine individualizată. Uneori au buza adusă spre interior (fig.5/10) sau îngroşată (fig.5/3), avînd unele asemănări cu străchinile. Profilele rămîn asemănătoare, însă, acelora din faza Sălcuţa II (fig.5/2), cu deosebirea torţilor care par puţin frînte şi au secţiune ovală (fig.4/6,10). Umărul ceştilor este în general în unghi (fig.3/2). Acelea cu umărul rotunjit sînt mai rare. Ceştile cu gît înalt şi două tortiţe pornite de pe buză se înalţă devenind adevărate căni cu torţi (fig.5/7-9) ; sînt decorate cu şiruri de puncte ovale, adînci, aşezate în rînduri orizontale, dese. Atunci cînd nu au alt decor, în interior şi în exterior sînt date cu un slip colorat cenuşiu şi bine lustruit.

Tot în categoria ceramicii bune putem insera şi vasele cu "jgheab". Unul din fragmentele descoperite în 1969 la Almăjel (fig.4/9) este asemănător acelora din sudul Dunării[8].

Din categoria ceramicii de uz comun vasele cu gît scurt şi corp uşor bombat, avînd acum buza mai scurtă, şi acelea cu gît cilindric, înalt (ca în Sălcuţa II) şi corp tronconic sînt mai numeroase. În general sînt lucrate mai neglijent ca acelea din fazele mai vechi. Sînt decorate cu vîrci verticale din barbotină subţire, mitoni aplicaţi, tortiţe unghiulare. Vasele cu corp globular sînt mai deschise (fig.5/1). Sînt decorate cu barbotină groasă, cu incizii sau zgîrieturi cu măturica, decor pe care l-am întîlnit şi în alte aşezări Sălcuţa (Cerătu, Sălcuţa) cu niveluri aparţinînd fazei III a culturii Sălcuţa şi care va trece (modificat însă) şi în cultura Cernavoda III-Dobroteşti.

Făcînd o privire retrospectivă asupra ornamentării ceramicii din faza Sălcuţa III de la Almăjel (această constatare poate fi extinsă asupra întregii ceramici din faza Sălcuţa III din Oltenia), constatăm că ea regresează. Pictura este foarte rar folosită. Canelurile largi de pe ceşcuţe şi vasele cu umăr bombat abia se mai întîlnesc. Cel mai frec-

vent întîlnit este decorul incizat aplicat în special pe vasele din pastă brună. Punctele şi crestăturile, atunci cînd sînt folosite, sînt înghesuite, lucrate fără grijă.

La ceramica de uz comun se mai păstrează ornamentarea tradiţională cu barbotină aşezată în "vîrci". Se mai întîlnesc şi combinaţiile dintre vîrci, barbotină neorganizată, brîu alveolar, crestături, "paranteze", tortiţe, butoni (fig.3/5,10,12-13).

Fragmente ceramice cu scoică în pastă sau cu nisip albicios nu s-au întîlnit. Considerăm că ultimul nivel Sălcuţa de la Almăjel poate fi atribuit fazei a III-a a culturii. Peste acesta s-au aşezat populaţiile fazei de trecere de la neolitic la epoca bronzului.

Plastica este slab reprezentată. S-au găsit cîteva fragmente de figurine antropomorfe. Una din ele, descoperită sub dărîmătura locuinţei din faza Sălcuţa II, este o statuetă feminină (fig.3/16) lucrată din lut de bună calitate. Ca tehnică şi manieră de lucru imită pe cele din cultura Vinča (faza B). Mîinile sînt scurte, întinse lateral, perforate. Nu este ornamentată. Face parte din seria statuetelor în picioare.

Şi statuetele zoomorfe sînt rare. Ele schiţează în special siluete de animale mari (bovine sau cerbi).

Toate figurinele - prin tehnica de lucru, prin ardere, prin maniera generală de redare a anumitor trăsături caracteristice - amintesc de filogenia acestei culturi din cultura Vinča.

Şi podoabele sînt rare în aşezarea cercetată de noi. In nivelul Sălcuţa II s-a descoperit un pandantiv din scoică (fig.3/15),trei fragmente de perle din ceramică şi un fragment de pandantiv tot din ceramică.

Oasele de animale nu au fost studiate. Atît cît am putut noi determina, cele mai multe provin de la bovidee şi cervidee, apoi de la ovicaprine în primele două niveluri. In nivelul Sălcuţa III proporţia este inversă. Un studiu al lor ar aduce o privire mai amplă asupra ocupaţiilor populaţiilor acestei regiuni. Din săpătură au mai fost recoltate oase de peşte, cochilii de scoici şi de melci de apă dulce aduse probabil de apele Desnăţuiului sau chiar din bălţile Dunării.

NOTE

1 Nu excludem o depunere şi mai veche care putea fi mai spre albia pîrîului "Valea Seacă" şi care să se fi distrus odată cu scoaterea pietrişului.

2 Descoperirile din aceste niveluri le vom prezenta într-un alt material.

3 D.Berciu, Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări, Edit.Academiei, Bucureşti, 1960, fig.77,2 , 3.

4 Al.Vulpe, Die Äxte und Beile in Rumänien, II, Prähistoriche Bronzefunde, München, p.57.

5 D.Berciu, op.cit., fig.121, 2 ; Henrietta Teodorova Simionova, Die vorgeschichtlichen Funde von Sadorec (Nordbukgarien), în "Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmusems Mainz",1968, fig. 16, S.1.

6 V.Mikov. N.Djambazov, La grotte de Devetaki, Sofia, 1960,fig. 50 h; D.Berciu, Catalogul Muzeului arhaologic din Turnu Severin, în Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., vol.I, Bucureşti, 1953, pl.IV, 4.

7 D.Berciu, Arheologia preistorică a Olteniei, în "Arhivele Olteniei", nr.101-103, fig.69, 10.

8 C.Tsuntas, Sesklo-Dimini, Athena, 1908, p.167, fig.81. Asemănarea uneori a unor forme de jgheab aplicate pe vase cu profile foarte apropiate de cele sudice ne indică încă o legătură între populaţiile sălcuţene şi acele sud-balcanice.Pentru comparaţie vezi şi N. Petcov, Materiaux prehistoriques des fouilles du village de Gorni Pasarel, arr. de Sofia, în "Izvestia", Sofia, XXII,1959, fig.4,5.

LE SITE DE TYPE "SĂLCUŢA" DU VILLAGE D'ALMĂJEL

Résumé

Le village d'Almăjel, com.de Vlădaia, dép. de Mehedinţi est situé au sud-ouest de la Valachie sur un affluent asseché de la rivière Drincea.

On a effectué des fouilles de sauvetage depuis l'année 1969 jusqu'en 1971. Du point de vue stratigraphique on y a découvert plusieurs niveaux.

La couche la plus ancienne appartenait à la culture Starcevo-Criş (depuis la phase secondaire) puis deux niveaux qui appartiennent à la culture Vinča (A et B) et trois niveaux appartenant à la culture Sălcuţa (I-III).

L'exposé présent a pour objet le site de type Sălcuţa (fig.1). Le niveau le plus ancien, Sălcuţa I, est représenté en deux fosses, le niveau Sălcuţa II est épais, compact, avec des habitats de surface et le niveau Sălcuţa III est plus mince, quelquefois remué par les travaux agricoles. Dans les couches du niveau Sălcuţa II on a trouvé un habitat avec un âtre à four et un dépôt de poids à filet de pêche.

L'habitat découvert dans le niveau Sălcuţa III a été dégagé partiellement.

Les outils faits en silex et pierre (fig.no.1,4,5) sont rares. Les outils en corne et os sont representés par des poinçons, socs et spatules (fig.1,2,3), et ceux en cuivre, par un petit ciseau (fig.1,9).

Le matériel céramique peut être divisé en deux catégories: l'une contient la céramique à beaucoup de dégraissant, cuite de manière inégale et l'autre contient moins de dégraissant, cuite, grise.

On y a recueilli des écuelles, des tasses à deux anses, des bols, des passoires, des vases à bord (fig. 3,4 et 5).

Le décor plus fréquent des vases de la première catégorie est la barbotine, et celui des vases de la deuxième catégorie, l'incision, la cannelure, les boutons.

La décoration à rouge et blanc exécutée après la cuisson est rare et les fragments décorés avec graphite sont considérés comme étant importés de la culture Gumelniţa.

On y a recueilli un pendantif de coquilles (fig.3/1,5),un autre en glaise cuite et quelques perles toujours en céramique.

Dans les couches du niveau Sălcuţa II, on a découvert un fragment de figurine féminine.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig.1.- Le profil du nord et du sud de la tranchée B.
Fig.2.- Outils en silex (1,5), pierre(4), corne (2,3,7), céramique (6, 8), cuivre (9).
Fig.3.- Des vases entiers et fragmentaire appartenant aux phases IIe et IIIe de la culture Sălcuţa (1-14),pendantif de coquilles (15), figurine féminine (16).
Fig.4.- Fragments céramiques découverts à Almăjel.
Fig.5.- Profils de vases appartenant à la phase Sălcuţa IIe et IIIe.

NOI DESCOPERIRI DE OASE UMANE ÎNTR-O AŞEZARE CUCUTENIANĂ

de ALEXANDRA BOLOMEY

Campaniile de săpături din 1980 şi 1981 în aşezarea cucuteniană de pe Ostrov, com. Drăguşeni, jud. Botoşani, au adus surpriza descoperirii a patru piese scheletice umane. După cum se ştie cultura materială a staţiunilor de la Drăguşeni reprezintă o variantă locală a fazei A_4 a culturii Cucuteni[1]. Pentru Drăguşeni (la Lutărie) există o singură dată radiocarbon : 3405 ± 100 (Bln. 1060)[2].

Materialul şi condiţiile de descoperire. 1) Femur drept ; fragment proximal din diafiză (S. XXIII/1980, □ 6, -0,40-0,60 m). Piesa a fost găsită în stratul de cultură, la circa 6 m de peretele de nord al Loc. 14 şi circa 5 m de peretele de est al Loc. 13. Fragmentul măsoară 218 mm. Extremitatea preximală lipseşte pînă la limita inferioară a micului trohanter. Indepărtarea ei s-a făcut prin lovituri precise, deduse din suprafaţa netă realizată (fig. 1 a). Pe alocuri însă marginea tăieturii are urme accentuate de roadere, imprimate după îndepărtarea regiunii proximale a osului (fig. 1 b). Capătul opus (distal) al fragmentului a fost spart neregulat, la un nivel ce precede bifurcarea liniei aspre (fig. 1 a-b). La circa 25 mm sub tăietura proximală, pe faţa anterioară a osului se observă un grup de 6-8 incizii fine, provocate de un instrument tăios (fig. 1 b). Linia aspră este bine marcată, conferind osului către mijlocul său o secţiune triunghiulară. (DAP deasupra spărturii distale 27,5 ; DT = 27 mm). Bine marcată este şi creasta subtrohanteriană.

Proporţiile diafizei şi gradul de dezvoltare al acestor formaţiuni indică proveniența de la un bărbat. Grosimea pereţilor diafizei şi compactitatea osului relevă vîrsta pe deplin adultă.

2) Mandibulă stîngă : piesa a fost găsită la circa 30-40 cm de limita de vest a masei de chirpici a locuinţei 15/1981. Fragmentul cuprinde ramura orizontală cu alveolele I_2, C, P_1-P_2 ; M_1 şi M_2 sînt prezenţi ; alveola M_3 este superficială, sugerînd un mugure dentar format, dar încă nu în erupţie (fig. 2 b).

Arcada dentară are un traseu accentuat paraboloid. Alveola P_2 are o poziţie oblică pe arcadă (fig. 2 b). Retragerea peretelui vestibular al alveolelor I_2, C şi P_1 se datorează, probabil, unui proces incipient de paradontoză (fig. 2 a).

Coroanele celor doi molari prezenţi sînt relativ mari, contrastînd cu proporţiile generale ale corpului mandibular. Pe jumătatea vestibulară, suprafaţa ocluzală a M_1 este uzată, trabeculii sînt reduşi, iar

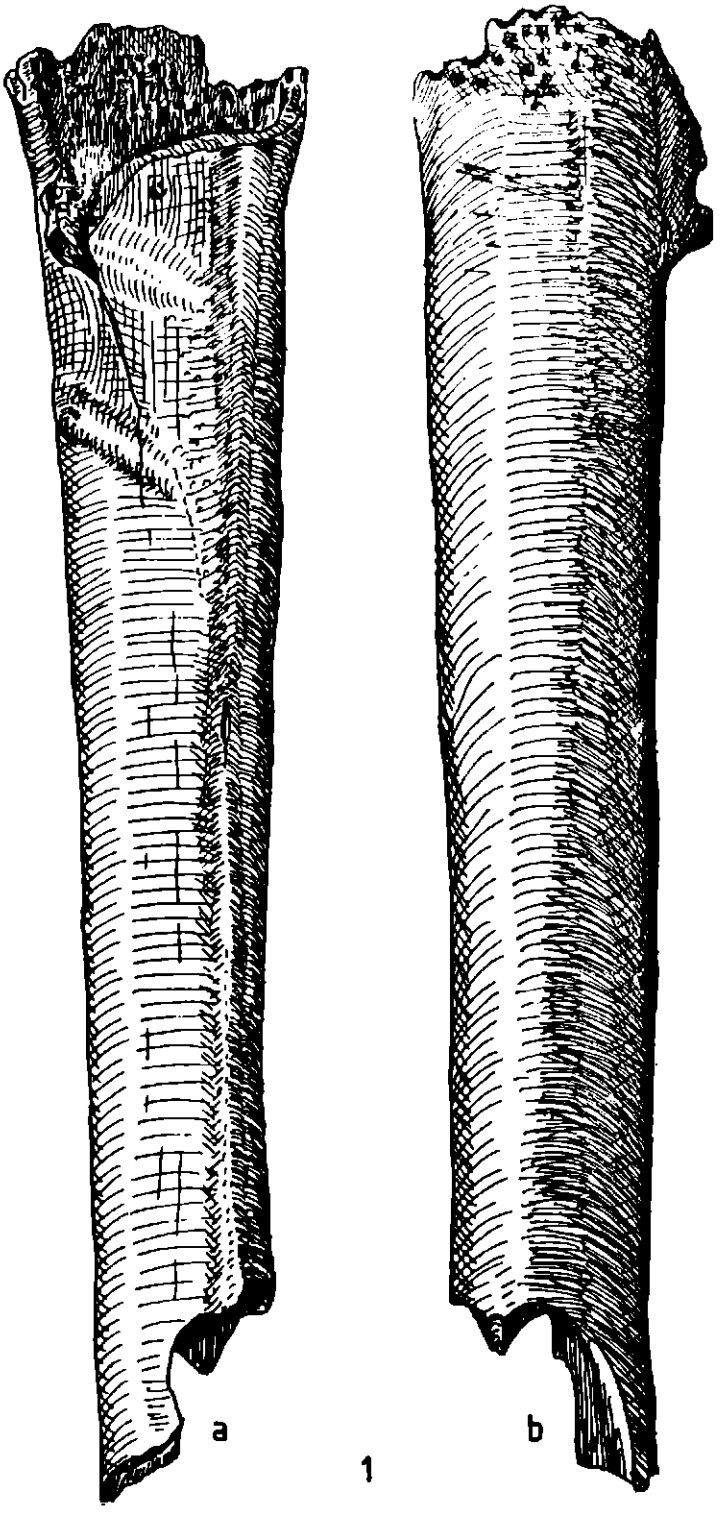

Fig.1.- Femur : a, faţa posterioară ; b, faţa anterioară.

tabula a devenit concavă în sens mezio-distal. In termeni tehnici, M_1 prezintă o uzură în stadiul (-3), iar M_2 în stadiul (1)[3].

Spargerea anterioară a mandibulei a afectat zona gnationului. Se poate totuşi observa că mentonul era foarte proeminent.

Gracilitatea piesei o recomandă ca provenind de la o femeie. Vîrsta ei este mai greu de apreciat, deoarece molarul al 3-lea erupe între 17 şi 27 ani, dar mugurele său este format cu mult mai devreme.

Dimensiuni :

Nr.
(după Martin)

69 (1) Înălţimea mandibulei la nivelul foramen mentale : 24 mm
69 (2) Înălţimea mandibulei la nivelul M_2 = 21,5 mm
69 (3) Grosimea mandibulei la nivelul foramen mentale = 10,5
- Grosimea maximă a mandibulei = 17 mm
- M_1 : lungime x lăţime : 12,3 x 11 mm
- M_2: lungime x lăţime : 11,5 x 10 mm

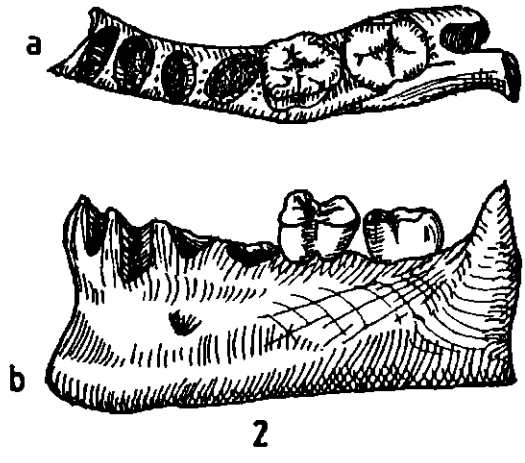

2

Fig.2.- Mandibulă : a, normă ocluzală ; b, normă laterală.

3) Fragment de calotă craniană. A fost găsit în aceeaşi zonă cu fragmentul de mandibulă, deci, în apropierea limitei de vest a dărîmăturilor locuinţei 15/1981.

Piesa cuprinde o porţiune din frontal cu marginea superioară a orbitei drepte şi o (bună) parte din parietalul drept. Din sutura interparietală nu se păstrează însă decît un segment foarte scurt. Frontalul a fost spart din vechime aproximativ la jumătatea nasionului.

Marginea superioară a orbitei nu este groasă, dar rotunjită. Reliefuł supraciliar şi glabela sînt bine dezvoltate ; bosa frontală este marcată, ca şi linia temporală. Tabula craniană este groasă (9,2 mm în zona prebregmatică a frontalului, 8-9 mm pe parietal). Toate aceste ca-

ractere pledează pentru sexul masculin. Absenţa oricărui început de obliterare a suturilor denotă o vîrstă sub 18–25 ani sau în aceste limite.

Dat fiind starea de conservare a craniului toate dimensiunile sînt aproximative :

g – br = 105 mm
br – l = 121 mm
coardă g – br = 105 mm
coardă br – l 108 mm
ft – ft (reconstituit) = 94 mm
lăţimea orbitei = 32–33 mm

4) Tibie dreaptă. A fost găsită în groapa de gunoaie (Gr.33) de pe latura nordică a locuinţei 15/1981, aproape de colţul său nord-vestic. Între această groapă şi locul unde s-au găsit fragmentele de craniu şi mandibulă distanţa era mai mică de 1 m. Porţiunea de groapă secţionată conţinea multă cenuşă, fragmente dispersate ceramice şi de oase de animale.

Tibia are ambele epifize desprinse. La jumătatea diafizei, peretele posterior este convex, forma secţiunii încadrîndu-se în tipul V al lui Hrdlicka, considerat a fi propriu femeilor. Indicele cnemic o clasifică în grupa euricnemă, deşi aceasta se poate datora vîrstei fragede, ulterior putînd interveni remodelări ale osului.

La sexul feminin, epifizarea extremităţilor tibiale nu se produce niciodată înainte de 14–15 ani şi se încheie către 16–18 ani[4].

Aplicînd formula y=58,7 + 2,90. x ± 6,8, în care y=statura ; x = lungimea maximă a tibiei fără epifize[5], se deduce o înălţime de 89–90 cm, ceea ce înseamnă o talie scundă pentru o tînără de 17–18 ani.

Pe toate feţele, dar mai cu seamă pe cea anterioară (distal) şi medială (la mijlocul diafizei şi subproximal) se constată impresiuni aproximativ paralele, puţin adînci, de circa 1 mm lăţime. Credem a recunoaşte în acestea mai degrabă urme de gheare sau canini de carnivore (cîini ?), decît dovezi ale unor turburări de creştere[6].

Dimensiuni :

Nr. (după Martin)	
–	Lungima totală (fără epifize) = 289
8	Diametrul antero-posterior la mijlocul diafizei = 26
8a	Diametrul antero-posterior la nivelul foramen nutritiv=28,5
9	Diametrul transversal la mijlocul diafizei = 20,4
9a	Diametrul transversal la nivelul foramen nutritiv = 24
10	Perimetrul la mijlocul diafizei = 72

Indice de secţiune a diafizei $\frac{9 \times 100}{8} = 78,4$

Indice cnemic $\frac{9a \times 100}{8a} = 87,71$

Recapitulînd cele expuse, rezultă că cele patru piese scheletice umane descoperite în aşezarea de la Drăguşeni provin de la minimum trei indivizi : un bărbat adult (femurul), un bărbat sub 18–25 ani (calota craniană) şi o tînără sub 17 ani (mandibula şi tibia). S-ar putea însă ca aflarea ultimelor două piese oarecum în aceeaşi zonă, ca şi vîrsta corespunzătoare pe care ele o indică, să fie întîmplătoare şi oasele să provină de fapt de la două tinere femei de vîrstă apropiată.

Din punct de vedere al condiţiilor de descoperire ele s-au găsit în nivelul de călcare al aşezării (femurul, calota craniană şi mandibula) şi în groapă de gunoaie (tibia).

Discuţii. Fragmente scheletice umane izolate în aşezări ale complexului cultural Ariuşd-Cucuteni-Tripolie[7] sînt cunoscute şi dintr-o serie de descoperiri anterioare. In majoritatea lor au fost puse în legătură cu locuinţe sau vetre.

Astfel, la Luka Vrubleveţkaia, în bazinul Nistrului (Precucuteni III = Tripolie A), în locuinţa nr.5, la vest de vatra nr.1, o groapă puţin adîncă adăpostea şase oase ale unui copil nou-născut sau în prima lună de viaţă[8].

La Frumuşica (jud.Neamţ, nivel Cucuteni A) s-au recuperat 7–8 piese provenind din trei cranii de femeie[9]. După reproducerile din pl. IV par a fi porţiuni de frontale şi/sau parietale. Ele ar fi fost găsite în jurul unor vetre (nr.1 şi 3 din suprafaţa I şi nr.9 din suprafaţa II)[10].

Din aşezarea de la Veremie, pe Niprul mijlociu (Tripolie B/II), de la limita unei platforme de locuinţă, se citează un fragment de craniu, unul femural şi dinţi izolaţi[11].

De asemenea, şi în staţiuni de pe Bugul inferior sînt raportate resturi craniene (în locuinţa nr.6 de la Kolodistoe ş.a.)[12].

Situaţia persistă şi în faza tîrzie a culturii (cînd existau şi cimitire întinse), deoarece la Kolomişcina I (bazinul Niprului, Tripolie C/I), pe podeaua locuinţei nr.27, se afla un frontal[13].

Tot din faza tîrzie tripoliană, la Pavoloci (regiunea Kievului) s-au găsit opt oase umane de la minimum doi indivizi[14].

Din fostul judeţ Bălţi se citează resturi răzleţe de adulţi şi copii[15], ca şi de la Bîrnova, pe Nistru[16].

Subliniem însă că, cu cîteva excepţii, majoritatea staţiunilor (ca şi altele ce vor fi amintite mai jos) au fost săpate într-o vreme cînd oasele de animale nu erau adunate pentru studiu sau erau adunate în mod selectiv numai piesele cele mai întregi. Este deci foarte posibil ca o serie de fragmente scheletice umane mai greu de recunoscut, cum ar fi diafizele de oase lungi, vertebrele etc., să fi rămas neobservate. Pe de altă parte, este firesc ca atenţia arheologilor să se fi concentrat asupra conţinutului locuinţelor şi asupra materialelor din jurul vetrelor şi astfel să se fi recoltat şi oasele umane, în timp ce piese apărute în afara acestor zone de maxim interes să fi fost trecute cu vederea. De altfel, Bibikov recunoaşte cinstit că şi locuinţa nr.2 de la

Luka Vrubleveţkaia conţinea oase umane disparate, dar în momentul descoperirii nu li s-a recunoscut valoarea şi ele s-au rătăcit[17]. De aceea, noi credem că asemenea fragmente scheletice umane izolate sînt mult mai frecvente decît este consemnat în literatură, şi nu numai în aria de răspîndire a culturii discutate, ci pretutindeni şi de-a lungul întregului neo-eneolitic sau poate chiar şi mai tîrziu. In încercarea de a le găsi o explicaţie, E.I.Kricevski a emis ipoteza, adoptată ulterior de T.Passek şi, mai recent, de T.Movşa[18], că împrăştierea lor în aşezări ar fi avut o semnificaţie rituală. T.Passek a interpretat frontalul de la Kolomişcina I ca un obiect păstrat în locuinţă, legat de vreun ritual magic şi nu ca provenind în mod necesar dintr-un mormînt[19].

Admiţînd că această ipoteză nu este cu totul lipsită de temei, considerăm că recentele descoperiri de la Drăguşeni-Ostrov sînt departe de a o susţine ca un principiu generalizat printre toate comunităţile culturii Cucuteni-Tripolie şi că, dimpotrivă, dezvăluie noi aspecte comportamentale ale acestora. Este de bănuit că o răspîndire rituală nu includea depunerea în groapa de gunoaie, nici lăsarea acestor "obiecte" cu presupuse puteri magice la discreţia carnivorelor, mai precis a cîinilor, aşa cum dovedesc cel puţin două din cele patru piese de la Drăguşeni-Ostrov.

Pe de altă parte, din datele publicate, care s-au adunat în cursul cercetărilor, pare verosimil că populaţiile Cucuteni-Tripolie practicau cultul craniului.

În săpăturile de la începutul sec. al XX-lea, în aşezarea deja menţionată de la Veremie (bazinul Niprului mijlociu, Tripolie B/II) s-a consemnat că la limita platformei unei locuinţe, dar mai jos decît ea, zăcea un craniu, avînd de-o parte şi de alta un topor din piatră, un cuţit din silex şi un topor din aramă, iar în jurul lor trei vase pictate[20].

În aşezarea eponimă de la Tripolie (faza B/II), pe o platformă, se afla "partea superioară" a două cranii plasate unul lîngă altul şi, nu departe de ele, două vase şi "pietre de praştie"[21].

După primele informaţii tindem să credem că şi craniul găsit la Girov (jud.Neamţ, Cucuteni A 4)[22] constituie o dovadă de practică a acestui cult. Amănunte privind contextul în care se afla urmează, fără îndoială, a fi curînd publicate de descoperitor, Şt.Cucoş, a cărui părere va fi hotărîtoare în această privinţă. Piesa reprezintă calota incompletă a unei femei de 40-50 ani, care pare a fi fost supusă unei trepanaţii în regiunea inferioară dreaptă a occipitalului. O. Necrasov remarcă zona neobişnuită pentru practicarea unei asemenea intervenţii "chirurgicale", dat fiind dificultatea de a îndepărta toate fasciculele musculare care se inseră. Aceeaşi autoare afirmă că pe marginea superioară a perforaţiei s-ar observa slabe indicii de regenerare a osului, care ar denota că pacienta a supravieţuit foarte puţin timp după operaţie.

Într-o scurtă notă prezentată la Congresul de antropologie de la Paris, în 1931, A. Donici descrie un craniu neolitic găsit "lîngă satul Lipcani" (fostul jud. Hotin), fără a face nici un fel de menţiune privind condiţiile de descoperire. După diametrele măsurate, craniul era complet[23]. Debeţ, reluînd studiul piesei, afirmă că a aparţinut unui bărbat şi că era însoţit de vase cu pictură şi de statuete antropomorfe[24]. Cercetătorii sovietici îl numără printre descoperirile tripoliene izolate[25]. Dat fiind prezenţa asociată a cutiei craniene şi a masivului facial, nu excludem însă alternativa ca el să provină dintr-un mormînt propriu-zis.

Credem că, legată de acelaşi cult al craniului, dar posibil făcînd parte dintr-un ritual mai elaberat, se încadrează şi calva incompletă a unei femei de circa 60 ani[26], descoperită de regretata Hortensia Dumitrescu în aşezarea de la Traian-Dealul Fîntînilor (jud. Neamţ, Cucuteni A-B)[27]. Calva era aşezată pe stînga, cu privirea spre est, pe tipsia unui vas cu picior şi înconjurată de vase de ofrandă.

Din aria de răspîndire a culturii cu ceramică pictată discutate nu lipsesc însă nici mormintele "clasice" pentru neo-eneoliticul Europei (şi al Asiei de sud-vest) : înhumaţia în poziţie chircită, mai rar întinsă. Acestea erau săpate în interiorul aşezărilor şi nu grupate în cimitire separate.

La Solonceni II (pe Nistru), la 0,25-0,30 m sub colţul de sud-est al platformei locuinţei nr. 3 (etapa mijlocie Tripolie B/I), s-a găsit un schelet complet orientat SE-NV, culcat pe stînga, cu picioarele foarte chircite, capul parţial cu faţa în jos, îngropat ceva mai adînc decît trupul ; mîna stîngă era alipită de faţă, acoperind mandibula. A aparţinut unui bărbat tînăr, în vîrstă de 18-19 ani. La 40-70 cm spre vest s-au dezvelit fragmente din patru vase sparte. Conturul gropii nu a putut fi distins[28].

La Cerciahovo (Niprul mijlociu, Tripolie B/II) s-a găsit un schelet culcat pe stînga, cu capul spre nord, cu picioarele puternic flexate, cu mîna stîngă sub cap. Era înconjurat de "patru morminte de incineraţie" (?! n.ns.) ... "şi trei vase"[29].

În aceeaşi microregiune, din nou la Veremie (Tripolie B/II), sub stratul de dărîmături al unei locuinţe, într-o groapă special amenajată (dimensiuni 1,60 x 1,10 x 0,75 m), ai cărei pereţi fuseseră arşi, se afla scheletul unui bărbat chircit pe dreapta, cu capul spre sud-vest, cu picioarele foarte adunate, înconjurat de bulgăraşi de pămînt[30].

Într-o fază tîrzie, odată mai mult la Kolomişcina I (bazinul Niprului, Tripolie C/I), printre locuinţe, s-a descoperit scheletul unui bărbat puternic chircit pe stînga, cu braţele îndoite din cot şi mîinile în dreptul feţii. În jurul său nu s-au observat obiecte susceptibile de a reprezenta ofrande. Groapa nu a putut fi identificată[31].

O descoperire întîmplătoare de pe teritoriul ţării noastre, la Doboşeni, jud. Covasna, ridică problema unui mormînt dublu (sau multiplu?) : în preajma comunei există gropi conţinînd material ceramic

din faza B a culturii Ariuşd-Cucuteni. Intr-una din ele (gr.nr.6), după relatările localnicilor, zăceau alăturat, pe un strat de cenuşă, schelete chircite avînd la picioare un vas cu analogii în faza culturală menţionată[32]. Din schelete s-au recuperat numai puţine oase studiate de O.Necrasov : calota fragmentară, probabil a unei femei adulte, două porţiuni posibil din aceeaşi mandibulă şi, verosimil, tot de femeie, ca şi un metatarsian drept[33]. Aşadar, fie toate piesele provin de la aceeaşi persoană de sex femenin, fie în groapă s-au aflat două sau trei defuncte.

Şi mai problematică este aflarea, tot întîmplătoare, a două morminte la Ozarinţ (Nistrul mijlociu, Tripolie A). Localnicii, care le-au găsit, au afirmat că scheletele erau în poziţie şezîndă; T.Movşa bănuieşte însă că fuseseră depuse chircite[34].

Comunităţilor Cucuteni-Tripolie s-ar putea să nu le fi fost străină nici înhumarea în poziţie întinsă. Despre o asemenea mai veche descoperire de la Şcerbanevski (pe Nipru, Tripolie B/II) există doar o succintă referire[35].

La Traian-Dealul Fîntînilor, Hortensia Dumitrescu consemnează că, în partea de vest a aşezării (sectorul I), resturile Cucuteni A-B apar la adîncimea de 0,25-0,30 m. La -0,50 m s-au găsit două schelete întinse pe spate. Textura depozitului nu a permis delimitarea gropilor. Cu multă reticenţă autoarea descoperirilor precizează că dacă mormintele sînt contemporane locuirii Cucuteni A-B, atunci ele au fost săpate printre locuinţe sau cu puţin timp înaintea construirii acestora. Ambele schelete erau orientate cu capul spre NNE. Unul dintre ele, acela al unui bărbat de circa 25 ani, avea braţul drept întins pe lîngă corp şi antebraţul stîng pe abdomen. Starea lui de conservare era proastă, multe componente lipsind. Si mai fragmentar s-a păstrat cel de-al doilea schelet, acela al unei femei de circa 25 ani. Aparent, mormintele erau lipsite de inventar. Totuşi, la 20 cm VSV, de unde ar fi trebuit să fie laba piciorului drept al bărbatului, se afla un fragment de corn de cerb lustruit şi perforat[36].

Deocamdată unic în felul său, găsit în 1957 aproape în centrul geografic al ariei culturii Cucuteni-Tripolie, este mormîntul de la Nezvisko, pe Nistrul superior. Aşezarea este pluristratificată, conţinînd zece orizonturi culturale şi cronologice, de la cel cu ceramică liniară pînă la cel de sec.XII-XIII e.n., inclusiv două nivele tripoliene (B/I şi II), toate cuprinse într-o grosime de 3,5-4 m de depuneri succesive.

Mormîntul în sine s-a găsit printre locuinţele de la sfîrşitul etapei Tripolie B/II (=Cucuteni A - B). Limita superioară a acestui strat de cultură se afla la -2 m sub nivelul actual, iar groapa mormîntului cu peste 1 m mai jos, fundul său fiind adîncit la -3,38 m în depozit de culoare galbenă. Conturul gropii era oarecum dreptunghiular, cu dimensiuni de aproximativ 2,1 x 1,2 m. La picioarele defunctului s-a găsit un vas foarte asemănător cu un altul din cuprinsul locuinţei nr.19

Scheletul zăcea întins pe spate, cu capul spre NE, cu braţele pe lîngă corp şi mîinile aduse pe abdomen. Picioarele, iniţial flexate cu genunchii în sus, căzuseră în lături, formînd un romb. Poziţii de înmormîntare similare se întîlnesc spre est, în cimitirele plane de pe Nipru (Nadporojia), atribuite de Dobrovolski nivelului cultural Srednîi Stog II, şi mai spre sud, pe malul stîng al Nistrului, în trei morminte (M.25, 31 şi 35 : un copil, un bărbat şi o femeie) din cimitirul de la Vîhvatinţi, încadrat de arheologii sovietici în "Tripolie tîrziu"[37]. Tatiana Passek a considerat cele trei morminte ca fiind mai timpurii decît restul necropolei.

Scheletul de la Nezvisko a aparţinut unui bărbat de (60)-65 ani. Analiza antropologică a relevat trăsături neaşteptate, corespunzătoare tipului armenoid : un craniu scurt şi lat, o faţă foarte lată, în dizarmonie cu mandibula moderat gracilă. Debeţ este de părere că ansamblul particularităţilor nu are un caracter rasial, ci mai degrabă individual[38].

Pe partea stîngă a frunţii s-au constatat două zone lezate, provocate de lovituri cu un topor de piatră sau metal. Pe maxilarul superior lipsesc toţi dinţii şi, ca urmare, s-a produs o resorbţie completă a alveolelor, partea anterioară a maxilarului a devenit foarte tocită şi bolta palatină foarte plată. Osul nu prezintă însă nici o urmă de maladie. Pe mandibulă, dentiţia este completă, dar coroanele au o uzură avansată şi inegală. Gherasimov[39] afirmă că resorbţia integrală a alveolelor se produce după 8-10 ani de la edentare şi, chiar şi atunci, numai în absenţa unei proteze, care menţine curbura boltei palatine. Aşadar, bărbatul respectiv şi-ar fi pierdut dentiţia superioară (autorul presupune într-o luptă) cu mai mult de 10 ani înaintea morţii sale.

Am rezervat un spaţiu aparte celor patru înmormîntări "în gropi circulare" din aşezarea Cucuteni A-B de la Traian-Dealul Fîstîniilor, caracterizate de Hortensia Dumitrescu ca făcînd parte "din categoria celor cu ritual de jertfe umane"[40].

Groapa δ /1952, cu diametrele de 2,10 x 2 m, dezvelită sub platforma unei locuinţe, conţinea 28 vase întregi sau fragmentare, dispuse pe un strat de 3-4 cm de cenuşă. Unele vase erau umplute cu cenuşă, cărbune, oase arse de animale, melci. Intr-o margine a gropii, în parte peste fragmente ceramice şi parţial acoperit de altele, s-a aflat un schelet al cărui cap şi trunchi zăceau culcate pe partea dreaptă, picioarele fiind cu genunchii în jos. Oasele mîinii drepte nu au fost găsite.

Tot în cuprinsul unui complex de locuinţe s-a descoperit groapa ζ/1952, în care scheletul unui copil sub 10 ani era plasat direct pe pămînt, pe partea stîngă, cu capul spre est, înconjurat şi aproape complet acoperit de 14 vase întregi sau sparte. Si în acest caz vasele întregi erau pline cu cenuşă, cărbune, conchilii de melci şi oase de animale. In vecinătatea capului mai erau cîteva pietre, o rîşniţă şi un frecător.

Cea de-a treia groapă s-a săpat în 1956 (în S.Z), fiind plasată tot în preajma unei locuinţe. Adîncită pînă la -1-1,30 m, ea avea diametrele de 1,40 x 1,50 m. În interiorul ei s-au identificat fragmente din 23 vase şi oasele foarte răvăşite ale unui schelet post-cranian. Singurele conexiuni anatomice observate s-au limitat la grupuri de vertebre toracice şi lombare, precum şi femurul şi tibia stîngă, depuse cu partea anterioară în jos. Analiza antropologică[41] a precizat că acestei tibii îi lipsea extremitatea distală ; în schimb, din tibia dreaptă s-a păstrat numai jumătatea distală. Resturi din ambele scapule sînt prezente, dar nu şi din celelalte oase ale membrelor superioare. Scheletul a aparţinut unui bărbat în vîrstă de peste 25 ani, cu o statură de numai 1,45 m, vădind tulburări de creştere.

În sfîrşit, într-o groapă cu diametrele de 1,10 x 0,90 m şi adîncimea de -1,45 m (în S. VI/2/1956), dispuse pe cîteva cioburi pictate din faza A-B, se aflau oase deranjate din scheletul unui copil de 8-9 ani. Si aci craniul lipsea. De altfel, descoperitoarea afirmă:"Cadavrul pare a fi fost amputat"[42]. Studiul osteologic a identificat prezenţa unui număr restrîns de componente scheletice, şi anume: un humerus, fragmente din vertebre, din ambele coxale, din ambele femure şi din tibii[43].

La 20 cm deasupra copilului s-a găsit craniul femeii culcat pe tipsia vasului cu picior[44]. Să fi fost vreo legătură între ele ?

În cazul celor doi copii este greu de hotărît dacă absenţa totală a unor oase este consecinţa măcinării totale a ţesutului slab mineralizat sau a unor amputări rituale. Ni se pare însă că absenţa oricărei porţiuni craniene (inclusiv a dentiţiei) din groapa S.VI/2/1956 nu poate fi pusă pe seama acţiunii fizico-chimice a solului.

De asemenea, aşa cum a presupus iniţial şi autoarea descoperirilor[45], este posibil ca gr. δ /1952 să reprezinte un mormînt propriu-zis: înhumatul, introdus după vasele de ofrandă într-un spaţiu îngust rămas liber, a fost culcat iniţial pe dreapta, răsucirea anormală a membrelor inferioare producîndu-se ulterior, prin presiunea pămîntului.

Nu la fel se poate interpreta situaţia din S.Z/1956, în care amputarea ante sau post mortem ni se dezvăluie cu un mare grad de probabilitate, fapt care e dus şi la o dispunere haotică a părţilor de trup înhumate.

Oprim această trecere în revistă a cunoştinţelor despre resturile umane din aria culturii Cucuteni-Tripolie la interesantul cimitir de la Vîhvatinţi, pe Nistru[46]. Aceasta în primul rînd pentru că atenţia noastră a fost în mod special reţinută de descoperiri de oase umane în contexte similare celor de la Drăguşeni-Ostrov, respectiv în aşezări, şi, în al doilea rînd, deoarece, contrar cercetătorilor sovietici preistoricienii români tind să creadă că evoluţia culturii se încheiase în a doua jumătate a mileniului al treilea[47], de cînd datează necropola amintită.

Nu ne-am propus nici să insistăm asupra interpretărilor date înmormîntărilor rituale, sacrificiilor rituale etc.[48]. Am încercat doar să demonstrăm diversitatea situaţiilor în care s-au găsit resturile scheletice pe întregul cuprins al teritoriului ocupat de populaţiile cucuteniene. Într-adevăr, pînă în momentul de faţă nu se pot distinge nici microregiuni, nici etape cronologice în care să fi dominat fie un anume ritual de înmumare mai mult sau mai puţin constant, fie un presupus ceremonial de magie. Am subliniat - nădăjduim, cu suficiente argumente - că descoperirile de la Drăguşeni-Ostrov reflectă un aspect nou, poate neaşteptat, acela al nepăsării faţă de defuncţi, sau măcar faţă de unii dintre ei. În aceeaşi măsură, inciziile de pe diafiza femurală (poate şi urmele de roadere?) nu pot fi legate decît de practici antropofage, indiferent dacă ele îmbrăcau un caracter ritual sau nu.

În încheiere se cer reamintite puţinele informaţii privind structura fizică a acestor populaţii. Seria mai de mult descoperită la Bicze-Zlote[49], bărbatul de la Lipcani[50] şi femeia de la Doboşeni[51] vădesc, prin indicele dolicocran şi prin gracilitate, caractere mediteranoide. Despre femeia matură de la Traian-Dealul Fîntînilor (calva depusă pe tipsia vasului cu picior), cu un indice la limita dintre mezo şi dolicocran, se afirmă că ar prezenta afinităţi cu acelaşi tip morfologic. În alternativa în care ar fi fost contemporană aceleiaşi aşezări, şi femeia tînără înhumată în poziţie întinsă ar fi aparţinut tot tipului mediteranoid[52].

Craniul din mormîntul de la Veremie era mezocran, dar Debeţ nu l-a încadrat în vreo variantă tipologică.

Tot mezocran era şi tînărul de la Solonceni II, la care mandibula pare a fi fost masivă. S-a subliniat că el se deosebeşte de seria Vîhvatinţi, găsindu-şi analogii printre populaţiile neolitice de dincolo de Nipru, mai cu seamă printre cele din cimitirul de la Vovnigskovo[53].

Trăsăturile armenoide ale exemplarului de la Nezvinko au fost deja amintite.

Recent, sintetizînd descoperirile din aria culturii Cucuteni-Ariuşd la noi în ţară, Olga Necrasov conchide, pe baza celor cinci cazuri studiate, asupra unui "fond mediteranoid, căruia i se adaugă două forme brahicrane, dintre care una cu occipital aplatisat, care ar putea corespunde tipului dinaroid sau armenoid şi căruia nu-i cunoaştem nici importanţa numerică, nici originea"[54]. Excluzînd exemplarele ale căror caractere dovedesc măcar afinităţi mediteranoide, formele brahicrane ar fi femeia de la Girov şi bărbatul înhumat în poziţie întinsă pe spate de la Traian-Dealul Fîntînilor.

Fără îndoială, eşantionul cucutenian din România este prea mic pentru generalizări sau concluzii. Diversitatea morfologică observată se adaogă însă celei din restul ariei teritoriale a culturii. Pe de altă parte, oricare ar fi încadrarea culturală a cimitirului de la Vîhvatinţi, din punct de vedere etnic el conţine cu siguranţă descendenţi ai populaţiilor cucuteniene propriu-zise. Or, cele 11 schelete de adulţi,

care au putut fi studiate, evidenţiază diferenţe marcate între sexe : bărbaţii au o talie mică, cranii cu lungimi mijlocii, lăţimi foarte mici , înălţimi moderate şi feţe înguste, deci mediteranoizi "clasici" ; femeile, cu o conformaţie scheletică relativ robustă, mezocrane, cu feţe late, se apropie mai mult de protoeuropizii atenuaţi[55]. M.Velikanova se întreabă dacă aceste diferenţe reflectă o situaţie reală sau sînt doar aparente, datorită numărului mic de cazuri analizate, dar tinde să creadă mai degrabă într-o heterogenitate a populaţiei, decît în unitatea ei.

Dacă acestei scurte treceri în revistă i se mai cere adăugată o remarcă finală, aceasta ar fi că nu ştim încă dacă făuritorii splendidei ceramici pictate, pe baza căreia s-a recunoscut cultura Cucuteni-Tripolie, formau o populaţie unitară sau un conglomerat de populaţii. Dar şi mai greu este de pătruns în domeniul credinţelor lor spirituale (la dezvăluirea cărora şi nespectaculoasele fragmente scheletice pot avea o contribuţie), ceea ce face ca cercetarea lor să fie cu atît mai atrăgătoare şi mai interesantă.

NOTE

1 Vl.Dumitrescu, Einige Fragen zur Cucuteni-Kultur im Lichte der Ausgrabungen bei Drăguşeni (NO der Moldau, S.R.Romänien), ZfA 7, 1973, p.177-196 ; idem, Din trecutul judeţului Botoşani, I, 1974, p.33-48 ; idem, Remarques à propos de certains aspects régionaux dans l'aire de diffusion de la culture de Cucuteni pendant sa première phase (A), în Festschrift für Richard Pittioni zum 70. Geburtstag, 1976, p.167-176. Vezi şi S.Marinescu-Bîlcu, Materiale şi cercetări arheologice, Tulcea , 1980, p.100-102.

2 Vl.Dumitrescu, Einige Fragen..., p.196.

3 D.R.Brothwell, Digging up Bones, Cornell Univ.Press, 1981 (3-d. ed.), fig. 3.9, p.72.

4 R.I.Sundick, "Homo", 4, 1978, p.228-249.

5 A.Telkka, A.Palkama, P.Virtama, "Journal of Forensical Science" 7, 1962, p.474.

6 D.R.Brothwell, op.cit. p.68 şi fig. 3.6.

7 În ceea ce priveşte nomenclatura şi sincronismele dintre termenii Cucuteni versus Tripolie vezi Vl.Dumitrescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 51-78.

8 S.N.Bibikov, Poselenie Luka-Vrublevetkaia, MIA, 38, 1953, p. 51-64 şi 194-199.

9 C.Matasă, Frumuşica, Bucureşti, 1946, p.11, n.1 şi p.43.

10 Ibidem, p.21-25.

11 T.G. Movşa, K voprosu o Tripolskih pogrebeniah s obriadom trupolojenia, în MIA iugo-zapada SSSR i Rumînskoi Narodnoi Respubliki Kişinev, 1960, p.59-76.

12 Ibidem, citindu-l pe A.Spitîn, 1904.
13 Ibidem, citînd-o pe T.Passek, 1940.
14 S.N. Bibikov, op.cit., p.196, îl citează pe M.L. Macarevici,1947, fără trimitere la lucrare.
15 Ibidem, cu trimitere la S.S.Gamcenko, 1909-1910.
16 Ibidem, fără trimitere bibliografică.
17 Ibidem.
18 T.G.Movşa, op.cit.
19 T.Passek, Tripilskaia kultura, Kiev, 1940, după S.N.Bibikov, op. cit., p.196.
20 T.G.Movşa, op.cit., cu trimitere la V.Hvoiko.
21 Ibidem.
22 O.Necrasov, Mitteil. Anthrop. Ges.Wien, CVII.Band,p.130-131.
23 A.Donici, Note sur un crâne néolithique provenant de Bessarabie, în Communications présentée au Congrès d'Anthropologie, Paris, 1931, p.6.
24 G.F.Debeţ, Paleoantropologhia SSSR, Moskva-Leningrad, 1948, p.95-96.
25 De ex.T.Movşa, op.cit., G.F.Debeţ, op.cit.
26 O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, Materiale şi cercetări arheologice (=MCA), V, 1959, p.203-214.
27 H.Dumitrescu, MCA, V, 1959, p.189-199.
28 T.Movşa, op.cit.
29 Ibidem.
30 Ibidem.
31 Ibidem, cu trimitere la T.Passek.
32 Z.Szekely, MCA, III, 1957, p.149-152.
33 O.Necrasov, "Studii şi cercetări antropologice",1, 1964, 1,p. 33-39.
34 T.Movşa, op.cit.
35 Ibidem.
36 H.Dumitrescu, op.cit., p.193-195. Pentru analiza antropologică, v. O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, op.cit.
37 E.K.Cernîş, K istorii naselenia eneoliticeskovo vremeni v srednem Prinestrove, în Neolit i eneolit iuga evropeiskoi ceast SSSR,Moskva, 1962, p.1-10 şi p. 53 şi urm. ; idem, Vnov otkpîtoe tripolskoe poselenie u Nezvisko, na Dnestre, în MIA iugo-zapada SSSR..., 1960, p.77-81.
38 G.F.Debeţ, în MIA iugo-zapada SSSR..., 1960, p.91-95.
39 M.M.Gherasimov, în MIA iugo-zapada SSSR..., 1960,p.83-90.
40 H.Dumitrescu, SCIV, V, 1954, 3-4, p.399-429 ; idem, MCA, V 1959, p.192-195 ; idem, "Dacia", N.S., I, 1957, p.97-116.
41 O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, op.cit.
42 H.Dumitrescu, MCA, V, p.193.
43 O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, op.cit.
44 H.Dumitrescu, op.cit.

45 Idem, "Dacia", N.S., I.
46 T.Passek, Rannezemledelceskie (Tripolskie) plemena Podnestrovia, în MIA, 84, 1961, p.146-182 ; V.A. Dergacev, Vîhvatinskii moghilnik, Kişinev, 1978.
47 Din numeroasele lucrări care abordează această problemă spicuim doar cîteva exemple : Vl. Dumitrescu, "Apulum", VII/I, 1968, p.35-51 ; idem, "Preistoria Alpina", 1o, 1974, p.99-105; S.Morintz u. P.Roman, "Dacia", N.S., XIII, 1960, p.61-72 ; P.Roman, SCIVA, 32, 1981, 1, p.35.
48 Pentru discuţii pe această temă v.mai ales S.N. Bibikov, op. cit., Hortensia Dumitrescu, "Dacia", loc.cit., T.Movşa, op.cit.
49 M.S.Velikanova, Paleoantropologhia Pruto-Dnestrovskovo mejdurecia, Moskva, 1975, p.11-31.
50 G.F.Debeţ, Paleoantropologhia SSSR, p.95-96.
51 O.Necrasov, op.cit., loc.cit.
52 O.Necrasov şi D.Nicolăescu-Plopşor, op.cit.
53 T.G.Movşa, op.cit., transcrie caracterizarea antropologică făcută de I.I. Gohman.
54 O.Necrasov, Actes du IIe Congrès International de Thracologie, III, Bucarest, 4-6 sept. 1976, p.426.
55 M.S.Velikanova, op.cit.

NEW HUMAN BONE FINDS IN A CUCUTENI SETTLEMENT

Summary

Excavation in the 1980-1981 seasons at the Cucuteni A_4 settlement of Drăguşeni (Botoşani county) brought to light four human bone fragments. Their position is unquestionable because the settlement has a single living floor. Only one radiocarbon date is available for it : 3405±100 (Bln 1060).

A proximal femur diaphysis of an adult male was found in the cultural layer (SXXIII/1980, □ 6, =0.40-0.60 m). Its proximal end was cut and its edges bear marks of gnowing. The anterior face of the shaft displays a group of incisions made with a sharp implement.

A right tibia with unfused epiphysis, belonging to a young female aged 15-17 years, was recovered from the garbage pit No.33 of building No.15. Shallow marks, circa 1 mm wide, possibly from carnivore claws or canines, are visible along the bone.

The remaining two bones - part of the cranial vault of an 18-25 year old man and the left mandible of a young woman with unerrupted M_3 and M_2 just in wear - lay less than 1 m from the same pit, close to the western wall of the building.

The presence of human bone remains throughout the area of the Cucuteni-Tripolye culture and in all its chronological phases is less

infrequent than it is considered. Isolated fragments, mainly from skulls, have been found in a number of settlements (Luka-Vrublevetskaya, Frumuşica, Kolodistoe, Veremie, Kolomishchina I, Pavoloch etc.), chiefly around hearths. This has made many researchers attribute them a magic-ritual significance. Given the locations of the pieces of Drăguşeni, it is obvious that this interpretation does not apply to all finds. Those under consideration indicate indifference towards the dead, or at least some of them. The incisions on the femur shaft (perhaps the gnawing marks too?) can only be related to anthropophagous practices, no matter if they were ritual or not. On the other hand, as long as not all animal bone fragments, were collected and studied, many less characteristic human fragments were most probably overlooked while the former were selected.

The location of some isolated skulls inside settlements (Veremie, Tripolye, Girov, Lipcani, Traian-Dealul Fîntînilor) suggests a cult of the skull. So far it has been documented only in the more advanced phases of the culture (Cucuteni A and A-B).

Isolated burials inside settlements are also knewn. The skeletons were either crouched, variously orientated, accompanied by grave goods or not (Solonceni II, Cherniakhovo, Veremie, Kolomishchina I, Doboşeni), or lying on the back with knees bent upwards (Nezvisko) or straight (Traian-Dealul Fîntînilor? the two burials found here are probably contemporaneous with the Cucuteni A-B habitation level). The four "burials in circular graves" of Traian-Dealul Fîntînilor (A-B phase of the Cucuteni culture) are the most sophisticated in terms of rite. The incomplete skeletons and their position suggest ritual murder in at least two cases.

Physically the dead were fairly different, ranging from gracile dolichocranial to brachycranial with Armenoid features.

LEGENDE DES FIGURES

Fig.1.- Femur shaft : a, posterior view; b, anterior view.
Fig.2.- Mandible : a, occlusal view ; b, lateral view.

TRACII CARPATO-DUNĂRENI ÎN MARILE MIGRAŢII EGEENE

de VALERIU LEAHU

Marile migraţii egeene - deplasările ample de populaţii ce au avut loc la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului, din spaţiile est-centrale, estice şi sud-estice ale Europei către bazinul egeic şi circum-est-mediteranean, cu deosebire în teritoriile Greciei continentale şi insulare şi în cele de vest ale Asiei Mici; laolaltă cu restructurările etnice şi culturale produse în consecinţă - continuă şi astăzi să atragă atenţia cercetătorilor de pretutindeni, noi studii, noi puncte de vedere adăugîndu-se literaturii de speeialitate[1], şi aşa vastă, complexă, iar în plus, pulverizată. Faptul mai semnificativ, pentru noi, constatat în legătură cu aceasta îl constituie promovarea unei eficiente contribuţii româneşti, evidenţiind rolul tracilor carpato-danubieni în producerea marelui fenomen migratoriu. Mai ales opiniile formulate de Ion Nestor[2], Dumitru Berciu[3] şi Sebastian Morintz[4] apar de natură să situeze pe baze noi înţelegerea fenomenului adus în discuţie, să producă mutaţii importante în modul de analiză a mărturiilor încă de mult ştiute şi să adauge, obligatoriu, în ansamblul interpretărilor de pînă acum, pe acelea extrase din analiza realităţilor arheologice şi istorice proprii şi teritoriilor carpato-dunărene. Cum însă punctele de vedere ale autorilor menţionaţi au fost de cele mai multe ori doar enunţate se dovedeşte de aceea a constitui un obiectiv încă actual detalierea opiniilor şi reliefarea rolului afirmat de tracii de pe teritoriul României în marile migraţii egeene.

*

* *

Oricare ar fi poziţiile pe care s-au situat, indiferent de ariile şi culturile pe care le-au implicat în marile deplasări de populaţii către spaţiul est-mediteranean, toţi cercetătorii problemei au fost şi rămîn încă de acord asupra unui fapt: cronologic, fenomenul nu s-a declanşat mai devreme de sec. al XIV-lea î.e.n. În sec. al XV-lea, civilizaţia epocii bronzului din zonele est-centrale şi est-sud-estice ale Europei cunoaşte o stare de stabilitate, de echilibru şi prosperitate.

Realităţile istorice pot fi definite ca atare, în primul rînd, în regiunile Greciei continentale şi insulare, unde (exceptînd Creta) din sec. al XVI-lea şi pînă într-al XIII-lea, civilizaţie micenian ă (numită astfel după cultura-etalon dezvoltată în centrul de la Mykene, în Argolida) a cunoscut o evoluţie impresionantă prin nivel economic, social,

spiritual şi politico-militar. Pe fundamentul unei impetuoase dezvoltări a forţelor de producţie, a întregii economii, în condiţiile practicării cu maximum de iutensitate a metalurgiei bronzului (la acest orizont, fierul abia pătrunzînd în Grecia); deopotrivă, prin exploatarea agricolă a pămînturilor (practicată, după cum o atestă texte scrise în liniara "B", descifrate de Ventris, şi în cadrul marii proprietăţi); în egală măsură, datorită afirmării şi producţiei meşteşugăreşti şi unui negoţ intens - pe atare temeiuri s-a ridicat suprastructura acestei societăţi, dominată, se pare, îndeosebi de o puternică eristocraţie militară, constituită în cele din urmă într-un stat cu evidente trăsături ale tipului cretano-oriental[5]. Puterea şi mai ales prosperitatea societăţii helladice tîrzii (miceniene) se reflectă şi în aria largă pe care cultura sa materială se difuzează şi influenţează. Produse ceramice, arme şi podoabe miceniene pătrund în Cipru, Siria, în sudul Italiei şi Sicilia, în Macedonia şi Albania, în interiorul Peninsulei Balcanice şi pe pămînturile carpato-danubiene[6]. De fapt, după unii autori, civilizaţia helladică tîrzie răzbate cu iradieri ale sale pînă chiar în Europa vestică, oricum pînă în regiunile centrale ale continentului[7].

Mai departe spre nord, spre nord-est şi nord-vest de aria civilizaţiei miceniene se întinde lumea epocii bronzului de pe teritoriile actuale ale Albaniei, Iugoslaviei, Bulgariei, României. Stadiul dezvoltării istorice şi cultural-arheologice impune, pe aria vastă implicată de fenomenul marilor migraţii egeice, unele diferenţieri: de o parte faptul că, spre deosebire de societatea micenianâ, evoluată pînă la nivelul organizaţiei statale, colectivităţile din toate celelalte teritorii se aflau încă în orînduirea Comunei primitive (mai exact, în faze incipiente de destrămare a acestei orînduiri); de altă parte, precizarea că, după cum opinează unii specialişti (o unitate de vederi în sensul acesta nu există) în lumea protoilliră sau illiră şi prototracă sau, eventual, tracă, populaţiile din sudul Dunării, mai apropiate şi mai în contact cu civilizaţia micenianâ, se aflau, în sec.al XV-lea în etapa tîrzie a epocii bronzului (Macedonia, Albania, teritoriile bulgare de azi, de la sud de Stara Planina), pe cînd celelalte (inclusiv din spaţiul carpato-danubian) trăiau, în veacul amintit, încă în perioada bronzului mijlociu.

Ceea ce uneşte însă toate teritoriile balcanice şi carpato-danubiene de la nord de lumea micenianâ este existenţa, pretutindeni în sec.al XV-lea î.e.n., a unor populaţii sedentarizate, cu culturi materiale ale epocii bronzului de nivel avansat. Colectivităţile tribale şi unional-tribale practică economia mixtă, întemeiată pe agricultura primitivă, creşterea animalelor şi meşteşuguri, care asigură încă raporturi teritoriale bazate pe echilibru şi stabilitate. Interferenţele culturale sînt produsul unor relaţii paşnice, care trebuie acceptate ca precumpănitor economice (schimburi).

În Albania, cercetările de la Gostine (Elbasan, în cîmpia Pazhoc), de la Malik (districtul Korce), de la Tren (pe malul rîului Petite-Prespe) şi de la Kamnik (în districtul Kolonje) au dus la identificarea unei

culturi sincrone cu cea a helladicului tîrziu - cultura Malik -, creaţie a unor populaţii care traversează "o perioadă liniştită" şi care întreţin cu lumea miceniană legături relativ strînse, ce se întrevăd mai ales în piesele de armament şi de podoabă din morminte[8].

Corespondenţe cronologice, dar, în unele privinţe şi culturale, cu realităţile de pe teritoriul Albaniei se constată în aria imediat învecinată de est - în Macedonia. Este adevărat că această zonă apare insuficient cunoscută sub raport arheologic, dar descoperirile mai vechi sînt încă luate în considerare, în pofida criticilor ce se aduc preciziei observaţiilor din timpul săpăturilor, publicării şi interpretării materialelor[9]. Dintre acestea, vestigiile aflate în nivelele mai de jos de la Vardina şi Vardarovţa[10], chiar dacă constituie o informaţie redusă şi disparată, evidenţiază totuşi o realitate: orizontul de locuire adus în discuţie caracterizează cultura unor populaţii şi ele durabil sedentarizate, şi în care simptomele unor restructurări, ale unor tulburări etno-culturale lipsesc.

Secolul al XV-lea î.e.n. se dovedeşte de asemenea o etapă de linişte, de echilibru şi stabilitate în Serbia şi Slovenia, în Croaţia, Bosnia, Herţegovina şi Muntenegru, unde colectivităţile umane evoluează la nivelul perioadei mijlocii a epocii bronzului.

În Serbia centrală[11], pe Morava sînt răspîndite populaţiile purtătoare ale culturii Paracin, în speţă cele din faza I. Zona Moravei sudice e populată de triburile grupei Slatina, nefiind exclus ca sec. al XV-lea să reprezinte vremea de dispariţie a acestei culturi, ţinînd seamă de participarea sa la geneza grupei Paracin. In Voivodina se plasează purtătorii marelui complex cultural cu ceramică incrustată, Dubovac-Žuto Brdo (Gîrla Mare), fiind posibil ca în secolul menţionat să se situeze prima dintre cele patru faze ale culturii, recent definite de cercetătorul român Sebastian Morintz[12]. In Voivodina se petrece, probabil, în această vreme, procesul de înlocuire a triburilor culturii Vatina, de către populaţiile culturilor Žuto Brdo-Belegis-Cruceni. In legătură cu grupa Mediana, mai recent identificată în zona Niš-Leskovac, trebuie precizat că situaţia nu e încă prea clară. Se vorbeşte de un sincronism Paracin-Mediana, dar e aproape sigur că raportul priveşte faza a doua a culturii Paracin, că în sec. al XV-lea grupa Mediana nu-i încă constituită[13]. Contextul cultural-arheologic din regiunea apuseană a Iugoslaviei oferă în stadiul actual al documentării mai multe neclarităţi decît cel din partea răsăriteană. In sec. al XV-lea s-ar situa, în Bosnia orientală şi în Srem, faciesul Surcin (numit astfel după o necropolă de incineraţie, de aici) al grupei Belegis, precum şi o etapă veche, cu aspecte locale, a culturii Žuto Brdo-Dubovac. Zona occidentală a teritoriului mai vast cuprins între Drava, Dunăre şi Sava apare populată de triburi cu o cultură ce se încorporează în complexul propriu bazinului central-danubian. Puţinele descoperiri din Slovenia relevă o "ceramică regională autohtonă", ca şi în Stiria. In Croaţia, cimitirul din peştera Lika oferă posibilitatea identificării unui

alt grup de populaţii, cu o lungă evoluţie, durînd pînă în bronzul tîrziu. O situaţie asemănătoare ar fi şi în Dalmaţia. In sfîrşit, în nord-estul Bosniei, sec.al XV-lea cunoaşte o etapă din evoluţia complexului cultural de la Glasinac, respectiv faza a II-a, corespunzătoare în genere fazei B a epocii bronzului din Europa centrală.

Oricum, această consemnare a aspectelor de cultură proprii perioadei mijlocii a epocii bronzului din Iugoslavia reliefează şi aici, pentru sec.al XV-lea î.e.n., un conglomerat de populaţii agricole, sedentarizate, creînd de asemenea culturi evoluate, într-un climat istoric netulburat deocamdată de vreun fenomen de penetraţie sau de emigrare.

Analiza vastului orizont de cultură din spaţiul sud-est-european, care a premers imediat primelor manifestări ale fenomenului marilor migraţii egeice, întîlneşte situaţii mai puţin clare, în sec. al XV-lea, pe cea mai mare parte a teritoriului actual al R.P.Bulgaria.

În cronologia epocii bronzului de pe teritoriul ţării vecine, anul 1500 î.e.n. marchează începutul perioadei tîrzii, care va dura pînă pe la anul 1250 î.e.n.[14]. Sec.al XV-lea poate fi deci considerat ca o primă etapă a bronzului tîrziu din Bulgaria. Dar contextul cultural-arheologic al veacului amintit e mai greu de precizat.

Sigură este prezenţa în sectorul nord-vestic al Bulgariei, pe o fîşie de-a lungul Dunării, a culturii Novo Selo, în speţă Žuto Brdo-Gîrla Mare. O certitudine o constituie de asemenea popularea sectoarelor vest-central şi central ale Bulgariei nordice de către purtătorii culturii Tei, faza a III-a, ea trecînd, după cum ar proba-o unele descoperiri, în unele zone restrînse aflate la sud de Stara Planinn. Dincolo de acestea însă, descoperirile arheologice nu mai îngăduie precizarea unor complexe de cultură, a unor populaţii, în una sau alta din regiunile bulgare, în sec.al XV-lea î.e.n. Se poate doar presupune, în sectorul estic al Bulgariei nordice, absenţa unor populaţii sedentarizate şi prezenţa acolo a unor triburi păstoreşti nomade, de provenienţă, foarte probabil, nord-pontică - cum admite Sebastian Morintz, preluînd o sugestie a lui Vasil Mikov; iar pentru restul teritoriilor bulgare, să se urmărească prin cercetări viitoare dacă populaţiile care au creat la sud de Stara Planina, în perioada mijlocie a epocii bronzului, culturile de tip Junatice şi Nova Zagora au evoluat şi în bronzul tîrziu[15].

Dar, chiar cu aceste neclarităţi, sec.al XV-lea î.e.n. apare şi pe teritoriul actual al R.P.Bulgaria caracterizat, în genere, de aceleaşi realităţi, proprii întregii Peninsule Balcanice: populaţii agricole sedentarizate, cu culturi ce evoluează organic, în relaţii de echilibru şi stabilitate.

La nord de Dunăre, pe pămînturile care mărginesc de o parte şi de alta marea curbură a Carpaţilor se află ultimul sector integrat în aria vastă implicată de migraţiile egeice: sectorul carpato-danubian. Caracterizînd în ansamblu perioada mijlocie a epocii bronzului de aici,

Sebastian Morintz afirmă că ea "reflectă o perioadă de stabilitate şi prosperitate. Materialul arheologic cel mai abundent, ceramica, atestă în mod evident gradul de cultură şi originale manifestări de artă, iar metalurgia bronzului nivelul tehnic şi bunăstarea materială"[16].

O atare caracterizare a bronzului mijlociu carpato-danubian găseşte în sec.al XV-lea î.e.n. manifestările cele mai tipice - s-ar putea spune, cu valoare etalon. O dovedeşte întregul context cultural-arheologic, care, cu foarte puţine excepţii, apare astăzi bine conturat. In cele ce urmează acesta va fi înfăţişat, dinspre sud, de la Dunăre către nord (conducîndu-ne deci în sensul urmat pînă acum)[17] şi totodată relatat în mod mai detaliat, ţinînd seamă că analiza de faţă urmăreşte îndeosebi, în marea migraţie egeeană, destinul istoric al tracilor(prototracilor) de pe teritoriul României.

În sud-vest, pe o fîşie largă de-a lungul Dunării se află populaţiile marelui complex Gîrla Mare-Žuto Brdo-Dubovac, probabil, întocmai ca în Iugoslavia, evoluţia marcînd prima fază a acestuia. Mai departe spre nord, în Banat, se poate admite existenţa, în proces de formare, a culturii Cruceni (Belegiš). Oltenia e populată de triburile culturii Verbicioara, din faza a III-a - la răsăritul Oltului, în Muntenia aflîndu-se purtătorii fazei Tei III, care ocupă vestul şi centrul provinciei, pînă la Mostiştea şi pe cursul Teleajenului. Sectorul nord-vestic al Munteniei şi jumătatea sudică a Moldovei (bazinul Siretului inferior şi mijlociu) sînt ocupate de populaţiile Monteoru, din etapa finală a fazei I-a şi de la începutul fazei următoare(IIa). In răsăritul Munteniei (dincolo de Mostiştea), în Dobrogea şi pe limita estică a sudului Moldovei nu apar culturi sedentarizate. Teritoriile sînt cutreierate de populaţii păstoreşti, cu morminte tumulare, dovedite în regiune a fi prezente pînă în această vreme. Neclară apare situaţia, pentru acest al XV-lea veac, în jumătatea nordică a Moldovei. Cultura Costişa, aşa cum apare cunoscută din staţiunea eponimă, conetituie un facies ce se poate atribui începutului bronzului mijlociu. De altă parte, mormintele cercetate de Emilia şi Neculai Zaharia la Probota vădesc elemente evident Costişa, dar integrate unui fond Noua, propriu bronzului tîrziu. In fine, apare foarte semnificativă, într-o evidenţă a descoperirilor arheologice din judeţul Botoşani[18], extrema raritate a punctelor cu materiale caracterizate în genere "Costişn". In această situaţie e pe deplin firesc să se accepte opinia lui Sebastian Morintz, după care, în zona adusă în discuţie, se vor fi aflat tot grupuri de păstori răsăriteni, ce încep să fie documentate şi în perioada mijlocie a epocii bronzului[19]. Dincolo de Carpaţi, în Transilvania, triburile care au creat cultura numită Sighişoara-Wietenberg populează masiv şi statornic sud-estul şi întreaga regiune centrală,de podiş, a provinciei, ele aflîndu-se cu evoluţia la sfîrşitul fazei a II-a şi începutul fazei a III-a. Crişana e ocupată de triburile Otomani din interfaza II-III (după Ivan Ördentlich)şi în fine, dacă importurile de tip Suciu în medii Otomani sînt bine fixate,Maramureşul constituie în principal zona de locuire a purtătorilor culturii Suciu de Sus.

Acest context, propriu sec.al XV-lea din spaţiul carpato-danubiano-pontic, se caracterizează, în primul rînd, printr-o frapantă unitate a nivelului de evoluţie istorică şi cultural-arheologică. Toate grupurile de populaţii şi culturile create de ele prezintă un grad avansat de dezvoltare - asigurat, între altele, de practicarea metalurgiei bronzului, care, încă nu ajunsă pe treapta maximei intensităţi, difuzează totuşi în masa populaţiilor tipuri variate de topoare cu gaură transversală, tipuri timpurii de seceri (prin transpunerea în metal a Krummesser-elor de piatră, sau "cu buton") etc. Agricultura practicată cu plugul de lemn cu brăzdar de corn e atestată în toate zonele. Aşezările arată, mai ales în ariile culturilor Otomani, Wietenberg, Monteoru, Verbicioara, locuiri puternic sedentarizate, întinse. Necropolele de tip Gîrla Mare, Wietenberg, Monteoru dovedesc, de asemenea, utilizări relativ îndelungate. Contactele cu lumea sudică, egeeană - fie directe, fie prin intermediul altor populaţii (purtătorii culturii catacombelor, de pildă) reflex al unei epoci de linişte, de echilibru - sînt atestate prin importuri de piese de aur, de spade miceniene, de preluarea sau transpunerea creatoare a unor obiecte de aur (pumnalele de tip Perşinari, de pildă) şi a unor ornamente pe ceramică sau pe obiecte de os, aşa cum o atestă descoperiri din ariile culturilor Monteoru, Wietenberg, Tei.

Vastul conglomerat de manifestări cultural-arheologice, propriu spaţiului sud-est-european în sec.al XV-lea î.e.n., expresie a unor realităţi istorice, a unui anume stadiu de evoluţie economică, socială şi cultural-spirituală, poate fi definit în concluzie, astfel:

1. Pretutindeni, din Carpaţi pînă în Peloponez şi insulele egeene, vasta regiune e ocupată în sec.al XV-lea de populaţii sedentarizate, al căror mod de existenţă e determinat de economia mixtă şi ale căror culturi materiale, de nivel avansat, constituie reflexul modului de viaţă stabil.

2. Grupurile de păstori nomazi, care cutreieră sectorul nord-estic al acestei întinse regiuni - din răsăritul Moldovei şi al Munteniei, peste Dobrogea, pînă pe litoralul bulgar al Mării Negre - sînt reţinute de bariera pe care o aşază în calea lor îndeosebi populaţiile Monteoru şi Tei, din spaţiul carpato-dunărean-nord-est balcanic şi prin urmare, nu izbutesc să tulbure acum echilibrul stabilit pe parcursul evoluţiei anterioare.

3. Relaţiile dintre lumea miceniană - aflată la un nivel de evoluţie mai ridicat, ajunsă în sec.al XV-lea pînă în faza statală a organizării sale - şi populaţiile din restul spaţiului balcano-carpato-danubian sînt de natură paşnică şi se manifestă activ, aşa cum o reflectă iradierile civilizaţiei din Grecia către Balcani şi Carpaţi. (În contextul acestor raporturi, iar nu în cadrul unor preliminarii ale migraţiilor egeice se situează prezenţa la Troia, în stratul VI, a unei ceşti Tei III de aspect bulgar)[20].

4. Nici o mişcare masivă de populaţii, nici un curent etno-cultural puternic sau de amploare nu se manifestă în sec.al XV-lea pe imensul

spaţiu sud-est european; populaţiile şi culturile create de ele evoluează organic (fiecare în aria proprie), iar raporturile stabilite derivă dintr-un echilibru teritorial ce pare a nu fi fost tulburat.

Imensa configuraţie etno-culturală şi istorică va fi modificată profund şi amplu de fenomenul marilor migraţii egeice, parţial din chiar etapa preliminariilor acestuia.

*

* *

Arheologic este astăzi bine documentat faptul că în istoria triburilor Monteoru - din sectorul nord-estic al marii zone carpato-danubiano-balcanice a epocii bronzului - se înregistrează, la nivelul fazei IIa, evenimente şi fapte modificînd frapant direcţiile şi aria, chiar, pe care evoluase pînă atunci această cultură.

S-a subliniat astfel că, după ce încă din timpul fazei Monteoru Ia, extinderea teritorială a purtătorilor culturii încetează, la nivelul fazei următoare, IIa, procesul acesta se accentuează, fiind însoţit chiar de pierderi ale teritoriilor populate pînă atunci de triburile Monteoru[21]. S-a constatat de asemenea că, după întărirea cu valuri de pămînt şi şanţuri de apărare a aşezărilor monteorene din Moldova - la nivelurile fazelor Ic_2 şi Ia -, în faza IIa procesul se extinde şi în aria din Muntenia a culturii. S-a mai observat apoi că în faza Monteoru IIa cimitirele - cu morminte mai sărace acum - au fost mutate cît mai aproape de aşezări - în staţiunea eponimă constatîndu-se chiar morminte plasate printre locuinţe[22]. De altă parte, a fost reliefată în inventarul culturii, la nivelul fazei IIa, frecvenţa mare a unor obiecte de proveniență străină, cum sînt: din os - seceriile de tip Srubnîi, psaliile de tip Cîrlomăneşti şi săgeţile cu peduncul şi cu baza despicată; din metal - pumnalele cu limba de mîner teşită şi umerii căzuţi şi cuţitele cu limbă de mîner şi muchie teşită; iar în ceramică - vasele mari bitronconice, cu torţi masive, apoi torţile cu creastă şi altele, nearcuite uniform etc.[23].

Alte observaţii au constatat un fenomen de restrîngere teritorială şi în Muntenia centrală, în aria culturii Tei. Aici, triburile abandonează sectorul răsăritean al ariei lor, aşa încît pe Valea Mostiştei aşezări Tei III nu vor mai fi întîlnite[24], numărul acestora crescînd în schimb pe cursurile Colentinei şi Dîmboviţei.

Concomitent cu realităţile semnalate, încă un eveniment istoric şi etno-cultural e reflectat pregnant de descoperirile arheologice efectuate, de o parte, în nord-estul Munteniei, de alta în sectoarele răsăritene ale acestei provincii şi în Dobrogea. In primul caz este vorba de pătrunderea în aria culturii Monteoru şi de instalarea aici a grupului cultural numit "Petrişoru Racoviţeni"[25]; în al doilea caz, de apariţia şi instalarea în Muntenia de est şi în Dobrogea, a primului orizont de aşezări proprii epocii bronzului - cele aparţinînd culturii numite "Coslogeni"[26]. In ambele situaţii sînt populaţii şi culturi străine de mediul

carpato-danubiano-pontic şi inferioare acestuia ca nivel de evoluţie.

Astfel, cercetările arheologice din România conduc către următoarele concluzii:

1. Încă de la începutul sec.al XIV-lea î.e.n. a avut loc pătrunderea, dinspre răsărit, din zonn bazinelor mijlocii şi inferioare ale Niprului şi Nistrului, către vest, în spaţiul carpato-danubiano-pontic, în masa populaţiilor autohtone trace (prototrace) de aici, a unor triburi cu o economie predominant păstorească. Această puternică şi masivă intrusiune etnică şi culturală va da, în unele privinţe, un curs nou evoluţiei populaţiilor şi culturilor epocii bronzului de pe teritoriul României.

2. Populaţiile desemnate prin conceptul de "grupul cultural Petrişoru-Racoviţeni" reprezintă triburi aparţinînd fondului cultural Sabatinovka timpuriu, dislocate din teritoriile de origină şi amestecate cu elemente finale din cadrul mai multor faciesuri culturale de la sfîrşitul perioadei bronzului mijlociu, în speţă din culturile Catacombnaia, Mnogovalikovaia şi Srubnaia. Ţinînd seamă de situaţia clară, înregistrată la Cîrlomăneşti, jud. Buzău, pătrunderea grupului cultural Petrişoru-Racoviţeni în spaţiul carpato-danubiano-pontic poate şi trebuie să fie situată către sfîrşitul fazei Monteoru IIa[27].

3. Triburile străine instalate către sfîrşitul perioadei mijlocii a epocii bronzului în Muntenia - la răsărit de Mostiştea şi în Dobrogea, definite, aici, prin conceptul de "cultură Coslogeni" - constituie grupuri de purtători ai culturii Sabatinovka, originari din sudul Ucrainei. Si ele, dislocate din regiunile de baştină şi revărsate către vest - peste întreaga zonă de şes de la apus de Nipru - s-au extins pînă în Moldova, în răsăritul Munteniei, în Dobrogea şi în nord-estul Bulgariei. Luînd în considerare prezenţa deopotrivă în medii Monteoru IIa şi Coslogeni - faza I, a unor obiecte de os, piatră sau bronz cu posibilităţi de încadrare cronologică relativ sigură (cuţite din coaste de animal, străpungătoare de bronz cu secţiunea rectangulară la baza şi rotundă spre vîrf, cuţite de bronz cu limbă de mîner şi muchia lamei teşită, anume tipuri de "sceptre" din piatră şi altele), pătrunderea şi instalarea triburilor de tip Sabatinovka, respectiv Coslogeni în Muntenia, Dobrogea şi în nord-estul R.P.Bulgaria trebuie situată de asemenea la nivelurile fazelor Monteoru IIa şi Tei III finale, aşadar tot către începutul sec.al XIV-lea î.e.n.[28].

Aproximativ în aceeaşi vreme, mutaţii şi restructurări etno-culturale, profunde şi produse într-un ritm se pare vertiginos, schimbau configuraţia existentă în zona imediat învecinată la vest şi nord-vest cu spaţiul carpato-danubiano-pontic, urmări parţiale putîndu-se constata şi în zona de extremitate vestică a acestui din urmă spaţiu.

În Slovacia, către sfîrşitul perioadei mijlocii a epocii bronzului, în Ungaria, pe parcursul fazei a III-a a epocii bronzului "autohton" (B.III), şi în vestul României, în aria culturii Otomani, se constată fortificarea aşezărilor cu şanţuri de apărare şi valuri[29].

Apoi, îndeosebi în Slovacia şi Ungaria, la sfîrşitul fazei B.III, aşezările (Nitrianski Hrádoc, Tószeg, Kosziderpadlás, Füzesabony etc.) sînt simultan sau aproape simultan abandonate. La Kosziderpadlás şi în alte localităţi s-a constatat clar că încetarea aşezării este urmarea "unui atac războinic din afară" (A.Mozsolics). Corespunzător acestui fenomen se produce în Cîmpia maghiară îngroparea unor depozite de bronzuri (proprii orizontului Dunapentele-Kosziderpadlás) - semn evident al unor vremi de restrişte. In consecinţă, în perioadele imediat următoare (B.IV-B.VI) pe întinsul Cîmpiei ungare se observă o raritate frapantă a descoperirilor arheologice, expresie a faptului - după Amalia Mozsolics - că "a avut loc o puternică reducere a populaţiei". Şi tot în consecinţă, se observă în aria luată în discuţie, în fazele B.IV-B.VI, răspîndirea unor obiecte de metal ale căror prototipuri au fost necunoscute epocii "autohtone" a bronzului din Ungaria.

Sînt, toate acestea, efectele pătrunderii în teritoriile Slovaciei şi R.P.Ungare a purtătorilor culturii mormintelor tumulare, porniţi din aria lor de baştină - Austria şi Boemia - şi al căror caracter războinic şi capacitate de expansiune se dovedeşte a fi fost, în epocă, deosebite şi cu o forţă pe alocuri irezistibilă. Fapt este că de pe urma puternicului şoc produs, în sudul Moraviei, în Austria inferioară, în Slovacia şi Ungaria, culturile Veterov, Magyarád, Vatya, Füzesabony, Veszprém, Szekeśard îşi încetează existenţa, iar faza B.IV a epocii bronzului maghiar şi slovac va apărea puternic marcată de prezenţa elementelor intruse, ale culturii mormintelor tumulare.

Data producerii acestui şoc în aria est-central-europeană este fixată de Amalia Mozsolics, influenţată în mare măsură de opiniile lui Karl Willvonseder, prima jumătate sau mijlocul sec.al XIII-lea î.e.n. Momentul nu poate fi însă astfel datat. Sebastian Morintz, ţinînd seama de contactele stabilite între purtătorii culturii mormintelor tumulare cu cei ai cultnrii Otomani din vestul României, este convins de necesitatea urcării datei către finele bronzului mijlociu[30]. Fapt este că Ivan Ördentich a semnalat "prezenţa elementelor singulare aparţinînd purtătorilor culturii tumulare" în a sa interfnză II-III[31], iar în altă parte afirmă categoric: "la sfîrşitul fazei II Otomani, cronologic plasată la finele bronzului mijlociu (Reinecke B_2), dinspre centrul Europei asistăm la puternica presiune a purtătorilor culturii tumulare, care, pînă la graniţa triburilor Otomani, distrug înfloritoarele culturi ale apocii bronzului mijlociu din Cîmpia Panonică"[32].

Strîns în "cleştele" fermat de cele două grupări de populaţii masate la "graniţe" - triburile de tip Petrişoru-Racoviţeni şi cele purtătoare ale culturii Sabatinovka-Coslogeni, pătrunse în răsărit; cele ale culturii cu înmormîntări tumulare, apărute în vest -, cum a reacţionat imensul bloc al populaţiilor trace din spaţiul carpato-danubiano-pontic?

Stadiul de pînă acum al documentării lasă să se întrevadă că efectul s-a produs prompt, dar divers, fiind pe măsura împrejurărilor

istorice, a direcţiei şi forţei de penetraţie a intruşilor, dar şi pe măsura capacităţii de rezistenţă sau de manevră a autohtonilor.

O primă reacţie o constituie, astfel, ceea ce s-ar putea numi o veritabilă stare de nelinişte a populaţiilor locale, urmată probabil de încercări de realizare a unei unităţi pe plan cît mai cuprinzător pluriunional-tribal. Fapt este că arheologic se surprind la acest orizont mărturiile unor contacte numeroase între purtătorii diferitelor culturi: ceramică Tei III apare în staţiunile aponime Monteoru şi Verbicioara[33]; ceramică Wietenberg e surprinsă în mai multe staţiuni Monteoru şi Otomani şi într-o aşezare a populaţiilor Tei[34]; produse similare ale culturii Monteoru apar în aşezări Tei şi Verbicioara[35]; ceramică Cruceni e identificată în aria Gîrla Mare[36]; vase Otomani se întîlnesc în mediu Wietenberg[37].

Sub presiunea penetraţiei triburilor răsăritene sau sub ameninţarea războinicilor purtători ai culturii înmormîntărilor tumulare, mai caracteristice încă se dovedesc a fi fost dislocările şi strămutările unor grupuri de populaţii trace din spaţiul carpato-dunărean. Cei mai afectaţi sînt creatorii culturii Monteoru. Ei îşi părăsesc în masă pămînturile din sudul Moldovei şi, plecînd în jos, pe văile cursurilor inferioare ale Bîrladului şi Siretului, iar apoi urcînd pe firele Putnei, Rîmnicului şi Buzăului, se grupează, în cele din urmă, în două sectoare - unul în Vrancea, celălalt în Buzău[38]. Concomitent, un alt grup de purtători ai culturii, tot din Moldova, plecat, trece prin pasurile Carpaţilor în sud-estul Transilvaniei, fiind identificat în Ţara Bîrsei şi Covasna[39]. Situaţi în prima linie a contactului cu intruşii răsăriteni, purtătorii culturii Tei reacţionează de asemenea, pe măsură: cum s-a sugerat deja, grupul aflat la periferia estică a ariei se retrage de pe Mostiştea către vest, iar un altul, probabil din Cîmpia Ploieştilor sau a Tîrgoviştei, străbate pasurile Bucegilor sau culoarul Rucăr-Bran instalîndu-se în Ţara Bîrsei[40].

Fenomene asemănătoare se petrec şi în zonele vestice ale spaţiului carpato-dunărean, desigur determinate acolo de expansiunea către răsărit şi sud-est a purtătorilor culturii cu înmormîntări tumulare. Astfel, grupuri de populaţii ale culturii Otomani, plecate probabil din zonele sudice ale Cîmpiei de vest pătrunde de-a lungul Crişului şi pe valea Mureşului, pentru a se aşeza în podisul transilvan[41]. In acelaşi timp, urmînd strîns malurile Dunării, purtătorii marelui complex cultural Žuto Brdo-Gîrla Mare-Novo Selo înaintează tot mai mult către răsărit, intrînd pe pămînturile locuite - la nord de fluviu, de triburile Verbicioara, în sud, de populaţiile Tei. Probabil că silite de o asemenea imixtiune o parte a triburilor Verbicioara se mişcă şi ele către răsărit, unele trecînd chiar Oltul[42].

Sub acţiunea penetraţiei populaţiilor străine, a schimbării unor arii culturale, a dislocărilor şi restructurărilor etnice, datorită diverselor influenţe culturale acţionînd în noile condiţii, uneori nemijlocit, pe alocuri mai accelerat, configuraţia etno-culturală a spaţiu-

lui carpato-danubiano-pontic se va modifica profund în perioada tîrzie a epocii bronzului. In sectorul nord-estic al Munteniei, grupul răsăritean intrus, Petrişoru-Racoviţeni, se colorează treptat cu elemente locale de tip Monteoru, căpătînd astfel o nouă fizionomie[43]. In sectorul sud-estic al marii vetre carpato-danubiano-pontice - de pe Mostiştea şi pînă pe ţărmul Mării Negre - sînt acum aşezate triburile Sabatinovka-Coslogeni. Pe spaţiul vast al Moldovei şi Transilvaniei estice şi centrale, prin absorbţia unor puternice elemente ale fondului local Monteoru-Costişa-Belópotok şi pe baza contactelor cu cultura de tip Sabatinovka a intruşilor răsăriteni se formează cultura Noua[44]. Cam în aceeaşi vreme, pe întinsa arie de la sud de Carpaţi se petrece un fenomen de intens amestec şi de uniformizare culturală, luînd naştere aşa-numitul "orizont de mixtură Gîrla Mare III-Verbicioara IV-TeilV"[45] In sfîrşit, în zona Brăilei şi în nordul Dobrogei, un grup de populaţie Monteoru, dislocat şi în contact cu triburi răsăritene, dă naştere unui facies nou - grupul cultural Sihleanu[46].

Faţă cu atare fenomene care dovedesc integrarea populaţiilor trace (prototrace) de pe cea mai mare parte a spaţiului carpato-danubiano-pontic în sinteze etno-culturale noi, în zona vestică descoperirile şi cercetările arheologice dovedesc că a existat o stare de oarecare stabilitate. In faţa presiunii triburilor cu înmormîntări tumulare, purtătorii culturilor Otomani şi Cruceni-Belegiš au rezistat în genere pe pămînturile lor, continuîndu-şi evoluţia. O situaţie similară s-a petrecut şi cu acele triburi făcînd parte din marele complex cultural Žuto Brdo-Gîrla Mare-Novo Selo, care nu au emigrat către răsărit, sau spre sud-est, ci au rămas în Banat. (Toate acestea au participat ulterior la geneza, pe baze locale, a Hallstattului timpuriu tracic)[47].

Pătrunderea populaţiilor răsăritene, dar în egală măsură starea generală de instabilitate provocată de perturbările produse atît în est, cît şi în apus au cauzat în spaţiul carpato-dunărean şi modificări ale modului de viaţă. Aproape pretutindeni în zonele extracarpatice, dar cu deosebire în ariile Noua şi Coslogeni sporeşte ponderea economiei animale practicate de populaţii, şi pe foarte mari întinderi se răspîndeşte tipul de aşezare "sălaş" sau "cenuşar", expresie a unor locuiri efemere, de scurtă durată, pendulatorii; reflex de asemenea al unei generale scăderi a nivelului de cultură materială şi spirituală.

În fine, faţă cu transformările şi tulburările produse prin intrusiunile masive de populaţii străine la periferia de est şi de apus a spaţiului carpato-dunărean, cu totul caracteristică apare reacţia autohtonilor traci reflectată în sfera metalurgiei bronzului. In adevăr, mişcările de populaţii, menţionate, noile sinteze etno-culturale rezultate coincid în timp cu o evidentă sporire a producţiei de unelte şi arme în aria centrului metalurgic din Transilvania - cu etapa iniţială a perioadei de maximă intensitate a metalurgiei bronzului în spaţiul carpato-dunărean, concomitent cu accentuarea pătrunderii unor produse ale centrului metalurgic caucazian (îndeosebi în Moldova, estul Transilva-

nici şi răsăritul Munteniei[18] şi ale atelierelor din Balcani (în Dobrogea şi sudul Munteniei)[19]. De asemenea, şi aproape sigur că în nemijlocită legătură cu nevoile metalurgiei, e presupusă acum şi o activitate mai intensă de exploatare a salinelor.

Aşadar, marile deplasări de populaţii petrecute în sec. al XIV-lea î.e.n. către jumătatea estică a spaţiului carpato-danubiano-pontic şi către Cîmpia Panonică au avut consecinţe însemnate, au produs mutaţii profunde în contextul etno-cultural şi istoric, pe cele două arii. Dar - în ce priveşte pămînturile din Carpaţi, de la Dunăre şi de la Marea Neagră - esenţial se dovedeşte faptul că blocul tracic şi-a afirmat cu vigoare capacitatea de rezistenţă, că s-a arătat capabil să absoarbă, să asimileze diferitele elemente etnice şi de cultură, intruse ; că, abandonînd chiar - parţial şi, se va vedea, temporar - teritorii, imensa masă autohtonă a rămas neclintită în vatra sa, conservîndu-şi fiinţa etnică, structurile civilizaţiei proprii. Dincolo de aceasta, în alte zone - învecinate - se pot întrezări consecinţe ale deplasărilor de populaţii, ale intrusiunilor etnice şi culturale în discuţie ?

Stadiul actual al cercetărilor permite formularea următoarelor concluzii şi ipoteze:

În partea răsăriteană a Iugoslaviei[50], culturile Dubovač-Žuto Brdo (Gîrla Mare), Belegiš (Cruceni), Paracin (faza II), Mediana (faza II), grupa Dobrača dovedesc toate continuitatea de populaţie şi cultură - din perioada mijlocie în cea tîrzie a epocii bronzului. În Iugoslavia apuseană, deşi mai puţin cercetată, situaţiile înregistrate pînă acum atestă o realitate similară. Grupul Glasinač din Bosnia răsăriteană îşi continuă evoluţia, diverse grupuri ale cîmpurilor de urne din Slovenia şi nord-vestul Croaţiei se dezvoltă de asemenea pe baze culturale ale bronzului mijlociu. În Macedonia, pe baza materialelor publicate mai ales de Heurtley, se poate constata de asemenea o continuitate a formelor ceramice, o evoluţie organică a lor din fondul anterior. Se poate, prin urmare, conchide că şocul puternic produs de pătrunderea triburilor nord-pontice în spaţiul carpato-dunărean şi de expansiunea purtătorilor culturii tumulare în Cîmpia Panonică au a afectat în genere, sau în esenţă, teritoriul actual al R.S.F. Iugoslavia. Şi totuşi, pe acest fond de relativă şi generală stabilitate, unele descoperiri arheologice şi interpretarea lor sugerează că manifestări legate de marile perturbaţii petrecute în spaţiul de la nord-est au avut loc. Un prim fapt îl constituie apariţia idolilor de tip Dubovač-Žuto Brdo la Dikili-Tash şi a ceramicii apropiate tipului Belegiš în peştera Strimi, către ţărmul nordic al Egeei, constituind după Draga Garaşanin, "poate efectul unui fel de prospecţiune precedînd marile mişcări de populaţii spre Grecia, la sfîrşitul mileniului al II-lea î.e.n.". Apoi, trebuie luată în consideraţie prezenţa în Macedonia, la Kilindir, Vardina, Saratse şi Vardarovţa, a unei ceramici de frapantă factură Tei IV-Verbicioara IV, atestînd prezenţa unui grup de populaţii plecat, foarte probabil din Bulgaria, către sud-vest.

Ce s-a petrecut în această vreme - sec.al XIV-lea î.e.n. - pe teritoriul actual al R.P.Bulgaria este mai puţin sigur, deşi descoperirile permit formularea unor ipoteze:

Se poate astfel admite, pe baza materialelor de la Gradeşnica, Biala şi Devetaki, că un orizont de mixtură Novo Selo (Gîrla Mare) -Tei-Verbicioara s-a constituit şi în sectorul vestic şi central al Bulgariei nordice, chiar dacă ritmul de producere a fenomenului va fi fost relativ mai lent sau mai întîrziat[51]. In acelaşi timp, nu trebuie exclusă pătrunderea în sectorul răsăritean al teritorinlui de la nord de Stara Planina a unor triburi Sabatinovka-Coslogeni, coborîte din Dobrogea[52]. Fenomenul cel mai caracteristic însă îl constituie în sec.al XIV-lea pe spaţiul bulgar, formarea şi extinderea grupului cultural Plovdiv-Zimnicea (mai recent numit de Bernhard Hänsel, "grupul Cerkovna")[53]. Ţinînd seama de conţinutul (ceramica) acestuia, putem aprecia că, stimulat de pătrunderea unor populaţii de factură Tei IV-Verbicioara IV în Macedonia, un contra-curent local porneşte de aici spre nord-est, vehiculînd elemente de populaţie şi cultură dincolo de Struma, către cîmpia Mariţei şi dincolo de aceasta. Contactul cu cultura Tei şi cu faciesuri dezvoltate din cultura Nova Zagora au dus, în cele din urmă, la formarea grupului Plovdiv (Cerkovna), care, ulterior, va disloca, la nord de Stara Planina, un sector din masa triburilor Tei şi va trece şi Dunărea, aşezîndu-se în stînga fluviului, pe o fîşie de teren cuprinsă între Zimnicea şi Olteniţa. El se va opri la bariera formată spre răsărit de triburile Coslogeni şi la nord de grupul masiv al populaţiilor Tei din centrul Cîmpiei Române.

Marele curent de populaţie şi cultură declanşat din răsărit şi nord-vest către Dunăre trece şi la sud de fluviu, producînd deocamdată un ricoşet: din sectoare nordice ale Peninsulei Balcanice, grupuri de populaţie, dislocate, se mişcă nu numai către sud, în Grecia, dar şi spre nord.

*
* *

Etapa preliminariilor continentale ale marilor migraţii egeice, desfăşurată în răsăritul şi sud-estul Europei în cursul sec. al XIV-lea î.e.n., apare astfel, cu deosebire în lumina cercetărilor din România, caracterizată de următoarele fenomene:

1. Migrarea din aria nord-pontică, spre vest, a triburilor de caracter Srubno-Havalînsk, purtătoare ale culturii Sabatinovka, aşezarea acestora în sectorul răsăritean al spaţiului carpato-dunărean.

2. Expansiunea din spaţiul est-central-european, către răsărit şi sud-est, a purtătorilor culturii mormintelor tumulare, încheierea evoluţiei culturilor locale ale bronzului mijlociu în Austria inferioară, Moravia, Slovacia şi Cîmpia Panonică, prezenţa unor puternice elemente ale culturii cu înmormîntări tumulare în faza B.IV a epocii bronzului maghiar şi slovac.

3. Producerea unor mutaţii profunde în spaţiul carpato-dunărean, atestate prin noi şi întinse sinteze etno-culturale, în care însă componenta fundamentală rămîne cea autohtonă, tracică, noi faciesuri de cultură ce vor evolua în perioada tîrzie a epocii bronzului.

4. Rezistenţa, în genere, a triburilor şi culturilor din vestul şi sud-vestul României, din R.S.F.Iugoslavia şi R.P.Bulgaria, zone numai parţial afectate - prin dislocarea doar a unor grupuri restrînse de populaţii.

5. Modificări parţiale în configuraţia etno-culturală a Peninsulei Balcanice, atestate prin: pătrunderea dinspre Bulgaria şi aşezarea în Macedonia a unui grup de purtători ai orizontului cultural de mixtură Tei-Verbicioara; dislocarea din sectorul vestic al Dunării inferioare a unor grupuri de populaţii Dubovac-Žuto Brdo-Gîrla Mare-Novo Selo şi Belegiš-Cruceni; pătrunderea şi aşezarea acestora în Grecia; extinderea ariei grupului Plovdiv-Zimnicea la nord de Dunăre.

*

* *

Ceea ce a urmat apoi, din sec.al XIII-lea pînă într-al XI-lea î.e.n., nu constituie pe plan general sud-est-european o stabilizare a situaţiilor create şi cu atît mai puţin o "stingere", o epuizare a procesului migratoriu, ci continuarea sa în noi etape, în ipostaze noi, marcînd în fapt - după preliminariile continentale - declanşarea fenomenului propriu-zis al migraţiilor egeice, adică afectarea de către mase de populaţii aflate în mişcare a teritoriilor circum-egeice, circum-est-mediteraneene.

Cercetările arheologice din ultimii douăzeci de ani permit constatările, concluziile şi ipotezele consemnate în cele ce urmează:

În Slovacia, Cîmpia Panonică şi spaţiul carpato-dunărean - primele sectoare în care preliminariile continentale ale marilor migraţii au înrîurit evoluţia istorică şi configuraţia etno-culturală - perioada finală a epocii bronzului este marcată - pînă pe la 1200 î.e.n. - de o oarecare stabilitate. Aceasta se întrevede în faptul că culturile nou create sau cele continuînd din bronzul mijlociu - grupa Barca, culturile Piliny şi Egyec (inclusiv grupa de la Rácoczfalva), grupa Berkesz-Demecser; culturile Otomani, Suciu de Sus, Noua, Coslogeni, grupul Sihleanu, orizontul de mixtură Gîrla Mare IV-Verbicioara V-Tei V, cultura Cruceni - toate evoluează în sec.al XIII-lea organic, fără perturbaţii, fără modificări bruşte sau esenţiale[54]. O manifestare simptomatică în sensul acesta se întrevede în aria orizontului de mixtură din Oltenia şi Muntenia, unde, după conturarea unui facies comun de cultură, la nivelul fazelor Tei V şi Verbicioara V, fiecare cultură capătă iarăşi aspecte mai individualizate[55].

O situaţie în mare măsură asemănătoare se constată în Iugoslavia, unde grupa Dubovac-Žuto Brdo, grupa Belegiš, grupa Mediana(I), cea de tip Glasinac etc. îşi continuă cursul.

Pe teritoriul actual al R.P.Bulgaria situaţia pare însă mai complexă, în parte şi încă nedesluşită. Nu-i clar, în primul rînd, dacă orizontul Novo Selo-Tei-Verbicioara a evoluat pînă la sfîrşitul epocii bronzului; o ceramică Novo Selo tîrzie, finală nu-i identificată deocamdată, iar în peştera Devetaki apare doar etapa Tei V a. De altă parte, se pune problema cursului pe care-l urmează evoluţia grupului Plovdiv-Zimnicea. In sudul României, acolo unde s-a extins, este sigur că el a fost înlăturat de populaţiile fazei Coslogeni II (Radovanu), faptul petrecîndu-se în sec.al XIII-lea î.e.n.[56]. Totodată, descoperirile de la Kruşovića şi Plovdiv nu relevă o ceramică proprie ultimelor nivele ale bronzului tîrziu. Faţă cu atare situaţii sînt posibile două ipoteze - fără a se exclude una pe cealaltă: a) triburile Sabatinovka-Coslogeni au continuat să migreze spre sud, sub presiunea lor încheindu-se evoluţia grpului Plovdiv-Zimnicea şi pe teritoriul actual al Bulgariei; b) extinderea ariei Sabatinovka-Coslogeni a împins către sud populaţiile de tip Plovdiv-Zimnicea. Ambele ipoteze sînt îngăduite de descoperirea în stratul VII nediferenţiat de la Troia atît a unei cești cu două torţi, specifică grupului Plovdiv, precum şi a mai multor fragmente de vase caracteristice fazei Coslogeni II[57].

Faptele din urmă indică cu claritate că deplasări şi mişcări ale unor grupuri de populaţii au continuat în cursul sec.al XIII-lea î.e.n., mai ales în Peninsula Balcanică şi cu deosebire către Grecia şi Asia Mică. Situaţii constatate arheologic în aceste două sectoare est-mediteraneene susţin evident concluzia.

Astfel, arheologii iugoslavi subliniază faptul că, faţă cu absenţa unor depozite de bronzuri în etapa Br.B şi de raritatea acestora în etapa Br.C, apariţia şi direcţiile de răspîndire în Br.D a depozitelor proprii orizontului Gaj-Belgrad, Brestovik, parţial cele de tip Gucevo-Barajevo-Jaičić atestă în partea răsăriteană a Iugoslaviei manifestări nemijlocit legate de începuturile migraţiilor egeice[58].

Mai caracteristică însă apare prezenţa în Grecia sec.al XIII-lea î.e.n. a unor grupuri de antichităţi care au ca punct de plecare tocmai zona Dunării mijlocii şi sectorul vestic al Dunării inferioare. Referirile se fac, mai întîi, la cele mai vechi morminte din necropola de la Kerameikos (Atena), unde vasele şi idolii de tipuri tîrzii Dubovac-Zuto Brdo-Gîrla Mare-Novo Selo dovedesc că înaintarea şi aşezarea acestor populaţii în Peloponez a continuat; şi, de asemenea, la noi categorii de obiecte de bronz. Se conchide, astfel, că piese de armament ofensiv şi defensiv, caracteristice în bronzul tîrziu, zonei de la Dunărea mijlocie, mai ales sud-vestului Panoniei şi sectorului cuprins între Drava-Dunăre-Sava, au pătruns în cercul est-mediteranean, cu deosebire în Grecia continentală, tot în cursul primului val migratoriu spre Egee, în sec.al XIII-lea î.e.n.[59].

Mişcarea pare să fi avut un ritm oarecum impetuos, cu pătrunderi rapide şi dincolo de Grecia continentală, după cum ar atesta-o unele descoperiri datînd din sec.al XIII-lea î.e.n., înregistrate şi în insu-

le. In Cos,de pildă, un mormînt, probabil al unui luptător "din nord", conţinea o spadă de bronz de tip Neuzingen şi un vîrf de lance, tot "nordic", asociate cu ceramică din perioada tîrzie a culturii helladice (L H IIIB). Alte spade "nordice", datate sigur în aceeaşi perioadă (L B IIIB), au apărut la Enkome, în Cypru[60].

Cert este că în sec.al XIII-lea î.e.n. se înregistrează pe pămîntul Greciei peninsulare primele distrugeri de palate, cele dintîi incendii pustiitoare, începutul procesului de rărire a populaţiei miceniene, primele migrări ale acesteia din locurile sale de baştină. La începutul secolului - după unii, poate chiar la sfîrşitul secolului anterior, al XIV-lea - palatul din Theba este distrus. La graniţa de nord şi nord-vest a Greciei au loc atacuri ale unor populaţii străine.Acum, pentru prima dată, Micene devine ţinta invadatorilor. Aceştia nu reuşesc să pătrundă în cetate, dar pagubele, distrugerile sînt mari ; arheologic au fost surprinse avarii la unele clădiri din imediata apropiere a cetăţii. Micenienii întăresc fortificaţiile, dar nu procedează şi la refacerea clădirilor distruse. La istmul Corinthului e construit un val de pămînt pentru apărare. Ecoul principal e mai întins, căci şi atenienii consolidează fortificaţiile Acropolei[61]. Sara Anderson Immerwahr estimează că acest prim atac asupra Micenei a avut loc pe la mijlocul sec.al XIII-lea î.e.n.[62].

Nu mult după acest şoc, către sfîrşitul secolului, se produce un nou atac, o altă invazie, efectele sale fiind de astă dată mai puternice. Krisa în Phocida, Gia în Beoţia , centre ca Zyguries, Tirinth, Menelaion, Pylosul şi Nicharia suferă pagube masive; totuşi viaţa şi activitatea lor nu încetează. Micene însă pare a fi fost distrusă şi ocupată. O largă mişcare de populaţii, dislocate din aşezările lor,constituie un fenomen evident - continentali trecînd să se instaleze dincolo de mare. In Chios, o aşezare micenian ă este întemeiată la Emborio.Către sfîrşitul sec.al XIII-lea, un grup de micenieni ajunge în Creta. Cipru primeşte un contingent masiv de micenieni, care vor influenţa puternic apoi cultura din insulă (inclusiv metalurgia). Grupuri de refugiaţi se mişcă spre vest şi spre est faţă de direcţia principală a invadatorilor, care vin din nord, prin Phocida şi Beotia, peste istmul corintic şi peste Argolida, apoi în Laconia şi Mesenia, zone unde abandonarea aşezărilor pare să fi fost absolută şi în care reocuparea pămînturilor arată a se fi petrecut la o dată considerabil tîrzie. Sectoarele principale de refugiu au fost coasta de est a Atticei, Cipru, Tarsus, Cilicia. Nici zona central-egeeană nu a fost afectată de dezastrul de pe continent. Exceptînd Creta, această întreagă regiune a fost neatinsă de invazie, care a avut efecte profunde îndeosebi în centrul şi sudul Greciei continentale[63].

De unde au venit invadatorii şi cine au fost ei - sînt întrebări asupra cărora atenţia cercetătorilor s-a concentrat şi se menţine şi astăzi cu precădere. Totuşi, răspunsurile sînt încă departe de a fi definitive şi clare. Dificultatea în calea elucidărilor o constituie desigur

lipsa unor indicaţii arheologice precise şi clare asupra culturii (culturilor ?) create şi vehiculate de intruşi. "Nu există nici un obiect şi nici un obicei care să fi putut fi asociat cu invadatorii în regiunile prin care au trecut"[64], scrie Desborough. Chiar dacă, confruntată cu descoperiri şi interpretări mai recente, opinia învăţatului britanic apare prea categorică, oarecum exagerată, nu-i mai puţin adevărat că disproporţia între întinderea şi puterea distrugerilor, de o parte, şi puţinătatea mărturiilor arheologice care să ateste pe intruşi, de altă parte, este evidentă.

Faţă cu această situaţie apare pe deplin logică concluzia mai multor cercetători, după care trebuie admis că invadatorii, pătrunşi pe pământurile Greciei continentale, nu s-au aşezat, ci, într-un iureş pustiitor s-au îndreptat către sud, mai departe[65]. Trebuie admis de asemenea că şi alte grupuri au fost antrenate în avalanşa de populaţii puse în mişcare. Pentru acceptarea acestor concluzii pledează faptul că sfîrşitul sec.al XIII-lea - începutul secolului următor î.e.n. constituie epoca maximei afirmări - pustiitoare - a aşa-numitelor "popoare ale mării", care provoacă în statele vechiului Orient o stare generală de panică, distrugeri, confruntări militare. In ultimele decenii ale sec. al XIII-lea, corespondenţa dintre conducătorii Ciprului şi Ugaritului vorbeşte de vase "duşmane" care "au apărut pe mare", de faptul că intruşii "ard oraşele şi jefuiesc ţara"; de invadatori care "sînt aici şi devastează". Pe la 1229, Merneptah al IV-lea ţine piept unor năvălitori din părţile Libiei. In jur de 1200 î.e.n. este distrus statul hitit, sînt devastate ţinuturi din Fenicia şi Palestina. Abia în 1194 î.e.n. armatele lui Ramses al III-lea reuşesc să bareze calea migratorilor în Egipt, dar evenimentul are urmări catastrofale în zona bazinului superior al Eufratului[66].

In legătură cu tot acest context, cu deplasarea unor mari mase de populaţii către ţinuturile egeice, est-mediteraneene şi cu căderea puterii statului micenian, în jurul anilor 1200 î.e.n., stă problema pătrunderii şi aşezării dorienilor în Grecia. Cercetările arheologice din ultimele două decenii introduc în studiu elemente noi, argumente cîteodată consistente; totuşi, problema pare a fi încă departe de clarificarea sa deplină şi definitivă: căci şi azi se discută despre "patria" dorienilor, iar data pătrunderii lor în peninsulă nu-i unanim acceptată.

Tradiţia antică îi aşează pe dorieni în ţinuturi muntoase din nordul Greciei. Herodot îi situează la origine în Phtiotida, undeva prin sudul Tesaliei. Pindar, care a utilizat şi texte din Hesiod, scrie că patria dorienilor a fost regiunea munţilor Pind. Homer, care în cîntul XIX din Odiseea aminteşte pe "dorienii războinici", nu le menţionează însă aria de unde au venit, consemnînd doar pătrunderea lor în Creta[67].

Faţă cu datele transmise prin tradiţie, cercetătorii moderni reacţionează în chip diferit. "Tradiţia este acceptabilă" afirmă Desborough, dar, în acelaşi timp, ea nu-i confirmată, căci despre aşezarea dori-

enilor "nu există nici o dovadă arheologică". "Dacă tradiţia este adevărată şi invadatorii s-au aşezat , ei ar fi trebuit să influienţeze întregul mod de viaţă şi ar însemna că epoca geometrică începe pe la circa 1200 a.Chr. Dar ei nu se aşează, aşa cum sugerează arheologia"[68]. Dimpotrivă, Sandars este de părere că astăzi cercetările arheologice confirmă că patria dorienilor a fost către nord-vestul Greciei. Greutatea constă - afirmă cercetătoarea - în a identifica aria în care mormintele-cistă - "cea mai caracteristică trăsătură a dorienilor"- să reprezinte un rit funerar general. Or, conchide ea, săpăturile lui S. Dakaris, de o parte, şi ale lui Frano Prendi, de alta, au adus contribuţii esenţiale: patria din care au plecat dorienii a fost Epirul şi zone muntoase şi de platou din Albania de azi[69].

Data la care dorienii s-au aşezat în Peloponez este - cum s-a menţionat deja - şi ea controversată. Vechii greci au consemnat-o prin raportare la deta războiului troian, după tradiţie dezlănţuit între 1198-1194 î.e.n. Tukidide fixînd la 80 de ani după căderea Troiei pătrunderea dorienilor - ar rezulta pentru aceasta din urmă anul 1114 î.e.n. Isocrate şi Ephoros conduc către o altă dată: 1069 î.e.n.[70]. Cercetătorii moderni plasează însă campaniile asupra cetăţii lui Priam nu în sec.al XII-lea î.e.n., ci pe la mijlocul celui anterior,al XIII-lea,probabil pe la 1240, poate 1250 î.e.n. Pe o atare bază, dar mai cu seamă pe temeiurile unui întreg ansamblu de fapte şi observaţii arheologice, pătrunderea şi aşezarea dorienilor în Grecia, soldată cu anihilarea puterii politice a Micenei, e plasată în genere în jurul anilor 1200 î.e.n.[71]. Nu-i totuşi o concluzie acceptată unanim. In 1972 Sinclair Hood afirma, de pildă, următoarele: "... se poate spune că strămoşii grecilor non-dorieni ai timpurilor istorice au început să pătrundă în sudul Greciei de abia la începutul perioadei LHC, circa 1200 a.Chr. Le-au urmat dorienii la sud, un secol mai tîrziu" (s.n.)[72].

*

* *

În acord cu datele consemnate mai sus se poate conchide că fenomenul propriu-zis al marilor migraţii egeice a cunoscut în cursul sec. al XIII-lea î.e.n., pînă pe la 1200, o primă etapă a desfăşurării sale , caracterizată îndeosebi prin următoarele evenimente:

1, continuarea deplasării unor mase de populaţii din zona nordică a Peninsulei Balcanice spre Grecia şi nord-vestul Asiei Mici - în speţă a unor grupuri Dubovać-Žuto Brdo-Gîrla Mare-Novo Selo - Coslogeni şi Zimnicea-Plovdiv;

2, migrarea din patria de origine - Epirul şi zone ale Iliriei - a triburilor dorice şi aşezarea lor în Grecia, cauzînd divizarea acesteia în două arii - jumătatea dorică şi jumătatea ioniană, depopularea unor sectoare,cu părăsirea unor aşezări (Zyguries, Prosimna etc.) şi aglomerarea populaţiei în alte regiuni, pierderea influienţei şi anihilarea puterii politice a Micenei, începutul procesului de decădere a culturii miceniene, reflectat în trecerea de la faza LH III B la LH III C1 (cu tot

ceea ce caracterizează această fază: fărîmiţare culturală, stiluri ceramice noi, deosebite etc.);

3, deplasări masive şi cu caracter pustiitor, pe mare şi pe uscat, ale unor populaţii din spaţiul circum-est-mediteranean, intrusiunea lor în Egipt, Siria, Fenicia, Palestina şi mai ales în statul hittit, unde puterea acestuia, structurile sale sînt anihilate.

*
* *

În vremea în care pămînturile Greciei şi cele din nord-vestul Asiei Mici erau bîntuite de iureşul migraţiilor, încercate de refluxul istoric - economic, social şi cultural - provocat de mişcarea "popoarelor mării", în centrul şi sud-estul Europei se petrece un proces de evoluţie etno-culturală, în cadrul căruia se conturau trăsăturile unei noi etape de dezvoltare - prima epocă a fierului - şi ale unor noi culturi materiale - cele de tip hallstattian timpuriu. Se constituiau, prin jurul anilor 1200 î.e.n. - în sectorul nordic al Europei centrale, cultura Lausitz; la vest de Dunărea mijlocie marele complex al "culturii cîmpurilor de urne"; iar pe o arie incluzînd răsăritul Ungariei, nord-estul Iugoslaviei şi vest-sud-vestul României un alt complex cultural de tip hallstattian timpuriu, propriu acestei zone.

Formarea şi difuzarea acestui din urmă complex va constitui în fapt o nouă etapă - şi ultima - în fenomenul marilor migraţii egeice. O atestă cu prisosinţă descoperirile arheologice şi studiile efectuate în ultimul sfert de veac, în care se evidenţiază iarăşi aportul consistent al cercetării româneşti.

Este astfel, în prezent, o realitate mereu mai bine demonstrată - că între Tisa şi Carpaţii Apuseni, precum şi în sectorul sudic al Dunării mijlocii, pe fondul culturilor Otomani şi Suciu de Sus, dar şi cu unele aporturi din vest ia naştere cultura de tip Gava-Holihrady[73]; din fondul de tip Cruceni-Belegis se dezvoltă cultura hallstattiană denumită "Susani"[74]; iar pe un trunchi Gîrla Mare se formează în principal cultura Insula Banului[75], dar şi unele aspecte regionale, mai bine sesizat fiind deocamdată cel de tip Merigoala[76].

Concomitent cu formarea culturilor hallstattiene timpurii din aria vestică a spaţiului carpato-dunubiano-pontic, un proces similar avea loc şi în zonele sud-estice, unde, de asemenea pe fondul local anterior (grupul cultural Sihleanu, şi altele), lua naştere cultura de tip Babadag[77]. Culturile hallstattiene timpurii menţionate se grupează în două mari complexe culturale, individualizate cu deosebire prin ceramică : de o parte, complexul cu ceramică neagră, brună sau vineţie-neagră canelată, incluzînd culturile Gava-Holihrady şi Susani; de altă parte, culturile Insula Banului şi Babadag, alcătuind complexul cu ceramică decorată prin imprimare.

Faptul cel mai important însă îl constituie deplasarea masivă a populaţiilor căra au creat aceste culturi - din ariile de formare, pe

spaţii mereu mai extinse, către răsărit, dar mai ales spre sud şi sud-est, în Peninsula Balcanică, pînă în nord-vestul Asiei Mici. Arheologic, situaţiile surprinse pînă acum sînt următoarele:[78]

Grupul canelat se deplasează, de o parte, spre est. Aspectul Reci, din sud-estul Transilvaniei, nu-i altceva decît o pătrundere a unor populaţii crescute din fondul de tip Cruceni-Belegis, plecate probabil din părţile vestice ale Banatului. La fel, un grup de populaţii de tip Gava migrează şi el înspre răsărit, fiind surprins în Hallstattul B, mai întîi în centrul şi sud-estul Tranailvaniei, în ipostaza aspectului Mediaş, dar şi în Moldova şi mai departe, în Ucraina subcarpatică, pe Nistrul superior, unde pînă în prezent sînt documentate 9 descoperiri de acest fel. Concomitent este înregistrată o deplasare spre est şi a populaţiilor care au creat în Banat cultura Susani, o atestare în acest sens constituind-o descoperirile de la Vîrtop, publicate de D. Berciu încă în urmă cu aproape patru decenii.

O mişcare către răsărit şi către nord-est e suportată şi de populaţiile complexului hallstattian cu ceramică imprimată. O dovedeşte cultura Cozia-Brad din Moldova, apreciată de Sebastian Morintz ca un grup desprins din masa purtătorilor culturii Insula Banului şi, de asemenea, grupul Saharna-Solonceni, de pe cursul mijlociu al Nistrului, prezentînd perfecte similitudini cu cultura Cozia-Brad, dar, în structura sa, şi antrenarea unor elemente de tip Babadag.

Mai cu seamă însă deplasarea în masă a populaţiilor hallstattiene timpurii din spaţiul carpato-danubiano-pontic a fost orientată către sudul şi sud-estul Europei şi către nord-vestul Asiei Mici. Complexul cu ceramică canelată ajunge astfel de pe Tisa pînă în Iugoslavia nordică şi estică, în centrul Bulgariei, în Macedonia şi Grecia. Deocamdată, drumul este bine jalonat în interiorul Serbiei, unde descoperiri de tip Gava, semnalate la Belgrad, Saraorci, Vrtişte şi Mediana arată clar pătrunderea aici a populaţiilor amintite; apoi în Macedonia, prin descoperirile de la Demir Kapja şi Konjusa, dar şi la Vardarovţa, unde a fost surprinsă ceramica de tip Valatice, originară din Slovacia. Aceeaşi direcţie de depiasare - de pe Tisa şi din sectorul sudic al Dunării mijlocii înspre sud şi sud-est - o atestă şi răspîndirea în Iugoslavia a depozitelor de bronzuri Ha A_1, de la Novi Beceji, Pecinci, Privina Glava, Salaš, Nočajski sau Trlić, ori Ha A_2 de la Rudnik, Secanj, Futog şi altele[79].

O deplasare amplă spre sud o realizează deopotrivă populaţiile complexului cu ceramică imprimată. Grupul Insula Banului se va extinde din zona Porţilor de Fier pînă la sud de Balcani, cum dovedesc descoperirile de la Razkopanica şi de la Pšenicevo, lîngă Nova Zagora sau din alte puncte situate în valea Mariţei. De altă parte, grupul Babadag va lega teritorial Dobrogea de zona centrală a actualei R.P. Bulgaria[80].

Există probe că situaţia mişcărilor de populaţii schiţată mai sus a fost mai complexă, în sensul că au existat şi întrepătrunderi etno-

culturale, intrusiuni ale unor grupuri în ariile altora. Se relatează astfel că, în valea Dunării de Jos, într-un sector ocupat de populaţiile cu ceramică imprimată, au pătruns la un moment dat, pe cursul Mostiştei, pînă la Sultana, purtătorii culturii Mediaş. Tot astfel, intrusiunea unor populaţii cu ceramică canelată în aria marelui complex cu ceramică imprimată o atestă şi descoperiri efectuate în Bulgaria, la Asenoveţ, Gabarevo, Dălgopol şi în alte locuri, şi, de asemenea, descoperiri de la Troia.

Acest val migratoriu - punînd în mişcare, de astă dată sigur, populaţii trace din spaţiul carpato-danubiano-pontic - ajuns pînă în nord-vestul Asiei Mici, este mai greu de urmărit, în drumul său, pe spaţiile Greciei continentale şi insulare. Arheologic s-au surprins aici, după 1200 î.e.n., timp de aproximativ un secol şi jumătate, numeroase mărturii de incendii şi devastări, depopulări ale unor zone şi migraţii de populaţii miceniene către alte ţinuturi, dar datele referitoare la autorii acestor incursiuni şi ravagii sînt incerte. S-a constatat, de pildă, că nu mult după 1200 î.e.n. Lefkaudi suferă din nou dezastru; că în jur de 1150 î.e.n. cetatea de la Iolkos, din Tessalia, e distrusă şi că între 1150 şi 1100 Micene suportă o altă lovitură, care este de fapt dezastrul final. Către 1100 î.e.n. Miletul este de asemenea jefuit şi tot în jurul acestei date apar urmele unor violente distrugeri la Teichos Dymaion, în Achaia[81]. Concomitent, la acest orizont se situează şi o nouă imigrare a unor populaţii miceniene din Grecia continentală, în Creta şi Cipru. Dar, din nou, Desborough scrie: "Nu există semne ale unui element intrusiv şi cauza reală a dezastrului de la Micene nu poate fi stabilită"[82].

Dacă, referitor la teritoriile Greciei continentale şi insulare, această etapă finală a marilor migraţii egeice apare, în stadiul actual al cercetărilor, încă marcată de necunoscute, situaţia este în schimb mereu mai clară în spaţiul nord-vestic al Asiei Mici. Aşezarea aici, în urma unei invazii, a unor mase mari de populaţii trace, purtătoare mai ales ale complexului cu ceramică decorată prin imprimare, de tip Babadag şi Pšeničevo este astăzi o certitudine. Milutin Garaşanin au ezită să pună pe seama "năvalei" acestor intruşi însăşi distrugerea locuirii corespunzătoare nivelului Troia VII B_2[83]. Fapt este că ceramica din acest strat, structural deosebită de cea din stratul anterior, apare străină mediului de pînă atunci de la Troia prin toate componentele sale: este lucrată cu mîna, prezintă prin ardere culoarea neagră sau cenuşie, adesea e lustruită pînă la luciu metalic, formele sînt mai ales căni, ceşti şi străchini, iar ornamentele constau mai ales din cercuri mici unite prin tangente sau proeminenţe cu forma unor cornişe. Dar acestea sînt elemente pe deplin specifice tocmai culturii Babadag-Psenicevo (materialele de la Troia avînd numeroase similitudini şi mergînd pînă chiar la identităţi, în aria complexului cu ceramică imprimată din Hallstattul timpuriu carpato-balcanic)[84]. "Astfel - conchide Sebastian Morintz - documentarea concretă demonstrează că în se-

colul 12 î.e.n. a pătruns la T.(roia) o populaţie a cărei cultură, bine - cunoscută în spaţiul dintre valea Dunării de Jos şi Munţii Rodope, ilustrează faza de tranziţie de la epoca bronzului la epoca fierului şi care nu poate fi atribuită decît tracilor. Această deplasare constituie un episod din cadrul mişcărilor de populaţii care au avut loc în sec. 13-11 î.e.n. în regiunile din jurul Mediteranei răsăritene sub denumirea de marea migraţie egeeană"[85].

*
* *

Se poate consemna aşadar că etapa finală a procesului marilor migraţii egeice s-a consumat după anii 1200 î.e.n., pe parcursul întregului sec. al XII-lea, poate însă şi după 1100 î.e.n.; că ea a afectat în continuare spaţiul sud-est-european-est mediteranean; şi că, în esenţă, a avut drept conţinut extinderea triburilor trace hallstattiene timpurii - din aria de formare, pe pămînturile Peninsulei Balcanice, şi migrarea lor mai departe spre sud-est, pînă în nordul Asiei Mici, unde unele comunităţi s-au şi aşezat, evoluînd acolo ulterior.

Dar, evaluînd pe plan general fenomenul supus discuţiei în paginile de faţă, aprecierea ce s-ar cere consemnată în încheiere ni se pare a fi aceasta, formulată de Sebastian Morintz: "Se poate afirma în prezent că marea migraţie egeeană este consecinţa acelor evenimente care au avut loc în spaţiul carpato-balcanic la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului (secolele XIV-XII î.e.n.). Faptele sînt în acest sens evidente"[86].

NOTE

1 Dintre contribuţiile mai recente semnalăm: Peter Schauer Archäologisch-historischer Hintergrund (îndeosebi capitolul Die Krise der alten Welt während der späten Bronzezeit), în vol. Magisches Gold. Kultgerät der späten Bronzezeit, Nürnberg, 1977, şi N.K. Sandars, The Sea Peoples. Warriors of the ancient Mediterranean, London, 1978. Rămîn fundamentale în studiul problemei: Vladimir Milojcic, Die dorische Wanderung im Lichte der vorgeschichtlichen Funde, în "Jarbuch des deutschen archäologischen Instituts" 63/64, 1950, p.12-36; Amalia Mozsolics, Archäologische Beiträge zur Geschichte der grossen Wanderung, în "Acta Archaeologica Hungarica", 8, 1958, p.119-156; Wolfgang Kimmig, Seevölkerbewegung und Urnenfelderkultur, în Studien aus Alteuropa, partea I-a, 1964; V.R. Desborough, The Greck Dark ages, London, 1972.

2 Istoria României, I, Bucureşti, p.132.

3 D. Berciu, Die Verbicioara-Kultur. Vorbericht über eine neue, in Rumänien entdeckte bronzezeitliche Kultur, în "Dacia", N.S., V, 1961, p.155 şi urm.

4 Sebastian Morintz, Sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului, în "Revista de istorie", 1974, p.903-904; idem, Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii, I,1978, p.151,158 şi passim.

5 Grecia antică, sub redacţia acad.V.V.Struve şi D.P.Kalîstov,1958, p.55 şi urm.; Spiros Marinatos, The first Mycenaeans in Graece în Bronze Age Migrations, p.107 şi urm.; I.F. Dumel, The Dorian invasion, the Setling, în"American journal of Archaeology",52, 1948, p.107 şi urm.

6 V.R.Desborough, The last Mycenaeans and theis Succesors,Oxford, 1964, p.220; W.A.Heurtley, Prehistoric Macedonia,Cambridge,1939, pl.98; N.K.Sandars, From Bronze Age to Iron Age: a sequel to a sequel, în The European Community in Later Prehistory.Studies in honour of C.F.C. Hawkes, London, f.a.,p.16; A.D. Alexandrescu, Die Bronzeschwerter aus Rumänien, în "Dacia", N.S.,X, 1066, p. 119-121; Bernhard Hänsel, Bronzene Griffzungenschwerter aus Bulgarien, în "Praehistorische zeitschrift", 45, 1970,1, p.27-29.

7 J.Filip, Enzyklopädisches Handbuch zur Ur - und Frühgeschichte Europas, II, Praga, 1966, p.312.

8 Skender Anamali, Muzafer Korkuti, Les illyriens et la genèse des Albanais à la lumière des recherches archéologiques albanaises, în Les illiriens et la genèse des Albanais , Tirana, 1971, p.14 şi urm.; Bep Jubani, Traits communs dans les rites d'inhumation chez les illiriens de la région de l'Albanie, în Les illiriens ..., p.89-99; Muzafer Korkuti, La céramique peinte du bronze récent et du fer ancien et la caracter illyrien de ses porteurs, în Les illyriens ..., p.55-75; N.K. Sandars, op.cit., p.16; Frano Prendi, Epoka e bronzit ne Shqipëri, în Iliria. Studime dhe materiale arkeologjike, VII-VIII, 1977-1978, p.5-58.

9 Cf. M.R. Stefanovich, în Actes du VIII[è] Congres international des sciences préhistoriques et protohistoriques, tome troisième, Beograd, 1973, p.149.

10 Referirea este făcută asupra materialelor arheologice ce se pot atribui etapei incipiente a perioadei tîrzii a epocii bronzului, databile în sec.XV î.e.n. Cf. W.A. Heurtley, op.cit., p.214 şi urm.

11 Pentru arheologia epocii bronzului din R.S.F.Iugoslavia am utilizat îndeosebi: Draga Garaşanin, Xenia Vinski-Gasparini, Age du bronze, în Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie - Recherches et resultats, Beograd, 1971, p.305 şi urm.,şi M. Garaşanin, Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien, în 29 Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Frankfurt/Main, 1958, p.1-130.

12 Sebastian Morintz, op.cit., p.37 şi urm.

13 M.R.Stefanovich (op.cit., p.156) situează faza Mediana I în cursul sec.al XIII-lea î.e.n.

14 Rumen Katinčarov, în "Arheologhiia", XVI, nr.1, Sofia, 1974, p.1, Sistemul cronologic adoptat pentru epoca bronzului de arheologii bul-

gari a întîmpinat obiecţii, după noi, întemeiate. Cf. şi Sebastian Morintz, op.cit., p.51.

15 Pentru epoca bronzului din R.P.Bulgaria vezi şi Valeriu Leahu, în "Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" (SCIVA),1,29, 1978, p.43-51.

16 Sebastian Morintz, în "Revista de istorie", 1974, p.897.

17 Schiţarea contextului etno-cultural propriu perioadei mijlocii a epocii bronzului urmează expunerile realizate de D.Berciu, Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre, Bucureşti, 1966, p.169-199;Mircea Petrescu-Dîmboviţa, Scurtă istorie a Daciei preromane,1978, p.76-95; Sebastian Morintz, Contribuţii ...,p.15-189.

18 Alexandru Păunescu, Paul Şadurschi, Vasile Chirca, Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani, vol.1, 1976, p.30 (4 puncte cu descoperiri Costişa, dintre care, unul îndoielnic,fiind,de altfel , vorba "nu de aşezări propriu-zise, ci de puţine fragmente ceramice, uneori aflate în asociere cu ceramică Noua, avînd însă un decor specific culturii Costişa". Pe o asemenea bază documentară autorii conchid "că zona de nord-est a Moldovei a fost aproape nelocuită în perioada de început şi de mijloc a epocii bronzului").

19 Opinie formulată în discuţie cu cercetătorul.

20 Citată de A.D.Alexandrescu, în "Dacia", N.S., XVII, 1973,p.83, şi de Sebastian Morintz, în Dicţionar de istorie veche a României, Bucureşti, 1978, p.389.

21 Alexandru Oancea, în "Dacia", N.S.,XXV,1981, p.183.

22 Sebastian Morintz, Niţă Anghelescu, în SCIV, 21,3,1970,p.410; Alexandru Oancea, în Cercetări arheologice,II, Bucureşti,1976, p.222-223 şi fig.20; idem, în "Dacia",N.S.,XXV,p.184.

23 Alexandru Oancea, în Cercetări arheologice,II, p.219 şi urm.

24 Sebastian Morintz, Contribuţii ..., p.48.

25 Alexandru Oancea, în Cercetări arheologice,V,Bucureşti, 1982, p.54-57.

26 Cf. supra, nr.22.

27 Alexandru Oancea, op.cit., p.56.

28 Sebastian Morintz, Contribuţii ...,p.149-152; Alexandru Oancea, "Dacia", N.S., XXV, 1981, p.183-184.

29 Datele referitoare la expansiunea mormintelor tumulare sînt consemnate după studiul citat (supra, n.1) al Amaliei Mozsolics.

30 Opinie formulată în discuţie cu cercetătorul.

31 Ivan Ordentlich, Cercetările arheologice de la Otomani şi Sălacea şi locul lor în contextul culturii Otomani, rezumat al tezei de doctorat, 1973, p.15.

32 Idem, Contribuţia săpăturilor arheologice de pe "Dealul Vida"(com. Sălacea, jud.Bihor) la cunoaşterea culturii Otomani,în Satu Mare - Studii şi comunicări, II, 1972, p.66.

33 Valeriu Leahu, Cultura Tei, f.a., p.163 şi urm.

34 Kurt Horedt, Die Wietenbergkultur, în "Dacia",N.S.,IV,1960,p. 113-114, fig.4; Valeriu Leahu, în SCIV, 17, 1,1966,p.12,cu fig. 5/1.

35 Sebastian Morintz, Contribuţii..., p.111.

36 O ceaşcă cu toartă, tipică pentru cultura Cruceni, a fost descoperită în necropola de la Cîrna prin săpăturile lui Vladimir Dumitrescu; în prezent, materialele sînt în Muzeul Naţional de Istorie .

37 Ivan Ördentlich, Cercetările arheologice de la Otomani şi Sălacea, p.14.

38 Alexandru Oancea, în Cercetări arheologice,II, p.222 şi fig.20.

39 Idem, în "Dacia", N.S., XXV, 1981, p.184.

40 Alfred Prox, Die Tei-Kultur im Burzenland, în Mitteilungen des Burzenländer sächsischen Museums, IV, 1940, p.92-94; Dorin Popescu, Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen, 1944,p. 80-88.

41 Gh.Lazarovici, Sondajul arheologic de la Deuş,jud,Cluj,în "Apulum", IX, 1971, p.316.

42 D.Berciu, Die Verbicioara-Kultur..., p.126 şi fig.1 de la p.125.

43 Alexandru Oancea, în Cercetări arheologice,V, p.56.

44 Adrian Florescu, Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua,în Arheologia Moldovei, II-III, p.1964, p.180 şi urm.; Sebastian Morintz, Contribuţii... ,p.158-160.

45 D.Berciu, Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre, p.207 şi urm.

46 N.Harţuche, Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului în jud. Brăila, în SCIV, 24, 1973, 1, p.15 şi urm.(îndeosebi p.23).

47 Sebastian Morintz, Probleme privind originea tracilor în lumina cercetărilor arheologice, în "Revista de istorie", 30,8, 1977, p. 1480-1487.

48 Adrian Florescu, Sur les problèmes du bronze tardif carpato-danubien et nord-ouest pontique, în "Dacia", N.S.,XI,1967,p.65 şi urm.; Done Şerbănescu şi George Trohani, în SCIV, 26,4,1975, p.536-538.

49 Piese inedite aflate la Izvoru şi Frăteşti,jud.Giurgiu. Vezi, de asemenea: Done Şerbănescu, George Trohani, op.cit., p.533 şi urm. (descoperiri de la Izvoarele).

50 Datele sînt în continuare consemnate după Draga Garašanin şi Xenia Vinski-Gasparini, op.cit., p.309-310, 314 şi urm.

51 Valeriu Leahu, Raporturile culturii Tei cu culturi ale epocii bronzului din Balcani, în SCIVA, 29, 1978, 1, p.67-68.

52 Sebastian Morintz, Contribuţii..., p.157.

53 B.Hänsel, Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederungen der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau,Bonn,1976 , p.76 şi urm.

54 Kurt Horedt, Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat în Transilvania, în Muzeul Brukenthal.Studii şi comunicări , 13, 1967,p.142-147; D.Berciu, Zorile istoriei..., p.169 şi urm.

55 Sebastian Morintz, op.cit., p.82-83.
56 Ibidem, p.61.
57 Ibidem, p.60.
58 Draga Garasanin, Xenia Vinski-Gasparini, op.cit.,p.310.
59 Ibidem, p.317.
60 N.K.Sandars, op.cit., p.14.
61 V.R.Desborough, The last Mycenaeans ..., p.220-223.
62 Sara Anderson Immerwahr, The Athenian Agora, vol.XIII, The Neolithic and Bronze Ages, Princeton, New Jersey, 1971, p.115.
63 V.R.Desborough, op.cit., p.221 şi urm; idem, The Greek...,p. 20 şi urm.
64 Idem, The last Mycenaeans ...,p.224.
65 Idem, The Greck ..., p.22.
66 Wolfgang Kimmig, op.cit., p.220-222; N.K.Sandars,op.cit.,p.7.
67 Cf. Grecia Antică..., p.82-83.
68 V.R.Desborough, The Greck ..., p.23.
69 N.K.Sandars, op.cit., p.15-16.
70 Grecia Antică, p.80-81.
71 J.F.Dumèl, op.cit., p.108; V.R.Desborough,The last Mycenaeans, p.220.
72 Sinclair Hood, Arguments for the Arrival of the first Non-Dorian Greeks in southern Greece c.1200 B.C., în Acta of the 2nd International Colloquium..., p.62.
73 Attila László, Consideraţii asupra ceramicii de tip Gava din Hallstattul timpuriu , în SCIV, 24, 1973, 4, p.575 şi urm; Fr.Nistor şi A.Vulpe, Depozitul de bronzuri de la Crăciuneşti (Maramureş), în SCIV, 25, 1974, 1, p.17; G.I.Smirnova, Complexele de tip Gáva-Holihrady - o comunitate cultural-istorică, în SCIVA,25, 3, 1974, p.359 şi urm.
74 Alexandru Vulpe, în "Prähistorische Zeitschrift", 52, 1977.
75 Sebastian Morintz, Petre Roman, Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României - Insula Banului, în SCIV,20, 1969,3,p.393 şi urm.
76 Emil Moscalu, Die frühhallstattzeitlichen Gräber von Mari (Gem.Vedea, Kr.Teleorman), în Thraco-Dacica. Recueil d'études à l'occasion du II-e Congres International de Thracologie, Bucureşti,1976, p.77-86.
77 Sebastian Morintz, Sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului în spaţiul carpato-balcanic, în "Revista de istorie", 27,1974, 6, p.902 şi urm.
78 Datele referitoare la expansiunea complexelor tracice hallstattiene timpurii sînt consemnate după Sebastian Morintz, op.cit., p.903-905 şi idem, Contribuţii arheologice...,vol.II (ms.).
79 Draga Garaşanin, Xenia Vinski-Gasparini, op.cit.,p.310-311,319-322.
80 Vezi n.78.

81 V.R. Desborough, op.cit., p.24.
82 Idem, The last Mycenaeans ..., p.230.
83 Milutin Garaşanin, Ethnographic problems of the Bronze Age in the Central Balkan peninsula and neighbouring regions, în Bronze Age Migrations in the Aegean, p.121.
84 Sebastian Morintz, Contribuţii arheologice...,II, (ms).
85 Idem, Dicţionar de istorie veche a României, p.589.
86 Idem, "Revista de istorie", 1974, p.904.

THE THRACIANS IN THE CARPATHIAN-DANUBIAN AREA DURING THE GREAT AEGEAN MIGRATIONS

Abstract

The great Aegean migrations are still stirring the scholars' interest all over the world, the archaeological literature acquiring, thus, new points of view, new opinions. Among these mention should be made upon some Romanian contributions, which signalled the role played by the thracians of the Carpathian-Danubian area during the great migration. Since these contributions have only been stated, the minute presentation of the Romanian scholars' opinions and the emphasizing of the role played by the thracians on the Romanian territories during the great Aegean migrations still remain a present matter to embark upon.

*
* *

Regardless the position they took up, the zones and cultures involved in the great Aegean migrations all the researchers probing this question agree with a matter: chronologically, the phenomenon couldn't have started before the 14 th century B.C. During the 15th century the civilization of the Bronze Age in the East-central and south-eastern zones of Europe passes through a period of stability and prosperity Such reality may be motivated as follows:

Everywhere, from Peloponnese and the Aegean islands to the Carpathians this vast area was inhabited in the 15 th century by tribes, who settled there and whose way of living was determined by the farm and cattle breeding economy. Consequently, the highly levelled material cultures are but the outcome of the stable way of living.

The nomadic shepherds, who used to wander over the north-eastern part of this outstretched region - from the east of Moldavia and Wallachia, over Dobrudja, to the Bulgarian coast of the Black Sea- were held back by such peoples as Monteoru and Tei, who inhabited the Carpathian-Danubian and north-east Balcanic space. Therefore, the formers could-not topple the stable equilibrium established during the former evolution.

The relationships between the Mycenaean world- at a higher level of evolution reaching the statal organization in the 15th century - and the tribes inhabiting the other part of the Balcanic-Carpathian - Danubian area were of peaceful nature and manifested actively as the influences of the Greek civilizatioa upon the Balcanic and the Carpathian zones reflect it. (Within the context of such relationships and not in the framework of some preliminaries of the Aegean migrations is to be viewed the cup belonging to the Bulgarian shape of Tei III culture found in layer VI at Troy).

Neither any great migration, nor any other strong ethno-cultural trend took place in the vast south-eastern European space in the 15th century; the peoples and cultures created by them developed organically (each in its own area), but the established relationships were but the outcome of a territorial equilibrium which docs not seem to have been toppled.

Still, the imense ethno-cultural and historical configuration was deeply changed by the phenomenon of the great Aegean migrations, partially in the very stage of its preliminaries.

*

* *

The innland beginnings of the great Aegean migrations which took place in the eastern and south-eastern Europe in the 14th century is characterized - as the Romanian research works set forth by the following phenomena:

1. The Srubno-Hvalynsk tribes - bearing the Sabatinovka culture (unaltered or blended with Catacombnaia and Mnogovalikovaia elements) migrated from the north Pontic area, the middle and inferior basins and the Dnieper and the Dnester where theywere settled, to the eastern zone of the Carpathian-Danubian-Pontic basin.

2. The tumular grave bearers migrated from the east-central European area (Austria and Bohemia) to the East and South-East; that put an end to the local culture of Middle Bronze Age in Lower Austria, Moravia, Slovakia and Pannonian Plain (Veterov, Magyarád, Vatya, Füzesabony, Veszprém, Szekésard etc.); at the same time the presence of some strong elements of tumular burial cultures in phase B of the Hungarian and Slovakian Bronze Age.

3. Some deep changes occured in the Carpathian-Danubian-Pontic basin attested by new cultural synthesis (Noua culture, the blended cultural aspect Gîrla Mare III-Verbicioara IV-Tei IV, Sihleanu group), by new cultures their fundamental element being but the native one: the Thracian element. (Coslogeni cultural, the cultural group Petrişoru-Racoviţeni to be excluded). All of them developed during the Late Bronze Age.

4. The western and south-western zones of Romania, Yugoslavia and Bulgaria populated by tribes, who settled down there and resisted,

were partially affected by the migration of a few tribes.

5. Partial changes occured in the ethno-cultural configuration of the Balcanic Peninsula attested by the penetration of a tribe bearing the mixed cultural level Tei-Verbicioara; some Dubovac-Zuto Brdo-Gîrla Mare-Novo Selo and Belegis-Cruceni tribes were driven away from the western areas of the Lower Danube to Greece where they penetrated and settled; the group Plovdiv-Zimnicea (Cerkovna) spread out to the north of the Danube.

*

* *

The phenomenon of the great Aegean migrations as such met in the 13th century B.C., until about 1200, a new stage in its span; it was characterized especially by the following events:

1. Some tribes kept on migrating from the north of the Balcanic Peninsula to Greece and north-west of Asia Minor.

2. The migration of Dorian tribes from their native country Epyrus and some parts of Illyria caused the division of Greece into two parts: the Dorian and Ionian ones. Consequently, some areas were depopulated whereas some others were deserted (Zyguries, Prosimma etc.), this latter situation determining the over population of other regions, the loss of influence and the annihilation of the political power. So, this migration occured at the same time with the decay on Mycaenean culture and the transition from L H III B to L H III C1 (characterized by cultural division and new styles in pottery etc.).

3. Some peoples migrated from the Levantine zone plundering at sea and on land and penetrated into Tgypt, Syria, Phoenicia, Palestine and especially the Hittite state whose power and structures were annihilated.

A second (and last) stage of the great Aegean migration occured in the 12th century B.C. at the same time with the formation and the spreading out of the Thracian Carpathian-Danubian-North Balcanic cultural group (from the Early Hallstatt) to south-east.

The events that individualize this stage are the following:

1. Soon after 1200 B.C. the cultural complex of pottery with ribbings (Gava-Holihrady and Susani cultures), stamped pottery and pottery decorated by printing (Insula Banului and Babadag cultures) appeared.

2. The bearers of this cultural complexes migrated towards the East up to the upper Dnester, especially to the south. Those who made pottery with ribbings settled in the north-eastern areas of Yugoslavia, central Bulgaria, Macedonia and Greece; the others who used to work stamped pottery got to the central Bulgaria, south of Stara Planina mountains, up to Maritza valley.

3. Further more aspects would be fire outbursts, plunderings, depopulation of some zones and migration of the Mycaenean people to

other regions (Crete and Cypres included) - between 1150-1100 Mycaena came to ruin.

4. The Thracians in the Carpathian-Danubian-North Balcanic area, bearers of the Babadag Psenicevo culture, invaded the north-eastern part of Asia Minor causing especially the destruction of the settlement corresponding to layer VII B of Troy.

UN LEU FUNERAR ROMAN DESCOPERIT LA GROJDIBODU, JUD. DOLJ

de GEORGE TROHANI

În timpul săpăturilor arheologice efectuate în vara anului 1978 pe teritoriul comunei Grojdibodu, jud. Dolj[1], a fost depistat în curtea unui cetăţean un leu funerar roman. Piesa, după spusele posesorului, a fost descoperită cu ani în urmă pe malul fostului lac Potelu, la hotarul dintre satele Grojdibodu şi Gura Padinei.

Sculptura, fragmentară, reprezintă un leu aşezat pe picioarele din spate, cele din faţă, păstrate fragmentar, erau întinse. Capul este puţin întors spre stînga, spre privitor. Expresia este feroce, cu gura deschisă din care atîrna o limbă. Azi partea inferioară a gurii este distrusă. Nasul este cutat, iar ochii sînt oblici accentuaţi. Coama, din şuviţe triple ce descriu volute, cuprinde toată jumătatea superioară a corpului. Latura din dreapta este superficial tratată, ea fiind în antichitate adosată unui monument. O porţiune din partea posterioară, cuprinzînd şi coada, nu s-a păstrat. Întreaga sculptură, avînd lungimea de 52,5 cm, înălţimea de 56 cm şi lăţimea de 28 cm, se înscrie într-un triunghi (fig.1 şi 2).

În privinţa materialului din care este făcută se constată că el este calcar de Vraţa, rocă care constituie "piesa de rezistenţă a importului de materii prime din Moesia în Dacia"[2]. Din cauza friabilităţii excesive piesa de care ne ocupăm s-a păstrat într-o stare fragmentară.

În ceea ce priveşte locul ei de origine înclinăm spre Oescus, aşezare situată vizavi, peste Dunăre, de unde s-au adus şi alte monumente ce au împodobit sau au servit drept materie primă pentru construcţiile din nordul Dunării, în special din Sucidava şi teritoriul ei.

Aceasta explică şi de ce tipul monumentelor descoperite pe linia Dunării, în Oltenia (Cîmpia Română) şi în nord-vestul Bulgariei, se deosebeşte de cel al monumentelor din teritoriul Drobetei, unde materia primă este reprezentată de calcarul de la Gura Văii[3]. De altfel, cea mai apropiată analogie o reprezintă leul descoperit în nord-vestul Bulgariei, la Arciar (antica Ratiaria)[4].

Demn de remarcat este şi faptul că un număr relativ mare de lei funerari stînd aşezaţi pe picioarele din spate şi avîndu-le pe cele din faţă întinse s-au descoperit în Dobrogea[5], regiune ce făcea parte din Moesia Inferior, dar sculptaţi dintr-o rocă locală. Aceasta nu înseamnă însă că lei într-o poziţie asemănătoare cu cel de la Grojdibodu nu s-au descoperit şi în alte regiuni, cum este cazul la Bucer-

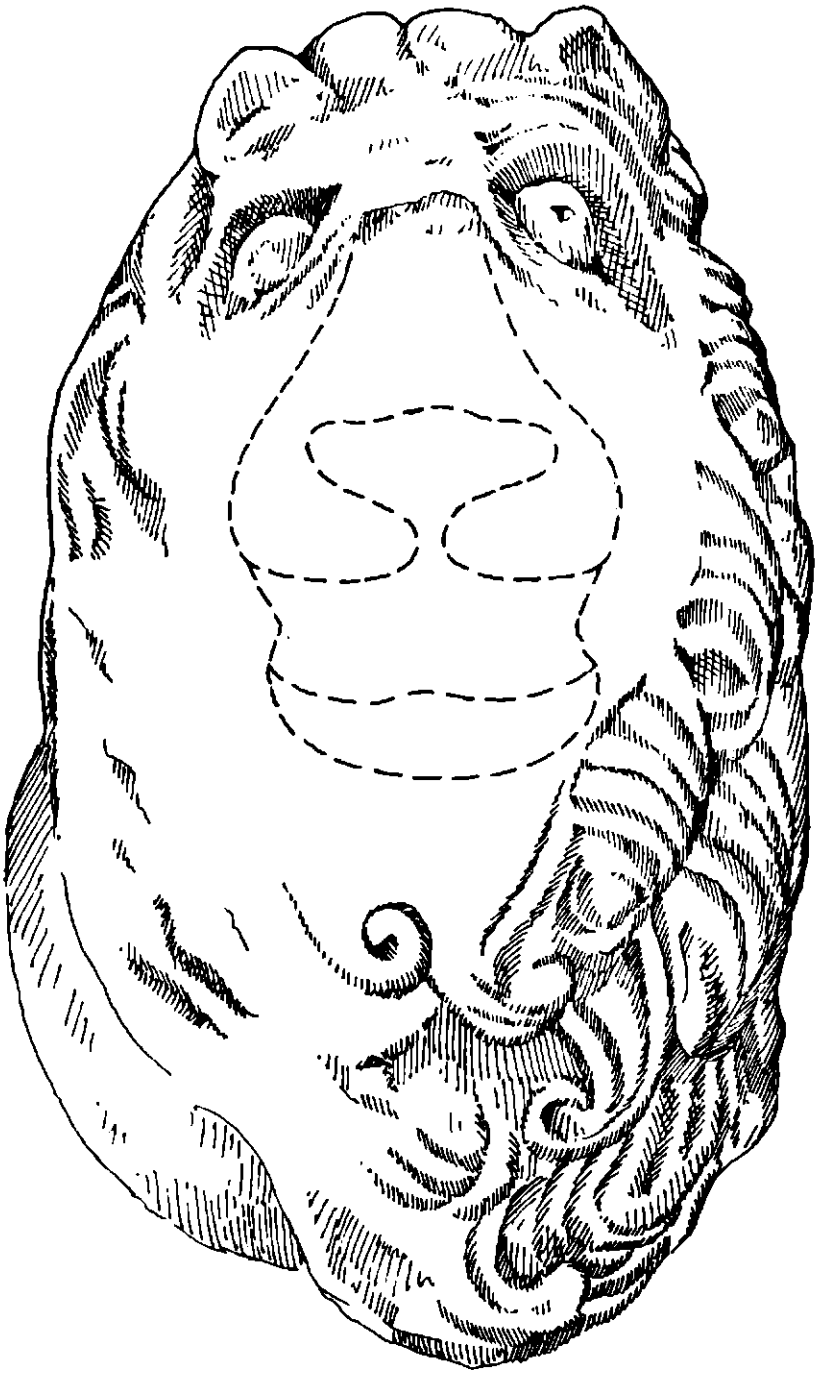

Fig.1.- Vedere din faţă a leului funerar de la Grojdibodu.

Fig. 2.- Vedere laterală a leului funerar.

dea[6], sau a căror compoziţie sculpturală se înscrie într-un triunghi, ca la Densuş[7].

Prin toate acestea, leul funerar descoperit în preajma teritoriului rural al Sucidavei vine să completeze multiplele aspecte ale vieţii economice şi culturale ale zonei în perioada sec. II-III e.n.

NOTE

1 D. Drăguş, în Cercetări arheologice, IV, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1981, p.76-88.
2 D. Tudor, în Actes du II Congres International de Thracologie, II, Bucureşti, 1980, p.247.
3 Idem, Oltenia romană, ed. a III-a, Bucureşti, 1968, p.418.
4 I. Velkov, Anticini pametniţi iz Bălgaria, în Izdanija na Narodnija Muzei vă Sofiia, 1926, p.138, fig.189.
5 G. Murnu, Monumente de piatră din colecţia de antichităţi a Muzeului de la Adam Clisi, în BCMI, VI, fasc.23, 1913, p.118-121, fig.33-39; I. I. Russu, Monumente sculpturale din Durostorum, în AISC III, 1936-1940, Sibiu, 1941, p.186-187, fig.14; I. Miclea, Dobrogea, 1978, passim.
6 V. Wollmann, Lei funerari romani din Bucerdea în AMN, VI, 1969, p. 533-535, fig. 1.
7 Idem, Monumente epigrafice şi sculpturale romane din Ulpia Traiana, în "Apulum", XIII, 1975, p.220-221, fig.22.

UN LION FUNERAIRE ROMAIN DECOUVERT A GROJDIBODU, DÉP. DE DOLJ

Résumé

Aux alentours du territoire rural de Sucidava on a découvert, dans la commune de Grojdibodu, dép. de Dolj, un lion funéraire romain. Conservé en état fragmentaire, il a été sculpté en calcaire de Vratza et il provient probablement de Oescus.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig.1.- Vue de face du lion funéraire de Grojdibodu.
Fig.2.- Vue latérale du lion funéraire.

O NECROPOLĂ DIN SEC. AL IV-LEA E. N. DESCOPERITĂ LA DRĂGĂNEȘTI-OLT

de GEORGE TROHANI
și TRAIAN ZORZOLIU

Orașul Drăgănești-Olt, situat pe prima terasă a malului stîng al Oltului, se află într-o zonă cu multe izvoare. Captate și amenajate în 7 cișmele, apa lor formează debitul micului pîrîu Sfîu, ce curge paralel cu Oltul pînă la vărsarea amîndorura în Dunăre. Malul lui stîng, care formează și terasa înaltă a latei lunci a Oltului, a oferit din cele mai vechi timpuri condiții optime de viață comunităților omenești (fig.1). Astfel, în luncă, la sud-est de Parcul "1 Mai" și la nord de calea ferată se află un tell neolitic cu locuințe gumelnițene. Urme de locuiri neolitice s-au mai identificat în partea de nord-vest și în centrul orașului.

La nord de parc, tot în luncă, se află urmele unei așezări aparținînd culturii Glina de la începutul epocii bronzului, iar în partea de sud a orașului, în curtea fermei, s-a descoperit un mormînt de tip Ferigile. Urna mormîntului (fig.2/1), păstrată fragmentar, are gîtul cilindric cu pereții arcuiți concav, iar corpul bitronconic. Gulerul, care desparte gîtul de corp, este în relief și are pe el patru proeminențe. Pe diametrul maxim sînt plasate patru apucători plate, semicirculare, oblice în jos.

Pe str. Militari (din dreptul tell-ului neolitic), precum și în centrul orașului (str. Morii ce duce la Văleni) s-au identificat fragmente ceramice geto-dace din sec. III-I î.e.n. (fig.2/2), iar în zona din centru și cîteva fragmente ceramice romane.

În toate aceste puncte menționate mai sus, precum și în altele ce urmează a fi identificate pe teren, ele fiind cunoscute doar din informații orale, urmează a se efectua în viitor cercetări arheologice.

În cele de față ne vom ocupa doar de cele 13 morminte scoase la iveală de săpăturile efectuate pentru turnarea fundațiilor noilor blocuri din centrul orașului, blocuri ce se ridică între străzile Cărămizari și Morii (șes. Văleal). Mormintele, de înhumație, răspîndite pe o suprafață de circa 300 x 200 m, erau toate orientate nord-sud (capul la nord). Din păcate descoperirea lor a fost făcută întîmplător de către muncitorii ce săpau la fundațiile blocurilor, de aceea inventarul ce a mai putut fi adunat este fragmentar și incomplet.

Mormîntul nr.1 - situat la circa 1,50 m sub solul actual. S-au recuperat : 1. Cană dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, lucrată la roată. Buza, rotunjită este prevăzută la partea inferioară cu un guler triunghiular, în relief. Gîtul are pereții arcuiți. Corpul este globular.

Din guler pînă pe partea superioară a corpului se află o toartă cu secţiunea elipsoidală. Fundul este rupt. Î : 15 cm ; D max.: 11,3 m (fig. 2/5); 2. Strachină dintr-o pastă cenuşie, lucrată la roată. Gura largă. Buza îngroşată la exterior, care este rotunjit, şi la interior, acesta fiind ascuţit. Ea este teşită oblic spre interior. Umărul carenat. Corpul semisferic. Fundul inelar. Î : 5,5 cm ; D gurii : 20 cm (fig.2/4); 3. Fusaiolă din lut ars, de formă tronconică, perforată transversal. Î : 2,3 cm ; D: 3 cm (fig.2/3).

Mormintele nr.2 şi 3 - nu s-a recuperat nici un obiect de inventar. Mormîntul nr.3 era situat la circa 1,50 m sub solul actual, fiind unul dintre mormintele situate la cea mai mică adîncime.

Mormîntul nr.4 - a fost pe jumătate distrus de descoperitori. În dreptul craniului (ridicat şi dus la Muzeul orăşenesc din Drăgăneşti Olt) erau depuse două vase : 1. Cană dintr-o pastă fină, cenuşie, lucrată la roată. Buza verticală, profilată. Gîtul relativ înalt, cilindric. Corpul bitronconic. De sub buză pînă pe diametrul maxim se află o toartă lată, arcuită. Fundul drept. Î : 11,1 cm ; D max : 9,1 cm (fig. 3/2) ; 2. Strachină dintr-o pastă de culoare cărămizie, lucrată la roată. Buza verticală, profilată. Gîtul relativ înalt, cilindric. Corpul bitronconic. De sub buză pînă pe diametrul maxim se află o toartă lată, arcuită. Fundul drept. Î : 11,1 cm ; D max : 9,1 cm (fig.3/2) ; 2. Strachină dintr-o pastă de culoare cărămizie, lucrată la roată. Gura largă. Buza orizontală, puţin îngroşată în interior, mult lăţită spre exterior. Umărul carenat. Corpul semisferic, prezintă în interior caneluri rămase de la turaţia roţii olarului. Fundul drept. Î : 6,4 cm; D gurii : 27 cm (fig.3/1). La baza craniului s-au descoperit resturile unui colier : 3-5. Mărgele din pastă de sticlă albastră, sferice, perforate. D : 0,5 cm. La mîna dreaptă, îndoită din cot şi cu palma pe piept, s-a găsit (6) o fusaiolă din lut ars, tronconică.

Mormîntul nr. 5 - nu s-a recuperat nici un obiect de inventar.

Mormîntul nr. 6 - conţinea în dreptul craniului o sabie scurtă (1), din fier, distrusă. Se mai păstrează doar un mic fragment prevăzut cu un singur tăiş. Alte obiecte de ofrandă recuperate sînt : 2. Cană dintr-o pastă fină, cenuşie, lucrată la roată. Gura largă. Buza îngroşată, triunghiular la exterior, iar în interior prevăzută cu un prag. Gîtul înalt, cilindric. Umărul marcat printr-o bandă îngustă, în relief, triunghiulară. Corpul bitronconic, cu partea superioară puţin mai dezvoltată. De la mijlocul gîtului pînă pe partea superioară a corpului se află o toartă dintr-o bandă lată, bilobată. Fundul inelar. Î : 18,4 cm ; D max : 16,1 cm (fig.3/3) ; 3. Strachină dintr-o pastă cenuşiu-cărămizie, lucrată la roată. Gura largă. Buza, îngroşată atît la exterior cît şi la interior, prezintă două teşituri oblice spre exterior şi interior. Sub buză - la exterior mai sus, iar la interior mai jos - se află o canelură orizontală, în relief. Umărul carenat. Corpul, semisferic, este prevăzut în interior cu o treaptă. Fundul inelar. Î : 6,3 cm ; D gurii : 19,8 cm (fig.3/4) ; 4. Fusaiolă tronconică cu baza uşor curbată spre interior.

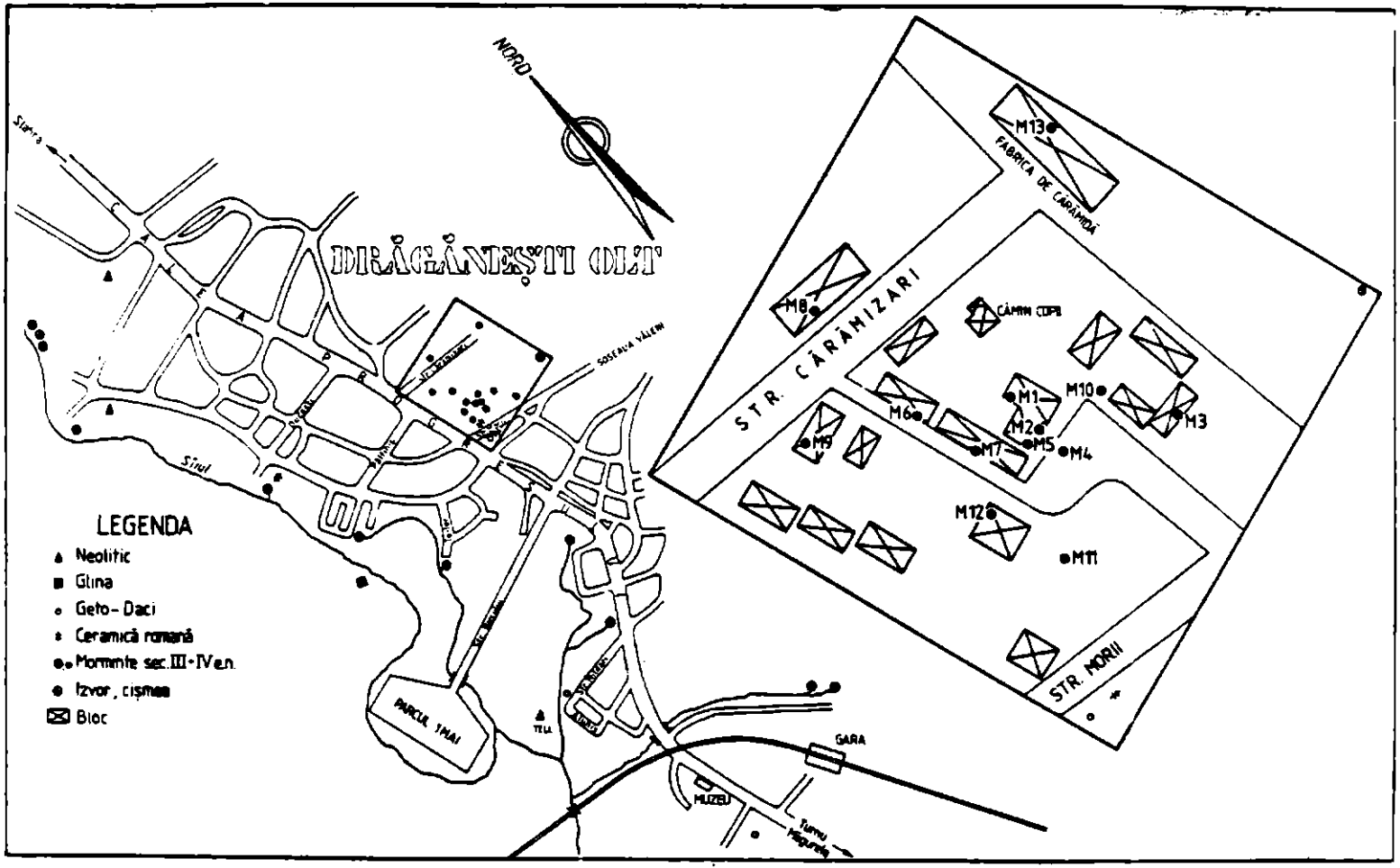

Fig.1.- Descoperiri arheologice în raza oraşului Drăgăneşti-Olt.

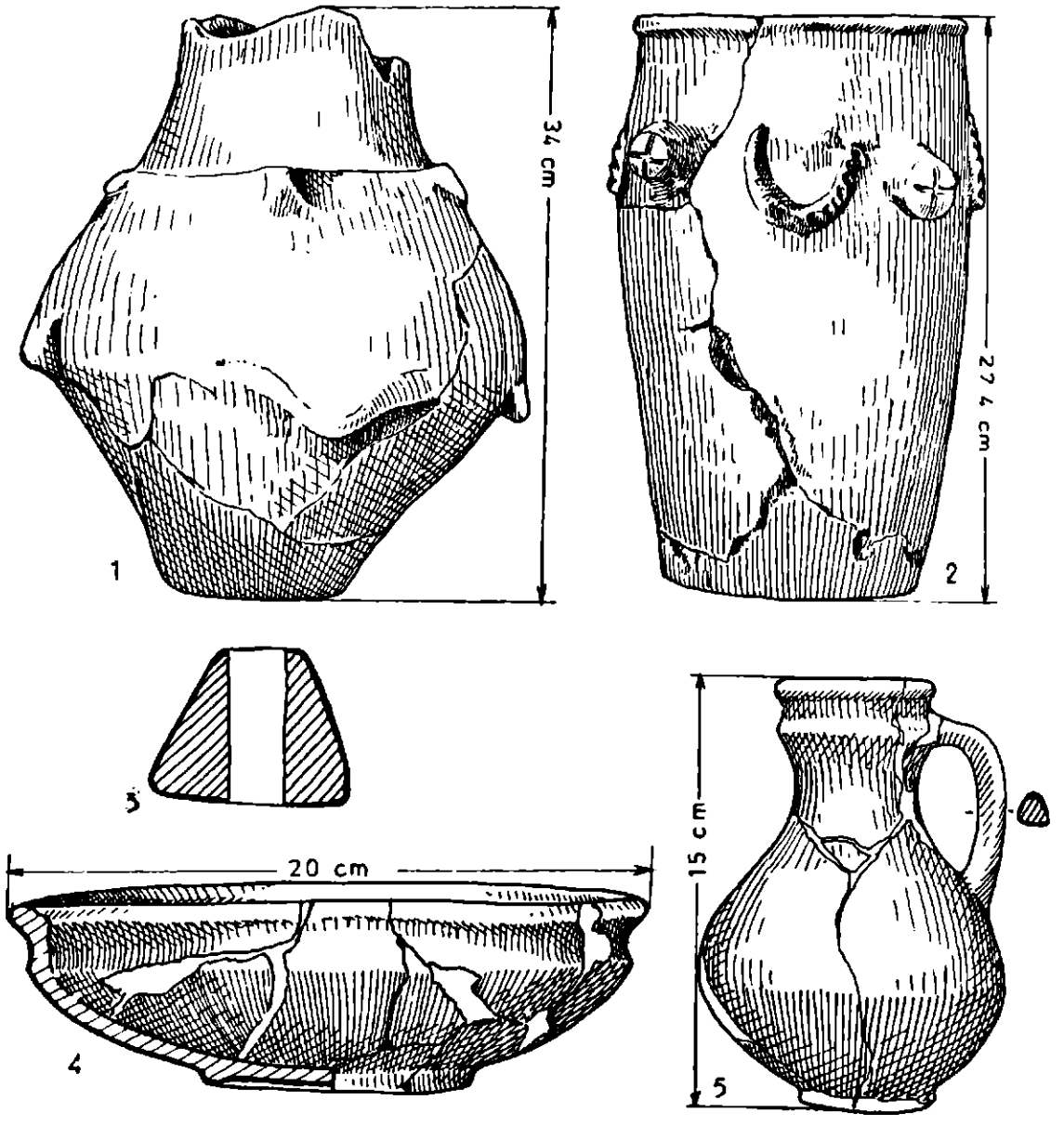

Fig.2.- 1, Urnă de tip Ferigile ; 2, vas-urnă geto-dac ; 3-5, piese ceramice descoperite în mormîntul nr.1.

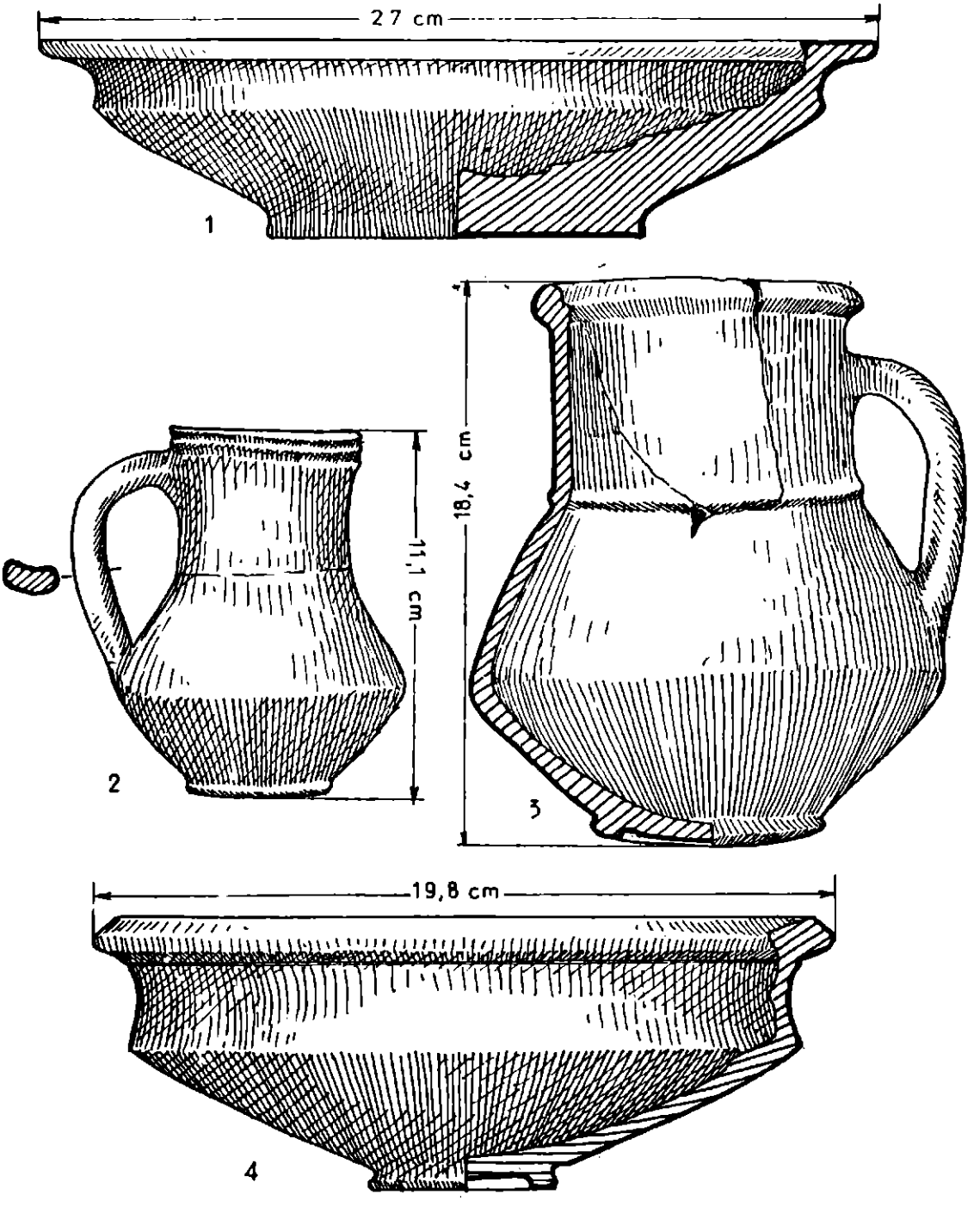

Fig.3.- Obiecte descoperite în mormintele nr.4 (1-2) şi 6 (3-4).

Mormîntul nr. 7 - s-au recuperat : 1. Ulcior dintr-o pastă fină, cenuşie, lucrat la roată. Buza rotunjită. Gîtul scund, cilindric. Corpul bitronconic, cu partea superioară mai puţin dezvoltată. Fundul larg, inelar. De la mijlocul gîtului pînă deasupra diametrului maxim se află o toartă lată, groasă, bilobată pe faţa exterioară. Î : 24 cm ; D max : 15,6 cm (fig.4/2) ; 2. Strachină dintr-o pastă de culoare cenuşie lucrată la roată. Gura largă. Buza arcuită spre exterior şi teşită oblic. Umărul carenat. Corpul semisferic, prevăzut la interior cu canelurile datorate turaţiei roţii olarului. Fundul inelar. Î : 8,4 cm ; D gurii 20,2 cm (fig.4/1) ; 3. Fusaiolă bitronconică, cu partea inferioară foarte puţin dezvoltată.

Mormîntul nr. 8 - i s-a recuperat craniul, care a putut fi reîntregit. Inventarul păstrat se compune din : 1. Cană dintr-o pastă fină, cenuşie, lucrată la roată. Buza rotunjită. Gîtul cilindric, fiind prevăzut sub buză cu o canelură (îngroşare a pastei) orizontală. Corpul mai curînd globular decît bitronconic. Fundul inelar, prevăzut pe picior, la bază, cu trei linii concentrice, incizate. De la mijlocul gîtului pînă deasupra diametrului maxim o toartă lată. Tot exteriorul căniii este vălurit orizontal. Î : 21,3 cm ; D max : 15,2 cm (fig.4/4) ; 2. Strachină dintr-o pastă cu mult nisip ca degresant, de culoare cenuşie, lucrată la roată, dar asimetrică. Gura largă. Buza, lăţită atît la exterior cît şi la interior, este teşită oblic spre interior. Gîtul scund. Umărul carenat. Corpul semisferic. Fundul inelar. Î : 5,1 cm ; D gurii : 15,5 cm (fig.4/5) ; 3. Fusaiolă din lut ars (fig.4/3).

Mormîntul nr. 9 - conţinea într-o groapă dreptunghiulară oasele unui individ orientat nord-sud. Mîna stîngă era întinsă pe lîngă corp, iar cea dreaptă era îndoită din cot şi aşezată pe abdomen. Inventarul, relativ bine păstrat, se compune din : 1. Cană păstrată fragmentar, depusă la picioare. Lucrată dintr-o pastă fină, de culoare cenuşie, la roată. Gîtul înalt, cilindric. Gura şi toarta s-au pierdut. Corpul bitronconic, cu partea inferioară mai dezvoltată şi cu pereţii arcuiţi. Deasupra diametrului maxim porneşte o toartă lată, bilobată. Fundul inelar. Î : 20,5 cm D max : 15,1 cm (fig.5/8) ; 2. Castron dintr-o pastă cărămizie-cenuşie, lucrat cu mîna. De formă tronconică, cu buza arcuită spre exterior. Fundul profilat şi drept. La exterior sînt dungi orizontale, trase cu şomoiogul. Î : 9,3 cm ; D gurii : 22,8 cm (fig. 5/3); 3. Fusaiolă tronconică din lut ars, depusă pe partea dreaptă a corpului. Marginile bazei sînt teşite oblic atît spre exterior cît şi spre interior, formînd o concavitate semisferică. Perforaţia transversală este relativ largă. Î : 1,8 cm ; D : 3,6 cm (fig.5/4); 4. Sabie-pumnal din fier aşezată la dreapta craniului, puţin mai sus de umărul stîng. Limba mînerului este lungă, avînd partea superioară distrusă, iar secţiunea dreptunghiulară. Lama, cu secţiunea lenticulară, se subţiază treptat spre partea inferioară unde se termină cu un vîrf. În partea superioară, în dreptul celor două tăişuri, se află cîte o gaură de nit. Se păstrează urme de lemn ce provin de la teacă. L :33,5

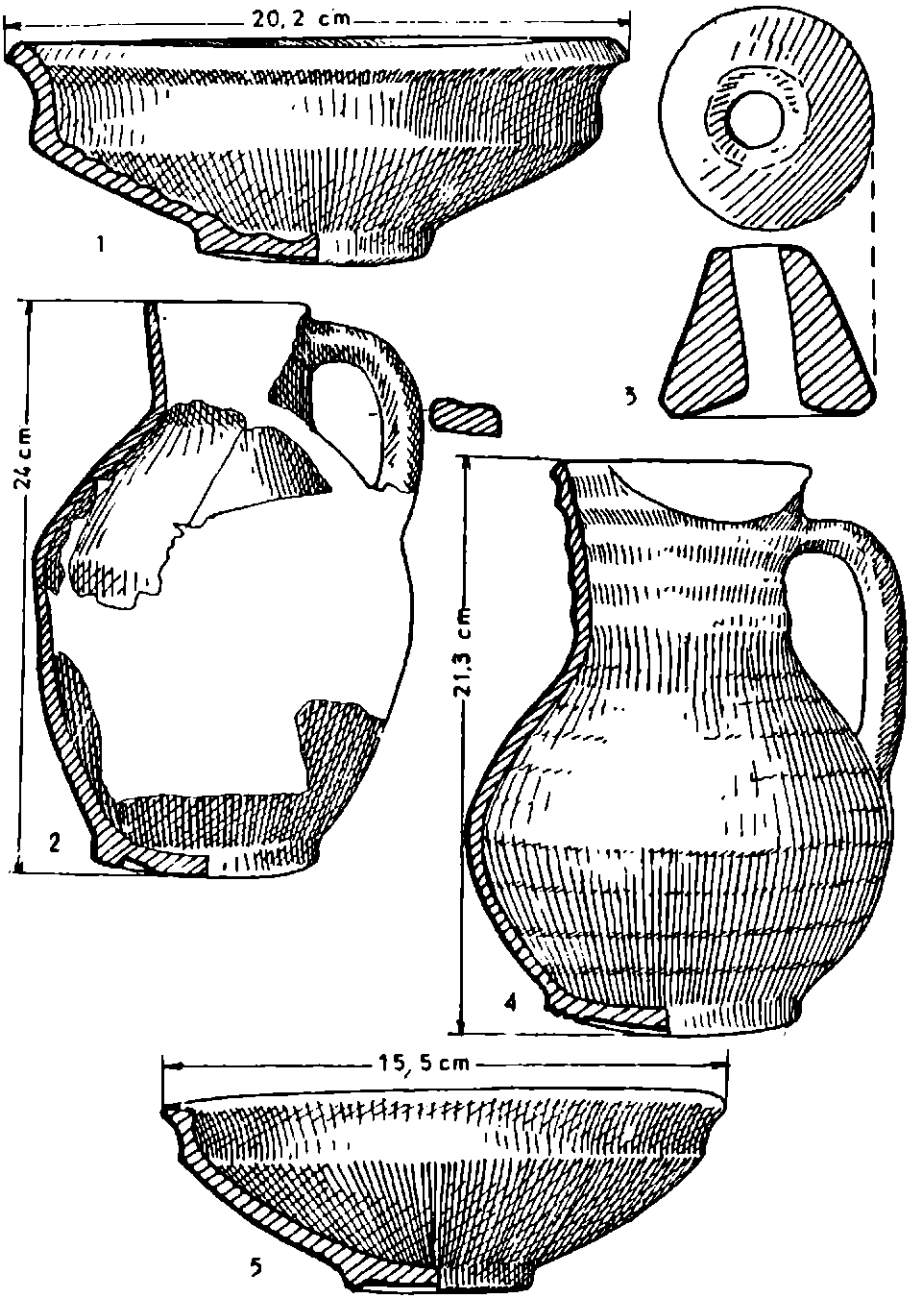

Fig.4.- Obiecte descoperite în normintele nr.7 (1-2) şi 8 (3-5).

cm ; l : 4,3 cm ; gr. : 0,7 cm (fig.5/1) ; 5 Mîner tubular din fier cu urme de bronz. La cele două extremităţi cîte o placă ovală perforată în partea inferioară. L : 6 cm ; D : 2,2 cm (fig.5/2) ; 6. Cataramă fragmentară din fier, de formă poligonală, prevăzută pe una din laturi cu o umflătură. L : 3,5 cm (fig.5/6) ; 7. Limbă de curea, din bronz, cu secţiunea triunghiulară. Partea posterioară este tăiată drept şi prevăzută cu un mic orificiu pentru prindere. Vîrful, mai lat decît corpul, are o formă trapezoidală. L: 4 cm : l : 0,6 cm (fig.5/7) ; 8. Pieptene fragmentar din os. Se păstrează doar o mică porţiune semicirculară din partea superioară a corpului. Se compune din trei plăci de os, cu muchia curbă, prinse cu două cuie de cupru (fig.5/5).

Mormîntul nr. 10 - s-au mai putut recupera : 1. Strachină dintr-o pastă cenuşie, lucrată la roată. Gura largă. Buza îngroşată la exterior, care este rotunjit, şi la interior, care este ascuţit, fiind de asemenea teşită oblic spre interior. Umărul carenat. Corpul semisferic prezintă în interior caneluri ce provin de la turaţia roţii olarului. Fundul inelar. Î : 6,4 cm ; D gurii : 21,3 cm (fig.6/4) ; 2. Fusaiolă din lut ars, tronconică. Fragmentară (fig.6/3) ; 3-4. Două mărgele plate, rotunde, dintr-o pastă de sticlă neagră . D : 1,1 cm ; gr. : 0,5 cm (fig.6/5).

Mormîntul nr. 11 - descoperit la adîncimea de 1,80 m faţă de solul actual, a putut fi dezvelit cu mai multă grijă. Mîinile înhumatului erau întinse lîngă corp. Craniul puternic deformat artificial. In partea dreaptă a craniului erau depuse două vase : 1. Cană dintr-o pastă poroasă, de culoare cenuşie-negricioasă, lucrată cu mîna. Gura largă, evasi-lobată. Buza verticală, rotunjită. Corpul are pereţii puţin arcuiţi, cu tendinţă de bitronconicitate. Din buză pînă pe diametrul maxim se află o toartă puţin supraînălţată. Fundul drept. Î 9,7 cm ; D max : 7,5 cm (fig.7/6) ; 2. Vas dintr-o pastă poroasă, de culoare cenuşie, lucrat cu mîna. Gura largă, buza rotunjită, iar gîtul tronconic. Corpul globular. Î : 7 cm ; D max : 6,5 cm (fig.7/7). Alte trei vase erau depuse în dreptul picioarelor : 3. Cană dintr-o pastă fină, cenuşie, lucrată la roată. Buza arcuită spre exterior şi triunghiulară. Gîtul înalt, cilindric, este prevăzut sub buză cu o bandă orizontală, triunghiulară, în relief. Umărul are un prag. Corpul bitronconic. De sub buză pînă pe partea superioară a corpului se află o toartă dintr-o bandă lată, bilobată. Pe partea superioară a corpului sînt incizate linii în reţea. Sub diametrul maxim este incizată o canelură orizontală. Fundul inelar este prevăzut cu un umbo. Î : 20,4 cm ; D max : 16,2 cm (fig.7/2) ; 4. Strachină dintr-o pastă cenuşie, lucrată la roată, puţin asimetrică. Gura largă, iar buza cu marginea dreaptă este răsfrîntă oblic spre exterior. Umărul este puţin carenat. Corpul semisferic, iar fundul inelar. Î : 6,8 cm ; D gurii : 23 cm (fig.7/5) ; 5. Strachină dintr-o pastă fină, cenuşie, lucrată la roată. Gura largă, iar buza este îngroşată atît la exterior cît şi la interior, avînd partea superioară arcuită. Umărul carenat, corpul semisferic, iar fundul

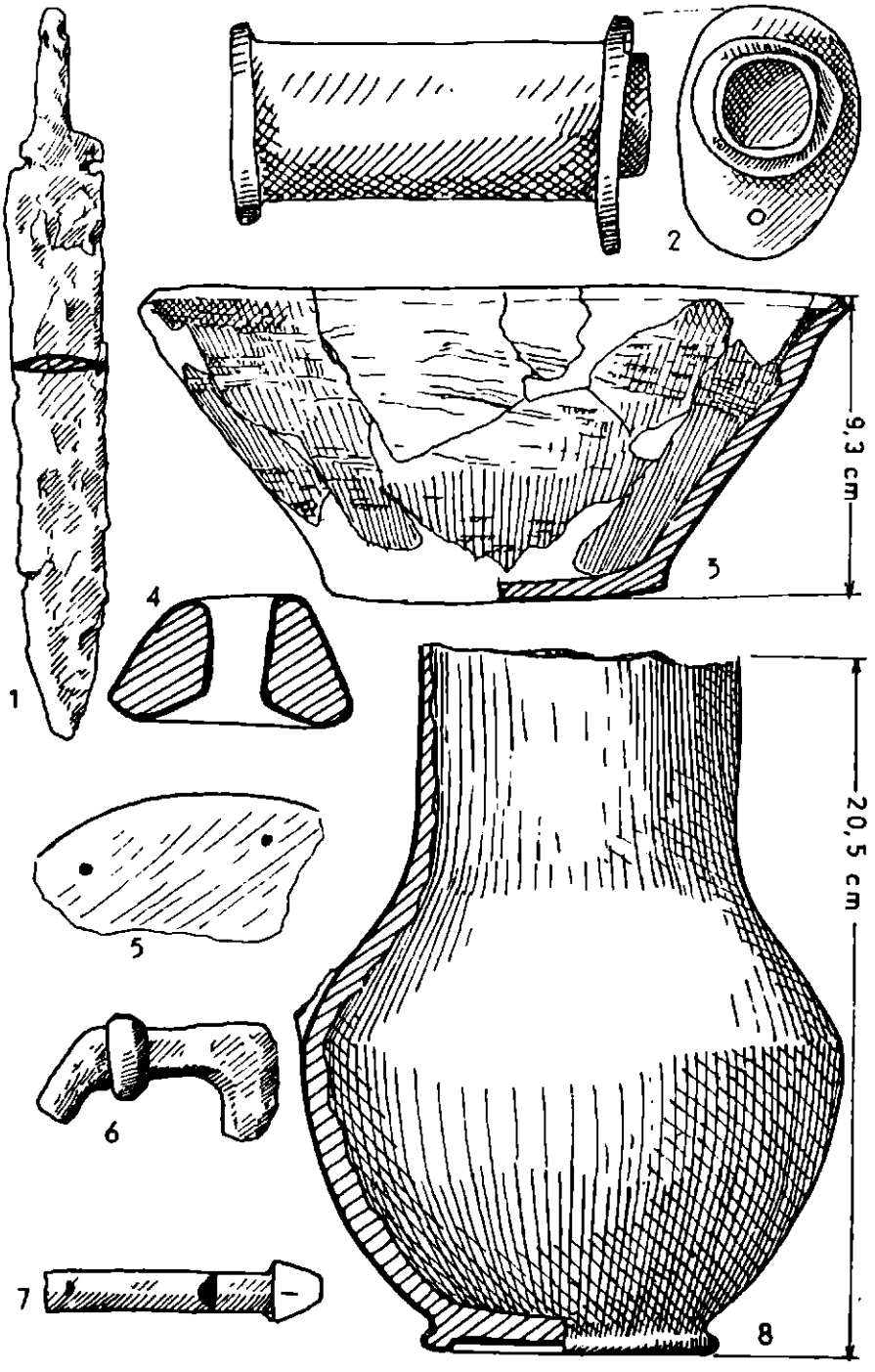

Fig.5.- Obiecte descoperite în mormîntul nr.9.

inelar. Î : 4,3 cm ; D gurii : 13,5 cm (fig.7/8). În jurul gîtului era pus (6) un colier dintr-o sîrmă de bronz, cu ochi şi cîrlig-buton pentru închidere. Inchizătoarea era spre spate. Maxilarul inferior, aflat la 4-5 cm depărtare de colier, era puternic înverzit, ceea ce înseamnă că pe colier erau înşirate lamele ornamentale din bronz. De altfel chiar în mijlocul colierului se află o subţiere a sa, care ar putea reprezenta locul de prindere al acestor lamele. D : 11,7 x 12,3 cm ; gr. : 0,2 cm (fig.7/1). Sub colier erau înşirate mai multe mărgele : 7. Mărgea plată, cu marginile rotunjite, dintr-o pastă de sticlă verde smaragd, supra-arsă, cu zone sidefii. Perforată transversal. Î : 1,3 cm ; D : 2,8 cm (fig.7/10) ; 8. Mărgea mică, discoidal-bitronconică, din pastă de sticlă maronie. Î : 0,5 cm ; D : 1,3x 1 cm (fig.7/14) ; 9-10. Două mărgele mici, plate, din pastă de sticlă maronie. Î : 0,5 cm ; D : 1,1 cm (fig.7/12-13); 11. Mărgea mică, tubulară, cu caneluri verticale, din pastă de sticlă albastră. Î : 0,9 cm ; D : 1 cm (fig.7/16) ; 12. Mărgea în formă de butoiaş asimetric, din pastă de sticlă colorată. Părţile superioară şi inferioară sînt de culoare neagră şi au marginile dinspre interior vălurite. În centru este o bandă galbenă în zig-zag, cuprinzînd în interior o linie neagră, de asemenea în zig-zag. Deasupra şi dedesubtul acestei bande se află cîte un registru roşu, în cel inferior aflîndu-se trasată şi o linie neagră în zig-zag. Î : 2,1 cm ; D : 2,3 cm (fig.7/11) ; 13. Mărgea plată, cu marginile rotunjite, din chinlimbar. D : 1,9 cm ; gr. : 0,9 cm (fig.7/9); 14. Mărgea mică, sferică, din lut ars. D : 1,2 cm ; gr.: 0,9 cm (fig. 7/15) ; 15-20. Şase mărgele din lut fin, cenuşiu, slab ars, de formă bitronconică. Imediat după descoperire s-au sfărîmat ; 21. Fibulă descoperită în zona superioară a braţului drept. Din bronz, cu piciorul întors pe dedesubt. Resortul, terminat prin două proeminenţe uşor faţetate, este prevăzut cu o coardă situată între arc şi picior. Corpul arcuit are o nervură mediană. Piciorul este înfăşurat de două ori pe arc. L : 4,5 cm (fig.7/4) ; 22. Fibulă situată pe mijlocul claviculei stîngi. Identică cu cea anterioară, are însă piciorul înfăşurat de patru ori pe arc. L: 5,4 cm (fig.7/3).

Mormîntul nr. 12 - a fost descoperit, înainte de începerea construirii blocurilor, cu totul întîmplător. Din inventarul lui se mai păstrează (1) o cană fragmentară (lipseşte partea superioară a gîtului cu gura şi o porţiune din toartă). Lucrată dintr-o pastă fină, de culoare cenuşie, la roată. Gîtul este aproape cilindric, iar corpul bitronconic cu jumătatea superioară puţin mai dezvoltată. Deasupra diametrului maxim se află o toartă lată, bilobată. Fundul inelar. În interior se văd canelurile datorate turaţiei roţii olarului. Pe partea inferioară a corpului, la exterior, se văd vagi caneluri verticale, late. Î : 13,2 cm ; D max : 14 cm (fig.6/1) ; 2. Din acest mormînt mai făcea parte un castron relativ mare, care a dispărut însă între timp.

Mormîntul nr. 13 - situat mai izolat, la circa 150 m nord-est de mormîntul nr.1. Din declaraţiile descoperitorilor se pare că a avut

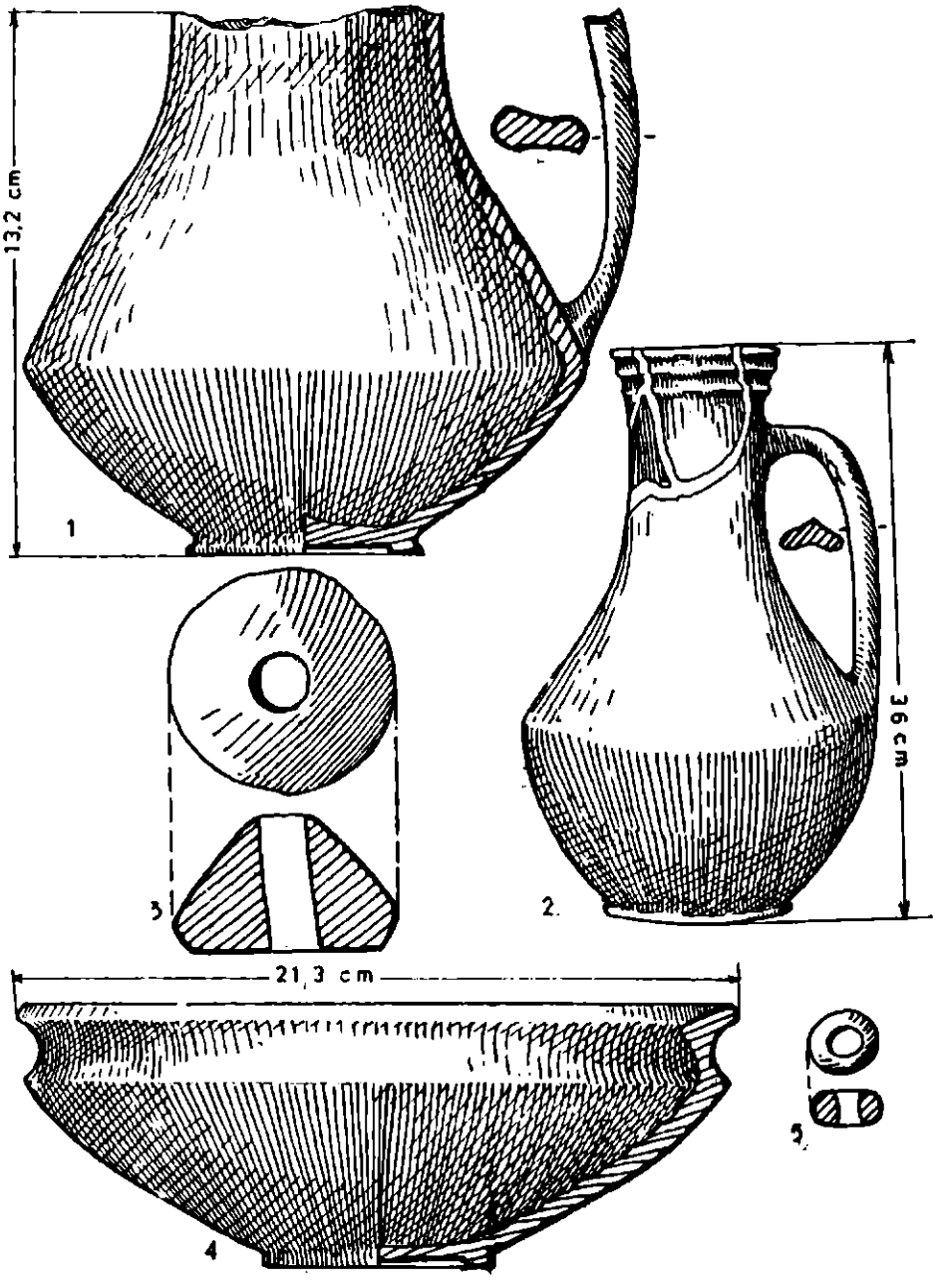

Fig.6.- Obiecte descoperite fn mormintele nr.10 (3-5), 12 (1) şi 13 (2).

un inventar bogat : două castroane, zăbale din fier şi aplice din bronz (?), o oglindă de bronz cu mîner[1]. La Muzeul din Drăgăneşti Olt se mai păstrează doar o cană dintr-o pastă fină, cenuşie, lucrată la roată. Gîtul este înalt şi cilindric. Pe buză şi sub ea sînt trei caneluri orizontale, în relief. Corpul este bitronconic, iar fundul puţin inelar. De la mijlocul gîtului pînă deasupra diametrului maxim se află o toartă lată, triunghiulară, bilobată. Î : 36 cm (fig.6/2).

După prezentarea tuturor mormintelor descoperite şi mai ales a inventarului lor, se pune problema încadrării cronologice şi etnice. În privinţa materialului ceramic, indiferent că este lucrat cu mîna sau la roată, el este specific culturii Sîntana de Mureş şi se datează în a doua jumătate a sec. al III-lea şi pe parcursul sec. al IV-lea e.n.[2].

Pentru celelalte obiecte situaţia este însă puţin mai complicată. Astfel sabia-pumnal din M 9 este o armă ce se întîlneşte cu predilecţie în mormintele sarmatice din a doua jumătate a sec. al II-lea şi din sec. al III-lea e.n. Descoperirea ei însă în asociere cu o limbă de curea cu vîrful trapezoidal, precum şi cu un fragment de pieptene de os, piese ce se datează în special în sec. al IV-lea e.n., ne îndeamnă a data respectivul mormînt la sfîrşitul sec. al III-lea sau eventual în prima jumătate a sec. al IV-lea e.n.

O situaţie aparte o constituie cele două fibule descoperite în M 11, care, deşi fac parte din varianta dacică a fibulei cu piciorul întors pe dedesubt, variantă ce este încadrată spre sfîrşitul sec. al III-lea e.n.[3], circulă şi în tot cursul sec. al IV-lea e.n.[4]. În plus, asocierea lor cu colierul prevăzut cu ochi şi cîrlig pentru prindere, piesă ce se datează eu predilecţie în sec. al V-lea e.n.[5], este deosebit de importantă. Coliere şi cercei asemănători ca înfăţişare s-au descoperit în mormintele sarmatice, datînd însă din prima jumătate a sec. al IV-lea e.n., de la Piatra Frecăţei[6] şi Căscioarele[7]. Pe baza acestor analogii datăm şi noi M 11 de la Drăgăneşti Olt în sec. al IV-lea e.n., eventual de pe la mijlocul lui. Iar în privinţa aparteneţei lui etnice, ţinînd seama şi de deformarea artificială a craniului, el nu poate aparţine decît unui sarmat.

Din cele spuse mai sus reiese că doar mormintele 9 şi 11 pot fi atribuite cu certitudine unei populaţii sarmate. Pentru mormintele 1, 4, 6-8, 10, 12 şi 13, din care ni s-a păstrat doar un inventar ceramic, nu se poate stabili cu precizie dacă aparţin sarmaţilor sau unei alte populaţii - daco-romani ori goţi. Cît priveşte mormintele 2,3 şi 5 este imposibil de a ne pronunţa. Oricum însă şi ele aparţin aceluiaşi orizont cronologic.

Iar din acest ultim punct de vedere prezenta necropolă reprezintă prima descoperire de acest fel dintre cele două limesuri -alutan şi transalutan - , precum şi dintre cele două "brazde ale lui Novac" - de nord şi de sud. Ei i se poate adăuga mica aşezare recent descoperită pe valea Călmăţuiului, în raza comunei Titulesti[8], precum

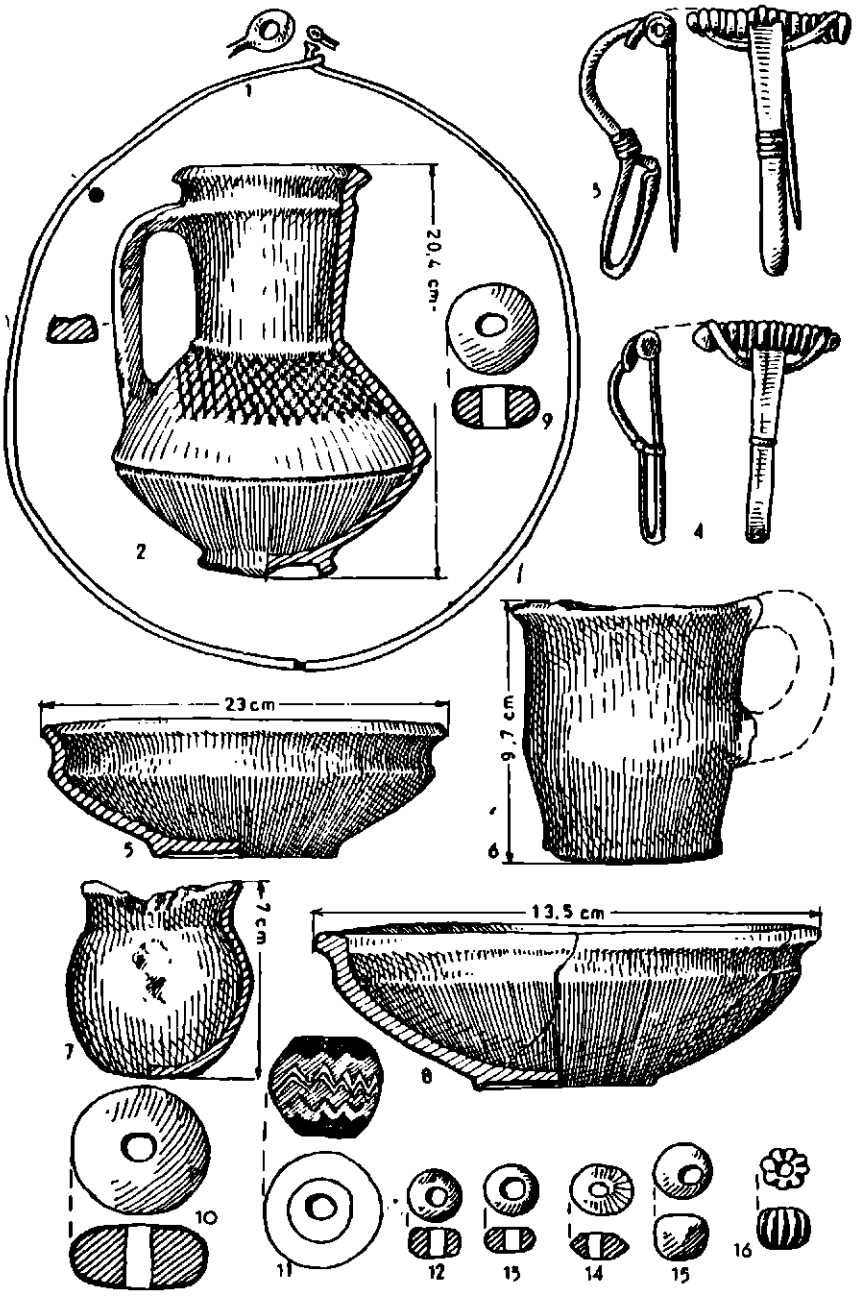

Fig.7.- Obiecte descoperite în mormîntul nr.11.

şi tezaurul monetar terminat cu monete de la Valens (365/366 e.n.), descoperit mai de mult la Viespeşti[9].

După cum se ştie, după căderea limesului transalutan la mijlocul sec.al III-lea e.n., în zona de vest a Munteniei pătrund diferite populaţii[10]. Mormîntul sarmato-alan de la Vităneşti[11], de la sfîrşitul sec. al III-lea e.n., precum şi recent descoperitele morminte nr. 9 şi 11 de la Drăgăneşti-Olt vin să probeze această acţiune. Dar ţinînd seama de caracterul unitar, din punct de vedere al culturii materiale, al necropolei de la Drăgăneşti-Olt o atribuim populaţiei eterogene - formată din daco-romani, sarmaţi şi goţi - purtătoare a culturii Sîntana de Mureş.

Pentru moment este încă destul de dificil de a stabili natura relaţiilor dintre cei ce se înmormîntau în necropola de la Drăgăneşti-Olt şi autoritatea romană din sudul Dunării. N-ar fi exclus însă ca armele aflate în morminte să fie o dovadă a vieţuirii, şi pe aceste locuri, a unor limitanei ce încheiaseră în 332 e.n. un tratat cu Constantin cel Mare[12].

N O T E

1 O parte din piese se pare că au ajuns la Iaşi.
2 B.Mitrea şi C.Preda, Necropole din sec. al IV-lea e.n. în Muntenia, Bucureşti, 1966, p.131-137.
3 Gh.Diaconu, "Dacia", N.S., XV, 1971, p.249, pl.VII/6-8; S. Dolinescu-Ferche, Dulceanca ..., Bucureşti, 1974, p. 115.
4 C.Isăcescu şi B.Ionescu, Muzeul naţional, III, Bucureşti, 1976, p. 181-190.
5 R.Harhoiu în Al.Odobescu, Opere, IV, Tezaurul de la Pietroasa, Bucureşti, 1976, p.1017.
6 A.Petre, Materiale şi cercetări arheologice, VIII, Bucureşti, 1962, p.571-572, fig.8/2.
7 S.Morintz, "Dacia", N.S., IV, 1960, p.553.
8 G.Trohani şi T.Zorzoliu, Cercetări arheologice, V, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1982, p.70, punctul 3/c.
9 C.Stirbu, Muzeul naţional, III, Bucureşti, 1976, p.193-200.
10 O.Toropu, Romanitatea tîrzie ..., Craiova, 1976, p.112-113.
11 V.Leahu şi G.Trohani, Cercetări arheologice, III, Bucureşti, 1979, p.134-139.
12 O.Toropu, op.cit., p.114.

UNE NÉCROPOLE DU IVe SIÈCLE DE N.È. DÉCOUVERTE À DRĂGĂNEŞTI-OLT

Résumé

Les récentes recherches archéologiques effectuées aux alentours

de la ville de Drăgăneşti-Olt ont fait ressortir plusieurs traces anciennes : un tell et deux établissements néolithiques appartenant à la civilisation de Gumelniţa, un établissement du type Glina du commencement de l'âge du bronze, une sépulture du type Ferigile (premier âge du fer), ainsi que des fragments céramiques géto-daces et romains.

Mais dans la présente étude on insiste sur les 13 sépultures de la fin du IIIe et du IVe siècle de n.è. A base des pièces d'inventaire on a pu établir que les tombes no.9 et 11 appartiennent à des Sarmates. Pour les tombes 1,4,6-8,10,12 et 13, qui contiennent seulement des pièces céramiques on ne peut pas établir avec précision si elles appartiennent aux Sarmates ou à une autre population - daco-romaine ou des Gothes. La même situation se pose pour les tombes 2,3 et 5 d'où on n'a pu récupérer aucun objet.

On sait qu'après la chute du limes transalutain au milieu du IIIe siècle, dans la zone occidentale de la Valachie arrivent différentes populations. Mais d'après le caractère unitaire, du point de vue de la culture matérielle de la nécropole de Drăgăneşti-Olt, nous pouvons l'attribuer à la population hétérogène - formée de Daco-Romains, Sarmates et Gothes - appartenant à la civilisation de Sîntana de Mureş.

Pour le moment il est encore assez difficile d'établir la nature des relations entre ceux qui sont enterrés dans la nécropole de Drăgăneşti-Olt et l'autorité romaine du sud du Danube. Et il ne serait pas exclu qu'il s'agisse de quelques limitanei qui avaient conclu, en 332, un traité avec l'empereur Constantin le Grand.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig.1.- Les découvertes archéologiques de Drăgăneşti-Olt.
Fig.2.- 1, Urne du type Ferigile ; 2, vase-urne géto-dace ; 3-5, pièces céramiques découvertes dans la tombe no.1.
Fig.3.- Objets découverts dans les tombes nos.4 (1-2) et 6 (3-4).
Fig.4.- Objets découverts dans les tombes nos.7 (1-2) et 8 (3-5).
Fig.5.- Objets découverts dans la tombe no.9.
Fig.6.- Objets découverts dans les tombes nos.10 (3-5), 12(1) et 13 (2).
Fig.7.- Objets découverts dans la tombe no.11.

VECHI ETAPE DE LOCUIRE MEDIEVALĂ ÎN ZONA ANSAMBLULUI STELEA DIN TÎRGOVIȘTE

de GHEORGHE I. CANTACUZINO

Unul dintre cele mai reprezentative ansambluri arhitecturale medievale din Tîrgoviște, Stelea, a constituit obiectul unor cercetări arheologice desfășurate între anii 1969–1973 și 1980–1982[1]. Ele au furnizat numeroase date privind evoluția acestui ansamblu și – ceea ce prezintă un deosebit interes – au permis descoperirea unor urme de locuire medievală despre care nu existau alte informații. În afara vestigiilor ctitoriei lui Stelea spătarul din ultimele decenii ale sec. al XVI-lea[2], au fost descoperite, încă din 1970, resturi ale unor construcții anterioare, databile la sfîrșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea[3]. Reluarea cercetărilor în 1980–1982 a dus la completarea datelor privind aceste construcții. Ultimele cercetări au avut ca rezultat și descoperirea celor mai vechi urme de locuire medievală din această zonă, datînd de la sfîrșitul sec. al XIV-lea[4].

Acestei prime etape de locuire, bine precizată stratigrafic, îi aparțin urmele unor locuințe semiîngropate, din care trei au fost scoase parțial la iveală de săpăturile din 1981 și una în 1982. Gropile locuințelor, care au un plan rectangular, sînt adîncite pînă la 0,40–0,60 m de la partea superioară a unui strat subțire suprapus humusului și solului viu. În cazul uneia din locuințe (L.1 descoperită în S.XXI/1981) s-a putut constata existența, la marginea gropii, a urmelor unor pari cu grosimea de 0,08–0,12 m, la o distanță de circa 0,50 m unul de altul. Materialul ceramic descoperit în locuințe sau în gropile menajere din apropiere, caracteristic pentru sfîrșitul sec. al XIV-lea și începutul sec. al XV-lea, fragmente de borcane cu buza profilată în formă de streașină, de oale cu buza dreaptă, de căni cu gura trilobată și picior înalt, de capace conice sau fragmentele de străchini și farfurii smălțuite, decorate prin sgraffito[5], se adaugă unei monede de la Mircea cel Bătrîn descoperită în nivelul corespunzător în 1980[6].

Primei etape de viețuire, cu urme de locuințe modeste, îi urmează o a doua, caracterizată prin prezența unor construcții de zid. Este vorba de două beciuri situate în partea de nord-est a ansamblului și de o clădire de mari dimensiuni aflată în partea sa de nord-vest[7].

Pivnițele, în a căror dispunere se observă o relativă simetrie, sînt situate la 11–12 m una de alta. Dimensiunile lor sînt destul de mari. Beciul dinspre vest are o lungime de peste 15 m, lățimea de 6 m, iar adîncimea atinge 3,40 m față de partea superioară păstrată. El era des-

părţit în două printr-un arc de cărămidă avînd pornirea la circa 1,35 m deasupra nivelului de călcare din interior, constituit dintr-un pat de pietriş amestecat cu nisip şi resturi de mortar. Pereţii, groşi de circa 1 m, erau construiţi din bolovani legaţi cu mortar, consolidaţi cu bîrne dispuse orizontal, ale căror goluri, acoperite cu bucăţi de cărămidă, se disting la 1,15 m deasupra nivelului de călcare şi cu circa 1 m mai sus. Accesul era asigurat dinspre nord printr-un gîrlici lung de aproape 7 m, acoperit cu o boltă semicilindrică de cărămidă. Cel de al doilea beci, cu lăţimea apropiată de a celuilalt, are o lungime mai redusă - 8,70 m în interior -, iar spre nord un gîrlici cu boltă de cărămidă, lung de aproape 9 m şi lat de 2 m. Pereţii din bolovani legaţi cu mortar sînt mai subţiri, de circa 0,60 m.

Între cele două beciuri relativ apropiate există deosebiri în privinţa dimensiunilor, a grosimii zidurilor şi a altor amănunte. Orientarea lor este puţin diferită. Cele două pivniţe trebuie să fi aparţinut unor clădiri distincte sau să fi avut o existenţă separată. Săpăturile nu au dus la descoperirea urmelor vreunei clădiri mai mari careia să-i fi putut aparţine ambele beciuri.

Contemporană în linii mari cu pivniţele descrise este o clădire care se afla cu circa 30 m mai la vest, clădire la sud de care avea să fie ridicat în ultimele decenii ale sec.al XVI-lea turnul clopotniţă. Lungimea ei trece de 29 m, lăţimea atingînd 8,80 m. Fundaţiile din piatră şi mortar sînt adînci de circa 0,70 m. Zidurile sînt construite din piatră de rîu şi cărămidă, asizele de bolovani alternînd cu cîte o asiză de cărămidă. În unele părţi, în colţul de sud-est de exemplu, se observă o zidărie în casete, în care cărămizile dintre asize sînt dispuse puţin oblic. Grosimea zidurilor exterioare este de circa 0,80 m, iar a celor interioare de circa 0,60 m. În privinţa compartimentării clădirii trebuie remarcată existenţa a două ziduri dispuse longitudinal, paralel cu zidurile exterioare, la circa 1,40 m de acestea.

Observaţiile stratigrafice şi materialele arheologice descoperite indică pentru aceste construcţii de zid o datare la sfîrşitul sec.al XV-lea sau la începutul sec.al XVI-lea. Cercetările efectuate au putut preciza raportul între construcţiile menţionate şi vestigiile anterioare, precum şi între ele şi clădirile ridicate ulterior. Colţul sud-vestic al beciului dinspre est taie o locuinţă semiîngropată (L.1 din S.XXI/1981), datată la sfîrşitul sec.al XIV-lea, şi depunerile imediat ulterioare dezafectării acesteia. Clădirea din partea de vest apare la rîndul ei, prin poziţia stratigrafică a nivelului de construcţie, ca ulterioară unei locuinţe cu materiale de la sfîrşitul sec.al XIV-lea - începutul sec. al XV-lea (L.2 din S.XXIII/1981). Pe de altă parte, este concludent raportul stratigrafic care s-a putut preciza între această clădire şi edificiile datînd din ultima parte a sec.al XVI-lea. Între nivelurile de construcţie corespunzătoare celor două etape se interpun depuneri aparţinînd unui nivel distinct de locuire şi straturi de nivelare. Fundaţia turnului clopotniţă ridicat în ultimele decenii ale sec.al XVI-lea se su-

TÎRGOVIŞTE
ansamblul Stelea
0 5 10 15 m
Str. N. Bălcescu
Str. Muzeului

suprapune parțial fundației clădirii aflate la nord, zidăria turnului fiind alipită zidului dinspre sud al acesteia; acest zid se mai păstrează încă în mare parte[8]. Același raport de anterioritate este vădit și față de pridvorul lărgit al vechii ctitorii a spătarului Stelea (situație precizată în S.XXIII/1981).

Existența pivnițelor și a clădirii de la nord de turn s-a încheiat către mijlocul sec.al XVII-lea, ca rezultat al transformărilor aduse ansamblului arhitectural prin inițiativa ctitoricească a lui Vasile Lupu. Cele două beciuri au fost dezafectate, deasupra zidăriei pivniței dinspre vest ridicîndu-se parțial latura estică a casei egumenești, precum și latura nordică a absidei altarului bisericii construite în 1645. În ceea ce privește clădirea de la nord de turn, ea a fost demolată; exceptînd peretele exterior de lîngă turn, celelalte ziduri s-au mai păstrat pînă la o înălțime de 0,50-0,70 m. Deasupra ei a fost ridicat un corp de chilii. Zidul exterior dinspre est al acestora se suprapune celui vechi, iar cel dinspre vest depășește cu circa 0,70-0,80 m spre exterior limita construcției anterioare.

Descoperirea celor trei construcții, necunoscute din mențiunile izvoarelor scrise, anterioare ctitoriei spătarului Stelea și celei a lui Vasile Lupu, ridică problema semnificației lor. Datele documentare nu indică existența vreunui lăcaș de cult care să fi precedat pe acel loc mănăstirea lui Stelea spătarul. Primul document care o menționează pe aceasta din urmă, fără a-i specifica numele, este hrisovul din 7 martie 1582 prin care Mihnea voievod întărește între alte danii făcute de Stelea spătarul mănăstirii Iviri din București jumătate din satul Măgurele, precizînd că "cealaltă jumătate să o stăpînească mănăstirea din Tîrgoviște numită ..."[9]. În 1614, la 4 martie, "mănăstirii din Tîrgoviște ce se cheamă a Stelii spătarul" i se întărește o grădină cumpărată de acesta în zilele Mihnii voievod[10]. Din alăturarea acestor două mențiuni reiese că mănăstirea din Tîrgoviște căreia Stelea îi făcea danii în 1582 era ctitoria sa, ridicată cu puțin înaintea acestei date, aceeași mănăstire care în hrisovul din 1614 avea să fie cunoscută sub numele ctitorului ei. Nu există nici dovezi arheologice despre existența vreunui edificiu de cult anterior, deși săpăturile din zona lăcașurilor din sec.al XVI-lea și al XVII-lea au fost destul de extinse. Este puțin probabil ca o altă biserică să se fi aflat în suprafața rămasă necercetată la sud-vest, pe un amplasament diferit decît al celor cunoscute.

De aceea considerăm îndreptățită atribuirea unui caracter laic, civil, clădirilor ridicate la pragul dintre sec.al XV-lea și al XVI-lea. Un argument în plus în sprijinul acestei păreri îl constituie amplasarea celor două pivnițe, avînd intrarea spre vechea Uliță Mare și fiind orientate uproximativ perpendicular față de traseul acesteia. De altfel, din dispunerea clădirilor în această zonă iese în evidență faptul că cele trei construcții de care ne ocupăm erau orientate, în funcție de trama stradală existentă, către principala arteră de circulație a orașului, fiind ulterior înglobate într-un ansamblu al cărui element central avea o

poziţie diferită. Desigur că dimensiunile şi unele particularităţi ale compartimentării interioare pun unele semne de întrebare în privinţa destinaţiei clădirii dinspre vest[11]. Nu trebuie exclusă eventualitatea unor rosturi legate de negoţ. Se poate presupune că cele trei construcţii vor fi ajuns în stăpînirea lui Stelea spătarul, fiind integrate apoi aşezămîntului monastic nou întemeiat de acesta.

Vestigiile de locuire medievală descoperite în aria ansamblului Stelea prezintă un interes aparte. A putut fi documentată în acest perimetru existenţa la sfîrşitul sec.al XIV-lea a unei intense locuiri, de aspect modest, indicînd că în perioada respectivă nu se conturaseră încă, în această zonă, caracteristicile urbane care începeau să fie vădite cîteva decenii mai tîrziu[12]. Aceste trăsături aveau să fie pregnante după alte cîteva decenii, la pragul dintre sec.al XV-lea şi al XVI-lea, cînd pe o suprafaţă relativ restrînsă se ridicau trei construcţii de zid. Existenţa unor astfel de clădiri dintr-o zonă relativ depărtată de Curtea domnească dovedeşte dezvoltarea la care ajunsese Tîrgovişteа în perioada respectivă. Noile mărturii se adaugă astfel celor care permit o mai bună cunoaştere a începuturilor şi evoluţiei vechiului oraş de scaun.

NOTE

1 Cercetările arheologice de la ansamblul Stelea au fost începute în 1969 de Gabriel Mihăescu şi arh.Cristian Moisescu, continuate în 1970-1973 de Gh.I.Cantacuzino - în 1970 în colaborare cu G. Mihăescu - şi în 1980-1982 de Gh.I.Cantacuzino, P.Diaconescu şi G. Mihăescu. Cercetările de arhitectură la clădirea din partea de nord-vest a ansamblului au fost efectuate în 1981-1982 de arh.Cornel Ionescu.

2 Gh.I.Cantacuzino, "Revista muzeelor şi monumentelor", seria Monumente istorice şi de artă, an.XLIII, nr.1, 1974, p.39-42.

3 Gh.I.Cantacuzino, G.Mihăescu, C.Moisescu, Studia Valachica, II, Tîrgovişte, 1970, p.173-178.

4 Gh.I.Cantacuzino, P.Diaconescu, G.Mihăescu, Cercetări arheologice în zona centrală a oraşului Tîrgovişte (ansamblul Stelea), comunicare la "A XVI-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1981", Vaslui, 25-28 martie 1982.

5 Ibidem.

6 Gh.I.Cantacuzino, P.Diaconescu, G.Mihăescu, Cercetări arheologice în zona centrală a oraşului Tîrgovişte, comunicare la "A XV-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1980", Braşov, 26-28 martie 1981.

7 Pivniţa dinspre vest a fost cercetată în 1970 şi 1971, iar cea din-

spre est în 1971, 1980 şi 1981, cînd i s-a precizat planul. Colţul clădirii din partea de nord-vest a ansamblului a fost descoperit în 1970, construcţia fiind cercetată în 1981 şi 1982.

8 Situaţia zidului de pe această latură a fost observată prima oară de art.C.Ionescu cu ocazia cercetărilor de arhitectură.

9 DIR, B, Ţara Românească, veac.XVI, vol.V, p.50-51.

10 DIR, B, Ţara Românească, veac.XVII, vol.II, p.257-258.

11 S-a presupus, de arh.C.Ionescu, că ar putea fi vorba de un edificiu de caracter public (Recente cercetări la ansamblul Stelea din Tîrgovişte. Probleme de arhitectură, comunicare la colecviul "Monumente de arhitectură în contextul activităţii de ocrotire şi valorificare a patrimoniului cultural naţional", Cîmpulung-C.de Argeş, 11-14 decembrie 1981.

12 Vezi nota 6.

LES ANCIENNES ÉTAPES DE L'HABITAT MÉDIÉVAL DANS LA ZONE DE L'ENSEMBLE STELEA DE TÎRGOVIŞTE

Résumé

Les recherches archéologiques effectuées en 1969-1973 et 1980-1982 dans l'ensemble architectural Stelea de Tîrgovişte ont mis à jour des vestiges antérieurs à ceux, déjà connus, datant de la fin du XVIe et du XVIIe siècle. Il s'agit de plusieurs huttes a demi enfouies dans le sol, datant de la fin du XIVe siècle, et de trois constructions en pierre et briques de la fin du XVe - début du XVIe siècle. On y a découvert deux caves situées aprroximativement à 11 m l'une de l'autre, la première de 15 x 6 m, compartimentée par un arc, la deuxième d'environ 8 x 6 m, toutes les deux avec l'entrée vers la rue située au nord. A 30 m vers l'ouest se trouvait une grande construction rectangulaire, dont la longueur dépasse 29 m, d'une largeur de près de 9 m. On peut considérer les trois bâtisses des constructions civiles, qui ont été intégrées au dernier quart du XVIe siècle dans l'ensemble du monastère fondé par le spathaire Stelea, et qui ont été désaffectées vers 1645, à l'occasion des travaux initiés par le prince de la Moldavie, Vasile Lupu. Les fouilles archéologiques permettent ainsi de mieux connaître certains aspects du développement de la ville de Tîrgovişte.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA OBIECTIVUL "LA CHILII", COM. VĂRĂDIA, JUD. CARAŞ SEVERIN

de LUMINIŢA MUNTEANU

Aşezată la extremitatea sudică a judeţului Caraş Severin, lîngă rîul Caraş şi la o depărtare de circa 20 Km de Oraviţa, comuna Vărădia este cunoscută în literatura de specialitate datorită castrului roman identificat de Vasile Pârvan cu Arcidava. Documentar, satul apare menţionat abia în 1390[1].

Informaţii documentare referitoare la mănăstirea Vărădia, cunoscută şi sub toponimicul "La Chilii", sînt sporadice şi tîrzii. Singurul document, şi acesta recent descoperit în arhiva Academiei de Stiinţă şi Artă din Sremski Karlovitz, respectiv o conscripţie din 1797, la fila "Protopopiatul Vărădia" se aminteşte că pe "teritoriul Vărădiei, pe colina căreia i se zice vechea Colină a chiliilor, se găseşte o mică biserică cioplită într-o singură piatră, care întîmplător a fost găsită în 1753 şi care, după spusele tuturor, în vremurile vechi se crede a fi fost mănăstire, în care biserică, cu permisiunea şi binecuvîntarea Domnilor arhierei, cînd şi cînd se săvîrşeşte serviciul divin"[2].

Folosind tradiţiile culese de Petru Şuţu, protopop al Vărădiei în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, istoricul N. Tincu Velia, în a sa Istoricară bisericească politico naţională, redactată după monumente şi documente istorice, vorbind despre mănăstirile din Banat, arată că "la Vărădia a existat o mănăstire unic monument în felul său, din cele mai cărunte timpuri ale vieţii bisericeşti a românilor"[3]. Tot aici se menţionează că "acest lăcaş a fost înzestrat cu domenii şi moşii, dar prin turcii lui Selim Osman devastîndu-se s-a părăsit şi surpat şi a zăcut sub ruinele sale 200 de ani pînă la eliberarea Banatului de sub turci"[4].

Importanţa istorică a localităţii, mărimea ei, precum şi prezenţa "chiliilor" ce dovedeşte o organizare mănăstirească redescoperită în 1718 au fost poate motivele principale care l-au determinat pe episcopul Spiriden Stibita să dispună dezgroparea monumentului, lucrări ce au fost însă amînate, din cauza răzmeriţei din 1738, pînă în anul 1754.

O dată terminate lucrările de restaurare, mănăstirea a fost sfinţită în 1773, cînd primeşte şi hramul Adormirea Maicii Domnului, an marcat şi în textul pisaniei ce se află actualmente incastrat turnului clopotniţă.

Istoria zbaciumată a mănăstirii Vărădia, ca de altminteri a majorităţii construcţiilor de acest tip din Banat, nu se încheie cu această

renaştere din ruinele sale, ci la 1775, pe baza unei decizii a Consiliului aulic, care în prealabil analizase averile şi veniturile tuturor mănăstirilor bănăţene, ea a fost desfiinţată.

În anul 1832 baronul Teodor Baici, care şi-a avut reşedinţa în satul Vărădia, s-a făcut stăpîn "prin înşelăciune" pe mănăstire, construindu-şi în 1872, cu zidari italieni, un somptuos cavou, fapt care-şi găseşte corespondenţe şi cu situaţia mănăstirii Saraca, care la 1782 fusese scoasă la licitaţie de către statul austriac şi vîndută unui oarecare Ostoici, funcţionar din Timişoara, pentru a-i servi drept cavou familial.

Imaginea fostei mănăstiri aşa cum se prezintă astăzi este departe de a păstra aspectul ei iniţial. Dominat de silueta unei capele de mici dimensiuni, prevăzut la vest cu un turn clopotniţă, precum şi de o construcţie neogotică, şi acestea într-un stadiu avansat de degradare, obiectivul "La Chilii" reprezintă singurele edificii existente pe locul fostei mănăstiri.

Avînd în vedere lipsa datelor documentare referitoare la începuturile mănăstirii Vărădia, s-a socotit necesară recurgerea la investigaţia arheologică pentru a se obţine unele precizări legate de evoluţia unui monument pînă acum total ignorat.

Începîndu-se lucrările, au fost trasate cinci secţiuni, după ce în prealabil întreaga suprafaţă ce urma a fi cercetată a fost defrişată de abundenta vegetaţie care, şi ea, a facilitat la izolarea monumentului. Apărat pe laturile de sud şi est în mod natural, accesul la acest obiectiv este realizabil printr-o potecă ce traversează terasa superioară a colinei, de la care se ramifică două scări săpate în piatră, ce coboară la baza peretelui stîncos, pe lîngă care s-a grupat aşezămîntul primilor monahi.

Rezultatele înregistrate de cercetarea arheologică vor urmări două aspecte - edificiul principal al mănăstirii, respectiv biserica, şi elementele constructive legate de zona fostelor chilii. Înainte de a detalia evoluţia acestor două componente trebuie amintit că monumentul fiind aşezat pe stîncă, necomportînd fundaţii propriu-zise, stratigrafia nu a înregistrat dificultăţi de interpretare. A fost surprins numai în anumite porţiuni primul nivel de călcare format dintr-un strat de pămînt castaniu, suprapus de nivelurile ulterioare de funcţionare cu un elocvent material ceramic.

În ceea ce priveşte edificiul fostei biserici, urmele ei au fost surprinse în secţiunea S I (fig. 1) fiind în parte diatrusă de capela Baici. Folosind ca fundaţie stînca pe care se desfăşura între ansamblul monastic, totuşi construcţia bisericii a avut drept elevaţie, pe latura de sud-est, o zidărie realizată din blocuri de piatră, material tăiat din această stîncă uşor calcaroasă. Planul adoptat era compus dintr-un altar destul de dezvoltat în lungime şi cu un naos prevăzut cu absidă laterale. Urmele elevaţiei sudice, ce constituia soclul naosului fostei biserici, s-au putut surprinde în zona absidei capelei Baici, care, par-

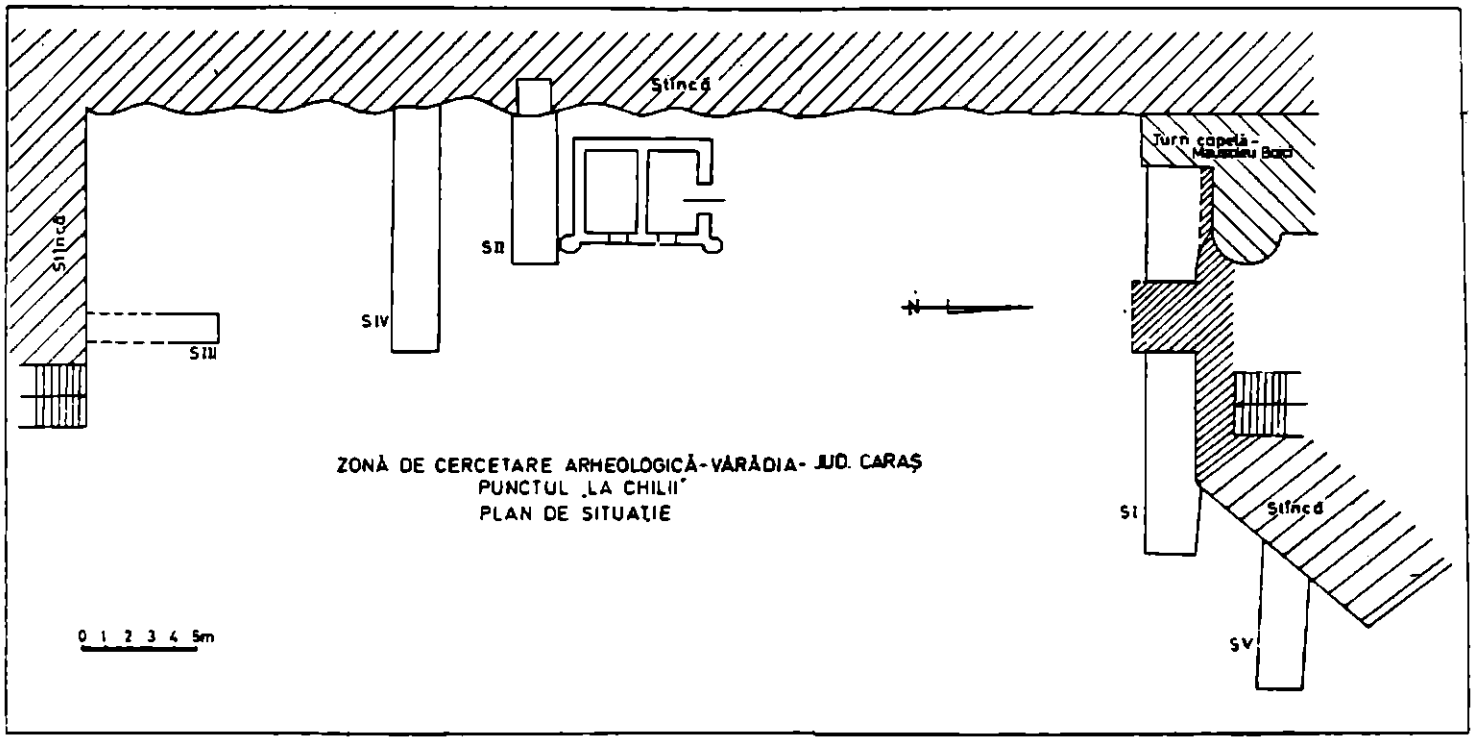

Fig.1.- Planul general al obiectivului "La Chilii".

ţial, suprapune vechiul edificiu. Scara de acces dinspre latura de nord a colinei, fiind construită în ultima etapă de modificări, aparţinînd sec. al XIX-lea, a distrus orice posibilitate de reconstituire a ceea ce a însemnat aspectul exterior, decoraţie şi sistem de boltire. Considerăm în stadiul actual al cercetărilor că întreaga latură de nord nu a presupus o elevaţie de zidărie, ci a folosit peretele stîncii, în care a fost săpată absida naosului (sub formă de nişă la interior), deoarece pe acest traseu stînca prezintă o cotă destul de înaltă.

Referitor la celălalt aspect legat de amenajările fostelor chilii, acestea s-au plasat pe întreg peretele stîncii, prin săparea unor nişe şi firide, tehnică combinată însă şi cu o elevaţie din lemn. Urmărind cu atenţie peretele stîncii se mai pot observa la circa 3 m înălţime faţă de actualul nivel de călcare traseul unor lăcaşuri de prindere a bîrnelor ce constituiau scheletul acestor chilii şi care în exterior se închideau tot pe o lungime de 3 m. Din păcate intemperiile şi-au pus amprenta asupra stîncii propriu-zise, care se prezintă cu multe fisuri, iar o parte din nişele săpate au fost distruse de acţiunea constructivă a nobilului Baici, mai ales în zona unde s-a plasat clădirea cu un plan neogotic. Din toate aceste nişe aferente fostelor chilii, numai una singură, săpată pe o adîncime de 1,50 m, a mai păstrat urmele lăcaşului de prindere a uşii, iar la interior pe peretele vestic o mică firidă special cioplită pentru aşezarea lumînărilor. Deşi după tradiţia locală o parte din aceste lăcaşuri cioplite ar fi prezentat şi urme de pictură, totuşi la o cercetare foarte atentă nu s-a surprins nimic din ceea ce ar putea concluziona în existenţa unor fresce sau eventuale zgrafite.

În stadiul actual al cercetărilor, pentru datarea acestui ansamblu monastic dispunem numai de observaţiile stratigrafice, şi ne referim la primul nivel de funcţionare, reprezentat de un strat castaniu, nivel surprins în secţiunile S I şi S II. Acest strat, pigmentat cu granule de cărbune, conţinea un bogat material ceramic, care poate fi împărţit în două categorii: una mai numeroasă reprezentînd cam 2/3 din întreg materialul recoltat, ce cuprinde o ceramică confecţionată dintr-o pastă inferioară şi arsă reducător, cu suprafaţa aspră la pipăit şi lucrată la roată înceată; cealaltă categorie este reprezentată prin fragmente ceramice lucrate mai îngrijit şi arse semioxidant. În general ceramica descoperită provine de la categoria oalelor borcan, cu gîtul scurt, pereţii bombaţi şi cu diferite variante ale buzei, precum şi de la categoria căldărilor de lut (fig.2). Din repertoriul motivistic remarcăm prezenţa decorului constînd din banda în val, împunăturile realizate cu unghia sau registre decorative, lucrate cu pieptenul, toate acestea asociate cu şiruri de caneluri sau striuri orizontale.

Caracteristicele acestei ceramici ne conduc către o datare a înfiinţării primului nucleu monastic la Vărădia către sfîrşitul sec. al XI-lea, eventual începutul sec. al XII-lea[5]. Deşi ultima etapă de reconstrucţie, făcută în secolul trecut, a distrus mai mult decît acţiunea intemperiilor şi reparaţiilor anterioare, putem conchide că în prima e-

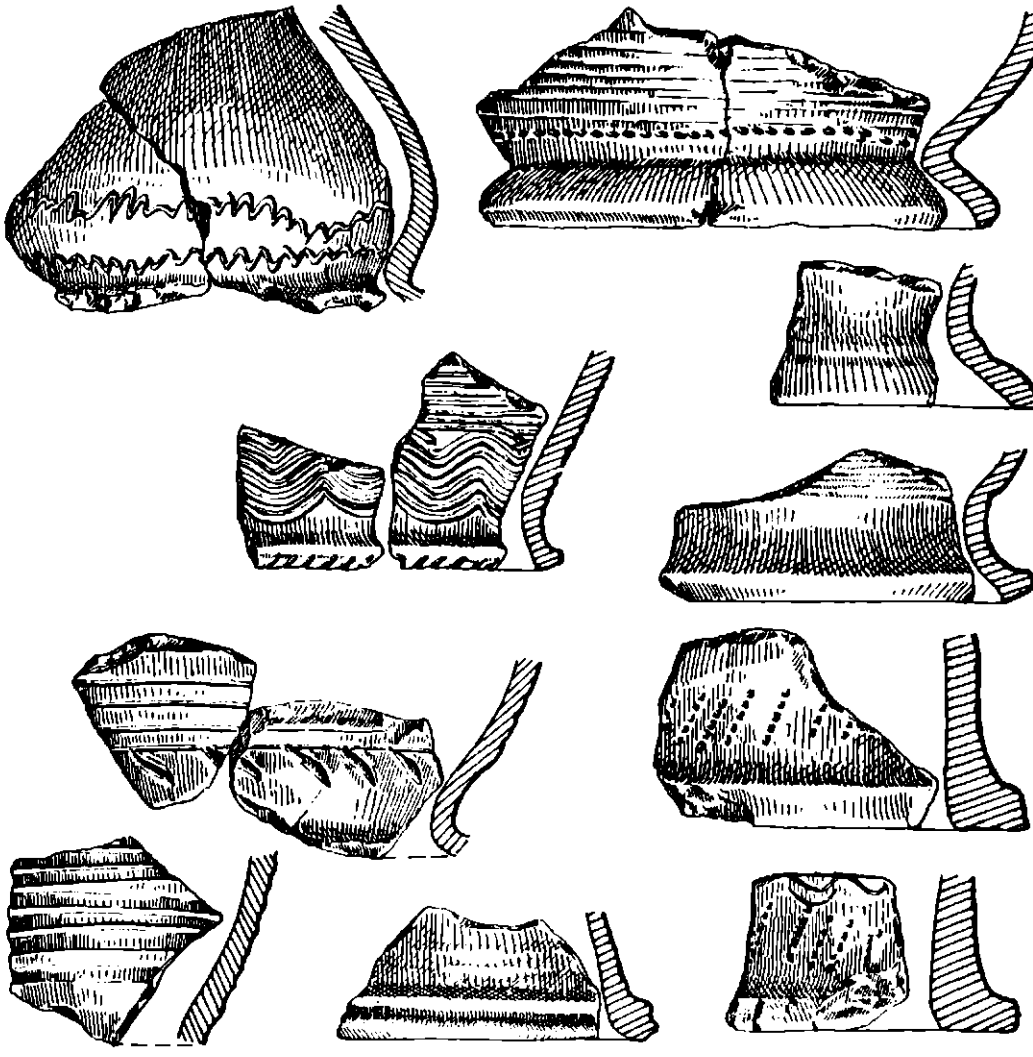

Fig.2.- Ceramică surprinsă pe nivelul inițial de funcționare, datată sec. XI-XII.

tapă de existenţă acest aşezămînt monastic a funcţionat cu o biserică a cărei planimetrie cu abside laterale se circumscria regulilor ritului răsăritean. E greu de presupus ce se afla în interiorul stîncii, acolo unde acum se află mausoleul familiei Baici, dacă acesta a păstrat galeria subterană, sau aceasta reprezintă creaţia efectivă a meşterilor italieni. Ipoteza preluării unei foste camere funerare aferentă mănăstirii, pentru perioada de început nu apare imposibilă, mai ales că analogii cu monumente rupestre pentru epoca respectivă sînt suficiente în spaţiul sud-balcanic[6]. Şi asta în lipsa totală a descoperirii vreunei înhumări, la care adăugînd observaţiile înregistrate de cercetarea arheologioă efectuată pe terasa superioară ar constitui cîteva argamente în favoarea atribuirii galeriei subterane din capela Baici, ca un compartiment funerar, folosit probabil în perioada de început a lăcaşului monahal[7].

Avînd în vedere caracterul restrîns al acestor cercetări concentrate într-o singură campanie, în stadiul actual al materialului acumulat nu pot fi formulate nişte concluzii ample, ci numai emiterea unor consideraţii cu caracter de ipoteze de lucru.

Nu vom intra în detalierea evenimentelor referitoare la cele mai vechi organizaţii bisericeşti atestate documentar pe teritoriul Banatului, care îndeobşte sînt cunoscute. Ne vom opri asupra momentului de organizare a arhiepiscopiei de Ohrida în anii 1019-1020, reformă bisericească de o mare însemnătate, care în sec.XI-XII a afectat întreaga biserică din Balcani. Între eparhiile sufragane figura şi episcopia Moravei, cu reşedinţa la Branicevo, care-şi extindea jurisdicţia şi asupra teritoriului Banatului. Unul din cele şapte centre episcopale, între care episcopul avea 15 clerici şi 15 jeleri, figura sub numele de Bisisko sau Dibiskon, adică Tibiscum, localizat după ultimele cercetări la Timişoara de azi[8]. Ceea ce este semnificativ pentru climatul nu numai din Banat, dar şi din Transilvania şi apoi pentru Ungaria, pornind din sec.al X-lea pînă în sec.al XII-lea (chiar şi după triumful catolicismului), este înregistrarea unei prezenţe eclesiastice bizantino-balcanică, cînd propaganda bisericii de rit răsăritean în rîndul maselor populare pare să fi fost considerabilă.

Deşi înfrîngerea lui Ahtum avea să determine în Banat mutaţii esenţiale pe planul vieţii bisericeşti, mergînd de la transformarea importantelor lăcaşuri monastice ale călugărilor sud-dunăreni în aşezăminte de rit occidental pînă la acţiunea de un autentic misionarism a călugărului Gerardus de Sagredo, totuşi în intervalul cuprins între sec.XI-XIII va continua şi activitatea de misionarism oriental, şi de înfiinţare, atît cît documentele ne-o permit, a unui număr destul de mare de mănăstiri, locuite de călugări basilieni.

În acest context istoric trebuie plasate şi începuturile existenţei aşezămîntului monastic de la Vărădia, care deşi rudimentar realizat din punct de vedere al execuţiei constructive (căci nu se poate compara cu bisericile rupestre din Capadocea[9], sau cu cele din Italia meri-

dională[10], ea se leagă în ultimă instanţă de o comunitate ortodoxă, eventuali reprezentanţi ai unui monahism provincial bizantino-balcanic, organizaţi în aşezări cenobitice şi sihăstrii depărtate de lume. Si în acest sens mai apropiate apar analogiile cu monumentele rupestre din Grecia şi Bulgaria sau cu ansamblul de la Basarabi Murfatlar[11].

Poate mai tîrziu, în secolele următoare - cînd pe întreg teritoriul bănăţean se înregistrează o puternică activitate de reînfiinţare a fostelor mănăstiri ortodoxe -, rolul aşezămîntului monastic de la Vărădia să capete cu totul alte valenţe. Prin această continuitate, surprinsă arheologic pînă în sec.al XVI-lea, s-a întărit rolul ortodoxiei, care a reprezentat nu numai o doctrină teologică, ci un continuu suport pentru permanenta fiinţei naţionale.

N O T E

1 Coriolan Suciu, Dicţionar al localităţilor din Transilvania, vol.II, Bucureşti, 1958, p.53.

2 Conscripţia poporului de legea ortodoxă răsăriteană neunită din eparhia Vîrşeţului pe anul 1797, în limba sîrbă, descoperită de profesorul Silviu Anuichi în arhiva Academiei de Stiinţă şi Artă din Sremski Karlovitz, fondul mitropolitan patriarhal, A, nr.33/1797, caietul 3, fila 13. Textul documentului ne-a fost pus la dispoziţie, pentru care prezentăm şi pe această cale mulţumirile noastre profesorului S.Anuichi.

3 N.Tincu Velia, Istorioară bisericească politico-naţională, Sibiu, 1850, p.182-183.

4 Ibidem.

5 L.Munteanu, Cercetări arheologice în aşezarea feudală timpurie de la Mănăstirea Bodrog, jud.Arad, în Cercetări arheologice,IV, Muzeul Naţional de Istorie,Bucureşti, p.92; idem,în Cercetări arheologice, V, p.115.

6 R.Theodorescu, Bizanţ, Balcani, Occident, la începuturile culturii medievale româneşti,sec.X-XIV, Bucureşti, 1974, p.92.

7 Cercetarea arheologică efectuată pe tuşa superioară a colinei înregistrat printre altele şi descoperirea unui cimitir datat sec.XVIII-XIX, cimitir aferent cătunului situat la nord-vest faţă de Vărădia. Informaţii transmise de arheologul E.Iaroslavschi, pentru care îi aducem din nou mulţumirile noastre.

8 I.D.Suciu, Monografia Mitropoliei Banatului, Timişoara,1980,p.32.

9 G.de Jerphanion, Les églises rupestres de Capadoce et la place de leur peinture dans le développment de l'iconographie Chrétienne, în BCMI, XXVII, 1932, p.145-184.

10 Cf.G.Gabrieli, Inventario topografico e Sigilografico delle cripte eremitiche basiliane di Puglia, Roma, 1936.

11 I.Barnea, Les monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja, în "Cahièrs archéologiques", 1962, p.197-208.

RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES À L'OBJECTIF "LA CHILII", COM. VĂRĂDIA, DÉP. DE CARAŞ-SEVERIN

Résumé

Les recherches archéologiques entreprises à l'objectif "La Chilii", com. Varadia, dép. de Caraş-Severin, ont permis l'identification d'une ancienne demeure monaccale formée par un couvent et des cellules, toutes les deux composants creusées dans le rocher le long duquel s'alignait tout le complexe abbatial.

Le complexe abbatial que l'on y a découvert a pu être daté du point de vue archéologique à l'aide des nombreux fragments céramiques découverts dans le premier niveau de fonctionnement. Ainsi la date de son existence a pu être établie vers la fin de l'XI-e s.-le début du XII-e s.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig.1.- Plan général de l'objectif "La Chilii".
Fig.2.- Céramique recueillie dans le niveau initial de fonctionnement, datée à l'XI-XII-e s.

UNELE OPINII PRIVIND AŞEZAREA SAŞILOR LA BAIA ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE

de LIA BĂTRÎNA
şi ADRIAN BĂTRÎNA

Am prezentat cu un alt prilej[1] un prim complex din seria celor descoperite şi cercetate de noi la Baia, în sectorul "Biserica catolică", oprindu-ne atunci asupra urmelor unei locuinţe cu pivniţă (L_I)[2] aflată în colţul de sud-vest al ruinelor bisericii catolice. Datarea lui L_I în prima jumătate a sec.al XIV-lea ne-a permis să apreciem că este unul dintre cele mai vechi complexe de locuire din zona cercetată, complex dezafectat de un incendiu petrecut în deceniul şase al secolului al XIV-lea.

Urmărind în continuare succesiunea depunerilor arheologice, observăm că stratul de cărbune, ce marchează momentul distrugerii locuinţei L_I, este suprapus nemijlocit - în suprafaţa ocupată actualmente de turnul bisericii - de un strat de argilă galbenă, bine compactată, în grosime de aproximativ 20 cm (fig.3). Dispunerea în suprafaţă, cît şi orizontalitatea părţii superioare a acestui strat demonstrează că nu avem de-a face cu o obişnuită nivelare destinată să înlăture urmele incendiului, ci cu o amenajare de interior aparţinînd unei construcţii ale cărei limite şi destinaţie au putut fi precizate în funcţie şi de alte elemente surprinse în secţiunie efectuate. Este vorba în primul rînd de interceptarea, la limita dintre corul şi turnul bisericii gotice, a două fundaţii rectangulare din piatră de carieră legată cu mortar, păstrate pe o adîncime de 0,50 m şi cu suprafeţele de 1,60 x 1,30 m şi de 1,40 x 1,10 m. Împrejurarea că şanţurile de fundaţie ale celor două masive se taie de la faţa stratului de incendiu amintit dovedeşte existenţa unei relaţii între acestea şi stratul de argilă depus. O altă observaţie, de cea mai mare importanţă în încercarea de reconstituire a planului fostei construcţii, se referă la faptul că stratul de argilă se întinde la vest de cele două fundaţii de zidărie pe o suprafaţă cvasi-patrată ce coincide, în linii generale, cu cea ocupată de turnul bisericii de zid[3], iar la est de ele acelaşi strat ocupă o suprafaţă, de asemenea patrată, dar cu latura mai mică. La toate acestea se adaugă prezenţa unor morminte ale căror gropi se taie de la faţa nivelului interior sau exterior de funcţionare a complexului, dovedindu-se, astfel, a fi contemporane cu acesta şi contribuind, totodată, la precizarea planului, funcţiei şi încadrării sale cronologice.

Evident că ne aflăm în faţa urmelor unui lăcaş de cult, pe care l-am denumit B_1 şi din care nu ni s-au mai păstrat decît unele amenajări interioare - stratul de argilă şi o pardoseală din scînduri distrusă şi ea

de un incendiu -, cele două fundaţii rectangulare menite, fără îndoială, să susţină stîlpii unui arc triumfal, precum şi necropola care, după cum se va vedea, va funcţiona o perioadă bine determinată.

Că materialul folosit în construcţie a fost lemnul nu încape nici o îndoială, mărturia cea mai concludentă în acest sens constituind-o absenţa unui strat constructiv de mortar, cît şi a unor trasee de ziduri - exceptînd cele două fundaţii de stîlpi - sau cel puţin a unor şanţuri de fundaţie golite de conţinut.

În precizările de ordin planimetric s-au avut în vedere forma şi dimensiunile amenajărilor interioare, precum şi dispoziţia mormintelor. Din analiza acestor elemente s-a putut stabili că acest lăcaş de cult (fig.1) a fost alcătuit dintr-o navă aproape patrată (9,50 m x 8,50 m) şi dintr-un cor, probabil, tot patrat (4 m x 4 m). In rest ne este greu să facem vreo apreciere cu privire la tehnica de construcţie, la modul de îmbinare a elementelor structive sau la finisajele interioare. Intreaga construcţie trebuie să se fi sprijinit pe tălpi masive de stejar, nivelul interior fiind ridicat faţă de exterior printr-un strat de argilă pe care odihneă o pardoseală din scînduri, din care s-au păstrat in situ doar fragmente arse.

Pericada de funcţionare a edificiului B_1 a putut fi stabilită prin cercetarea mormintelor contemporane acestuia. Apartenenţa acestora la prima biserică este susţinută de următoarele constatări: gropile de morminte se taie, de fiecare dată, de la faţa nivelului de călcare aferent B_1; ele nu conţin în nici un caz în umplutura lor pigmenţi de mortar şi sînt căpăcuite de stratul de cărbune provenit din incendiul ce a dezafectat lăcaşul sau de stratul de mortar rezultat în urma ridicării bisericii de zid (B_2); în plus, un număr de morminte sînt tăiate fie de fundaţiile corului sau sacristiei B_2 (8), fie de cele ale turnului (14).

Din numărul total de 63 de morminte ce au putut fi individualizate, 17 se află amplasate în interiorul bisericii B_1, iar 46 la exteriorul său. Cu privire la dispoziţia mormintelor la exterior se remarcă o concentrare a lor pe latura de nord (fig.2), acolo unde au putut fi interceptate 38 de morminte, dintre care multe se intersectează sau se suprapun, spre deosebire de laturile de vest şi sud, unde au fost surprinse un număr de 5 şi respectiv 3 morminte. Aceste observaţii trebuie să aibă în vedere faptul că pe cele trei laturi au fost investigate suprafeţe aproximativ egale.

În ceea ce priveşte tipul de morminte, fără nici o excepţie acestea sînt reprezentate de gropi simple ce conţin în 57 din cazuri cîte un înhumat, în 5 cazuri cîte doi (M_{11}, M_{67}, M_{68}, M_{91} şi M_{162}) şi într-unul singur (M_7) trei înhumaţi. Acestor morminte li se adaugă o groapă de mari dimensiuni, suprapusă de capela de pe latura de sud a corului, ce conţine numeroase oseminte umane puternic calcinate. Prezenţa lor poate fi pusă pe seama teribilei ciume negre ce face ravagii în Europa occidentală între anii 1348-1382 şi care pare a fi împuţinat simţitor, în cea de a doua jumătate a sec.al XIV-lea, şi populaţia de la Baia.

O altă constatare, deosebit de importantă şi ea în aprecierea realităţilor demografice de la Baia, se referă la vîrsta înhumaţilor. Din totalul de 70 de schelete, 48 au aparţinut unor indivizi adulţi, 13 unor adolescenţi, iar 9 unor copii. Mormîntul triplu (M_7) conţine schelete a doi adulţi ce încadrează un copil, iar cele duble cîte doi adulţi (M_{11}, M_{67} şi M_{68}), un adult şi un copil (M_{91}) sau un adolescent şi un copil (M_{162}).

Avînd în vedere suprafaţa investigată din cuprinsul necropolei, ale cărei limite le cunoaştem în linii generale cît şi frecvenţa suprapunerilor de morminte ce survin în anumite zone – în mod deosebit pe latura de nord –, apreciem a fi reuşit să surprindem circa 20–25% din numărul celor înhumaţi în jurul bisericii de lemn, totalul lor ridicîndu-se în acest caz la cifra de aproximativ 300. La aceasta trebuie să adăugăm numărul celor dispăruţi cu prilejul epidemiei de ciumă, care este şi el de cel puţin 50, dacă nu cumva chiar mai mare. Rezultă astfel o cifră totală de minimum 350 de înhumaţi sau incineraţi şi apoi înhumaţi într-un interval ce vom vedea că este de aproape 80 de ani.

Inventarul mormintelor, deşi modest – lipsind cu desăvîrşire podoabele şi accesoriile vestimentare –, constă din 10 monede. Într-un număr de 6 morminte (M_7, M_{31}, M_{99}, M_{108}, M_{150} şi M_{160}) au fost descoperite în dreptul mîinilor înhumaţilor cîte o monedă, iar în alte două morminte (M_{91} şi M_{101}) cîte două monede, în primul caz (M_{91}) fiecare înhumat – fiindcă este vorba de un mormînt dublu – avînd în mînă o monedă, iar în cel de al doilea (M_{101}) un singur înhumat deţine două monede. Repartizarea monedelor este următoarea: un dinar emis între 1373–1382 de către Ludovic cel Mare (în M_{160}); un gros emis între 1394–1399 de Ştefan I (în M_{159}); o jumătate de gros emis înainte de 1408 de Alexandru cel Bun (în M_7); o jumătate de gros emis înainte de 1408 de Alexandru cel Bun (în M_{99}); o jumătate de gros emis între 1409–1415 de către Alexandru cel Bun (în M_{108}); un gros emis de Alexandru cel Bun şi un alt gros emis într-o perioadă imediat următoare (1432–1437) domniei acestuia (în M_{101}); o jumătate de gros emis de Alexandru cel Bun şi un dinar emis între 1427–1437 de Sigismund de Luxemburg, ambele piese aflate într-un mormînt dublu (M_{91})[4]. De remarcat că 7 monede provin din 5 morminte aflate în interiorul bisericii, iar restul de 3 piese se aflau în tot atîtea morminte din exterior.

Dispunînd de datele preţioase oferite de materialul numismatic amintit, cît şi de o situaţie stratigrafică de excepţie, întrucît ilustrează succesiunea nemijlocită a unor complexe arheologice ce beneficiază fiecare în parte de elemente de datare cu valoarea absolută, încadrarea cronologică a lăcaşului de cult nu comportă dificultăţi. Aminteam în rîndurile de mai sus că edificiul a fost construit pe locul în care anterior funcţionase o locuinţă cu pivniţă (L_I), dezafectată ca urmare a unui incendiu, în anul 1359, în contextul unor evenimente ce au fost discutate cu un alt prilej[5]. Faptul că între nivelul de arsură ce marchează distrugerea locuinţei I şi amenajările ce ţin de ridicarea lăcaşului

de cult B_1 nu intervin alte depuneri arheologice ne permite să stabilim momentul edificării sale la o dată ulterioară anului 1359, foarte probabil în 1360.

Urmărind cronologia mormintelor din necropola B_1, observăm că cele mai recente monede oferite de acestea sînt un dinar emis între 1427-1437 şi un gros emis între 1432-1437, constatare ce ne determină să admitem că la o dată ulterioară anului 1432 un incendiu, cel de al doilea atestat la Baia de cercetările arheologice, pune capăt existenţei primului lăcaş de cult. Observaţia că incendiul a cunoscut o mare amploare, distrugînd şi o serie de locuinţe din cuprinsul aşezării[6], coroborată cu ştirile conţinute de unele izvoare scrise ne ajută să precizăm data şi împrejurările în care el a avut loc. Trebuie arătat de la bun început că nu poate fi vorba de evenimentele din noaptea de 14-15 decembrie 1467, cînd se ştie că aşezarea de la Baia a fost arsă[7], întrucît la această dată biserica de zid exista, incendiul lăsîndu-şi amprenta şi asupra zidăriei acesteia. Rămîne de luat în considerare un eveniment anterior ridicării bisericii catolice de zid, petrecut la sfîrşitul deceniului 4 al sec.al XV-lea, aşa după cum ne sugerează materialul numismatic aflat în unele locuinţe incendiate, cît şi în cele mai recente morminte amplasate în jurul bisericii de lemn. Apelînd la izvoarele scrise referitoare la Moldova în epoca luptelor pentru putere dintre urmaşii lui Alexandru cel Bun, din relatările aflate în Letopiseţul anonim al Moldovei ne reţine în mod special atenţia cea care menţionează că "în anul 6947 (1439) noiembrie 28, au venit tătarii şi au prădat pînă la Botoşani..."[8]. Aceste ample acţiuni de pradă întreprinse de tătari la răsărit de Carpaţi[9] credem a fi afectat şi prospera aşezare de la Baia în anul 1439, an care poate fi stabilit drept cel al incendiului - al doilea în existenţa aşezării - şi al dezafectării primului lăcaş de cult şi, totodată, a unor locuinţe de aici.

*
* *

Parcurgînd datele oferite de cercetările arheologice efectuate în sectorul "Biserica catolică" constatăm că ele reprezintă în ansamblul lor mărturii - complexe de arhitectură civilă şi ecleziastică, morminte şi alte elemente de cultură materială - susceptibile a fi atribuite comunităţii urbane săseşti cunoscută a se fi aşezat alături de populaţia românească la Baia. Deşi este vorba de un proces mai amplu - cel al colonizării elementelor germane în cuprinsul unor aşezări de caraeter urban sau în curs de urbanizare - ne propunem să descifrăm doar unele aspecte ce privesc aşezarea coloniştilor la Baia, întrucît în acest caz dovezile puse la dispoziţie de cercetările arheologice din ultimii 15 ani au îmbogăţit simţitor datele oferite de izvoarele scrise şi de monumentele de arhitectură,

Un prim aspect, şi poate cel mai important - în funcţie de care şi celelalte vor putea fi mai lesne înţelese -, se referă la data la care

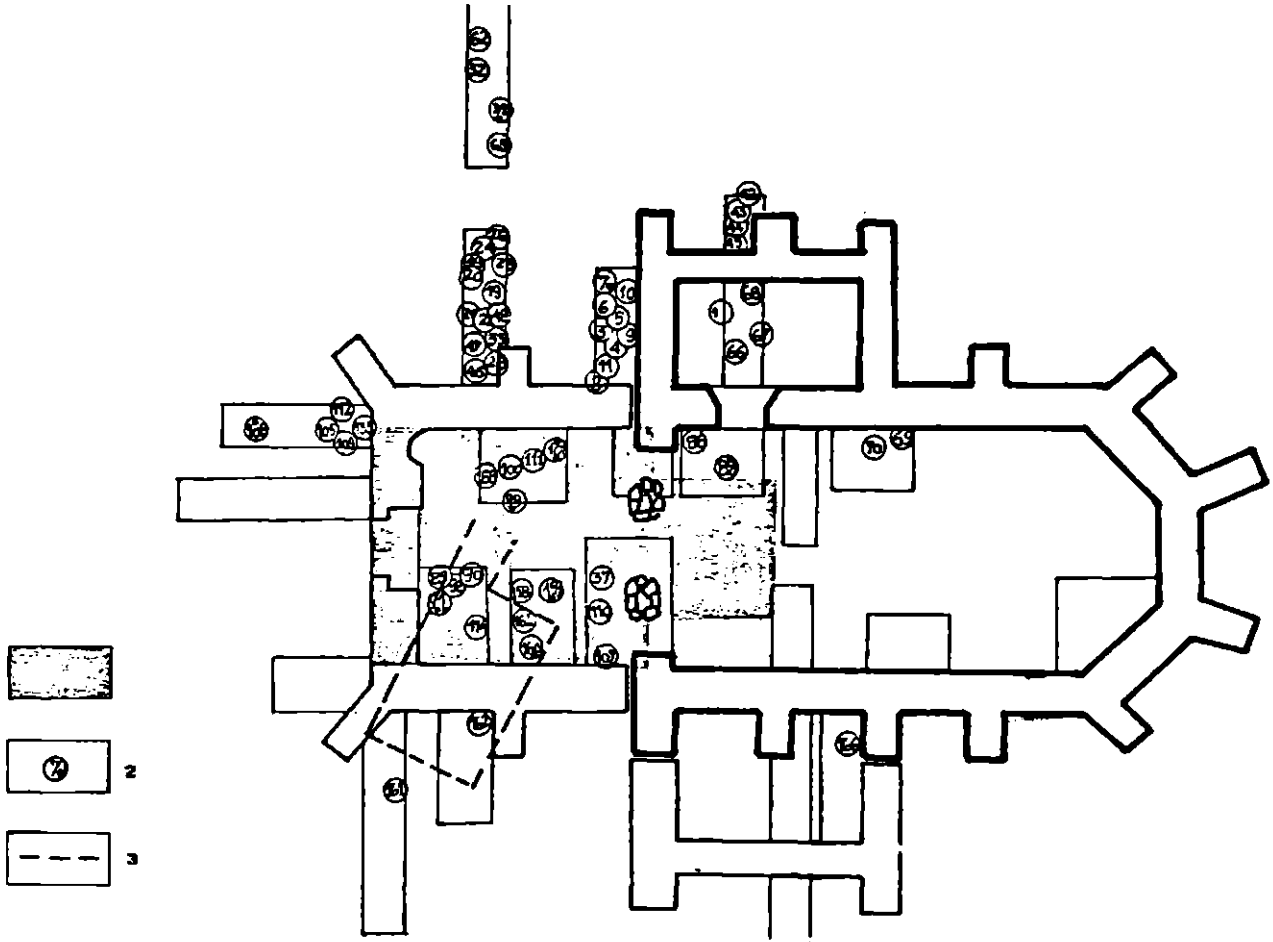

Fig.1 - Baia, biserica catolică - plan de situaţie: 1 - suprafaţa ocupată de biserica de lemn (B_1); 2- morminte cu piese de inventar; 3 - traseul locuinţei L_1.

primele elemente etnice germane s-au stabilit la Baia. Deşi pe marginea acestei probleme s-au purtat numeroase discuţii, nu s-a putut ajunge la un consens unanim, unii autori fixînd momentul la începutul sec.al XIII-lea, în cadrul unui curent general de colonizare[10], alţii opinînd mai degrabă pentru primele decenii ale sec.al XIV-lea[11] sau în orice caz pentru o epocă anterioară constituirii statului feudal Moldova[12]. In sfîrşit, o ultimă poziţie, chiar dacă apreciază că elementul de colonizare nu poate fi admis înainte de a doua jumătate a sec. al XIV-lea- invocîndu-se în acest sens absenţa pentru epoca anterioară a materialului ceramic specific coloniştilor germani[13] - nu exclude ipoteza pătrunderii la Baia a unor elemente alogene, îndată după ce Dragoş a fost instalat aici ca voievod vasal al regelui Ludovic de Anjou[14].

În ceea ce ne priveşte considerăm că există suficiente temeiuri să susţinem că la Baia, cu puţin înainte de mijlocul sec.al XIV-lea, asistăm la începuturile nnui proces de penetrare a coloniştilor de origine germană. Rămîne de văzut, însă, care sînt aceste temeiuri.

Primele dovezi materiale ce vin în sprijinul celor afirmate sînt reprezentate de unele fragmente ceramice, din specia cenuşie fină, descoperite în umplutura locuinţei L_I, datată, după cum s-a văzut,[15] în prima jumătate a sec.al XIV-lea. Această categorie ceramică, atribuită îndeobşte populaţiei germane - prezenţa sa fiind semnalată nu numai în centrul şi estul Germaniei, ci şi în Cehoslovacia[16], Polonia[17], Transilvania de nord[18] şi Moldova de nord[19] -, atestă prezenţa purtătorilor ei la Baia la o dată orioum anterioară mijlocului sec.al XIV-lea.

O altă mărturie, de primă importanţă în stabilirea momentului aşezării primilor colonişti la Baia, se regăseşte în domenul arhitecturii ecleziastice. Este vorba de sus-amintitele urme ale unui lăcaş de cult din lemn, edificiu ce precede biserica de zid a cărei apartenenţă la ritul catolic şi la comunitatea coloniştilor germani din Baia nu poate fi pusă nicidecum sub semnul indoielii. Succesiunea nemijlocită, în timp şi spaţiu, între cele două lăcaşuri, precum şi între necropolele[20] aferente lor, succesiune atestată de cercetările arheologice, constituie dovada de necontestat a faptului că şi primul monument de cult - cel de lemn - este tot opera elementelor coloniste catolice germane. La rîndul lor, unele elemente de plan ale bisericii de lemn - ne referim la cele două baze de pilaştri amplasate la limita dintre navă şi cor şi care sugerează existenţa unui arc triumfal - indică şi ele apartenenţa sa la acelaşi rit. Edificarea sa în jurul anului 1360 ne arată că, oricum, la această dată colectivitatea catolică de la Baia era suficient de numeroasă, dispunînd de acele posibilităţi strict necesare ridicării unui lăcaş de cult în măsură să-i satisfacă nevoile de viaţă spirituală. In aceste condiţii este lesne de înţeles că acest act ctitoricesc nu ar fi fost posibil şi nici necesar dacă, la o altă dată anterioară - oricum în prima jumătate a sec.al XIV-lea -, nu ar fi avut loc aşezarea primelor elemente coloniste la Baia.

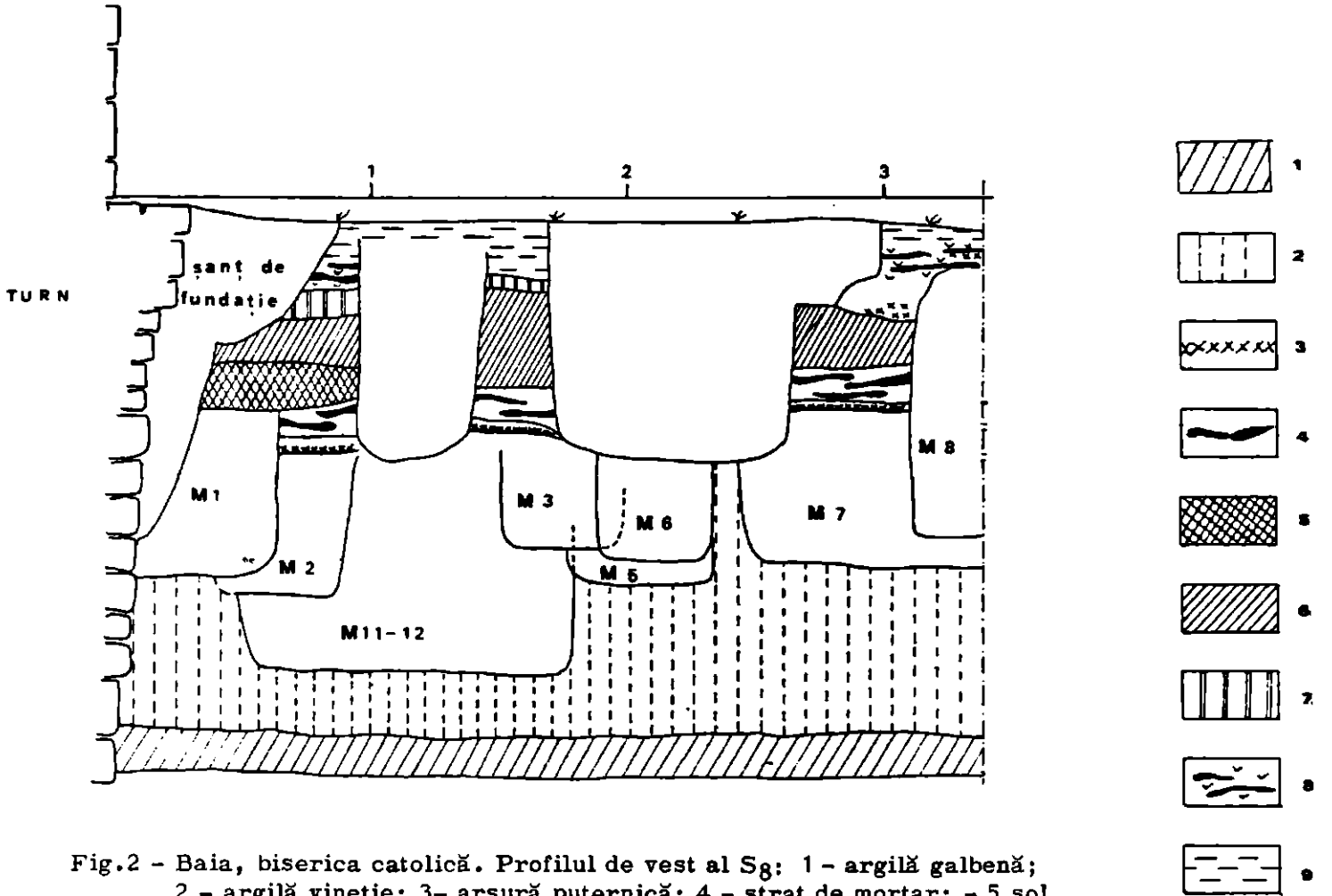

Fig.2 - Baia, biserica catolică. Profilul de vest al S_8: 1 - argilă galbenă; 2 - argilă vineție; 3- arsură puternică; 4 - strat de mortar; - 5 sol brun închis; 6 - argilă galbenă; 7 - sol brun; 8 - strat de mortar; 9 - sol vegetal.

Tot elementelor alogene aparţin şi unele complexe din domeniul arhitecturii civile şi anume cele două locuinţe cu pivniţe (L_I şi L_{II})[21] Tehnica de construcţie a pivniţelor - constînd dintr-un cadru de lemn aflat la nivelul podelei, stîlpi verticali şi o căptuşeală din scînduri sau bîrne despicate pe din două dispuse vertical - foarte rar întîlnită deocamdată, cel puţin în literatura de specialitate, nu pare să reflecte tradiţiile locale[22] în materie de arhitectură, ci mai degrabă o modalitate constructivă aparţinînd unor elemente străine, venite foarte probabil din Transilvania. In acest sens, sugestii interesante cu privire la originea colectivităţii ce a realizat şi beneficiat pentru început la Baia de o atare tehnică de construcţie ne sînt oferite de un complex foarte asemănător descoperit de curînd la Sighişoara şi datat în a doua jumătate a sec.al XIII-lea, primul şi singurul, deocamdată, de acest fel cunoscut pentru începuturile civilizaţiei urbane transilvănene[23], chiar dacă nu va fi constituit la acea vreme, cel puţin pentru oraşul amintit, un caz de excepţie prin tehnica sa de construcţie şi prin dimensiuni[24]. O descoperire similară a fost făcută, tot în ultima vreme, la Curtea de Argeş, unde a fost cercetată o locuinţă cu pivniţă databilă în a doua jumătate a sec.al XIV-lea[25]. Aceste aspecte concrete ale civilizaţiei orăşeneşti, constînd din prezenţa la răsărit şi sud de Carpaţi, cît şi în teritoriul intracarpatic a unor locuinţe atît de asemănătoare sub raportul tehnicii de construcţie, reflectă, în afară de relaţiile fireşti existente între teritoriile româneşti în epoca de cristalizare a vieţii urbane, şi alte realităţi de ordin istoric, de felul celei privitoare la aşezarea în unele localităţi extracarpatice, între care şi Baia, a unor colonişti germani în contextul unui fenomen mai larg pe care îl cunoaşte răsăritul Europei.

O constatare, ce ni se pare a fi deosebit de importantă, se referă la împrejurarea că primul lăcaş de cult al coloniştilor suprapune nemijlocit urmele unei locuinţe (L_I) aparţinînd unui orizont mai larg de complexe - din care face parte şi L_2 - distruse de un incendiu. Dacă am admite că cele două locuinţe (L_I şi L_2) vor fi aparţinut autohtonilor, ar însemna că "oaspeţii" i-au dislocat, cel puţin în parte, pe localnicii din Baia. Or, această aserţiune vine în contradicţie cu ceea ce se cunoaşte în legătură cu fenomenul colonizării pe teritoriul României. Fiind stabilit faptul că elementul colonist s-a aşezat fără a afecta populaţia băştinaşă[26], avem toate motivele să credem că şi aşezarea de la Baia a evoluat iniţial sub forma unor cartiere distincte, grupate în jurul monumentelor de cult ale celor două comunităţi. Cît priveşte cele mai vechi locuinţe (L_I şi L_2) descoperite în zona bisericii catolice, ele nu pot face parte decît din cea dintîi zonă parcelată aici de "oaspeţi", a cărei compoziţie urbanistică şi întindere nu pot fi stabilite în actualul stadiu al cercetărilor. Ceea ce se poate descifra, totuşi, este existenţa unui plan iniţial de amplasare a locuinţelor, plan ce va cunoaşte ulterior unele restructurări. Astfel, L_I şi L_2 - dacă se are în vedere orientarea şi amplasamentul gîrliciurilor - par a face

parte dintr-un şir de gospodării aparţinînd frontului de nord al unei artere principale, front care după primul incendiu se va deplasa spre nord în vederea eliberării spaţiului necesar amplasării primului lăcaş de cult[27]. Incendiile următoare (cele din 1439 şi 1467), prin amploarea lor, vor determina şi ele ample acţiuni de refacere, în contextul cărora vor fi ridicate un nou lăcaş de cult, cu un program de arhitectură mai amplu, şi o serie de locuinţe dispuse pe un aliniament întrucîtva modificat. Dar toate aceste consideraţii vor putea beneficia de un suport material mai consistent abia odată cu valorificarea tuturor rezultatelor cercetărilor de la Baia.

In sfîrşit, precizări de ordin cronologic referitoare la aşezarea primilor colonişti la Baia se pot face mult mai lesne dacă se au în vedere cadrul politic intern şi extern în care evoluează societatea românească de la răsărit de Carpaţi, în general, şi aşezarea amintită, în mod special, în prima jumătate a sec.al XIV-lea.

Este binecunoscut faptul că, odată cu invazia din primăvara anului 1241 a triburilor mongole în Europa şi organizarea ulterioară a statului mongol în regiunile nord-pontice - denumit acum Hoarda de Aur - sub hanul Batu (1243-1255), istoria popoarelor din bazinul Dunării mijlocii şi de Jos, dintre Marea Baltică şi Marea Neagră, între care şi cea a populaţiei româneşti de la răsărit de Carpaţi, va fi determinată în bună măsură de dominaţia mongolă. Astfel a început ceea ce pe drept cuvînt a fost denumit "veacul stăpînirii tătare"[28]. In acest cadrul politic, chiar dacă pentru multă vreme elementul mongol nu-şi va diminua presiunea la Dunărea de Jos, ţinuturile româneşti vor beneficia, în schimbul obligaţiei de a plăti tribut şi a uneia de ordin militar, de o autonomie politică şi de conducători proprii, împrejurare ce a contribuit la menţinerea unei vieţi politice a românilor. Autoritatea politică a Hoardei de Aur s-a exercitat însă în mod diferit la răsărit de Carpaţi, teritoriul sudic şi sud-estic intrînd nemijlocit în componenţa sa, spre deosebire de cel de nord şi de vest care, necunoscînd o stăpînire efectivă, va beneficia de un statut politic aparte, ce va permite conducătorilor săi să acţioneze adeseori în conformitate cu propriile lor interese[29]. Dacă în nordul şi vestul teritoriului est-carpatic, în a doua jumătate a sec.al XIII-lea vor fi existat alcătuiri social-politice de întindere mai mică, de felul cnezatelor de vale[30], limitate la valea unor ape, odată cu începutul sec.al XIV-lea în acelaşi teritoriu societatea românească ajunge într-un stadiu superior de organizare politico-militară, cel al voievodatului - organism cu o mai întinsă autoritate teritorială. Un atare voievodat a fiinţat în partea de vest, ocupînd o bună parte din teritoriul dintre Siret şi Carpaţii Orientali. Nucleul său unificator a fost fără îndoială cnezatul de pe valea Moldovei, Baia îndeplinind - cel puţin pentru o vreme - rolul de reşedinţă voievodală[31]. Acest organism politico-militar, aliat şi cu alte formaţiuni româneşti, a fost în măsură să întreţină o permanentă situaţie conflictuală cu regalitatea maghiară şi să facă faţă cu succes

neobositelor tendinţe de instaurare a dominaţiei acesteia la răsărit de Carpaţi. S-a vorbit chiar, şi credem că pe bună dreptate, de o "colaborare militară între români şi tătari"[32], explicată prin toleranţa manifestată de mongoli faţă de românii ortodocşi, cît şi prin ostilitatea acestora în raport cu catolicismul şi cu tendinţele regatului maghiar de a-şi impune dominaţia pe versanţii răsăriteni ai Carpaţilor. Documentele atestă o stare de ostilitate cvasi-permanentă între regatul maghiar şi Hoarda de Aur, în cadrul căreia iniţiativa aparţine acesteia din urmă pînă în vremea lui Ludovic cel Mare, cînd situaţia se schimbă radical. Sub numele de "schismatici", românii de la răsărit de Carpaţi sînt amintiţi de documentele papale sau ale cancelariei maghiare într-o suită de acţiuni întreprinse alături de tătari împotriva regatului angevin[33].

Începînd însă cu deceniul cinci al sec.al XIV-lea statutul politic al voievodatului din vestul Moldovei se modifică radical, evoluţia sa înscriindu-se în alte coordonate. Declanşarea în 1340 , la Halici,de către coaliţia polono-ungară a ofensivei împotriva dominaţiei Hoardei de Aur, amplă acţiune - desfăşurată din teritoriile ruse apusene şi lituaniene pînă în regiunea Dunării inferioare -, ce va cuprinde şi spaţiul est-carpatic, constituie cadrul extern ce explică mutaţiile de ordin politic petrecute la răsărit de Carpaţi. Acţiunea hotărîtoare de la est de Carpaţi este precedată de consolidarea frontierei transilvănene prin reunirea, în octombrie 1344, a comitatelor Bistriţa, Braşov şi a regiunii secuilor de sub conducerea unuia şi aceluiaşi demnitar - Andrei Lackffy[34]. După cum ne arată cronicarul Ioan de Tîrnave[35], expediţia de la răsărit de Carpaţi, condusă chiar de către Andrei Lackffy , se soldează în 1345[36] cu înfrîngerea căpeteniei tătarilor, Athlamos,şi împingerea spre răsărit a acestora, cu excepţia unei enclave din sud-estul viitcarei Moldove, unde autoritatea lor va mai persista cîteva decenii. Victoria repurtată are drept rezultat întemeierea unei mărci militare de graniţă, organism politico-militar ce va fi menţionat cîţiva ani mai tîrziu de izvoarele scrise sub numele de "Ţara Moldovei"[37] şi ale cărei limite teritoriale par a coincide cele ale voievodatului pe care l-a întocmit. Departe încă de a se identifica cu teritoriul întregii Moldove[38], recenta creaţie politico-militară condusă de Drăgoşeşti va sluji în tot cursul existenţei sale interesele regalităţii maghiare la răsărit de Carpaţi,dependenţa sa strînsă faţă de regatul angevin îndepărtînd-o de aspiraţiile firesti de libertate ale populaţiei româneşti. Acestui fapt i se datorează de altfel şi revolta din 1359 a acelor "plures Olachi rebellantes , a via debite fidelitatis deviantes"[39], revoltă petrecută "în terre Moldauane"[40], deci în cuprinsul mărcii militare conduse de Drăgoşeşti şi înăbuşită cu sprijinul unui alt exponent al politicii statului feudal maghiar, Dragoş din Giuleşti.

Ţinînd cont de contextul politic schiţat mai sus,precum şi de caracteristicile aşezării coloniştilor germani în răsărit[41] rămîne de stabilit în ce perioadă din prima jumătate a sec.al XIV-lea existau a-

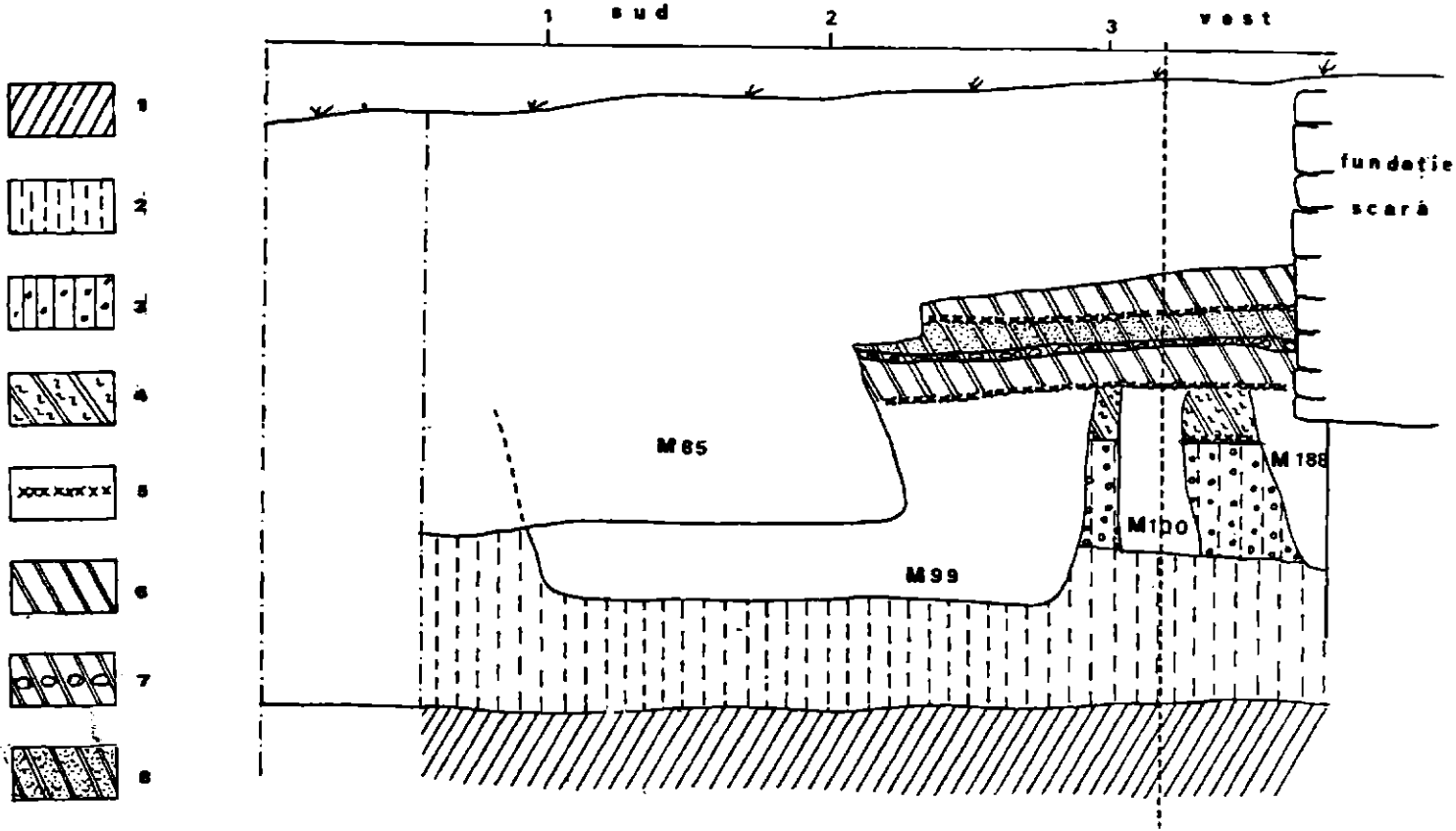

Fig.3 – Baia, biserica catolică. Profil de sud şi de vest al S_{11}: 1 – argilă galbenă; 2 – argilă vineţie; 3 – sol brun afînat (nivel de funcţionare al L_I); 4 – strat de argilă rezultat din amenajările interioare ale capelei B_1; 5 – arsură puternică; 6 – argilă galbenă; 7 – strat de prundiş; 8 – nisip.

cele condiţii care să permită instalarea elementului alogen la Baia. Intrucît se cunoaşte bine că imigrarea nu s-a desfăşurat la voia întîmplării, coloniştii fiind întotdeauna "oaspeţii" unei puteri politice în măsură să le garanteze privilegiile în schimbul unor obligaţii ce decurgeau din însăşi interesele iniţiatorului colonizării, în vremea în care Baia aparţinea unui voievodat aflat în relaţii de vasalitate cu stăpînirea mongolă, iar teritoriul său constituia teatrul unor repetate conflicte ungaro-tătare, pare greu de admis că elementul colonist va fi fost tentat să se aşeze aici. Odată, însă, cu primele succese ale maghiarilor la răsărit de Carpaţi şi cu întemeierea mărcii de graniţă al cărui suzeran suprem este Ludovic de Anjou apar şi acele condiţii ce vor permite aşezarea primilor coloniști la Baia. Si chiar dacă, aşa după cum s-a afirmat, în ansamblul ei colonizarea în zonele extracarpatice nu a însemnat o expansiune pornită din Transilvania, în interesul regalităţii arpadiene sau angevine[42], Baia şi alte localităţi - între care poate fi amintită Tîrgu Neamţ - din cuprinsul mărcii de graniţă par să fi beneficiat de o situaţie aparte, aşezarea coloniştilor în aceste locuri avînd loc concomitent sau succedînd imediat penetraţiei maghiare le răsărit de Carpaţi şi desfăşurîndu-se în interesul acesteia. Alăturîndu-se maramureşenilor, ce primesc sarcina organizării şi conducerii noului organism politic est-carpatic, saşii de la Baia fac parte din rîndul primilor oaspeţi aşezaţi la răsărit de Carpaţi, rosturile lor iniţiale fiind acelea de a întări poziţiile maghiare de aici, la care se adaugă, bineînţeles, şi considerentele de ordin economic.

Evident că odată cu constituirea statului feudal Moldova, procesul de colonizare se va înscrie pe alte coordonate, fiind apreciat ca pozitiv şi susţinut în consecinţă de domnitorii români ce vor acorda coloniştilor o seamă de privilegii. Contribuind la dezvoltarea forţelor de producţie, la extinderea schimburilor comerciale, la accelerarea procesului de urbanizare şi totodată la menţinerea unor legături fireşti între ţările române, această populaţie se va identifica cu destinele ţării[43].

Descoperirea şi încadrarea cronologică a urmelor primului lăcaş de cult ce a aparţinut comunităţii coloniştilor saşi de la Baia coroborată cu izvoarele scrise vin să elucideze, pe de altă parte, unele din contradicţiile[44] prezente în documentele papale cu privire la vechimea, numărul şi hramul bisericilor catolice din cuprinsul acestei aşezări.

Trebuie arătat că examenul atent al documentelor sec. XV-XVII a permis mai de mult şi chiar în ultima vreme unor istorici să formuleze ipoteza funcţionării unei biserici mai vechi cu hramul Sfintei Treimi[45] în suprafaţa în care va fi ridicat monumentul de zid închinat "Assumptioni Beatae Mariae". Cercetările arheologice vin să confirme această ipoteză, precizînd că lăcaşul ce a precedat biserica gotică a fost ridicat din lemn şi aceasta spre mijlocul secolului al XIV-lea. Astfel stînd lucrurile, în cendiţiile în care s-a demoestrat că marea biserică de zid a Sfintei Marii nu a fost ridicată înaintea anilor 1440, iar mănăstirea

franciscanilor - a cărei existenţă este precis stabilită pentru ultimul sfert al sec.al XIV-lea[46] -purta hramul "di San Pietro Apostolo"[47], rezultă că vestigiile lăcaşului recent descoperit prin cercetări arheologice pot fi lesne identificate cu cele ale amintitei "ecclesia ... sub vocabulo Sanctae Trinitates" ce urma să reprezinte la un moment dat şi sediul noii episcopii catolice întemeiată în "Civitas Moldaviensis"la recomandările papei Ioan al XXIII-lea cuprinse în bula sa din 7 august 1413[48] adresată episcopului de Cameniţa.

Pentru aceeaşi identificare pledează şi ştirile cuprinse în notele unor călători străini care, spre mijlocul sec.al XVII-lea, în periplul lor prin Moldova vizitează şi comunitatea catolicilor de la Baia. Alături de însemnări privind populaţia de rit apusean prezentă în aşezare, se fac referiri complete la lăcaşul său de cult, monument ce adăpostea printre cele cinci altare ale sale şi pe cel închinat Sfintei Treimi.

Astfel, Pietro Diodato Bakšić, episcopul Sofiei, călătorind în Moldova în anul 1641, notează că cel de al patrulea altar al catedralei era "della Santissima Trinita"[49]. Doi ani mai tîrziu, în 1643, părintele Bartholomeo Basetti inserează în memoriile sale de călătorie ştirea că biserica dispunea de "una capella dedicata alla Ss-ma Trinita, longa 8, larga quattro passi"[50]. O informaţie similară ne parvine de la Marco Bandini, care ne relatează că în 1647 cel de al patrulea altar al catedralei, aflat " in Capella ad meridiem templo", era închinat "in honorem SS Trinitatis"[51].

Din relatările de mai sus se poate deduce că hramul bisericii de lemn ce funcţionează între mijlocul sec. al XIV-lea şi 1439 se transmite unuia din altarele noului lăcaş construit din zid, mai precis capelei de pe latura de sud.

Dacă pînă în anul 1413 biserica din lemn cu hramul Sf.Treime va îndeplini doar funcţia de biserică parohială, odată cu această dată ea va deveni pentru o vreme şi sediul episcopiei recent create la Baia ca urmare a intensificării acţiunilor de prozelitism catolic în Moldova în general şi la Baia în special. Propaganda catolică, întreţinută de misionari veniţi fie din regatul maghiar, fie din cel polon, slujea intereselor celor două regate vecine Moldovei. In acest sens trebuie înţelese încercările întreprinse, în anii 1332 şi 1347, de către Carol Robert şi respectiv Ludovic de Anjou pentru revitalizarea episcopiei Milcoviei[52], cît şi, mai ales, înfiinţarea, cu sprijin polonez, a episcopiei de Siret în 1370-1371[53]. De altfel, însăşi întemeierea episcopiei din Baia în 1413, această "nova plantatio ortodoxae fidei"[54], se realizează la intervenţia regelui Poloniei Vladislav I şi a soţiei sale Ana de Cilli. Prin bula remisă la 7 august 1413[55] papa Ioan al XXIII-lea va însărcina pe episcopul de Cameniţa să verifice starea şi însemnătatea oraşului, urmînd ca în cazul unor rezultate favorabile să transforme existenta biserică a Sf.Treimi în catedrală ("quod ipsa ecclesia in cathedralem erigatur") şi să sfinţească drept episcop pe Ioan de Riza, profesor al predicatorilor şi vicar general al "Asociaţiei peregrinilor". Situaţia se

dovedeşte a fi favorabilă, iar evenimentele urmează cursul indicat de către papă. Din acest moment, istoria bisericii Sf.Treime se confundă cu cea a Episcopiei catolice din Baia, al cărui sediu va fi pentru un sfert de veac, pînă la înlocuirea ei cu un lăcaş de zid.

În legătură cu episcopia nou constituită, ni se pare interesant de subliniat că episcopii de Baia, aşa cum îi cunoaştem din documente - spre deosebire de cei de Siret sau de Bacău[56], care de cele mai multe ori purtau acest titulu doar onorific fără a rezida efectiv în oraşele de reşedinţă şi fără a păstori comunitatea încredinţată lor - sînt prezenţi permanent, pînă în sec.al XVI-lea, atît timp cît va fiinţa această instituţie, în eparhia lor, servind interesele episcopiei şi ale enoriaşilor[57]. Primii episcopi ai Băii, Ioan de Riza şi Petru Csipser, care vor sluji în biserica Sfintei Treimi, desfăşoară o activitate susţinută, în special pe linia limitării intervenţiilor călugărilor minoriţi din conventul franciscan învecinat. Indeplinirea unor servicii religioase, precum şi administrarea bunurilor unor dioceze sau parohii aflate sub jurisdicţia episcopiei de către franciscani, la care se adaugă moravurile discutabile ale acestor călugări, aduceu importante prejudicii materiale şi morale inaltei instituţii ecleziastice de la Baia şi confesiunii catolice în genere. In acest sens Ioan de Riza, la 1 iulie 1420, şi Petru Csipser, la 2 iulie 1438 şi la 28 noiembrie 1452, se adresau papalităţii plîngîndu-se de starea materială precară a instituţiei pe care o păstoreau, solicitînd în repetate rînduri intervenţii ferme împotriva călugărilor minoriţi ce le subminau autoritatea şi prestigiul[58]. Veniturile reduse ale episcopiei "qui summam septuaginta flor valorem annuum non excedunt habeat"[59] se întrevăd şi din împrejurarea ce face ca mai mult de un sfert de veac să nu-i stea în putinţă construirea unui sediu adecvat. Aceasta explică de ce înlocuirea lăcaşului de lemn cu catedrala de zid se leagă mai puţin de iniţiativa autorităţii episcopale şi mai mult de cea a comunităţii alogene de la Baia.

Împrejurările ce vor determina ridicarea catedralei de zid au ca punct de plecare dezafectarea bisericii de lemn produsă, după cum am văzut, la o dată ulterioară anului 1432, foarte probabil în timpul atacului tătarilor din anul 1439 ce va pune capăt şi existenţei mănăstirii franciscane. In aceste condiţii se naşte acea stare de spirit favorabilă efortului material colectiv pentru susţinerea lucrărilor de construcţie a unui lăcaş de cult fastuos care să ilustreze bunăstarea şi ambiţiile unei comunităţi în plină afirmare.

N O T E

1 Lia Bătrîna şi Adrian Bătrîna, Contribuţii arheologice cu privire la aşezarea de la Baia în epoca anterioară întemeierii statului feudal Moldova, în SCIVA, 4, 1980, p.599-613.

2 Pentru a nu se confunda locuinţele descoperite de noi cu cele cerce-

tate de colectivul ieşean în sectorul "Parc", la vest de biserica catolică (vezi Eugenia Neamţu, V.Neamţu şi Stela Cheptea, Oraşul medieval Baia în sec.XIV-XVII, Iaşi, 1980), am procedat la o modificare a sistemului de numerotare, L_1 din sectorul "Biserica catolică" devenind L_I.

3 Intre stratul de argilă şi turn nu există nici o legătură, întrucît cel dintîi se află la o adîncime de 1,20 m faţă de nivelul de construcţie al turnului.

4 Identificarea monedelor a fost făcută cu ajutorul cercetătoarei Elena *Isăcescu, căreia îi aducem şi cu acest prilej mulţumirile noastre.*

5 Lia Bătrîna şi Adrian Bătrîna, op.cit., p.611-612.

6 *O locuinţă descoperită de noi (L_{II}) alături de cea (L_4) identificată de* cercetătorii ieşeni (E.Neamţu şi colaboratori, op.cit., p.25-27) par *a-şi fi încetat existenţa în deceniul 4 al secolului al XV-lea aşa după* cum ne indică materialul numismatic.

7 Grigore Ureche, Letopiseţul Ţării Moldovei, ed.P.P.Panaitescu, Bucureşti, 1955, p.85; Cronicile slavo-române din sec.XV-XVI publicate de Ioan Bogdan, ed.P.P.Panaitescu, Bucureşti, 1959, p.16.

8 Ion Bogdan, op.cit.,ediţia citată, p.7 şi 15.

9 Cercetările arheologice au arătat că fortificaţia urbană de la Siret - realizată dintr-un şanţ de apărare şi o palisadă de lemn - este dezafectată, împreună cu alte locuinţe, tot ca urmare a unui incendiu petrecut în deceniul 4 al sec.al XV-lea (vezi Lucian Chiţescu, Cercetările arheologice din oraşul Siret, în "Revista muzeelor şi monumentelor", 3, 1975, p.53). In ceea ce ne priveşte considerăm că şi aceste distrugeri pot fi puse tot pe seama raidurilor întreprinse de tătari în 1439.

10 N.Iorga Istoria comerţului românesc, I, Bucureşti, 1925, p.78; C.C.Giurescu, Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene.Din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, Bucureşti, 1967, p. 185; N.Grigoraş, Românii la est de Carpaţi şi organizarea lor pînă la întemeierea statului românesc al Moldovei, în "Cercetări istorice", Iaşi, 8, 1977, p.280.

11 D.Ciurea, Noi contribuţii la istoricul oraşului Baia, în SCS, Iaşi, 3-4, 1955, p.33; R.St.Ciobanu, A.Cioacă, Vechimea oraşului Baia, în Muzeul naţional, II, Bucureşti, 1975, p.374,nota 59; V.Spinei, Moldova în secolele XI-XIV, Bucureşti, 1982, p.199.

12 M.D.Matei, Contribuţii arheologice la istoria oraşului Suceava, Bucureşti, 1963, p.47-48.

13 E.Neamţu, V.Neamţu şi S.Cheptea, Inceputurile oraşului Baia în lumina datelor arheologice, în "Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al.I.Cuza»", Iaşi, t.19, istorie, 2, 1973, p.173-174; idem, Oraşul medieval Baia..., p.53, nota 45; idem, Contribuţii la problema urbanizării aşezării de la Baia în secolul al XIV-lea, în "Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D.Xenopol», Iaşi, t. 16, 1979, p.297.

14 Idem, Oraşul medieval Baia ..., p.153.

15 L.Bătrîna şi A.Bătrîna, op.cit., p.604 şi 609-610.

16 K.Reichertova, Přispěvek k datováni středoveke keramiky v Čechách, în PA, XLVII, 4, 1956; B.Polla, Historicko-archeologicky výskum středovekej zaniknutej osadi na Spiši, în "Archeologické rozhledy", 4, 1956; Antonin Hejna, Archeologický výokum a počátky sidlištniho vývoje Chebu a Chebska, în PA, 1,1967.

17 Jerzy Kruppé, Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV, Wroclaw, 1967; R.Rogasz, Badania archeologiczne na zamku w Zlociéncu, în "Materiały zachodnopomorskie", XIII, Szczecin, 1967.

18 Thomas Nägler, Aşezarea saşilor în Transilvania, Bucureşti, 1981, p.43, 113-114.

19 M.D.Matei, Die graue Keramik von Suceava und einige archäologische Probleme des 14.und 15. Iahrunderts in der Moldau, în "Dacia", N.S., vol.VI, 1962, p.357-386; idem, Contribuţii arheologice la istoria oraşului Suceava, p.131-160; L.Chiţescu, Probleme istorice în legătură cu fortificaţia muşatină şi aşezarea orăşenească de la Roman, în SMIM, 1, 1968; Al.Rădulescu, Die Keramik von Siret (14.Jh.) zur Archäologischen Erforschung der moldauischen mittelalterlichen Stadt, în "Dacia", N.S., 16,1972,p.225-242.

20 Nu lipsită de importanţă, în atribuirea etnică a cimitirului ce a funcţionat în jurul celor două lăcaşuri de cult, este constatarea că inventarul mormintelor este sărac, situaţie considerată a fi specifică cimitirelor săseşti (vezi Mariana Dumitrache, Cetatea săteas - că din Drăuşeni, jud.Braşov, ansamblu de arhitectură medievală. Cercetări arheologice 1973-1977, în Cercetări arheologice, III, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1979, p.194, nota 46).

21 Deşi L_2 a fost socotită de descoperitorii săi drept o locuinţă semiîngropată (E.Neamţu, V.Neamţu şi S.Cheptea, Oraşul medieval Baia ..., p.21), în ceea ce ne priveşte apreciem că, mai degrabă, este vorba de un tip de locuinţă cu pivniţă, absenţa urmelor vreunui sistem de încălzire la nivelul podelei pledînd pentru o atare interpretare.

22 Manifestăm serioase rezerve în legătură cu opinia potrivit căreia "în domeniul... arhitecturii laice (de la Baia - n.n.) - pentru care L_2 din sectorul Parc reprezintă un punct de reper - se reflectă cît se poate de clar tradiţiile locale" (vezi E.Neamţu, V.Neamţu şi S.Cheptea, op.cit., p.152). In acest sens credem că trebuie avut în vedere faptul că arhitectura sec.al XIV-lea de la Baia nu arată a fi fost modestă şi nici nu prezintă trăsături asemănătoare cu cea contemporană din mediul rural.

23 Este vorba de descoperirea urmelor unei case de lemn, cu pivniţa căptuşită cu scînduri dispuse vertical şi compartimentată prin intermediul unui perete realizat tot din scînduri îngropate pe verticală în sol (cf. Radu Popa şi Gh.Baltag, Documente de cultură ma-

teriali orăşenească în Transilvania din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, în SCIVA, 1, 1980, p.33-52).

24 Ibidem, p.49.

25 Avem de-a face cu urmele unei locuinţe tot din lemn, cu pivniţa căptuşită cu trunchiuri despicate dispuse vertical (cf. Lia Bătrîna şi Adrian Bătrîna, Cercetări arheologice efectuate în anul 1979 în cuprinsul aşezării Curtea de Argeş, jud. Argeş, în Cercetări arheologice, IV, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1981, p.153.

26 Thomas Nägler, Opinii privind condiţiile şi rezultatele colonizării germane în teritoriile româneşti, în secolele XII-XIV, în SCIVA, 4, 1979, p.568.

27 De obicei biserica era amplasată în faţa frontului iniţial (cf. Paul Niedermaier, Dezvoltarea urbanistică şi arhitectonică a unor oraşe transilvănene din secolul al XII-lea pînă în secolul al XVI-lea, în Studii de istorie a naţionalităţilor conlocuitoare din România şi a înfrăţirii lor cu naţiunea română , vol.I, Bucureşti, 1967, p.143).

28 Ştefan S.Gorovei, Indreptări cronologice la istoria Moldovei din veacul al XIV-lea, în AIIAI, X, 1973, Iaşi, p.100.

29 In acest sens a se vedea remarcabila exegeză a cercetătorului ieşan Victor Spinei, Moldova în secolele XI-XIV, p.164 şi urm.

30 R.Popa, Premizele cristalizării vieţii statale româneşti, în Constituirea statelor feudale româneşti, Bucureşti, 1980, p.38.

31 C.Cihodaru, Constituirea statului feudal moldovenesc şi lupta pentru realizarea independenţei lui, în SCŞ, Iaşi, XI, 1960, 1, p.63-64; idem, Observaţii cu privire la procesul de formare şi de consolidare a statului feudal Moldova în sec.XI-XIV (II), în AIIAI, XVII, 1980, p.126-127; N.Grigoraş, Despre oraşul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal , în SCŞ , Iaşi, XI, 1960, 1, p.88-89; Şt. S.Gorovei, Dragoş şi Bogdan "întemeietorii Moldovei", Bucureşti, 1973, p.86; M.D.Matei, Premisele formării oraşului medieval Suceava şi rolul aşezării pînă la mijlocul secolului al XIV-lea, în SCIVA, 28, 1977, 1, p.83, nota 52; E.Neamţu, V. Neamţu şi S.Cheptea, op.cit., p.151 şi 154.

32 N.Iorga, Momente istorice, în AARMSI, s.III, t.VII (1926), nr.4, p.3.

33 DIR, C, veac.XI-XIII, vol.I, nr.277; veac.XIII, vol.II, p.11-13, 78, 133, 331, 354; veac.XIV, vol.I, p.233; veac.XIV, p.159; veac XIV, vol.III, p.499.

34 Ş.Papacostea , Triumful luptei pentru neatîrnare: întemeierea Moldovei şi consolidarea statelor feudale româneşti, în Constituirea statelor ..., p.170, nota 21.

35 Scriptores rerum Hungaricarum veteres et genuini, ed.I.G. Schwandtner, I, Vindobonae, 1746, p.176.

36 Poziţia fragmentului din textul cronicii permite plasarea evenimentului în anii 1344-1345 (cf. Şt.S.Gorovei, Indreptări cronologice... p.104).

37 Termenul apare sub forma de "terra Moldauana" în 1360 (DRH,D, vol.I, .76).

38 Şt.Ştefănescu, Demografia, dimensiune a istoriei, 1974, p.37; C.Cihodaru, Constituirea statului feudal moldovenesc..., p.72.

39 DRH,D, vol.I, p.76.

40 Ibidem.

41 În acest sens a se vedea Thomas Nägler, Aşezarea saşilor în Transilvania, Bucureşti, 1981, p.53-93.

42 Thomas Nägler, Opinii ..., p.569; idem, Aşezarea saşilor în Transilvania, p.212-213.

43 Thomas Nägler, Aşezarea saşilor în Transilvania şi aportul lor la dezvoltarea societăţii feudale româneşti, în Studii de istorie a naţionalităţii germane şi a înfrăţirii ei cu naţiunea română, vol.I, Bucureşti, 1976, p.113-114.

44 Contradicţiile au fost remarcate în mod special de George Popovici (Anul de la martie în Moldova, în "Convorbiri literare", XXXIX, Bucureşti, 1905, nr.3, p.210), C.Auner (Episcopia de Baia, în "Revista catolică", IV, 1915, p.93-101), P.P.Panaitescu (Alexandru cel Bun. La 500 de ani de la moartea lui, Bucureşti, 1932, p.47-49), Hugo Weczerka (Das mittelalterliche und frühneuzeitliche Deutschtum im Fürstentum Moldau von seinen Anfängen bis zu seinem Untergang (13-18 Jh.), München, 1960, p.76-78) şi Rada Teodoru (Vechile biserici din Baia, în SCIA, seria Artă plastică, 2, 1973, p.246-248.

45 C.Auner, op.cit., p.101 şi 126; Rada Teodoru, op.cit., p.247.

46 Pe baza ştirilor inserate într-un izvor francisean, care menţionează în rîndul custodiilor ce ţin de vicariatul Rusiei şi pe cea din Moldavia-Baia (cf. Provinciale ordinis fratrum vestustissimum, în "Bullarium Franciscanum", V, ed.C.Eubel, Roma, 1898, p.602), studii mai vechi apreciază că întemeierea conventului franciscan de la Baia s-ar fi produs în anul 1345 (v.Gh.I.Moisescu, Catolicismul în Moldova pînă la 1400, Bucureşti, 1940, p.87; Ştefan Pascu, Contribuţii documentare la istoria românilor în secolele XIII-XIV, în AIIN, Cluj-Sibiu, X, 1944, p.44; P.P.Panaitescu ş.a., Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec.XIV-XVII), Bucureşti, 1957, p.413; C.C.Giurescu, op.cit., p.188; Rada Teodoru, op.cit. p.246). De curînd, la o nouă analiză critică a izvorului, s-a dovedit că ştirea este mai tîrzie, aparţinînd sfîrşitului de secol XIV (Cf.Victor Spinei, op.cit., p.239). Oricum, custodia franciscană fiinţa la Baia în anul 1387, din moment ce la 8 aprilie Nicolae Mehlsack, cunoscut încă din 1370 ca provincial-vicar al Ruteniei, apare într-un document drept "custos Moldaviensis" (Cf.Wł.Abraham, Powstanie organizacyi kosciola lacinskiego na Rusi, 1, Liov, 1904, p.381, anexa XIII). Este foarte probabil ca mănăstirea, ce purta hramul Sf.Petru şi Pavel, să fi fost întemeiată în 1377, aşa după cum Ştefan Pascu (op.cit., p.291-310) propunea într-un stu-

diu mai vechi. Această datare propusă pentru întemeierea conventului franciscan ni se pare mult mai firească dacă se are în vedere faptul că o mănăstire de acest fel nu își avea rostul decît acolo unde era prezentă și o comunitate catolică bine constituită, așa cum era cea de la Baia în a doua jumătate a sec.al XIV-lea.

47 Gh.Vinulescu, Pietro Diodato e la sua relazione sulla Moldavia (1641), în Diplomatarium italicum, IV, 1939, p.117.

48 K.Eubel, Zur Errichtung des episcopatus Moldaviensis, în "Römische Quartalschrift", XVII, 1903, p.188-189; R.Rosetti, Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova, în AARMSI, s.II, t.XXVII, București, 1905, p.56-58.

49 Gh.Vinulescu, op.cit., p.116.

50 G.Călinescu, Altre notizie sui missionari catholici nei Paesi Romeni, în Diplomatarium Italicum, II, 1930, p.347.

51 Codex Bandinius, ed.V.A.Urechia, în AARMSI, s.II, t.XVI, București, 1895, p.91.

52 Gh.I.Moisescu, op.cit., p.31 și urm.

53 Ibidem, p.67 și urm.

54 R.Rosetti, op.cit., p.60, nota 2 b.

55 Ibidem.

56 Ibidem, p.51-55.

57 De altfel, chiar demersurile pentru desfacerea căsătoriei dintre Ringaila "devotissima filia ... ducissa minoris Walachiae" și "Alexander, dux Graecorum" au fost întreprinse, pe lîngă papa Martin al V-lea, de către Ioan de Riza, primul episcop al Băii, prin suplica purtînd data de 1 iulie 1420 (cf. Ibidem, p.60).

58 Ibidem, p.60-65.

59 Ibidem, p.65.

EINIGE BETRACHTUNGEN ÜBER DIE ANSIEDLUNG DER SACHSEN IN BAIA, IM LICHTE DER ERGEBNISSE DER ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNGEN

Zusammenfassung

In der weiteren Vorführung der Ergebnisse der archäologischen Forschungen im Bereich der katholischen Kirche von Baia, werden die Spuren der Kultstätte (B-1) der ersten, in Baia angesiedelten Kolonisten beschrieben. Die zwischen 1360 und 1439 vorgeschlagene chronologische Einordnung, stützt sich auf die zehn Münzfunde, der in und ausserhalb der Kirche angelegten Gräber. Die Zerstörung der Kirche wurde von einem gewaltigen Brand verursacht, der auch weitere Wohnungen verbrannte. Dieser Umstand koroboriert mit den Nachrichten der schriftlichen Quellen, trugen zur genauen Präzisierung des Datums und Umstandes bei, an dem die Kultstätte verlassen worden ist.

Die Analyse der archäologischen Fundgattungen, zusammen mit dem Studium des inneren und äusseren Entwicklungsrahmen der rumänischen Gesellschaft östlich der Karpathen, führten zu einigen chronologischen Beibachtungen über die Ansiedlung der ersten Kolonisten in Baia. Die Verfasser sind der Ansicht, dass als Baia einem Fürstentum angehörte, der in Lehnbeziehungen mit dem Mongolenstaat nich befand und sein Gebiet der Ziel zahl reicher ungarisch-tatarischer Kriegszüge darstellte, man sehr schwierig an eine Ansiedlung von Kolonisten denken kann. Erst nach den ersten Erfolge der Ungarn östlich der Karpathen, wird die Grenzmarke gerûndet und es tauchen jene Bedingungen auf, die eine Ansiedlung der ersten Kolonisten in Baia Gestatten.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb.1.- Baia, die katholische Kirche-Grabungsplan:1.Die Oberfläche die von der Holzkirche (B-1) eingenommen wird; 2. Gräber mit Beigaben; 3.Grundriss der Wohnung L-1.

Abb.2.- Baia, die katholische Kirche. Westschnitt von S.8: 1.Gelbe Tonschicht; 2.bläuliche Tonschicht; 3. starke Branschicht; 4. Mörtelschicht; 5. braune Erdschicht; 6. gelbe Tonschicht; 7. braune Erdschicht; 8.Mörtelschicht; 9. Humusschicht.

Abb.3.- Baia, die katholische Kirche. Süd - und südwestschnitt von S.-11: 1.gelbe Tonschicht; 2.bläuliche Tonschicht; 3.braune lockere Erdschicht (funktionierungsschicht von L-1); 4.Tonschischt die durch die inneren Umgestaltungen der Kapelle B-1 entstanden ist; 5. starke Brandschicht; 6. gelbe Erdschicht; 7. Geröllsteinschicht; 8.Sandschicht.

TEZAURUL MONETAR DE LA NETEZI, JUD. NEAMŢ

de LIA BĂTRÎNA
şi ADRIAN BĂTRÎNA

La o distanţă de 180 m spre răsărit de capela reşedinţei feudale de la Netezi, interceptată şi cercetată în anii 1979-1980, în cursul lucrărilor agricole de la începutul lunii iulie a anului 1981 săteanul Arseni Vasile descoperă un număr de 16 dinari ungureşti, aduşi la suprafaţa arăturii de lama plugului. Aflîndu-ne în zonă în ziua respectivă, cu scopul de a constata starea de conservare a vestigiilor surprinse în anii anteriori, am luat cunoştinţă imediat de apariţia acestor monede şi am procedat neîntîrziat la efectuarea unui sondaj de salvare. Rezultatul a fost pe măsura aşteptărilor, în final putînd fi recuperat de pe suprafaţa de circa 400 m^2 un număr de 514 monede de diferite proveniente, emisiuni şi tipuri, toate din argint.

Componenţa tezaurului pe emitenţi este următoarea:

1. Regatul maghiar este reprezentat prin 432 de dinari, dintre care 320 au fost emişi de Matei Corvin (1458-1490), iar 112 de Vladislav al II-lea (1490-1516). Dinarii sînt de tipul "Patrona Hungariae", în care Madona apare redată cu văl, cu coroană sau cu coroană şi nimb, în diferite variante.

2. Regatul Poloniei este prezent în tezaur cu 43 de tripli groşi, emisiuni de la Sigismund al II-lea (1548-1572) - 3 exemplare, Ştefan Bathory (1575-1586) - 9 exemplare şi Sigismund al III-lea Vassa (1587-1632) - 31 exemplare, destinate atît Poloniei, cît şi teritoriilor anexate acesteia, Lituania şi Riga.

3. Imperiului otoman îi aparţin 19 aspri, care pot fi datati în totalitate în sec. al XVI-lea, ultimul din punct de vedere cronologic fiind o emisiune din 1595 a sultanului Mohomed al III-lea (1595-1603).

4. Am lăsat la urmă menţionarea celor 20 de taleri ce întregesc tezaurul nostru, piese ce constituie în sec. XVI-XVII unele dintre cele mai puternice monede ale Europei, cu largă putere de circulaţie datorită atît valorii lor, a calităţii superioare a argintului (888,89‰), cît şi calităţii lor artistice. Primele monede de tipul talerilor apar în Europa în jurul anilor 1484-1486, ca urmare a activităţii monetare a arhiducelui Sigismund de Thal al Tirolului. Prima reglementare imperială cu privire la emisiunile monetare ale Imperiului romano-german datează din 1524, dar cu toate încercările autorităţii imperiale de a impune o ordine şi o unificare a sistemului monetar, fiecare stat, oraş imperial sau arhiepiscopat va continua să bată monedă după propriile sale reglementări.

Dintre cei 20 de taleri conţinuţi de tezaurul nostru, un număr de 16 sînt emisiuni ale Imperiului romano-german, după cum urmează: doi aparţin oraşelor imperiale Kempten (1547 - Carol V) şi Colonia (1568- Maximilian II), doi aparţin arhiepiscopatelor de Liège (1569-arhiepiscopul Gerard von Groesbeck) şi de Trier (1572-arhiepiscopul Iacob III de Eltz), unul este o emisiune a ducatului de Brunswick-Lounebourg din 1579 aflat sub conducerea ducelui Iulius, iar 11 sînt emisiuni ale ducatului Saxoniei - dintre care 9 sînt bătuţi sub ducele elector Augustus între anii 1565-1581, unul sub ducele elector Cristian în 1584, ambii din linia albertină a dinastiei,iar ultimul sub ducii Frederic Wilhelm I şi Iohannes, în 1589, ce provin din linia ernestină a dinastiei.

Regatul Spaniei este prezent printr-un scud bătut de Philip II (1556-1598) în 1570 pentru senioria de Utrecht; Republica Provinciilor Unite printr-un arends-(rijks) daalder bătut de provincia Frizia în 1584; iar Regatele Ungariei şi Poloniei prin cîte un taler emis de Rudolf II şi respectiv Ştefan Bathory, piese bătute în 1592 şi respectiv în 1585.

Atrăgînd atenţia asupra marii varietăţi de monede ce circulau în Moldova sec.al XVI-lea, una dintre dovezi constituind-o însăşi componenţa tezaurului de la Netezi, nu putem omite aspectele legate de valoarea apreciabilă pe care o reprezenta aceasta din punct de vedere economic. Dar acestea urmează a fi discutate într-un cadru mai larg, odată cu prelucrarea sistematică a tezaurului.

Cît priveşte data îngropării tezaurului, ea este ulterioară anului 1596, căruia îi aparţine cea mai recentă emisiune monetară.

LE TRÉSOR MONÉTAIRE DE NETEZI, DÉP. DE NEAMT

Résumé

A une distance de 180 m vers l'est de la chapelle de la résidence féodale du village de Netezi découverte et étudiée pendant les années 1979-1980, au mois de juillet 1981 on a découvert un trésor monétaire composé de 514 monnaies d'argent. Le trésor est formé par: 432 dinars émis sous le règne de Matei Corvin (320 pièces) et de Vladislav II (112 pièces), 43 triples gros emis par Sigismund II (3 pièces) Stefan Bathory (9 pièces) et Sigismund III Vassa (31 pièces); 19 aspres émis par l'Empire Ottoman au XVIe s., 20 écus émis par l'Empire romano-allemand (16 pièces), le rayaume d'Espagne (1p), la République des Provinces Unies (1 p.), l'Hongrie (1 p.) et la Pologne (1 p.).

La dernière émission monétaire du trésor appartenant à l'année 1596, on peut conclure qu'il ait été enfoui ultérieurement à cette date.

C U P R I N S

Pag.

FLORIAN GEORGESCU - Introducere V

I. RAPOARTE DE SĂPĂTURI

DAN MONAH, ŞTEFAN CUCOŞ, DRAGOMIR POPOVICI, SILVIA ANTONESCU, GHEORGHE DUMITROAIA - Cercetările arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru..... 3

AUGUSTIN ULANICI - Săpăturile efectuate la Brăneţ, în aşezarea Glina 23

GEORGE TROHANI - Cercetările arheologice de la Vladiceasca, punctul "Ochiul lui Velicu", com. Valea Argovei, jud. Călăraşi 31

LIVIU PETCULESCU - Raport asupra săpăturilor arheologice din castrul Micia 45

LUCIAN CHIŢESCU, ANIŞOARA SION, SPIRIDON CRISTOCEA - Cercetările arheologice efectuate la complexul de monumente feudale de la Cetăţeni, jud. Argeş 51

LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA, ION VĂTĂMANU, ŞTEFAN SCORŢANU - Ansamblul reşedinţei feudale de la Giuleşti, jud. Suceava 79

LUCIAN CHIŢESCU, ANCA PĂUNESCU, TUDOR PAPASIMA - Cercetările arheologice de la Piua Petrii (Oraşul de Floci), jud. Ialomiţa 95

LAURENŢIA GEORGESCU - Date preliminare antropologice asupra materialului osteologic uman descoperit la Piua Petrii (Oraşul de Floci) în 1981..... 109

CONSTANTIN ISĂCESCU - Sondajul arheologic de pe teritoriul com. Fierbinţi-Tîrg, jud. Ialomiţa 111

BOGDAN FILIPESCU - Staţiunea arheologică Malu Roşu-Fierbinţi, jud. Ialomiţa 123

VENERA RĂDULESCU, GHEORGHE CALOTOIU - Cercetările arheologice de la Polata, jud. Gorj 133

II. STUDII ŞI NOTE

DOINA GALBENU - Aşezarea de tip Sălcuţa de la Almăjel, jud. Mehedinţi 143

ALEXANDRA BOLOMEY - Noi descoperiri de oase umane într-o aşezare cucuteniană 159
VALERIU LEAHU - Tracii carpato-dunăreni în marile migraţii egeene 175
GEORGE TROHANI - Un leu funerar roman descoperit la Grojdibodu, jud.Dolj 205
GEORGE TROHANI, TRAIAN ZORZOLIU - O necropolă din sec. al IV-lea e.n. descoperită la Drăgăneşti-Olt..... 209
GHEORGHE CANTACUZINO - Vechi etape de locuire medievală în zona ansamblului Stelea din Tîrgovişte 225
LUMINIŢA MUNTEANU - Cercetări arheologice la obiectivul "La Chilii", com.Vărădia, jud.Caraş Severin..... 231
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - Unele opinii privind aşezarea saşilor la Baia în lumina cercetărilor arheologice 239
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - Tezaurul monetar de la Netezi, jud.Neamţ 259

SOMMAIRE

Page

FLORIAN GEORGESCU - Introduction V

I. RAPPORTS

DAN MONAH, ŞTEFAN CUCOŞ, DRAGOMIR POPOVICI, SILVIA ANTONESCU, GHEORGHE DUMITROAIA - Les recherches archéologiques de Poduri-Dealul Ghindaru..... 3

AUGUSTIN ULANICI - Les fouilles archéologiques de l'annee 1981 de Brăneţ, dép. d'Olt 23

GEORGE TROHANI - Les rechérches archéologiques de Vlădiceasca-"Ochiul lui Velicu", com. Valea Argovei, dép. de Călăraşi..... 31

LIVIU PETCULESCU - Rapport sur les fouilles archéologiques du camp de Micia (Veţel, dép. de Hunedoara)..... 45

LUCIAN CHIŢESCU, ANIŞOARA SION, SPIRIDON CRISTOCEA - Les recherches archéologiques effectuées au complexe de monumente feodaux du point nomme Cetăţeni, dép. d'Argeş 51

LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA, ION VĂTĂMANU, ŞTEFAN SCORŢANU - L'ensemble de la demeure feodale de Giuleşti, dép. de Suceava 79

LUCIAN CHIŢESCU, ANCA PĂUNESCU, TUDOR PAPASIMA - Recherches archéologiques à Piua Petrii (La ville de Floci), dép. de Ialomiţa 95

LAURENŢIA GEORGESCU - Données anthropologiques concernant le matériel ostéologique humain découvert a Piua Petrii (La Ville de Floci) en 1981 109

CONSTANTIN ISĂCESCU - Le sondaje archéologiques effectué sur le territoire de la com. de Fierbinţi-Tîrg, dép. de Ialomiţa 111

BOGDAN FILIPESCU - La station archéologique de Malu Roşu-Fierbinţi, dép. de Ialomiţa 123

VENERA RĂDULESCU, GHEORGHE CALOTOIU - Les fouilles archéologiques de Polata, dép. de Gorj 133

II. ÉTUDES ET NOTES

DOINA GALBENU - Le site de type "Sălcuţa" du village d'Almăjel , dép. de Mehedinţi 143
ALEXANDRA BOLOMEY - Nouvelles découvertes d'os humains dans un établissement de la culture de Cucuteni.... 159
VALERIU LEAHU - Les Thraces carpato-danubiens dans les grandes migrations égéennes 175
GEORGE TROHANI - Un lion funeraire romain découvert à Grojdibodu, dép.de Dolj 205
GEORGE TROHANI, TRAIAN ZORZOLIU -Une nécropole du IVe siècle n.è. découverte à Drăgăneşti-Olt 209
GHEORGHE CANTACUZINO - Les anciennes étapes de l'habitat médiéval dans la zone de l'ensemble Stelea de Tîrgovişte 225
LUMINIŢA MUNTEANU - Recherches archéologiques à l'objectif La Chilii, com.Vărădia,dép.de Caraş-Severin.... 231
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - Des opinions concernant l'établissement de Saxons à Baia à la lumière des recherches archéologiques 239
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - Le trésor monétaire de Netezi, dép. de Neamţ 259

CONTENTS

Page

FLORIAN GEORGESCU - Introduction V

I. EXCAVATION REPORTS

DAN MONAH, ŞTEFAN CUCOŞ, DRAGOMIR POPOVICI, SILVIA ANTONESCU, GHEORGHE DUMITROAIA - Excavations at Poduri-Dealul Ghindaru 3

AUGUSTIN ULANICI - Excavations in the Settlement of Glina, Brăneţ 23

GEORGE TROHANI - Excavations at Vlădiceasca - "Ochiul lui Velicu", com. Valea Argovei, Călăraşi county..... 31

LIVIU PETCULESCU - Report on the Excavations at Micia Castrum 45

LUCIAN CHIŢESCU, ANIŞOARA SION, SPIRIDON CRISTOCEA - Archaeological Survey at the Middle Aged Complex of Monuments of Cetăţeni, Argeş county 51

LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA, ION VĂTĂMANU, ŞTEFAN SCORŢANU - The Middle Aged Residence of Giuleşti, Suceava county 79

LUCIAN CHIŢESCU, ANCA PĂUNESCU, TUDOR PAPASIMA - Archaeological Survey at Piua Petrii (Oraşul de Floci), Ialomiţa county 95

LAURENŢIA GEORGESCU - Preliminary Anthropological Data on Human Bone Material Found at Piua Petrii (Oraşul de Floci), in 1981 109

CONSTANTIN ISĂCESCU - Archaeological Survey at Fierbinţi-Târg, Ialomiţa county 111

BOGDAN FILIPESCU - The Archaeological Site of Malu Roşu - Fierbinţi, Ialomiţa county 123

VENERA RĂDULESCU, GHEORGHE CALOTOIU - Archaeological Survey at Polata, Gorj county 133

II. STUDIES AND NOTES

DOINA GALBENU - The Sălcuţa Type Settlement of Almăjel, Mehedinţi county 143

ALEXANDRA BOLOMEY - Recent Human Bone Discoveries in a Cucuteni-type settlement 159
VALERIU LEAHU - The Thracians in the Carpathian-Danubian Area during the Great Argean Migrations..... 175
GEORGE TROHANI - A Roman Funerary Lion Found at Grojdibodu, Dolj county 205
GEORGE TROHANI, TRAIAN ZORZOLIU - The Necropolis Dating from the 4th century e.n. Found at Drăgăneşti-Olt 209
GHEORGHE CANTACUZINO - Early Feudal Inhabiting Stages at the Stelea Complex of Tîrgovişte..... 225
LUMINIŢA MUNTEANU - Archaeological Survey at "La Chilii", Vărădia, Caraş-Severin county 231
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - Some Considerations Regarding the Settlement of the Saxons of Transylvania at Baia in View of the Archaeological Survey.. 239
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - The Coin Hoard from Netezi, Neamţ county 259

INHALTSVERZEICHNIS

Seite

FLORIAN GEORGESCU - Einleitung V

I. AUSGRABUNGSBERICHTE

DAN MONAH, ŞTEFAN CUCOŞ, DRAGOMIR POPOVICI, SILVIA ANTONESCU, GHEORGHE DUMITROAIA - Ausgrabungen bei Poduri-Dealul Ghindaru..... 3

AUGUSTIN ULANICI - Ausgrabungen in der Siedlung Glina, Brăneţ 23

GEORGE TROHANI - Ausgrabungen bei Vlădiceasca -"Ochiul lui Velicu", Gem. Valea Argovei, Bezirk Călăraşi..... 31

LIVIU PETCULESCU - Bericht über die Ausgrabungen in Kastell Micia 45

LUCIAN CHIŢESCU, ANIŞOARA SION, SPIRIDON CRISTOCEA - Archäologische Forschungen bei dem mittelalterlichen Denkmälerkomplex bei Cetăţeni, Bezirk Argeş..... 51

LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA, ION VĂTĂMANU, ŞTEFAN SCORŢANU - Die mittelalterliche Residenz bei Giuleşti, Bezirk Suceava 79

LUCIAN CHIŢESCU, ANCA PĂUNESCU, TUDOR PAPASIMA - Archäologische Forschungen bei Piua Petrii (Oraşul de Floci), Bezirk Ialomiţa 95

LAURENŢIA GEORGESCU - Anthropologisches Vorbericht über die ausgegrabenen menschlichen Knöchern Piua Petrii (Oraşul de Floci), in 1981..... 109

CONSTANTIN ISĂCESCU - Archäologische Forschungen bei Fierbinţi-Târg, Bezirk Ialomiţa 111

BOGDAN FILIPESCU - Die Ausgrabungsstelle bei Malu Roşu - Fierbinţi, Bezirk Ialomiţa 123

VENERA RĂDULESCU, GHEORGHE CALOTOIU - Archäologische Forschungen bei Polata, Bezirk Gorj 133

II. STUDIEN UND BEMERKUNGEN

DOINA GALBENU - Die Sălcuţa-Typ Siedlung von Almăjel, Bezirk Mehedinţi 143

ALEXANDRA BOLOMEY - Letzte Entdeckungen von menschlichen Knöchern in einer Cucuteni-Typ Siedlung... 159
VALERIU LEAHU - Die Thraker in dem donauländischen Karpatenraum zwischen den grossen Ägäischen Wanderungen 175
GEORGE TROHANI - Ein römischer Grabhügel aus Grojdibodu, Bezirk Dolj 205
GEORGE TROHANI, TRAIAN ZORZOLIU - Die Nekropolis aus dem 4. Jahrhundert u.z. bei Drăgăneşti-Olt 209
GHEORGHE CANTACUZINO - Frühe mittlelarterliche Wohnstufen bei dem Komplex Stelea, Tîrgovişte..... 225
LUMINIŢA MUNTEANU - Archäologische Forschungen bei "La Chilii", Vărădia, Bezirk Caraş-Severin..... 231
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - Einige Rücksichten betreffs die Siedlung der Sachsen aus Siebenbürger bei Baia im Hinblick auf die archäologischen Forschungen..... 239
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - Der Münzschatz aus Netezi, Bezirk Neamţ 259

S U M A R I O

Pág

FLORIAN GEORGESCU - Introducción V

I. INFORMES SOBRE LAS EXCAVACIONES

DAN MOHAH, ŞTEFAN CUCOŞ, DRAGOMIR POPOVICI, SILVIA ANTONESCU, GHEORGHE DUMITROAIA - Las investigaciones arqueológicas de Poduri-Dealul Ghindaru..... 3

AUGUSTIN ULANICI - Las excavaciones hechas a Brăneţ, en el establecimiento de tipo Glina..... 23

GEORGE TROHANI - Las investigaciones arqueológicas de Vlădiceasca-"Ochiul lui Velicu", pueblo de Valea Argovei, dep. de Călăraşi 31

LIVIU PETCULESCU - Informe sobre las excavaciones arqueológica en el campo romano de Micia 45

LUCIAN CHIŢESCU, ANIŞOARA SION, SPIRIDON CRISTOCEA - Las investigaciones arqueológicas hechas en el marco del conjunto de monumentos feudales de Cetăţeni, dep.de Argeş 51

LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA, ION VĂTĂMANU, ŞTEFAN SCORŢANU - El conjunto de la residencia feudal de Giuleşti, dep.de Suceava 79

LUCIAN CHIŢESCU, ANCA PĂUNESCU, TUDOR PAPASIMA - Las investigaciones arqueológicas de Piua Petrii (La Ciudad de Floci), dep. de Ialomiţa..... 95

LAURENŢIA GEORGESCU - Datos preliminares antropológicos concernientes al material osteológico humano descubierto a Piua Petrii (La Ciudad de Floci) en 1981.. 109

CONSTANTIN ISĂCESCU - El sondeo arqueológico hecho en el territorio del pueblo de Fierbinţi-Tîrg, dep. de Ialomiţa 111

BOGDAN FILIPESCU - Le estación arqueológica de Malu-Roşu, Fierbinţi, dep.de Ialomiţa 123

VENERA RĂDULESCU, GHEORGHE CALOTOIU - Las investigaciones arqueológicas de Polata, dep.de Gorj..... 133

DOINA GALBENU - El establecimiento de tipo Sălcuţa de Almăjel, dep.de Mehedinţi 143
ALEXANDRA BOLOMEY - Nuevos descubimientos de huesos humanos en un establecimiento de tipo Cucuteni .. 159
VALERIU LEAHU - Los Tracios cárpato-danubianos en las grandes migraciones egeicas 175
GEORGE TROHANI - Un león funerario romano descubierto a Grojdibodu, dep.de Dolj 205
GEORGE TROHANI, TRAIAN ZORZOLIU - Una necrópolis del IV siglo descubierto a Drăgăneşti-Olt 209
GHEORGHE CANTACUZINO - Antiguas etapas del habitat medieval en la zona del conjunto Stelea de Tîrgovişte 225
LUMINIŢA MUNTEANU - Investigaciones arqueológicas en el lugar llamado "La Chilii", pueblo de Vărădia, dep.de Caraş Severin 231
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - Ciertas opiniones concernientes al establecimiento de los Sajones a Baia a la luz de las investigaciones arqueológicas... 239
LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA - El tesoro monetario de Netezi, dep.de Neamţ 259

Lucrare executată sub comanda numărul 1461/16. II. 1983 în Atelierul de reprografie al Muzeului Naţional de Istorie al Republicii Socialiste România, Bucureşti, Calea Victoriei nr.12.